

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК
ІМЕНІ ГЕТЬМАНА ПЕТРА САГАЙДАЧНОГО
МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

Сороківська-Обіход Аріадна Ігорівна

УДК 355.48:327.5 (470+479.22) “2008”

**РОСІЙСЬКО-ГРУЗИНСЬКИЙ ВІЙСЬКОВИЙ КОНФЛІКТ
2008 РОКУ: ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ
ПРОТИСТОЯННЯ**

032 – історія та археологія

03 – гуманітарні науки

Подається на здобуття наукового ступеня
доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ А.І. Сороківська-Обіход

Науковий керівник: ХАРУК Андрій Іванович, доктор історичних наук,
професор

Львів – 2022

АНОТАЦІЯ

Сороківська-Обіход А.І. Російсько-грузинський військовий конфлікт 2008 року: інформаційно-психологічне протистояння. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 03 – гуманітарні науки, спеціальність 032 – історія та археологія. Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, Міністерство оборони України, Львів, 2022.

У дисертаційному дослідженні вперше здійснено комплексне дослідження інформаційно-психологічного протистояння під час російсько-грузинського воєнного конфлікту у серпні 2008 р. завдяки використанню широкого кола джерел та наукової літератури. Наукові пошуки спрямовувались на те, щоб відокремити сутність, шляхи реалізації та форми інформаційно-психологічного протистояння під час російсько-грузинського конфлікту та розкрити його наслідки у контексті посилення російського впливу на Південному Кавказі.

У роботі показано авторський підхід у визначенні особливостей висвітлення цього протистояння під час активної фази бойових дій на основі опрацювання різноманітних джерел.

Аналіз досвіду інформаційно-психологічного протистояння під час російсько-грузинського конфлікту 2008 р. створює підґрунтя для комплексного осмислення інформаційно-психологічних заходів в ході протистоянь подібного типу в пізнавальному плані та з практичної сторони. Проаналізовані у роботі матеріали створюють можливості для вироблення алгоритмів, наративів та доктрин реагування сучасним інформаційним загрозам зі сторони спеціальних та пропагандистських служб ймовірного противника.

У першому розділі «Історіографія, джерельна база, методи дослідження» опрацьовано стан розробки та історію вивчення поставленого наукового завдання, проаналізовано джерельну базу, охарактеризовано методологію дисертаційного дослідження.

Під час проведення дисертаційного дослідження було використано

широку підбірку нарративних матеріалів. Для повноцінного розкриття вказаної теми були використані історичні джерела, що відрізнялися стилевою специфікою, інформативним наповненням та походженням, і які були опубліковані протягом досліджуваного періоду.

Проаналізовано погляди науковців, які у своїх розвідках досліджували вказану тему, охарактеризовано сучасні підходи вивчення цієї тематики в історичній площині та визначено методи дисертаційного дослідження.

У роботі використано сукупність способів і прийомів для розв'язання поставлених завдань та мети дослідження. Для повноцінного розкриття теми застосовано сучасний понятійно-категоріальний апарат та поєднано різні методи історичного пізнання. Використання загальнонаукових принципів та методів забезпечило логіку викладу матеріалу та сприяло розкриттю поставленої мети та науковій неупередженості отриманих висновків, а залучення до наукового обігу різних джерел інформації створило можливість їхньої критичної і аналітичної оцінки, що помітно підвищило якість та інформативність дослідження.

У роботі використані такі спеціально-наукові методи: історико-генетичний, хронологічний, компаративний (порівняльний), синхронний. З конкретно-наукових методів застосовано методи розгляду, опису і аналізу побаченого, семіотичного аналізу, контент-аналізу. Метод розгляду, опису і аналізу побаченого дозволив опрацювати візуальні джерела (відеоматеріали). В основній частині дисертаційного дослідження для послідовного вирішення наукових завдань використано сукупність вказаних методів у поєднанні з принципами наукового пізнання, що зумовило достовірність отриманих наукових результатів та вирішення наукової проблеми у цілому.

У другому розділі «Інформаційно-психологічна складова підготовки конфлікту» розкрито історичні передумови конфлікту, основні етапи підготовки сторін до протистояння, зокрема російська сторона послідовно проводила широкомасштабну пропагандистську кампанію проти Грузії із залученням державних ЗМІ та інтернету, російські спецслужби проводили операції з підйому сепаратизму в конфліктних регіонах і закликали до збройної

боротьби з Грузією. РФ здійснювала інформаційні «вкиди», які прямо чи опосередковано впливали на розвиток ситуації та мали відповідні наслідки.

Під час дослідження дисертант виявила наступне: аналіз публікацій російських ЗМІ свідчить про підготовку громадської думки жителів РФ до схвалення майбутньої війни, діяльність російських органів пропаганди у доконфліктний період виявилася продуктивною і повністю виправдала себе в умовах довгострокового протиборства завдяки успішному застосуванню технології дискредитації противника. В ході аналізу ефективності російської пропаганди, автор дійшла висновку, що завдяки проведеній пропагандистській роботі РФ вдалося підготувати російську громадськість до підтримки бойових дій, сформувати стійкий «образ ворога» – прозахідного президента Грузії М. Саакашвілі, який розпочав воєнні дії проти мирного населення Південної Осетії і таким чином консолідувати російську спільноту для подальшої боротьби проти грузинського «агресора». Російсько-грузинський конфлікт 2008 р. став вдалим прикладом застосування теорії рефлексивного управління у стратегічному вимірі та результатом довготривалої інформаційно-психологічної операції проти президента Грузії, якого російська сторона спровокувала до розв'язання воєнних дій.

У третьому розділі «Інформаційно-психологічні операції в період російсько-грузинського конфлікту 2008 року» проведено аналіз способів та форм інформаційно-психологічного впливу, який сторони здійснювали під час активної фази конфлікту. Аналізуючи вказані заходи, дисертант дійшла висновку, що на початковому етапі для виправдання воєнної агресії та окупації частини Грузії Російська Федерація використовувала викривлену інформацію, активно залучаючи для цього як ЗМІ, так і дипломатичні ресурси. Завдяки використанню потужніших ресурсів Російській Федерації вдалося отримати часткову перевагу та сформувати у світової спільноти думку про Грузію як державу-агресора, що першою розпочала воєнний наступ у Південній Осетії. Хоча міжнародна спільнота й засудила РФ за агресію проти Грузії, але завдяки успішно проведеним російським інформаційним операціям частину відповідальності за початок бойових дій було покладено на тогочасне

політичне керівництво Грузії. Також РФ вдалося перервати комунікацію керівництва Грузії із зовнішнім світом та власними громадянами, а коротке протистояння в Інтернеті між російськими та грузинськими хакерами суттєво вплинуло на розвиток ситуації. Воєнна агресія РФ проти Грузії проводилась під гаслом «примушування Грузії до миру» та подавалась в інформаційному просторі як «справедлива» відповідь грузинським провокативним діям.

Обидві сторони протягом війни застосовували тактику, яка містила головні складові інформаційних операцій – операції у комп'ютерних мережах, електронну боротьбу, воєнний обман, операційну безпеку, психологічні операції. Під час активної фази конфлікту сторони вели боротьбу не одна з одною, а за те, щоб міжнародна спільнота визнала їх законною стороною – обидві сторони повідомляли завідомо завищену інформацію про власні втрати, а не противника. Боротьба за домінування грузинської та російської версій подій у світовому інформаційному просторі не припинилася навіть після закінчення воєнних дій. Успіх PR-кампанії Грузії став очевидним після завершення бойових дій, коли у більшості публікацій західних ЗМІ ігнорували факт нападу Грузії на Південну Осетію та показували руйнування та жертви виключно у грузинських містах.

Матеріали, що об'єднані у четвертому розділі «Інформаційне протистояння між сторонами конфлікту після його завершення», акцентують увагу на особливостях інформаційно-психологічного впливу сторін у постконфліктний період з метою легітимізації власних дій. Російська сторона застосовувала «м'яку силу» на дипломатичному, культурному, релігійному, освітньому напрямках для посилення впливу у Грузії. Також РФ вдалося досягти стратегічної мети – припинити діяльність міжнародних Місії ОБСЄ в Грузії та Місії ООН по спостереженню в Грузії у 2009 р. та повністю ізолювати Абхазію та Південну Осетію від присутності представників міжнародних організацій. Основні сили РФ на дипломатичному рівні були направлені на визнання російської сторони посередником у врегулюванні конфлікту, а не його стороною.

Задля протидії російському впливу представники влади та

громадянського суспільства в Грузії активізували зусилля для боротьби з російськими загрозами. Значного успіху у цьому напрямку досягла діяльність грузинського російськомовного супутникового телеканалу «ПІК», завдяки якій вдалось консолідувати етнічні меншини на території Грузії шляхом об'єктивного інформування про внутрішню політику та поточні події в країні. Починаючи з 2013 р. представники громадянського суспільства здійснювали проти російських дезінформаційних кампаній у Грузії діяльність, яка включала перевірку фактів, розвінчання міфів, поширення медіаграмотності серед населення країни, було створено соціальні мережі, проводилися публічні лекції, огляди політичних подій, виступи в традиційних ЗМІ з метою зміцнення інформаційної безпеки Грузії.

Таким чином, опрацьовані у дисертаційному дослідженні матеріали дозволяють стверджувати, що інформаційно-психологічне протистояння під час російсько-грузинського конфлікту 2008 р. показало зростаюче значення невоєнних засобів та методів впливу у ході бойових дій. Російська сторона підштовхнула тодішнього президента Грузії до початку війни, яку вона використала для посилення свого міжнародного впливу. Завдяки використанню потужніших ресурсів РФ вдалося отримати часткову перевагу та сформувати у міжнародній спільноті думку про державу-агресора Грузію, яка розпочала воєнний конфлікт проти іншої етнічної меншини на власній території. Через відсутність альтернативних джерел інформації та блокування інформації безпосередньо з Грузії світові ЗМІ часто відображали російську точку зору на розвиток ситуації. Події серпня 2008 р. у Грузії дають підстави стверджувати, що кожне збройне протистояння у різних частинах світу за прямої чи прихованої участі РФ було поштовхом до розвитку російського пропагандистського апарату, який дозволяв на практиці покращити методи інформаційно-психологічного впливу.

Наукова новизна отриманих результатів.

Уперше:

– введено до наукового обігу залучений авторкою значний комплекс грузинських джерел, які дотепер не використовувались у вітчизняній історіографії;

– проаналізовано висвітлення в західній історіографії пропагандистського супроводу подій російсько-грузинського воєнного конфлікту 2008 р.;

– запропоновано авторську періодизацію подій конфлікту у досліджуваній період (до його початку, активна фаза бойових дій, післявоєнний період), відображеного в науковому дискурсі;

– виявлено ключові композиційні характеристики російської пропаганди щодо держав пострадянського простору в сучасній історіографії;

– комплексно проаналізовано проведення інформаційно-психологічних операцій сторонами конфлікту.

Удосконалено:

– теоретичну та методологічну основи дослідження джерельної бази, які торкаються вивчення передумов, причин та наслідків російсько-грузинського конфлікту 2008 р.;

– вивчення форм, методів, ролі та принципів дії органів інформаційно-психологічних операцій у ході конфлікту.

Нового рівня дослідження набули проблеми:

– вивчення російсько-грузинського конфлікту як прикладу «гібридної війни», яка стала головним інструментом зовнішньої політики Російської Федерації.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що використані у дослідженні історіографічні, джерельні матеріали та його результати можуть застосовуватись у діяльності науково-дослідних установ, експертних центрів і відповідних інституцій державної влади, а також у процесі розробки навчальних програм у вищих навчальних закладах скласти основу для написання узагальнюючих праць і підручників з історії сучасних конфліктів на пострадянському просторі, історії та теорії пропаганди та російсько-грузинських відносин.

Ключові слова: російсько-грузинський воєнний конфлікт у серпні 2008 року, Російська Федерація, Грузія, гібридна війна, інформаційно-психологічні операції, пострадянський простір, геополітика, російська агресія.

SUMMARY

Sorokivska-Obikhod A.I. The Russian-Georgian military conflict of 2008: information and psychological confrontation. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 03 – humanities, specialty 032 – history and archeology. Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy, Ministry of Defense of Ukraine, Lviv, 2022.

The dissertation research was the first to conduct a comprehensive study of information and psychological confrontation during the Russian-Georgian military conflict in August 2008 through the use of a wide range of sources and scientific literature. Scientific research was aimed at separating the nature, ways of implementation and forms of information and psychological confrontation during the Russian-Georgian conflict and to reveal its consequences in the context of increasing Russian influence in the South Caucasus.

The author's approach in determining the peculiarities of coverage of this confrontation during the active phase of hostilities on the basis of elaboration of various sources is shown in the paper.

Analysis of the experience of information and psychological confrontation during the Russian-Georgian conflict in 2008 provides a basis for a comprehensive understanding of information and psychological measures in the course of confrontations of this type in cognitive and practical terms. The materials analyzed in the work create opportunities for the development of algorithms, narratives and doctrines for responding to modern information threats from the special and propaganda services of the probable enemy.

In the first chapter «Historiography, source base, research methods» the state of development and history of studying the scientific task is studied, the source base is analyzed, the methodology of dissertation research is characterized.

A wide selection of narrative materials was used during carrying out the dissertation research. For the full disclosure of this topic, historical sources were used, which differed in stylistic specificity, informative content and origin, and which were published during the study period.

The views of scientists who have studied this topic in their research are analyzed, modern approaches to the study of this topic in the historical plane are characterized and the methods of dissertation research are determined.

The paper uses a set of methods and techniques to solve the tasks and objectives of the study. To fully reveal the topic, a modern conceptual and categorical apparatus was used and various methods of historical cognition were combined. The use of general scientific principles and methods provided the logic of the material and contributed to the disclosure of the goal and scientific impartiality of the findings, and the involvement of various sources of information created the possibility of their critical and analytical evaluation, which significantly improved the quality and informativeness of research.

The following special scientific methods are used in the work: historical-genetic, chronological, comparative (comparative), synchronous. Among the specific scientific methods used methods of consideration, description and analysis of what is seen, semiotic analysis, content analysis. The method of consideration, description and analysis of what was seen allowed to process visual sources (videos). In the main part of the dissertation research for the consistent solution of scientific problems used a set of these methods in combination with the principles of scientific knowledge, which led to the reliability of scientific results and solving scientific problems in general.

In the second chapter «Information and psychological component of conflict's preparation» reveals the historical background of the conflict, the preparation's main stages of the confrontation's parties, in particular the Russian side has consistently conducted a large-scale propaganda campaign against Georgia, involving the main state media and the Internet. Russia's special services conducted operations on the rise of separatism in conflict regions and called for armed struggle against Georgia. The Russian Federation carried out information «throws» that directly or indirectly influenced the development of the situation and had the appropriate consequences.

In the course of the study, the author found out the following: the analysis of Russia's media publications testifies the public opinion preparation of Russian Federation residents for the approval of the upcoming war, the activities of Russia's

propaganda organs in the pre-conflict period proved to be effective and fully justified themselves in the conditions of long-term confrontation due to the successful use of technology. In the course of the analysis of the effectiveness of Russian propaganda, the author concluded that thanks to the propaganda work Russian Federation managed to prepare the Russian public for the support of hostilities, to form a stable «image of the enemy» – the pro-Western President of Georgia M. Saakashvili, who began hostilities against the civilian population of South Ossetia and thus to consolidate the Russian community for a further struggle against the Georgian «aggressor». The Russian-Georgian conflict of 2008 became a successful example of the application of reflexive management theory in strategic dimension and the result of a long-term information and psychological operation against the President of Georgia, whom the Russian side provoked to start the hostilities.

The third chapter «Information and psychological operations during the Russian-Georgian conflict in 2008» analyzes the ways and forms of information and psychological influence that the parties carried out during the active phase of the conflict. Analyzing the above measures, the author concluded that at the initial stage to justify military aggression and occupation of Georgia, the Russian Federation used distorted information, actively involving both the media and diplomatic resources. Thanks to the use of more powerful resources, the Russian Federation managed to gain a partial advantage and form in the world community the idea of Georgia as an aggressor state, which was the first to launch a military offensive in South Ossetia. Although the international community condemned Russia for its aggression against Georgia, thanks to successful Russian information operations, part of the responsibility for the start of hostilities was placed on the then Georgian political leadership. Russia has also managed to suppress communication between the Georgian leadership and the outside world and its own citizens, and the brief confrontation on the Internet between Russian and Georgian hackers has significantly affected the situation's development. Russia's military aggression against Georgia was conducted under the slogan «forcing Georgia to peace» and was presented in the information space as a «fair» response to Georgian provocative actions.

During the war, both sides used tactics that included the main components of

information operations – computer network operations, electronic warfare, military deception, operational security and psychological operations. During the active phase of the conflict, the parties fought not with each other, but for the international community to recognize them as the legitimate party – both sides reported knowingly inflated information about their own losses, not the enemy. The struggle for the dominance of the Georgian and Russian versions of events in the world information space did not stop even after the end of hostilities. The success of Georgia's PR campaign became apparent after the end of hostilities, when most Western media outlets ignored Georgia's attack on South Ossetia and showed destruction and casualties exclusively in Georgian cities.

The materials combined in the fourth chapter «Information confrontation between the parties after the conflict's completion» focus on the features of information and psychological influence of the parties in the post-conflict period in order to legitimize their actions. The Russian side has used «soft power» in diplomatic, cultural, religious and educational areas to increase its influence in Georgia. Russia has also managed to achieve its strategic goal of activities ending the OSCE's International Mission in Georgia and the United Nations Observer Mission in Georgia in 2009 and completely isolating Abkhazia and South Ossetia from the presence of representatives of international organizations. Russia's main forces at the diplomatic level were aimed at recognizing the Russian side as a mediator in resolving the conflict, not the conflict's side.

To counter Russian influence authorities and civil society in Georgia have stepped up efforts to combat Russian threats. Georgia's Russian-language satellite TV channel «PIK» has made significant progress in this direction, consolidating ethnic minorities in Georgia by providing objective information on domestic politics and current events in the country. Since 2013, civil society representatives have been campaigning against Russian disinformation campaigns in Georgia, which include fact-checking, debunking myths, spreading media literacy among the country's population, setting up social networks, holding public lectures, reviewing political events, and speaking in traditional media for strengthening Georgia's information security.

Thus, the materials presented in the dissertation research give the right to assert that the informational and psychological confrontation during the Russian-Georgian conflict in 2008 showed the growing importance of non-military means and methods of influence during hostilities. The Russian side pushed the then president of Georgia to start a war, which Russia used to increase its international influence. Thanks to the use of more powerful resources, Russia has managed to gain a partial advantage and form in the international community the opinion of the aggressor state Georgia, which has started a military conflict against another ethnic minority in its own territory. Due to the lack of alternative sources of information and the blocking of information directly from Georgia, the world media often reflected the Russian point of view on the development of the situation. The events of August 2008 in Georgia suggest that any armed confrontation in different parts of the world with the direct or implicit participation of Russia was the impetus for the development of Russia's propaganda apparatus, which allowed in practice to improve methods of information and psychological influence.

Scientific novelty of the obtained results.

First:

- into scientific circulation was introduced a significant set of Georgian sources involved by the author, which have not been used in domestic historiography so far;
- the coverage in the Western historiography of the propaganda support of the events of the Russian-Georgian military conflict of 2008 is analyzed;
- the author's periodization of the conflict's events in the studied period (before conflict's beginning, the active phase of hostilities, the postwar period), reflected in the scientific discourse, is proposed;
- identified key compositional characteristics of Russian propaganda on the post-Soviet space in modern historiography;
- comprehensively analyzed conducting information and psychological operations by the conflict's parties.

Improved:

- theoretical and methodological foundations of the study of the source base, which concern the study of the preconditions, causes and consequences of the

Russian-Georgian conflict in 2008;

– study of forms, methods, roles and principles of action of information and psychological operations during the conflict.

Problems have reached a new level of research:

– a study of the Russian-Georgian conflict as an example of «hybrid war», which has become the main tool of the Russian Federation's foreign policy.

The practical significance of the obtained results is that the historiographical and source materials and its results used in the research can be used in the activities of research institutions, expert centers and relevant public institutions, as well as in the process of developing curricula in higher education to form the basis for writing generalized works and textbooks on the history of modern conflicts in the post-Soviet space, the history and theory of propaganda and Russian-Georgian relations.

Key words: Russian-Georgian military conflict in August 2008, Russian Federation, Georgia, hybrid war, information and psychological operations, post-Soviet space, geopolitics, Russian aggression.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Підрозділи монографій

1. Сороківська-Обіход А.І. The features of information operations committed during the Russian-Georgian war in August 2008 (англ. мовою). *Current issues of military specialists training in the security and defence sector under conditions of hybrid threats*. Instytut Bezpieczeństwa i Rozwoju Międzynarodowego. 2021. 1st Edition. С. 193-201.

Статті у наукових фахових виданнях України та іноземних виданнях

2. Сороківська-Обіход А.І. Історіографічні аспекти вивчення російсько-грузинської війни серпня 2008 року. *Військово-науковий вісник*. 2019. №31. С. 225-242.

3. Харук А.І., Сороківська-Обіход А.І. Висвітлення російсько-грузинської війни 2008 р. у західній історіографії. *Військово-науковий вісник*. 2019. №32. С. 228-240 (особистий внесок А. Сороківської-Обіход – 50%, аналіз правових аспектів конфлікту та зовнішньої політики Грузії, що становить 0,5 д.а.).

4. Сороківська-Обіход А.І. Інформаційна складова підготовки російського вторгнення до Грузії у 2008 році. *Воєнно-історичний вісник*. 2019. №4 (34). С. 68-80.

5. Сороківська-Обіход А.І. Історія висвітлення російсько-грузинської війни 2008 року російськими друкованими виданнями. *Військово-історичний меридіан*. 2020. №1 (27). С. 27-39 (електронний науковий фаховий журнал).

6. Сороківська-Обіход А.І. Висвітлення початку бойових дій російсько-грузинської війни серпня 2008 року у публікаціях російських ЗМІ. *Воєнно-історичний вісник*. 2021. №1 (39). С. 5-22.

7. Сороківська-Обіход А.І. Analysis of expert assessments of the Russian-Georgian war in August 2008 (англ. мовою). *Instytut Bezpieczeństwa i Rozwoju Międzynarodowego «SDirect24»*. 2019. Вип. № 4/(2). С. 180-190.

8. Сороківська-Обіход А.І., Чобіт І.Р. Informational influence application on the civilian population by the Russian side during the Russo-Georgian war in August of 2008 (англ. мовою). *Східноєвропейський історичний вісник*. 2022. №22. С. 216-225 (особистий внесок А. Сороківської-Обіход – 50%, аналіз підготовки громадської думки до війни та її відображення у ЗМІ, що становить 0,5 д.а.).

Статті, які додатково відображають результати дослідження

9. Сороківська-Обіход А.І. Russian influence on the Ukrainian media during the Russian-Georgian war in August 2008 as part of the information operations of the Russian Federation in the post-Soviet space (англ. мовою). *Global - regional security challenges and defense forces*. 2020. С. 30-37.

10. Сороківська-Обіход А.І. Analysis of Russia's information operations conduction in Georgia in August of 2008 (англ. мовою). *Authority and society-2020*. С. 424-431.

11. Сороківська-Обіход А.І. Information operations as the main component of the Russian aggression against Georgia in August 2008 (англ. мовою). *Universum Historiae et Archeologiae*. 2021. №4 (29) Вип.1. С. 100-109.

Статті апробаційного характеру

12. Сороківська-Обіход А.І. Історичний аспект виникнення російсько-

грузинського конфлікту 2008 року. *Виклики політики безпеки: історія і сучасність*: матеріали Міжнар. наук. конф., 19 жовтня 2018 р. Львів, 2018. С. 222-224.

13. Сороківська-Обіход А.І. Історичні аспекти військово-технічного співробітництва між Грузією та Україною 90-х років ХХ - початку ХХІ ст. *Перспективи розвитку озброєння та військової техніки Сухопутних військ*: матеріали Міжнар. наук.-техн. конф., 17 травня 2019 р. Львів, 2019. С. 342.

14. Сороківська-Обіход А.І. Україна-Грузія. 100-річчя боротьби за державність. *Людина і техніка у визначних битвах світових воєн ХХ століття*: матеріали Міжнар. наук. конф., 26 червня 2019 р. Львів, 2019. С. 194-196.

15. Сороківська-Обіход А.І. Участь українських пілотів у гуманітарній місії в Грузії. *Українське військо: сучасність та історична ретроспектива*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 29 листопада 2019 р. Київ, 2019. С. 171-172.

16. Сороківська-Обіход А.І. Участь підрозділів Сухопутних військ РФ у російсько-грузинській війні серпня 2008 року. *Застосування Сухопутних військ збройних сил України у конфліктах сучасності*: матеріали наук.-практ. конф., 20 листопада 2020 р. Львів, 2020. С. 237-238.

17. Сороківська-Обіход А.І. Інформаційно-психологічні операції під час російсько-грузинської війни у серпні 2008 р. *Молодіжна військова наука у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 23 квітня 2021 р. Київ, 2021. С. 280-281.

18. Сороківська-Обіход А.І. Особливості організації протидії російській пропаганді в Грузії. *Забезпечення інформаційної безпеки держави у воєнній сфері: проблеми та шляхи їх вирішення*: матеріали наук.-практ. конф., 26 листопада 2021 р. Київ, 2021. С. 107-110.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	2
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ І СКОРОЧЕНЬ	18
ВСТУП	20
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА, МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
1.1. Історіографія дослідження.....	27
1.2. Джерельна база.....	54
1.3. Методологія дослідження.....	58
Висновки до розділу 1.....	72
РОЗДІЛ 2. ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ КОНФЛІКТУ	
2.1. Історичні передумови російсько-грузинського конфлікту.....	75
2.2. Російсько-грузинський конфлікт серпня 2008 року як приклад застосування теорії рефлексивного управління РФ у Грузії.....	89
2.3. Підготовка російської та грузинської сторін до початку конфлікту.....	94
Висновки до розділу 2.....	110
РОЗДІЛ 3. ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОПЕРАЦІЇ В ПЕРІОД РОСІЙСЬКО-ГРУЗИНСЬКОГО КОНФЛІКТУ 2008 РОКУ	
3.1. Висвітлення початку бойових дій у публікаціях російських ЗМІ як частина інформаційної кампанії проти Грузії.....	112
3.2. Інформаційні операції як головна складова російсько-грузинського конфлікту.....	121
3.3. Особливості висвітлення активної фази конфлікту російськими друкованими виданнями.....	133
3.4. Російський інформаційний вплив на українські ЗМІ під час активної фази конфлікту.....	143

3.5. Медіа- та піар-війни як основа інформаційної війни між Росією та Грузією.....	154
Висновки до розділу 3.....	173
РОЗДІЛ 4 ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРОТИСТОЯННЯ МІЖ СТОРОНАМИ КОНФЛІКТУ ПІСЛЯ ЙОГО ЗАВЕРШЕННЯ	
4.1. Активізація зусиль російської сторони з метою впливу в Грузії та на міжнародну спільноту.....	177
4.2. Організація протидії грузинської сторони та її вплив на міжнародне співтовариство.....	194
Висновки до розділу 4.....	210
ВИСНОВКИ.....	212
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	221
ДОДАТКИ.....	256

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ І СКОРОЧЕНЬ

Бі-Бі-Сі	– British Broadcasting Corporation (Британська Телерадіомовна Корпорація)
БПЛА	– безпілотний літальний апарат
ВДВ	– Повітрянодесантні війська
ВМС	– Військово-морські сили
ВПС	– Військово-повітряні сили
ГРУ ГШ ЗС РФ	– Головне розвідувальне управління Генерального штабу ЗС РФ
ЄС	– Європейський союз
ЗМІ	– Засоби масової інформації
ЗРК	– Зенітний ракетний комплекс
ЗС	– Збройні сили
КДБ	– Комітет державної безпеки СРСР
ЛГБТ	– акронім для позначення лесбійок, геїв, бісексуалів і трансгендерів
МВС	– Міністерство внутрішніх справ
МЗС	– Міністерство закордонних справ
МО	– Міністерство оборони
НАТО	– Організація Північноатлантичного договору (Північноатлантичний альянс)
ОБСЄ	– Організація з безпеки і співробітництва в Європі
ООН	– Організація Об'єднаних Націй
ППО	– Протиповітряна оборона
ПРО	– Система протиракетної оборони
РРФСР	– Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка
РФ	– Російська Федерація
Сі-Ен-Ен	– Cable News Network (Кабельна мережа новин)
СНД	– Співдружність незалежних держав

СРСР	– Союз Радянських Соціалістичних Республік
США	– Сполучені Штати Америки
ТАСС	– Інформаційне агентство Росії
УНІАН	– Українське Незалежне Інформаційне Агентство Новин
ФСБ	– Федеральна служба безпеки РФ
ЦВК	– Центральний виконавчий комітет
ЦК КПРС	– Центральний Комітет Комуністичної партії СРСР
PR	– Public relations (Зв'язки з громадськістю)

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Розпад Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР) і прагнення керівництва Російської Федерації (РФ), яке розглядає свою державу як спадкоємицю СРСР, повернути собі статус повноцінного наддержавного міжнародного суб'єкта визначило особливості розвитку та змін інтеграційних процесів на пострадянському просторі у рамках розбудови нової системи міжнародних відносин. Москва розглядає пострадянський простір як зону своїх «легітимних» життєво важливих інтересів та динамічно втілює у життя концепцію формування альтернативного євразійського центру впливу, яка для неї залишається пріоритетною у геополітиці. Ключовими віхами в боротьбі РФ за пострадянський простір стали військовий конфлікт у серпні 2008 р. на Кавказі та «гібридна» війна проти України, розпочата 2014 р. Вони поставили під сумнів можливість збереження і укріплення побудови сучасної системи міжнародної безпеки, створивши загрозу її руйнації. У вказаних конфліктах одним з вагомих чинників забезпечення супроводу військових дій стало використання інформаційно-психологічного впливу на різні групи цільової аудиторії – як соціальні, так і групи військового управління.

Детальне дослідження історичних аспектів інформаційно-психологічної боротьби сторін під час російсько-грузинського конфлікту 2008 р. сприятиме більш широкому розумінню у формуванні, реалізації та застосуванні певних способів інформаційно-психологічної протидії російській агресії в Україні. Прояви російського втручання, його інструменти і засоби, як в Грузії, так і в Україні були подібними та відрізнялися лише з огляду на певну політико-економічну і військову специфіку країн та рівень їхньої стійкості до зовнішнього впливу.

Вибір теми дослідження зумовлений не тільки розумінням історії російсько-грузинського конфлікту, але і його інформаційним забезпеченням. У зв'язку з появою у воєнно-політичній сфері нового типу війни – «гібридної війни» інформаційно-психологічне протистояння у цьому розрізі набуває

нового значення, оскільки стає майже основним засобом збройної боротьби між сторонами конфлікту.

Актуальність теми зумовлена:

– по-перше, однозначною необхідністю узагальнення та подальшого використання історичного досвіду у формуванні та реалізації різних методів протидії інформаційно–психологічному впливу в сучасній міжнародній обстановці;

– по-друге, відсутністю на сьогоднішній день комплексного науково-історичного дослідження формування, організації та реалізації процесів інформаційно-психологічного впливу під час різних видів воєнних конфліктів задля пошуку шляхів посилення здатності до активного реагування на сучасні загрози і виклики;

– по-третє, необхідністю формування пропозицій для подальшого розвитку такої форми дій у відповідних підрозділах Збройних сил України.

Об’єкт дисертаційної роботи – російсько-грузинський воєнний конфлікт у серпні 2008 р.

Предмет дослідження – інформаційно-психологічне протиборство сторін конфлікту.

Метою дослідження є розкрити інформаційно-психологічне протистояння в період російсько-грузинського конфлікту у серпні 2008 р., описати заходи інформаційного впливу, які проводили сторони конфлікту перед його початком та після закінчення бойових дій, виявити історичні паралелі та узагальнити історичний досвід проведення інформаційно-психологічних операцій.

Для досягнення мети роботи визначено **завдання**:

– вивчити результати попередніх досліджень та провести історіографічний аналіз праць, які описують російсько-грузинський конфлікт 2008 р., проаналізувати рівень та повноту забезпечення джерельної бази та методологічні засади роботи;

– дослідити історичні передумови розвитку російсько-грузинського

конфлікту в серпні 2008 року;

- визначити головні складові підготовки сторін до конфлікту та описати основні заходи, які проводились у її рамках до початку бойових дій;
- дослідити та визначити зміст, особливості та механізми реалізації інформаційних операцій під час конфлікту;
- провести контент-аналіз російських та українських ЗМІ, які висвітлювали активну фазу конфлікту;
- дослідити медіа- та піар-війни як основу інформаційної війни між сторонами конфлікту;
- описати зусилля російської сторони з метою впливу в Грузії та на міжнародну спільноту після завершення конфлікту;
- дослідити протидію грузинської сторони та її вплив на міжнародне співтовариство після завершення конфлікту;
- за результатами дослідження сформувані висновки та практичні пропозиції з удосконалення протидії інформаційно-психологічному впливу РФ в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана на кафедрі гуманітарних наук відповідно до плану наукової та науково-технічної діяльності Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного та в рамках наукових напрямів «Історичний досвід ведення інформаційної та психологічної боротьби» та «Дослідження теорії і практики зміцнення воєнно-політичних, воєнно-стратегічних та економічних основ безпеки України».

Дослідження виконано в рамках науково-дослідних робіт «Еволюція збройної боротьби у війнах і збройних конфліктах» шифр «Баталія» (номер державної реєстрації 0118U001701) Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, автор у співавторстві підготувала підрозділ «Розвиток воєнного мистецтва при веденні оборони» та «Актуальні проблеми висвітлення збройних конфліктів у Кавказькому регіоні у сучасній історіографії» шифр «Кавказ-21» (номер державної реєстрації 0121U110657) Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного,

автор підготувала розділ «Аналіз відображення російсько-грузинської війни 2008 р. в сучасній історіографії».

Хронологічні рамки охоплюють період від 2006 р. до 2020 р. Нижня межа зумовлена початком активної підготовки російської сторони до воєнного конфлікту. Це знайшло відображення у проведенні широкомасштабної пропагандистської кампанії російськими журналістами проти Грузії, що відбувалась паралельно з «торговельними війнами» (заборони на ввезення грузинської сільськогосподарської продукції, вин та мінеральних вод до РФ) як асиметрична відповідь на намагання президента Міхеїла Саакашвілі зміцнити зв'язки з Організацією Північноатлантичного договору (НАТО) і Європейським союзом (ЄС). Верхня межа пояснюється зміною політичного курсу Грузії після проведення парламентських виборів у 2012 р., відповідно до результатів яких перемогли політичні сили проросійського спрямування, та подальшої відставки прозахідного президента М. Саакашвілі у 2013 р. За результатами парламентських виборів 2016 р. у Грузії близько 49% голосів виборців отримала керівна проросійська партія «Грузинська мрія», що сприяло посиленню проросійських настроїв серед громадськості. Водночас завдяки діяльності в Грузії фінансованих РФ неурядових громадських організацій, культурних організацій, російської церкви, закладів освіти різко посилювалися антизахідні настрої у суспільстві. Упродовж двох етапів (2014-2016 рр. та 2016-2020 рр.) на законодавчому рівні відбулося визнання загрози російської пропаганди та дезінформації в Грузії, що знайшло відображення у прийнятті ряду стратегічних документів, спрямованих на популяризацію процесу євроатлантичної інтеграції та боротьбу з російською пропагандою. В 2020 р. у Грузії пройшли парламентські вибори, відповідно до результатів яких близько 48% голосів виборців набрала «Грузинська мрія», а опозиційні партії бойкотували другий тур виборів та заявляли про фальсифікації. У 2020 р. неурядова організація «Фонд розвитку медіа» у рамках проекту «Детектор міфів» уклала партнерство з компанією Facebook для боротьби з дезінформацією та антизахідною пропагандою, результатом якого стали опубліковані звіти з визначеними джерелами та діями проросійської

пропаганди у Грузії.

Методи дослідження. У дослідженні використано загальнонаукові принципи історизму, сходження від абстрактного до конкретного, наукової об'єктивності, системності, термінологічний принцип. У процесі опрацювання джерельного матеріалу використані загальнонаукові методи узагальнення, аналізу та синтезу, абстрагування, системно-структурний метод, спеціально-наукові хронологічний, історико-генетичний, компаративний, синхронний методи, конкретно-наукові методи розгляду, опису, аналізу побаченого семіотичного аналізу, контент-аналізу. Використання цих методів та принципів дозволило продуктивно опрацювати комплекс наявних джерел.

Наукова новизна отриманих результатів.

Уперше:

- введено до наукового обігу залучений авторкою значний комплекс грузинських джерел, які дотепер не використовувались у вітчизняній історіографії;

- проаналізовано висвітлення в західній історіографії пропагандистського супроводу подій російсько-грузинського воєнного конфлікту 2008 р.;

- запропоновано авторську періодизацію подій конфлікту у досліджуваний період (до його початку, активна фаза бойових дій, післявоєнний період), відображеного в науковому дискурсі;

- виявлено ключові композиційні характеристики російської пропаганди щодо держав пострадянського простору в сучасній історіографії;

- комплексно проаналізовано з наявних даних та відомостей проведення інформаційно-психологічного впливу сторонами конфлікту.

Удосконалено:

- теоретичну та методологічну основи дослідження джерельної бази, які торкаються вивчення передумов, причин та наслідків російсько-грузинського конфлікту 2008 р.;

- вивчення форм, методів, ролі та принципів дії органів інформаційно-психологічних операцій у ході конфлікту.

Нового рівня дослідження набули проблеми:

– вивчення російсько-грузинського конфлікту як прикладу «гібридної війни», яка стала головним інструментом зовнішньої політики Російської Федерації.

Апробація матеріалів дисертації здійснена шляхом обговорення на засіданнях кафедри гуманітарних наук Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного. Про основні положення й висновки дисертації автор доповідала на таких наукових конференціях: Міжнародна наукова конференція «Виклики політики безпеки: історія і сучасність» (Львів, 2018), Міжнародна науково-технічна конференція «Перспективи розвитку озброєння та військової техніки Сухопутних військ» (Львів, 2019), Міжнародна наукова конференція «Людина і техніка у визначних битвах світових воєн ХХ століття» (Львів, 2019), Всеукраїнська науково-практична конференція «Українське військо: сучасність та історична ретроспектива» (Київ, 2019), Науково-практична конференція «Застосування Сухопутних військ збройних сил України у конфліктах сучасності» (Львів, 2020), Всеукраїнська науково-практична конференція «Молодіжна військова наука у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка» (Київ, 2021), Науково-практична конференція «Забезпечення інформаційної безпеки держави у військовій сфері: проблеми та шляхи їх вирішення» (Київ, 2021).

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційної роботи відображено у 18 наукових публікаціях, зокрема 16 одноосібних, з яких 1 – у колективній монографії; 3 – у іноземних виданнях; 5 внесені до переліку вітчизняних фахових видань з історії; 1 – у фаховому виданні категорії «А», що індексується в міжнародній базі даних Web of Science (Emerging Sources Citation Index); 1 – у нефарховому виданні; 7 публікацій – у збірниках матеріалів Міжнародних та Всеукраїнських наукових конференцій (додаток А).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною науковою працею. Усі наведені в дисертації висновки та положення наукової новизни автор отримав особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в роботі використано лише ті ідеї та пропозиції, що є

результатом особистої праці здобувача.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що використані у дослідженні історіографічні, джерельні матеріали та його результати можуть застосовуватись у діяльності науково-дослідних установ, експертних центрів і відповідних інституцій державної влади, а також у процесі розробки навчальних програм у вищих навчальних закладах скласти основу для написання узагальнюючих праць і підручників з історії сучасних конфліктів на пострадянському просторі, історії та теорії пропаганди та російсько-грузинських відносин.

Результати дослідження **впроваджено** у навчальний процес Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, у практичну діяльність військової частини А1277 та процес підготовки заходів з воєнно-патріотичного виховання Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (додаток І).

Структура та обсяг дисертації. Дослідження побудовано за проблемно-хронологічним принципом, складається із анотації, переліку умовних позначень і скорочень, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації – 269 сторінок, із них основного тексту – 201 сторінок (9 авторських аркушів). Список використаних джерел налічує 337 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА, МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія дослідження

Російсько-грузинський конфлікт у серпні 2008 р. став актуальною темою дослідження науковців різних держав, які розглядали досить широкий спектр причин конфлікту та його наслідків у контексті геополітичного протистояння між Російською Федерацією та Сполученими Штатами Америки (США). Опрацьовані в роботі історіографічні позиції щодо подій серпня 2008 р. можна умовно поділити на такі категорії: західна історіографія, грузинська історіографія, російська історіографія, українська історіографія, абхазька історіографія, осетинська історіографія. Після закінчення російсько-грузинського конфлікту серпня 2008 р. призабуті та водночас досі триваючі «заморожені конфлікти» Південного Кавказу отримали нові поштовхи, виклики та загрози, у зв'язку з чим чимало західних політиків висловили припущення про відновлення нової Холодної війни.

Після закінчення широкомасштабних воєнних дій на території Грузії російська влада усіма можливими силами та засобами намагалася узаконити результати війни. Саме тому дії уряду РФ, насамперед, були спрямовані на те, щоб рішення, прийняті після закінчення війни, повністю відповідали Статуту Організації Об'єднаних Націй (ООН), Конвенції ООН про принципи міжнародного права 1970 р. та Заключному акту Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) 1975 р. Ці міжнародно-правові акти містять десять основних принципів міжнародного права, на яких базується сучасна система міжнародного права, всі держави зобов'язані суворо дотримуватися цих вимог. Фактично після закінчення російсько-грузинського конфлікту у серпні 2008 р. всі нормативні акти уряду РФ повністю суперечать принципам недоторканності і територіальної цілісності держави Грузія [314, с. 145-160]. Російська влада і зараз продовжує порушувати норми міжнародного права та незаконно займає близько 20% території Грузії, незважаючи на численні

попередження міжнародних організацій.

Західна історіографія. Російсько-грузинський конфлікт 2008 р. тривав лише п'ять днів, але вивчення його причин, передумов, подій та наслідків викликало особливий інтерес в західних дослідників. Здійснений історіографічний аналіз західних наукових розвідок дозволяє виокремити особливості західного погляду щодо причин та передумов виникнення конфлікту, який здебільшого розглядає проблему ззовні, у контексті відносин між РФ і Грузією, та підтверджує гіпотезу про те, що конфлікт вийшов за межі протистояння лише між двома державами і став глобальним чинником для створення табору держав-учасниць нової Холодної війни. Він викликав широку реакцію представників різних державах Заходу у засобах масової інформації та у наукових публікаціях. Характерно, що західні автори досить широко обговорювали воєнний конфлікт, але при цьому уникали його розгляду в контексті внутрішньої і зовнішньополітичної ситуації в Грузії, оцінювали протистояння поверхнево, лише з огляду на взаємовідносини між двома державами.

У 2010 р. американський дипломат і політолог Рональд Асмус опублікував книгу «Маленька війна, яка потрясла світ. Грузія, Росія і майбутнє Заходу», у якій досить об'єктивно розглядає події в Грузії, Росії та на Заході, що призвели до початку конфлікту. Автор описує геополітичну ситуацію в Кавказькому регіоні та наголошує на проблемі вибору уряду Грузії, який постав перед гострою прозахідною орієнтацією Грузії і грузинського народу та російським ультиматумом. При цьому автор наголошує на важливості західного зовнішньополітичного напрямку Грузії та на діях РФ, роль якої є вирішальною у мирному врегулюванні конфліктів в Абхазії та Південній Осетії [252, с. 276]. Р. Асмус описує дії тодішнього уряду Грузії, що, ймовірно, сприяли розв'язанню війни, визначає позицію тодішнього президента Грузії М. Саакашвілі, згідно з якою у випадку здійснення російських провокацій у 2008 р. передбачалося проведення етнічних чисток у регіоні Південної Осетії. На тлі цієї ситуації, за словами грузинського президента, бездіяльність прирівнювалася б до його політичної смерті. Автор наголошує, що

іраціональна поведінка Тбілісі у зовнішній політиці проводилася саме з метою привернення уваги. У цьому конкретному випадку Грузія відчайдушно погрожувала початком війни з Росією і таким чином намагалася залучитися підтримкою Європи [252, с. 12]. Водночас автор критикує Захід, стверджуючи, що скерування Місії спостерігачів до цього конфліктного регіону ще навесні 2008 р. могло б змінити хід історії. Р. Асмус намагається об'єктивно розглянути цю проблему, не виправдовує дії керівництва Грузії, Заходу та наводить власні аргументи. Він розглядає розв'язання конфлікту між Росією та Грузією у площині врегулювання взаємин між Заходом і РФ. За його словами, РФ потрібно чітко пояснити, що «в західному суспільстві для РФ знайдеться місце лише тоді, коли вона розділятиме західні цінності та дотримуватиметься правил» [252, с. 233].

Збірник статей під редакцією Сванте Корнелла та Фредеріка Старра «Серпневі гармати 2008 р. Російська війна в Грузії» містить 10 статей різних авторів, які описують серпневі події та показують зв'язок між подіями довоєнного періоду та війни. У книзі також розміщена листівка-звернення, яка розповсюджувалася під час військових навчань «Кавказ-2008», що проходили у липні 2008 р., у яких взяли участь понад 8000 військовослужбовців різних силових структур РФ. Представлений текст листівки «Воїн, знай ймовірного противника!» (Воин, знай вероятного противника!) (додаток Б) та його переклад англійською мовою. Листівка віддрукована у типографії газети «Доблесть». В ній акцентується увага на прагненні тодішнього уряду Грузії вступити до НАТО, що суперечить інтересам РФ. У листівці вказані кількість збройних сил Грузії, бюджет міністерства оборони Грузії на 2008 р. (згідно з листівкою – 970 мільйонів доларів), наголошено на рішенні Грузії від 26 січня 2008 р. використовувати автоматичні гвинтівки М-4 американського виробництва та відмову від автоматів Калашникова. Також перелічені сильні сторони сухопутних військ Грузії як результат роботи інструкторів НАТО та слабкі сторони – низький рівень військової дисципліни, нестійкий морально-психологічний стан військовослужбовців, випадки дезертирства, нестатутні взаємовідносини, зловживання алкоголем. Листівка закликає російські

військові підрозділи до боротьби проти грузинів, при цьому наголошується на безуспішності реформ, проведених Міністерством оборони Грузії [263, с. 11].

У праці Хумана Пеймані «Конфлікт і безпека в Центральній Азії та на Кавказі», опублікованій у 2009 р., автор описує внутрішню та зовнішньополітичну обстановку у вказаних регіонах, економічне становище та перспективи його поліпшення. У розділі «Вибори в Азербайджані та Грузії та їх вплив на регіональну безпеку» описані причини та хід подій «п'ятиденної війни» [299, с. 50]. У розділі «Нафта і Кавказ: довгострокові та короткострокові перспективи» розглядаються економічні інтереси, що пов'язують регіони Середньої Азії та Кавказу, тісно переплітаючись з політичними перспективами регіону. Зокрема, Х. Пеймані вважає нафтопровід Баку-Тбілісі-Джейхан визначальним для економіки Центральної Азії та Кавказького регіону, наголошує, що головною перешкодою для західних інвестиційних компаній залишається існуюча нестабільна внутрішня та зовнішня політична обстановка в Грузії [299, с. 73,79].

У збірнику «Конфлікт на Кавказі. Наслідки для міжнародного правового порядку», опублікованому під редакцією Джеймса Гріна та Крістофера Вотерса, розглядаються правові аспекти війни та вплив західної риторики у Грузії [272, с. 70]. Характерно, що говорячи про російську політику «паспортизації» (надання громадянства РФ жителям Південної Осетії та Абхазії) та міжнародні законодавчі норми, Дж. Грін не розглядає грузинське та російське законодавство, а наголошує на міжнародному праві, яке дозволяє будь-якій державі визначати норми надання громадянства [272, с. 54]. На думку автора «російська влада має право надати громадянство власною волею, однак це є неправильним, оскільки політику надання громадянства РФ на окупованих територіях Грузії, потрібно, насамперед, чітко узгодити з грузинським та російським законодавством» [272, с. 82].

Крістоф Стефс та Джулі Джордж у праці «Битва після битви: міжнародне право та російсько-грузинський конфлікт» висвітлюють правові аспекти, грузинську та російську точку зору, роблять висновок, що впродовж воєнного конфлікту обидві сторони неодноразово порушували міжнародні правила та

норми [323, с. 153]. При цьому автори залишають поза увагою ситуацію, що склалася у країні до серпня 2008 р., не проводять глибокого аналізу дій російської влади, які неухильно вели до військового протистояння Грузії з РФ [323, с. 170].

Книга Марселя де Хааса «Російська зовнішня політика безпеки в XXI столітті. Путін, Медведєв та оточення» присвячена подіям «п'ятиденної війни». Зокрема, у розділі «Російсько-грузинська війна серпня 2008 р.» автор розглядає проблеми регіонів конфліктів у Грузії з 90-х рр. ХХ ст. до 26 серпня 2008 р., коли РФ визнала незалежними державами Абхазію та Південну Осетію [273, с. 135]. Автор порівнює кількість російських та грузинських збройних сил в 2008 р., зазначає військові та цивільні втрати грузинської сторони – 295 загиблих, 1500 поранених громадян, втрати російської сторони – 71 загиблий та 350 поранених громадян [273, с. 148,149]. У праці вказані відомості стосовно балансу сил сторін конфлікту, однак, їх достовірність не підтверджено.

У статті «Чорноморський вододіл» в «Вашингтон Пост» Рональда Асмуса та Річарда Холбрука, на запитання «Що ми можемо зробити?» автори відповіли: «По-перше, Грузія заслуговує на нашу підтримку та солідарність, так як Грузія допомагала нам в Іраку, її контингент налічував 2000 військовослужбовців. Ми повинні зупинити бойові дії, забезпечити територіальну цілісність Грузії у її міжнародно визнаних кордонах. Після закінчення конфлікту слід надати скоординовану трансатлантичну підтримку Тбілісі для відновлення порядку. По-друге, ми не повинні робити вигляд, що РФ є нейтральним миротворцем в конфліктах поблизу своїх кордонів. РФ це частина проблеми, а не її вирішення. Москва занадто довго використовувала існуючі міжнародні мандати для проведення неоімперської політики. По-третє, ми повинні протистояти тиску РФ на своїх сусідів, особливо на Україну, яка, ймовірно, буде наступною ціллю у спробах Москви створити нову гегемонію» [172].

Юджин Коган у праці «Російсько-грузинські відносини та реакція Європейського Союзу», опублікованій Грузинським фондом стратегічних та міжнародних досліджень, розглядає російсько-грузинські відносини після

приходу до влади в Грузії прем'єр-міністра Бідзіни Іванішвілі та призначення 1 листопада 2012 р. спеціального представника у відносинах з РФ Зураба Абашидзе. На думку автора, після цього кроку Б. Іванішвілі очікував позитивної реакції від російської влади, але замість цього російський дипломат Олександр Лукашевич заявив: «ми очікуємо конкретних практичних кроків від нового уряду Грузії» [288, с. 4]. Після такої заяви офіційного Кремля, за твердженням автора, розчарування Б. Іванішвілі свідчило про те, що він не зміг зрозуміти політику В. Путіна щодо Грузії та Кавказького регіону в цілому. Автор робить висновок, що влада Кремля від усіх очільників Грузії вимагала не лише відмову від інтеграції до західних структур, але й повернення до Росії [288, с. 14].

У книзі «Кавказ. Вступ» британський журналіст Томас де Ваал розглядає події серпня 2008 р. Зокрема, у розділі «Сучасна Грузія. Відродження, революція троянд та конфлікт» автор оглядає шлях, яким Грузія пройшла до конфлікту 2008 р. та акцентує увагу на діях команди президента М. Саакашвілі у конфліктних регіонах [334, с. 188]. Де Ваал наголошує на ставленні міністра оборони Іраклія Окруашвілі до конфліктних регіонів та цитує його обіцянку грузинському населенню: «якщо я не зустріну в Цхінвалі 1 січня 2007 р., то залишу посаду міністра оборони». На думку автора, подібна політика щодо врегулювання конфлікту дійсно зашкодила інтересам грузинської сторони, а закриття грузинським урядом незаконного ринку в Ергнеті поблизу Цхінвалі у 2004 р. негативно відобразилося на розвитку грузино-осетинських взаємовідносин. Автор зазначає, що ринок в Ергнеті був серйозною економічною проблемою для Грузії. Відповідно до даних збірника «Південний Кавказ: від економіки війни до економіки миру», річний оборот на ринку складав 101-133 млн. доларів. Оскільки товари завозилися без державного обліку, Грузія втрачала щомісяця до 10 млн. доларів податкових і митних зборів. Ввести митні пости на кордоні з Південною Осетією Грузія не могла, оскільки цим була б визнана незалежність республіки, а встановити митні пости на кордоні з Росією не дозволяла влада Південної Осетії [334, с. 202,203]. Також де Ваал критикує дії уряду М. Саакашвілі щодо політики «подвійних

стандартів» у конфліктних регіонах.

В розділі «Війна починається в Грузії» у книзі колишнього Державного секретаря США Кондолізи Райс «Немає вищої честі. Спогади про мої роки у Вашингтоні», що належить до мемуарної літератури, автор розглядає проблему Абхазії та Південної Осетії у зв'язку з проголошенням незалежності Косово. За твердженням К. Райс, «У Європи та США не було виходу, окрім того, щоб визнати незалежність Косово. Неможливо було поставити це питання на голосування в Раді Безпеки, оскільки РФ та Китай обов'язково би наклали на нього вето» [307, с. 426-427]. На думку К. Райс випадок Косово був унікальним. Вона також згадує про зустріч з тодішнім президентом Грузії М. Саакашвілі 10 липня 2008 р. в Тбілісі, під час якої порадила йому не відповідати на російські провокації, оскільки ніхто не допомагатиме Грузії [307, с. 428]. Через події у Грузії К. Райс змушена була перервати літню відпустку. У книзі вона описує переговори з міністром закордонних справ РФ Сергієм Лавровим 11 серпня 2008 р., який озвучив власні «три вимоги». Перші дві з них – грузини повинні підписати договір про припинення вогню та вивести свої військові підрозділи. За словами С. Лаврова, «наступна вимога повинна залишатися лише між ними двома – М. Саакашвілі має піти». У відповідь К. Райс заявила: «Держсекретар США і міністр закордонних справ РФ не можуть проводити розмови про усунення демократично обраного президента держави. Саме тому мій посол в ООН негайно оприлюднить цю інформацію Раді Безпеки ООН, а я повідомлю представників Франції, Великобританії та інших держав про нашу розмову і усім розповім правду, і я це зробила» [307, с. 429]. К. Райс згадує, що на засіданні Ради національної безпеки на запитання радника президента США з питань національної безпеки Стіва Хедлі про готовність вступити у війну з Росією через Грузію усі присутні замовкли [307, с. 430]. Також вона стверджує, що М. Саакашвілі не оцінив вклад США та Заходу в припинення російсько-грузинської війни мирним шляхом та замість подяки у грубому контексті звинуватив їх «у повторенні Мюнхенської конференції» [307, с. 431].

У збірнику статей Александра Астрова «(Неправильне) управління великою силою. Російсько-грузинська війна та її наслідки для глобального

політичного порядку», опублікованому у Центрально-Європейському університеті, розглядаються питання російсько-грузинського конфлікту 2008 р. Зокрема, у статті «Управління великими силами без великих сил? Російсько-грузинська війна 2008 р. та світова політика/політичний порядок» автор обговорює війну у контексті міжнародних відносин та цитує тодішнього президента Естонії Томаса Ільвеса: «ми живемо в постмодерністській Європі в XXI ст., але ми маємо справу з РФ, яка діє в модерністському стилі XIX ст.» [253, с. 97].

У праці представників Американського інституту стратегічних досліджень Аріеля Когена і Роберта Гамільтона «Російські військові і війна в Грузії: уроки та наслідки» разом з військовими аспектами обговорюються політичні та економічні причини початку війни. Автори стверджують, що «було природним те, що уряд РФ зробив у Грузії в 2008 р., а уряд США повинен був про це все добре знати» [261, с. 5]. Стосовно військових аспектів та чисельності російських сил автори подають такі дані російського військового аналітика Павла Фельгенгауера: чисельність російської авіації – близько 300 літаків типу Су-24, Су-25, Су-27, Ту-22М, грузинської – 8 одиниць Су-25. РФ вперше після завершення Другої світової війни залучила до бойових дій Чорноморський флот [261, с. 11]. Автори доходять висновку, що, судячи з кількості військової техніки та озброєння, йдеться про серйозність та масштабність намірів РФ у 2008 р. За їх даними чисельність російських військових частин, підготовлених до війни в Грузії у 2008 р., складала 35-40 тисяч осіб, а грузинських – 12-15 тисяч осіб [261, с. 12]. Автори також описують численні випадки мародерства, які здійснювали російські військові на території Грузії, мотивуючи це «захистом російського майна на території іншої держави» [261, с. 33]. У праці наголошується на тому, що Росії вдалося виграти війну лише завдяки чисельній перевазі сил, а не мобільності їх дій [261, с. 50].

Дослідниця політики РФ та пострадянського простору Марі Мендрас у праці «Російська політика: Парадокс слабкої держави» у розділі «Війна в Грузії. Точка обороту» описує події, що передували російсько-грузинському конфлікту 2008 р. у контексті сучасної російської політики. За її словами, «збройний

конфлікт між країнами не розпочався випадково. Потрібна була лише іскра, щоб його розпалити» [296, с. 258].

У збірнику статей «Конфлікт у колишньому СРСР» під редакцією професора Університету Тасманії Метью Сассекса у хронологічному порядку описані конфлікти на пострадянському просторі та причини російсько-грузинського конфлікту 2008 р. Зокрема, у статті Роджера Канета «Повернення імперської Росії» мова йде про прихід до влади у Росії В. Путіна та його «епоху влади», підкреслюється роль енергетичних ресурсів у російській зовнішній політиці [325, с. 15]. Для підтвердження цього автор описує зимові події в Україні 2005-2006 рр., коли з приходом до влади Віктора Ющенка Україна висловила прозахідні позиції, які безпосередньо позначились на постачанні російського газу до України. РФ перервала постачання природного газу на початку 2006 р. та відновила його лише після збільшення вартості майже удвічі [325, с. 28,31].

Професор Кентського університету Річард Саква у статті «Великі сили та малі війни на Кавказі» розглядає регіональні конфлікти в Грузії та зовнішню політику РФ. Автор дотримується позиції щодо здобуття незалежності Південної Осетії від Грузії з метою збереження національної ідентичності, посилаючись на працю осетинських авторів Валерія Дзидзоєва та Кости Дзугаєва «Південна Осетія в ретроспективі грузино-осетинських відносин» [312, с. 64,65]. В іншій статті Р. Саква наголошує на незаконності вимог грузинських сепаратистських регіонів у 2008 р. та перебуванні російського миротворчого контингенту у Абхазії і Південній Осетії, називає це «російською неоімперською зброєю» [312, с. 79,80].

У збірнику статей Корнелі Какачія та Майкла Сесіра «Зовнішня політика Грузії. Пошук стабільної безпеки», здійснюються огляд та аналіз зовнішньої політики Грузії, розглядаються зовнішньополітичні вектори Грузії та проводяться паралелі між Грузією та Україною з питань безпеки [282].

У праці «Російське президентство Дмитра Медведєва, 2008-12. Наступний крок вперед або просто перерва?» автор Джозеф Лоуренс Блек дотримується чітких проросійських позицій. При розгляді подій від 7 серпня

2008 р. він не згадує факт розгортання російських військових підрозділів поблизу Рокського тунелю та зосередження російських підрозділів у Цхінвальському регіоні ще 15 липня. Автор лише наголошує, що російські військові частини вийшли з Рокського тунелю та почали брати участь у воєнних діях через 12 годин після нападу грузинських військових підрозділів на Цхінвалі та звинувачує тодішнього президента М. Саакашвілі у розпалюванні конфлікту [257, с. 135]. Поза увагою автора залишаються важливі процеси в політиці та підготовка російської влади до майбутньої війни.

Праця професора Колумбійського університету Есміри Джафарової «Розв'язання конфліктів на Південному Кавказі. Виклики міжнародним зусиллям» присвячена тематиці конфліктів в Абхазії та Південній Осетії. У розділі «Конфлікти в Грузії: Абхазія і Південна Осетія» автор розглядає ситуацію в історичному та етнополітичному контексті та описує події, що передували початку «п'ятиденної війни», підкреслює її вплив на світові політичні процеси [278, с. 25]. Автор висловлює песимізм стосовно відновлення контролю Грузії над Абхазією та Південною Осетією у майбутньому та констатує погіршення відносин між РФ та Грузією внаслідок конфлікту [278, с. 33].

Грузинська історіографія. Грузинські дослідники у своїх роботах розглядають причини конфлікту, проводять аналіз оцінки його результатів, вивчають історичні корені конфлікту, аналізують ситуації, що склалася після закінчення конфлікту. Професор Сухумського державного університету (з грудня 1993 р. університет працює у Тбілісі, Грузія) Мері Габедава власну позицію оприлюднила у монографії «Російська агресія проти Грузії. 2008» [269]. У роботі розглянуто причини російсько-грузинського конфлікту через призму правових та політичних аспектів конфлікту, а також основні принципи розуміння причин розв'язання конфлікту міжнародними організаціями. В праці докладно описано історію російсько-грузинських відносин у 90-х рр. ХХ ст. та наслідки цих взаємин, які призвели до початку конфлікту у серпні 2008 р. Автор підкреслює власну позицію щодо реакції західних політиків на події і висловлює сподівання того, що Європейська слідча комісія дасть об'єктивну

оцінку подій [269].

Темі конфлікту у серпні 2008 р. професорки Сухумського державного університету Наргіза Гамісонія і Додо Пертая присвятили працю «Російсько-грузинська війна у серпні 2008 р. та її наслідки» [271]. У колективній монографії розглядається роль західних держав, в тому числі й України, у вирішенні конфлікту в Грузії, висвітлено позицію тодішнього президента Польщі Леха Качинського щодо ситуації в Грузії. Авторки розглядають дії Росії проти Грузії в контексті агресивного захисту РФ власної енергетичної політики та важливість Південного Кавказу як своєрідного енергетичного коридору. Дослідниці, спираючись на договори про співпрацю між Грузією та ЄС, США і НАТО, нагадують про те, що 16 грудня 2002 р. в рамках Європейської політики безпеки і оборони Організація Північно-Атлантичного договору та Європейський Союз підписали угоду, яка називалася «Берлін плюс». Ця угода, у свою чергу, мала б забезпечити широкий спектр військових важелів ЄС та НАТО щодо вирішення регіональних конфліктів, в тому числі й на пострадянському просторі, в яких НАТО за угодою не мав права безпосередньо брати участі (в операціях, які проводяться під егідою ЄС, можуть вільно використовуватися сили і засоби НАТО; реально ці домовленості дозволяють НАТО підтримувати операції, що проводяться Європейським союзом, в яких Альянс в цілому не задіяний), таким чином в теорії цей військовий формат міг бути задіяним для можливого стримування агресивної політики Російської Федерації в регіоні [271, с. 248].

Дослідження професорки Д. Пертая «Після серпневої війни: кризова дипломатія та «питання Грузії» у глобальній політиці» описує політику подвійних стандартів Альянсу у підходах до вирішення питань, пов'язаних з агресивними намірами РФ. На її думку, незважаючи на позицію НАТО, який 12 серпня 2008 р. рішуче закликав РФ виконати мирний план, що передбачав повернення до розведення військ станом на 6 серпня 2008 р., Альянс все ж таки виявився організацією, яка з часом відступила від оголошених принципів підтримки Грузії та відновила відносини з РФ [300].

Генерал Гіоргі Каркарашвілі в книзі «Це наша Батьківщина палає» [284]

аналізує проведення бойових дій під час активної фази конфлікту у серпні 2008 р. Автор звинувачує тодішній уряд Грузії в нерозумінні провокативних дій російської сторони. Зокрема, генерал відзначає, що на зустрічі, яка відбулася 6 серпня 2008 р. в Міністерстві оборони Грузії між представниками Міністерства оборони, поліції, виконавчої влади та місцевої влади (міністром внутрішніх справ, міським головою тощо) [284, с. 9], представники виконавчої влади відхилили план, запропонований підполковником Балахадзе. Відповідно до плану грузинські військові підрозділи не слід було направляти до Цхінвалі, а воєнна операція мала б відбуватися західніше від Цхінвалі в місцевості Авневі-Хетагурові-Джарі та східніше від Цхінвалі в місцевості Ередві-Тілакани, таким чином пропонувалось оточити місто з двох сторін. За словами Г. Каркарашвілі «рішення про наступ на Цхінвалі було прийнято представниками міністерства внутрішніх справ, таким чином, рішення щодо проведення воєнної операції у Цхінвалі не було думкою військових» [284, с. 11]. На думку автора військові дії повинні плануватися військовими, а не політичними або поліцейськими особами. У книзі, що належить до мемуарної літератури, хронологічно описані воєнні операції російсько-грузинського конфлікту 2008 р., висвітлено воєнно-стратегічні помилки тодішнього уряду, яким передувало проведення добре спланованих російських військових та інформаційно-психологічних провокативних операцій, та досить критично оцінюються кроки, які були здійснені грузинським урядом у воєнно-стратегічному плані, на відміну від російських. Навіть тодішній прем'єр-міністр РФ В. Путін та російський уряд називають провокації «планом» і зазначають, що цей план був схвалений набагато раніше – наприкінці 2006 р. – на початку 2007 р. У кінці книги автор описує дії російських військ, що спричинили великі руйнування на шляху до міста Горі. Працю генерала Г. Каркарашвілі слід визнати цінним джерелом для дослідників, які вивчають військові аспекти російсько-грузинського конфлікту 2008 р. [284].

Науковці Давід Дарчіашвілі та Рональд Магнум також підтвердили думку про неузгодженість дій цивільного уряду Грузії та військового керівництва під час бойових дій, що яскраво проілюструвала розрив між громадянським

суспільством, урядом та діями військових. За словами авторів, плани можливих воєнних зіткнень у Південній Осетії були розроблені та відпрацьовані Генеральним штабом збройних сил Грузії ще за декілька років до подій 2008 р. Але коли стало очевидним, що російські військові підрозділи просуваються вглиб території Грузії, ці плани були проігноровані та сформовані збірні підрозділи, які не проходили попередньої підготовки та не мали спільної системи зв'язку та комунікації. Генеральний штаб, а також цивільні керівники Міністерства оборони, замість того, щоб діяти з командного центру, де вони могли б оцінювати хід бою та інформувати цивільне керівництво, переїхав до необладнаного штабу артилерійського підрозділу поблизу Цхінвалі. Через брак комунікацій та ситуаційної обізнаності про конфлікт у реальному часі, вони перебували там протягом усього конфлікту, часто не володіючи реальною ситуацією на місцях, що не дозволяло зібрати необхідні сили для зупинки російського вторгнення. Подібним чином вище цивільне керівництво переміщувалося в район бойових дій, видавало суперечливі накази військовим підрозділам замість того, щоб залишатися в командному центрі та впливати на хід дій. Також не було організовано цивільно-військової співпраці між грузинськими військовими підрозділами та населенням грузинських сіл у Південній Осетії, що опинилися у зоні бойових дій [241]. Найефективнішими діями з боку Грузії стало проведення медіа-кампанії з метою дискредитації російського вторгнення та спроби заручитися міжнародною підтримкою. Міжнародна спільнота відреагувала та поклала провину за надмірну та непропорційну шкоду на Росію. Вигода для Грузії полягала в тому, що США пообіцяли один мільярд доларів допомоги Грузії. Міжнародна конференція донорів, яка зібралася у Брюсселі через декілька місяців після закінчення війни, також зібрала фінансову допомогу для Грузії від всіх європейських країн, інституцій та за їх межами [264].

Дазмір Джоджуа у праці «Російське військове втручання в Грузію. Війна в серпні 2008 р. Наслідки» розповідає про причини російсько-грузинського конфлікту 2008 р. на фоні проведеного глибокого аналізу історичних фактів. У хронологічному порядку ним проведено детальний розгляд політичної ситуації

з часу закінчення правління Едуарда Шеварднадзе у 2003 р. та до російсько-грузинського конфлікту у серпні 2008 р. Автор наголошує, що крім Цхінвальського регіону, план мирного врегулювання також був розроблений і для Абхазії та аналізує російські провокаційні дії, які впливали на підтримку постійно триваючих конфліктів в різних регіонах Грузії до 2008 р. Д. Джоджуа також описує період після закінчення конфлікту та процес врегулювання. Досліджуючи російсько-грузинські відносини, автор висвітлює широкий перелік питань, які зацікавлять читачів з цієї тематики [281].

Проблематики російсько-грузинського конфлікту 2008 р. торкається праця «Анатомія конфліктів» Шота Малашхія, колишнього голови Тимчасової комісії з питань відновлення територіальної цілісності парламенту Грузії. У праці описуються найважливіші євразійські конфлікти політико-економічного або етнічного походження, проводиться історичний та порівняльний аналіз із ситуацією в конфліктних регіонах Грузії. У дослідженні визначені причини конфлікту, сконцентрована увага на двох найважливіших моментах, які відіграли непересічну роль у тому, що події відбулися саме влітку, в серпні. По-перше, згадується прийняття 15 жовтня 2007 р. Радою Безпеки ООН резолюції №1781, у якій однозначно визнається, що «усі жителі Абхазії з числа біженців та внутрішньо переміщених осіб мають право повернутися додому», а також наголошено на тому факті, що на індивідуальні майнові права не впливає питання вимушеної втечі власників в період конфлікту [294, с. 11-12]. Науковець посилається і на резолюцію ООН від 15 квітня 2008 р., відповідно до якої у найкоротші терміни слід завершити роботу з мирного врегулювання конфлікту, та сприяти поверненню біженців і внутрішньо переміщених осіб до регіонів конфліктів. Зокрема, Ш. Малашхія наголосив: «як відомо, проведення активної роботи з реалізації вищезгаданих резолюцій ООН планувалося розпочати з вересня. Ось чому російська армія повинна була все закінчити до вересня» [294, с. 12-13].

По-друге, автор розглядає сприятливу економічну ситуацію для агресора, яка склалася влітку 2008 р., коли світова ціна на нафту в липні цього ж року досягла рекордно високих показників – 147 доларів [294, с. 14]. Крім того, на

думку дослідника, проект газопроводу «Набукко» мав стати пріоритетом для підриву російського впливу у регіоні. Відповідно до проекту транспортування природного газу з Каспійського басейну планувалося здійснювати через територію Грузії до Європи. Ш. Малашхія зауважує: «західні ЗМІ повідомляли, що на початку осені планувалося проведення зустрічей щодо реалізації «Набукко». Кремль розглядав цей проект з побоюваннями, оскільки він міг стати істотним альтернативним джерелом отримання енергоресурсів для Європи в обхід РФ» [294, с. 14]. Наголошуючи на цих фактах, автор розкриває російську агресивну політику щодо Грузії та акцентує увагу на конкретному терміні початку російсько-грузинської війни з метою досягнення РФ бажаного результату. На думку дослідника, кожен крок російської сторони був настільки точним та спланованим, що «М. Саакашвілі залишалось або втратити сепаратистські регіони назавжди, або захищати громадян Грузії, які там проживають, та організувати захист свого власного миротворчого контингенту, що опинився в нерівній ситуації стосовно агресора» [294, с. 14]. Дослідження містить короткий історичний аналіз, визначає факти практично всіх конфліктів, які існують в сучасному світі, та є важливим джерелом для зацікавлених дослідників.

Книга професора Дімітрі Швелідзе «Шлях до Заходу» (збірка публікацій) [320] присвячена періоду початку 90-х рр. ХХ ст., зокрема, історії здобуття незалежності Грузії, західному зовнішньополітичному курсу, огляду та аналізу листів, статей, наукових та політичних публікацій, розміщених у грузинській періодичній пресі. Хоча ця робота безпосередньо не вивчає російську агресію 2008 р., у ній є кілька розділів, де подається ґрунтовний аналіз відомостей про конфлікт 2008 р. та оцінка подій. Зокрема, розглянута хронологія конфлікту, якій передуює короткий історичний екскурс автора, де підкреслюється важливість російської імперської політики в конфліктних регіонах Грузії. Д. Швелідзе на прикладі конфліктних регіонів Грузії робить цікавий висновок стосовно російського аргументу, що дав їй право захисту власного населення, який насправді був блефом, однак держави Західної Європи не відреагували належним чином і продовжують співпрацювати з РФ [219].

Цікаво, що автор пропонує на розгляд читача п'ять можливих сценаріїв подальшого розвитку російсько-грузинського конфлікту:

1. Юрисдикція Грузії над сепаратистським регіоном буде відновлена і країна об'єднається в блоці НАТО [320, с. 480]. Ця послідовність подій – найбільш бажаний і водночас найбільш малоймовірний сценарій, доки Росія є державою з її можливостями та ресурсами. Сьогодні Грузія не зможе просто вступити до Альянсу, і навіть НАТО не зможе увійти до Абхазії та Південної Осетії, хоча блок намагається дипломатичними шляхами врегулювати напругу в конфліктних регіонах, у 2008 р. Росія хотіла «покарати» не військових Грузії, а змінити її уряд;

2. Грузія повертає частину території Абхазії та Південної Осетії та приєднується до НАТО. Внаслідок певних дипломатичних, політичних, економічних, фінансових та інших санкцій Росія відмовиться від Цхінвальського регіону та визнає юрисдикцію Грузії в якості прийнятної для нього статусу. У той же час вона зможе відмовитися від тих регіонів території Абхазії, які населені грузинами, і залишити іншу частину Абхазії для задоволення її амбіцій, – завоювання шляху до моря [320, с. 481]. Зрозуміло, що цей сценарій має утопічне коріння, оскільки політика Кремля є досить «послідовною», це стало б величезною поступкою для Грузії;

3. Країна не зможе отримати свої сепаратистські регіони і увійде до Альянсу [320, с. 481]. Цей сценарій, можливо, є більш реалістичним, ніж перший, оскільки РФ має свій власний вплив на конфліктні регіони в Грузії, але малоймовірно, що РФ завдяки підтримці Абхазії та Південної Осетії дозволила б Грузії вступити до НАТО. Проблема полягає в тому, що це може відбутися лише у тому випадку, коли РФ перестане існувати;

4. Грузія не зможе приєднатися до НАТО. Її незалежність і суверенітет підтримуються завдяки сприятливій політиці США та їх антиросійських союзників [320, с. 485]. Відповідно до цього сценарію Грузія опиниться в дуже складній та вразливій ситуації через свою власну державність, яку повинні будуть гарантувати західні країни;

5. Грузія зберігає регіони окремими (сепаратистськими) і відмовляється

від членства у НАТО. Нейтралітет країни фактично дорівнює подвійному впливу Заходу та РФ [320, с. 486]. На сьогодні є очевидним, що справдився останній сценарій.

У фундаментальній роботі «Грузино-російські взаємовідносини в XVIII-XXI ст. (згідно з науковою літературою та документами)», колективу авторів Додо Чумбурідзе, Важа Кікнадзе, Хатуна Кокрашвілі, Лела Саралідзе під загальною редакцією Додо Чумбурідзе подіям конфлікту 2008 р. присвячена книга I-II [260]. У II книзі співавтор Л. Саралідзе розглядає грузино-російські відносини в XXI ст., російсько-грузинський конфлікт 2008 р. та роль міжнародних організацій в врегулюванні конфліктів [260, с. 457-490]. Л. Саралідзе описує історичне коріння конфлікту та приходять до висновку: «це стратегічна поступка, яку грузинська влада несправедливо надала осетинам, коли там була створена адміністративна одиниця, яка називалася Південна Осетія, нарешті, це була помилка, яка не змогла перешкодити головному ворогу захопити історичні області Грузії. Російська агресія у серпні 2008 р. знову чітко продемонструвала те, що у Грузії відсутні надто ворожі та сепаратистські конфліктні регіони, а для РФ існує один стратегічний і тактичний противник» [260, с. 476].

Після закінчення конфлікту у серпні 2008 р. російські військові підрозділи незаконно окупували Ахалгорський район. Про це йдеться у монументальній роботі колективу авторів «Захоплений Ахалгорський округ та динаміка грузино-осетинських відносин» (Н. Джалабадзе, Л. Джаніашвілі, Л. Мгебрішвілі, Е. Пірцхалава). У ній висвітлено жахливу ситуацію, в якій опинилося населення в Ахалгорському районі після закінчення конфлікту, а також незаконні дії російської влади на окупованих територіях. Підкреслюється, що внаслідок конфлікту більша частина населення втратила власні домівки та досі переслідується [279]. Конфліктам у Абхазії і Південній Осетії та їх врегулюванню присвячена дисертаційна робота дослідника Сулхана Алексая «Конфлікти в Абхазії та Цхінвалі, шляхи та проблеми їх врегулювання» [251].

Також питання конфлікту досліджуються у книзі Кахабера Калічави

«Російсько-грузинська війна 2008 р. в грузинській та англійській літературі» [283]. В цій праці, написаній грузинською та англійською мовами, йдеться про події серпня 2008 р., також подаються матеріали преси та документи. У роботі акцентується на правових аспектах, що призвели до розв'язання російсько-грузинського конфлікту. Зокрема, мова йде про незаконну політику надання громадянства РФ (так звана «політика паспортизації»), яка проводилася в Абхазії та Південній Осетії. Підкреслюється: цей крок російського уряду суперечив як грузинському, так і російському законодавству, прийнятому у 1990-х рр. Також описується міжнародна реакція внаслідок закінчення конфлікту.

Впливу та значенню політики ЄС та США стосовно «заморожених» конфліктів присвячене дисертаційне дослідження Георгі Ходжеванішвілі «Заморожені конфлікти та зовнішньополітична орієнтація Грузії», в якому автор торкається історії виникнення сепаратистських рухів в Грузії [286].

Російська історіографія. На противагу дослідженням грузинських авторів, російські науковці в більшості дотримуються протилежної думки щодо причин розв'язання війни у Грузії, яка співпадає з офіційною позицією уряду РФ щодо «захисту» російських громадян на території сусідніх держав.

Полковник П. Колесов, кандидат філософських наук, у статті «Інформаційна війна Грузії проти Південної Осетії та Абхазії» [214] досліджує інформаційно-психологічні впливи сторін конфлікту, акцентує увагу на агресивній політиці Грузії стосовно Південної Осетії та доходить до висновку: «в цілому можна відзначити, що грузинська сторона побудувала власну стратегію ведення інформаційної війни на офіційному рівні, намагаючись перемогти за рахунок масовості в популярних, насамперед англійськомовних виданнях. Південноосетинська сторона зробила ставку на залучення в інформаційному просторі якомога більше своїх прихильників в Інтернеті через соціальні мережі» [214, с. 3]. П. Колесов не визначає чітко переможців в цій інформаційній кампанії, оскільки, на його думку, війна й надалі триває, при цьому зазначає, що упродовж п'яти днів «гарячої війни» світова громадська думка була прихильнішою до Південної Осетії.

Для розуміння позиції РФ як сторони конфлікту цікавою є колективна праця російських науковців «Воєнний конфлікт в Південній Осетії і його наслідки». Зокрема, у статті «Міжнародна безпека після Кавказької кризи» Олексій Арбатов, доктор історичних наук, член-кореспондент Російської академії наук, член Ради з питань зовнішньої та оборонної політики наголошує: «дії РФ під час «п'ятиденної війни» були позитивними, оскільки своєчасно була організована відсіч агресивному нападу Грузії на Південну Осетію. РФ мала на це повне право. РФ примусила Грузію до миру, запобігла розповзанню конфлікту, зміцнила безпеку в регіоні. Воєнні заходи російської сторони були правомірними і справедливими. Головні цілі системи військової безпеки країни і головне завдання Збройних Сил РФ – своєчасне запобігання війнам і збройним конфліктам, локалізація, нейтралізація та ліквідація воєнних загроз» [210, с. 11]. Ці пріоритети стосовно сусідніх держав після закінчення війни чітко були визначені у виступах тогочасного президента РФ Д. Медведєва – поняття «запобігання війні» застосовується давно та увійшло в керівні документи РФ. Зокрема О. Арбатов стверджує: «події навколо Південної Осетії можуть перетворити весь регіон в одну величезну зону нестабільності і насильства, з найбільш згубними прямими наслідками для самої Росії. Подібний розвиток подій спричинить політичне, а в перспективі, можливо, і військове втручання інших країн та НАТО. Офіційна позиція РФ яскраво представлена в Думі, політичних та суспільних колах і ЗМІ – це початок відновлення СРСР чи Російської імперії, яке знову зробить РФ наддержавою в протидії Заходу» [210, с. 14].

Керівник «Незалежного центру воєнного прогнозування», доцент факультету світової політики МДУ Анатолій Циганок у роботі «Війна на Кавказі 2008: російський погляд на грузино-осетинську війну 8-13 серпня» [246], основним аргументом на підтримку агресивних дій РФ визначає: «Кавказ перебуває в постійних міжетнічних конфліктах, а для того, щоб там запанував мир, потрібна постійна присутність РФ. У російських наукових колах Кавказ називають «євразійським перехрестям», «сонячним сплетінням Євразії». Дійсно, Кавказ – це багатий регіон, який має сприятливе географічне

розташування, привабливий для інвестицій і розвитку міжнародного співробітництва. Але Кавказ – це й неспокійний регіон, що входить в так званий «крес нестабільності». Саме тут розпочалися перші в СРСР міжетнічні конфлікти, які згодом переросли у військові та незгасаючі до тепер» [246, с. 308]. Дослідник зауважує: «п'ятиденна війна не залишила РФ вибору, а США підставили Грузію під удар, використовуючи її як прикриття, щоб з'ясувати свої стосунки з РФ. Росії не залишалось нічого іншого, як вдатися до рішучих дій у відповідь, що вона і зробила, вступивши в прямий конфлікт з Грузією, а потім визнавши незалежність Абхазії і Південної Осетії. Російсько-грузинські стосунки знаходяться зараз в «точці замерзання», але деякі кроки з налагодження суспільного діалогу все ж робляться. Цей діалог матиме якісь шанси на успіх лише в тому випадку, якщо його учасники відмовляться від максималістських і свідомо нездійсненних вимог, таких, наприклад, як вимога до Москви «відкликати» визнання Сухумі і Цхінвалі. При цьому незмінне позиціонування Грузії як «незалежної держави» уживається зі сподіванням на те, що проблеми у стосунках з колишніми грузинськими автономіями допоможуть вирішити США або НАТО» [246, с. 313].

У збірнику статей «Танки серпня» автори Михайло Барабанов, Антон Лавров, В'ячеслав Целуйко наголошують, що «викликаний спробою амбіційного націоналістичного президента Грузії М. Саакашвілі провести «бліцкриг» з метою завоювати незалежну Південну Осетію конфлікт призвів до воєнного втручання Росії, яка виступила гарантом миротворчості в регіоні» [204].

Українська історіографія. Українські науковці, оцінюючи тогочасні події, здебільшого, покладались на російські та західні джерела, лише обмежено досліджуючи грузинський сегмент ЗМІ.

14 серпня 2008 р. у приміщенні Національного інституту стратегічних досліджень України відбулася експертна дискусія науковців на тему «Російсько-грузинський конфлікт: причини та наслідки для європейської безпеки». Олександр Палій, експерт та науковець Інституту зовнішньої політики Дипломатичної академії при Міністерстві закордонних справ України,

висловив думку про те, що війна в Грузії чітко показала використання російською стороною нової технології «російського іредентизму», яка поширена на території України та є небезпечною для нашої держави. За його визначенням, «новий «російський іредентизм» – це допомога російськомовним, російсько-орієнтованим громадам на території України та підтримка нових російських національних рухів, які вже успішно діють у сусідніх з РФ країнах. У війні РФ з Грузією технологія та ідеологія нового «російського іредентизму» стала підставою для російської збройної агресії, адже РФ, коли вводила свої військові підрозділи, моральною і правовою легітимацією своїх дій проголосила допомогу співвітчизникам, які потерпають від конфлікту між Грузією і Південною Осетією» [209, с. 2].

Вадим Карасьов, директор Інституту глобальних стратегій, зазначив: «оскільки від РФ всього можна очікувати, нам варто задуматися як бути. Особливо зараз, на етапі, коли ми хочемо інтегруватися в НАТО, можна очікувати будь-яких сюрпризів. В першу чергу потрібно дуже уважно відслідковувати елементи війни в інтернеті – створення системи масової інформації та створення «п'ятої колони». Останнє пов'язане з роботою серед урядових кіл, партійних і регіональних лідерів» [209, с. 3].

Сергій Джердж, голова «Громадської Ліги Україна-НАТО», підсумовуючи основні тезові позиції зустрічі, заявив: «я вважаю, що ситуація зміниться, тому що це загострення відкрило очі багатьом як в Україні, так і на Заході. Мовляв, певні країни шукають шляхи, як швидше потоваришувати з Росією, то пересічний громадянин європейської держави інакше оцінює цю ситуацію, а політики тієї ж Німеччини чи Франції дуже чутливі до громадської думки» [209, с. 4].

Наталія Нечаєва-Юрійчук, кандидат історичних наук, в статті «До питання про причини та ймовірні наслідки грузино-російського конфлікту у серпні 2008 р.», присвяченій причинам та можливим наслідкам російсько-грузинського конфлікту 2008 р., зазначає, що «в глобальному аспекті російсько-грузинська війна стала виявом недосконалості сучасної системи міжнародних відносин і продемонструвала нагальну необхідність вироблення нових шляхів

подолання кризових явищ у світовій політиці». Однак науковець, досліджуючи першопричини конфлікту, не робить чіткого висновку, хто його розпочав, та покладає відповідальність за початок воєнних дій на глобальні та зовнішні чинники [221].

Історик Андрій Шумка у статті «Інформаційне протистояння в ході грузинсько-російського конфлікту (8-12 серпня 2008 року)» приходить до висновку: «Інформаційна війна як одна зі складових війни на Кавказі супроводжувалася тенденційністю у поданні серпневих подій, що притаманно як російським засобам масової інформації, так і ЗМІ інших сторін конфлікту. Висвітлення подій у Грузії та Росії ґрунтувалося не лише на поданні інформації про те, що відбувається, скільки на донесенні своєї позиції. Отже, РФ висвітлювала події як гуманітарну катастрофу населення Південної Осетії, спричинену діями грузинських військ, та як «операцію з примушення Грузії до миру». Грузія ж – як наведення конституційного порядку та віроломний напад імперської Росії на Грузію з метою захоплення її території. Західні ЗМІ ретранслювали виключно грузинський погляд, називали Росію загарбником. Дії РФ порівнювались із вторгненням СРСР до Афганістану, Угорщини, Чехословаччини, а політика російської влади трактувалася як «сталінська» чи «гітлерівська». Підкреслювалось: «російський ведмідь встав у повний ріст перед Заходом». Зіштовхнувшись із такими штампами, РФ не могла щось протиставити у відповідь оскільки, позиція Заходу сформована певною системою цінностей та політичною моделлю (неважливо, доброю чи поганою), котра служить формою легітимації тих чи інших дій, у тому числі й воєнних. Відтак різка відповідь російської сторони щодо грузинських воєнних дій у Південній Осетії призвела до суттєвих втрат РФ на міжнародній арені» [247].

Сьогодні, спостерігаючи за російською агресією проти України, можна стверджувати, що події в Грузії засвідчили загарбницьку політику РФ на пострадянському просторі, яка неодноразово підтверджувалася висловлюваннями офіційних осіб РФ. Такі думки висловлені у статті Алла Киридон, доктора історичних наук, яка чітко виявила та проаналізувала причини конфліктогенності ситуації на Кавказі, її загострення й переростання у

російсько-грузинський конфлікт у серпні 2008 р. Автор наголошує: «у цьому головну роль відіграло прагнення РФ до лідерства на пострадянському просторі та її глобальна стратегічна мета – стати визначальним гравцем на арені сучасної міжнародної політики. Збройний конфлікт на Південному Кавказі наочно продемонстрував, що Росія, відчуваючи зростання своєї потужності, прагне на власну користь змінити динамічну систему міжнародних відносин у ХХІ ст. [211, с. 12].

Сергій Троян та Алла Киридон у статті «Грузія–2008 – Україна–2014. Російські стратегії домінування на пострадянському просторі» зазначають: «одним із таких нещодавніх конфліктів, уроки якого надзвичайно актуалізовані подіями сьогодення в Україні та довкола неї, є п'ятиденна російсько-грузинська війна 8-13 серпня 2008 р. Значення та наслідки російсько-грузинського збройного конфлікту вийшли далеко за межі локальної воєнної операції. Вони зі всією очевидністю проявилися на регіональному та глобальному рівнях і мали суттєве значення, але, на жаль, без належної оцінки та відповідних уроків для України, її політичних сил і громадськості» [212].

Віктор Ющенко у книзі «Недержавні таємниці. Нотатки на берегах пам'яті» у розділі «Грузія 08.08.08» подає власне бачення тогочасних подій, акцентує увагу на бездіяльності українського уряду та опозиції, які не дали належної оцінки російській агресії. У книзі, яка належить до мемуарної літератури, автор наголошує на тому, що у сюжетах новин більшість українських телеканалів копіювали подачу, стилістику та зміст російських новин [248, с. 446-460].

Павло Артимишин у статті «Російсько-грузинський конфлікт 2008 р. у медійному дискурсі України» аналізує оцінки українських мас-медіа у висвітленні тогочасних подій у Грузії та констатує факт виникнення неоднозначних, нерідко протилежних думок у середовищі українських журналістів, серед яких були як прихильники Грузії, що протестували проти російської агресії, так і проросійські середовища, які підтримували самопроголошені республіки Абхазію та Південну Осетію [203]. Автор аналізує матеріали низки провідних українських видань та робить висновок про

існування чітко виражених позицій в українських медіа – прогрузинської і проросійської, приналежність до яких корелювалась особистісними, колективними, політичними, ідейними, ментальними симпатіями. Зокрема, видання правого спрямування «Високий замок», «Експрес», «Нація і держава», «Шлях перемоги», «День», «Дзеркало тижня», «Український тиждень», «Українська правда», «Урядовий кур'єр» підтримували грузинський народ у боротьбі за суверенітет, територіальну цілісність та демократичний устрій країни, називали дії Росії «вторгненням» і «спланованою операцією» та засуджували їх, попереджали про ймовірність повторення подібного сценарію в Україні та інших державах пострадянського простору. Парламентське видання «Голос України» висловлювало позиції всіх політичних сил України та публікувало статті як на підтримку Росії, звинувачуючи Грузію в розв'язанні воєнних дій, так і розглядало потенційну загрозу російського нападу на Київ. Видання «Фокус» дотримувалось нейтральних позицій та акцентувало увагу на фактах масового надання жителям Південної Осетії громадянства РФ, що в 2008 р. дозволило Росії аргументувати агресію «захистом» своїх громадян. Видання лівоцентричного та лівого спрямування «Сегодня», «Комсомольская правда в Украине», «Аргументы и факты в Украине», тижневик «2000», «Факты и комментарии» звинувачували у виникненні «гарячої фази» саме грузинську владу та президента М. Саакашвілі, підтримували «миротворчі» дії РФ, які сприятимуть стабілізації ситуації на Кавказі, критикували позицію президента В. Ющенка та його команди з підтримки Тбілісі. Видання «Русский вестник» висловило конспірологічну версію подій на Кавказі, згідно якої США руками «своєї грузинської креатури М. Саакашвілі» прагнуть підірвати авторитет російської влади та надати нового імпульсу сепаратизму в Росії та створити прецеденти для її розпаду [203].

Абхазькі дослідники. На думку Іраклія Хінтби та Нателли Акаби, висловленій у праці «Трансформація грузино-абхазького конфлікту: переосмислення парадигми»: «абхазька точка зору полягає в тому, що події серпня 2008 р. і визнання незалежності Абхазії і Південної Осетії – це закономірний підсумок несумісності грузинського національного проекту та

етнополітичних сподівань абхазів і осетин». Абхазькі експерти солідаризуються з панівною в російському офіційному дискурсі думкою про те, що серпень 2008 р. знаменував «відродження Росії», а своїми діями вона підтвердила амбіції великої держави, показавши, що Південний Кавказ залишається зоною її особливих інтересів і домінуючого впливу. Серпневий конфлікт викликав новий виток протистояння РФ і Заходу, фактично реанімувавши певні ознаки Холодної війни. Деякі абхазькі експерти порівнюють цю ситуацію з Карибською кризою 1962 року, оскільки в ході російсько-грузинської війни існувала небезпека зіткнення сил РФ і НАТО (в акваторії Чорного моря з'явилися американські військові кораблі), що могло призвести до Третьої Світової війни. Більшість опитаних абхазьких експертів вважають, що «події серпня і слідуючі за ними «нові реалії» так і не вплинули на переоцінку та зміну підходів країн Заходу до грузино-абхазького конфлікту. Захід продовжує ігнорувати нові реалії, які настали після визнання незалежності Абхазії і Південної Осетії, та намагається використовувати старі лекала» [202].

Аслан Авидзба у праці «Становлення незалежної абхазької держави і Російська Федерація (1993-2008 рр.)» стверджує: «ситуація погіршувалася реальною можливістю вступу Грузії в НАТО, до чого обидві сторони давно йшли і до чого вже, судячи з усього, були близькі. Чи могло так статися, що ця обставина не вплинула б на подальшу політику Москви і не підштовхнула б її до більш рішучих, в тому числі і військово-політичних, кроків в регіоні? Тоді б у Абхазії могла бути розміщена американська Система протиракетної оборони (ПРО). Ситуація змінилася в ніч з 7 на 8 серпня 2008 р. Тоді була розпочата чергова воєнна агресія Грузії проти Південної Осетії. РФ зробила рішучі військово-політичні кроки з приборкання агресора, захисту державності Південної Осетії і забезпечення безпеки її громадян, переважна більшість з яких є також і громадянами РФ. Москва також не перешкоджала відкриттю другого фронту проти Грузії, в результаті якого пізно увечері 12 серпня 2008 р. абхазька армія звільнила верхню частину Кодорської ущелини. А в результаті «операції з примушування Грузії до миру», проведеної РФ у період 8-12 серпня, грузинській військовій інфраструктурі, створеній за підтримки НАТО, було

завдано значної шкоди» [201].

Осетинські дослідники. Професор Осетинського державного університету Інал Санакоєв у праці «Грузино-осетинський конфлікт. Курс лекцій. Південно-Осетинський державний університет імені А.А. Тібілова» називає п'ятиденний конфлікт широкомасштабною агресією збройних сил Грузії проти Південної Осетії. Зокрема, він стверджує: «за повідомленнями з Генерального штабу Збройних сил Російської Федерації грузинська операція проти Південної Осетії мала назву «Чисте поле» і була розроблена Грузією спільно з США, а згоду про початок ведення бойових дій в Південній Осетії дав особисто тодішній президент США Джордж Буш. 28 серпня 2008 р. прем'єр-міністр РФ В. Путін зазначив в інтерв'ю телеканалу «Сі-Ен-Ен», що «республіканці в Білому домі сприяли нападу Грузії на Південну Осетію, щоб підняти рейтинг кандидату від Республіканської партії Джону Маккейну» [224].

Валерій Дзидзоев у статті «Економічні зв'язки як необхідна умова формування нації (на прикладі абхазів і південних осетинів)», опублікованій у «Віснику Північно-Осетинського державного університету імені К. Л. Хетагурова» стверджує, що «коли в ніч на 8 серпня 2008 р. президент Грузії М. Саакашвілі віддав наказ армійським частинам (кодова назва операції «Чисте поле») віроломно бомбити Цхінвалі, де стояли за мандатом ООН російські миротворці, які десятками загинули у початковій стадії бойових дій, стало ясно, що над Південною Осетією нависла загроза фізичного знищення. Таким чином, офіційна влада у Тбілісі вчинила геноцид південним осетинам, в результаті якого близько двох тисяч з них були вбиті, контужені і пропали без вісті. Відзначу й те, що це був не перший геноцид осетинського народу. До цього в 1920 р. і 1989-1991 рр. південні осетини і абхази піддавалися актам геноциду з боку офіційної влади Грузії» [207].

Книга історика і архіваріуса друкованих документів і газетно-журнальних статей про Південну Осетію Олексія Маргієва «Висока ціна свободи» присвячена подіям серпня 2008 р. У першому розділі «Періодична преса про війну в серпні 2008 р.» зібрані матеріали друкованих видань «Дарьял», «Південна Осетія», «Республіка», «Комсомольська правда», «Известия»,

«Російська газета» тощо. У другому розділі книги зібрані свідчення очевидців Кости Дзугаєва «П'ять днів війни: продовження геноциду», Ніколая Дзагоева «Подвиг медиків. Серпень 2008», Гацира Пліти «Тоді в Південній Осетії і камені горіли». Третій розділ називається «Війна в серпні 2008 року очима дітей» та містить спогади і листи дітей. У четвертому розділі зібрані вірші про війну 2008 року поетів Петра Накладчевського «Цхінвали», Мераба Засеєва «Дякую, Росія!», Леоніда Харебати «Хуссар Ір хæдбар» та ін. П'ятий розділ «Силові структури Республіки Південна Осетія у війні в серпні 2008 року» розповідає про те, які заходи вони здійснювали в ході бойових дій, про допомогу російських сил, наведено список нагороджених орденом «Уацамонгæ» і т.д. Про жертв грузинської агресії розказано в шостому розділі. Фотосвідчення конфлікту зібрані в сьомому розділі. Восьмий розділ включає офіційні документи: заяву Державної Думи про політику Російської Федерації щодо Абхазії, Південної Осетії і Придністров'я; Указ Президента Російської Федерації «Про визнання Республіки Південна Осетія» [217].

У книзі Олексія Маргієва «Діти нескореного Цхінвала» опубліковані спогади школярів про події серпня 2008 р. Перша частина «Діти блокадного Цхінвала», а друга частина – «Діти переможного Цхінвала». Книга видана російською та англійською мовами, містить дитячі твори доповнені фотографіями [218].

У Цхінвалі, у видавництві «Південна Аланія», вийшла книга південноосетинського експерта, політолога та викладача Південно-Осетинського Державного університету Геннадія Кокоева «Південна Осетія – Шлях до свободи». Автор книги брав безпосередню участь в описуваних подіях. Книга присвячена аналізу витоків і причин грузино-південноосетинського конфлікту. Зіставляються впливи різних історичних чинників і сил на ситуацію в Південній Осетії, при цьому автор спирається на особисті спостереження [213].

У Московському видавництві «Яуза» в 2008 р. вийшла книга під назвою «Цхінвали у вогні». Автор кадровий російський офіцер Сергій Стукало наголошує, що книга присвячена подіям війни Грузії проти південних осетинів.

Автор описує свідчення різних очевидців подій та стверджує, що ще в 2006 р. він написав повість «Цхінвалі (Реквієм...)», в якій передбачив події серпня 2008 р. Сюжет повісті присвячений опису служби російських військових-зв'язківців в умовах наростаючих націоналізму і русофобії в Грузії [242].

У 2009 р. опубліковано фотоальбом «Правда Цхінвала – 100 миттєвостей кровавого серпня». В передмові до видання міністр друку і масових комунікацій Південної Осетії Ірина Гаглоєва зазначила, що «грузино-осетинська війна важким тягарем лягла на душі жителів». У виданні опубліковані фотографії виключно південноосетинських журналістів, зняті в перші дні трагедії А. Кочієва, Л. Парастаєвої, З. Цховребової, Т. Шавлохової [122].

1.2. Джерельна база

Різноманітність джерельної бази дисертації зумовлюється специфікою дослідження російсько-грузинського воєнного конфлікту у серпні 2008 р. Джерельну основу роботи становлять опубліковані матеріали, які можна за походженням умовно розділити на кілька груп.

Першу групу становлять нормативно-правові документи Грузії: Концепція національної безпеки Грузії, Стратегія комунікації щодо вступу Грузії до Європейського Союзу та НАТО, Стратегічний оборонний огляд 2017-2020, звіти Служби державної безпеки Грузії, постанови уряду Грузії, Пакет законодавчих змін проти проросійської антидержавної пропаганди: про внесення змін і доповнень до Закону Грузії про радіомовлення, документи Архіву Міністерства внутрішніх справ Грузії. Джерела цієї групи містять цінну інформацію про історичний період здобуття незалежності Грузії, про історичні причини та передумови виникнення конфлікту, про порушення РФ основних принципів системи міжнародного права – недоторканності і територіальної цілісності держави Грузія (архівні матеріали); описуються зовнішньо- та внутрішньополітичні дії, кроки і наративи, здійснені керівництвом Грузії для боротьби з посиленням російського впливу в Грузії у постконфліктний період.

Другу групу складають програмні документи та звіти грузинських неурядових організацій: звіт Міжнародного центру геополітичних досліджень Фонду Конрада Аденауера в Грузії, звіти неурядової організації «Фонд розвитку медіа» у Грузії, програмні документи Інституту розвитку свободи інформації, експертні висновки Грузинського фонду стратегічних та міжнародних досліджень, звіти організацій «Detector Media», «Transparency International Georgia», матеріали заснованої Асоціацією ООН Грузії щоденного онлайн-сервісу новин Civil.ge. Документи цієї групи містять матеріали про заходи, які проведені для протидії антиєвропейській та антизахідній пропаганді у Грузії; опубліковані щорічні звіти, у яких були визначені ключові джерела та агенти російського впливу у Грузії (ЗМІ, політичні партії та політики, представники громадськості та духовенства), досліджено реакцію громадянського суспільства на існуючі виклики.

Третю групу джерел складають публікації грузинських журналістів у ЗМІ, соціальних мережах, онлайн платформах. Огляд та аналіз листів, статей та політичних публікацій, розміщених у грузинській періодичній пресі дає можливість визначити основні правові аспекти, що призвели до розв'язання РФ конфлікту у Грузії, описані провокативні дії РФ у доконфліктний період. Примітно, що агресивні дії Росії проти Грузії у серпні 2008 р. розглядаються як захист РФ власної енергетичної політики, наголошується на важливості Південного Кавказу як своєрідного енергетичного коридору.

Четверту групу джерел складають публікації російських журналістів у ЗМІ як у доконфліктний період, так і під час бойових дій, поширені ними заяви, виступи і промови російських, абхазьких, південноосетинських офіційних представників, повідомлення соціальних мереж та інтернет-блогів та висновки офіційного російського кримінального розслідування, оприлюдненого правозахисною організацією Фонд «Право Матери», яка захищає права сімей загиблих військовослужбовців в РФ. Загалом, завдяки цій групі джерел можна відслідкувати основні етапи проведення тривалої інформаційної кампанії РФ проти Грузії, дослідити ключові підходи пропаганди РФ, що використовувалася

для дискредитації, підриву авторитету, іміджу і зниження рівня довіри до діючого політичного керівництва Грузії, яка мала кінцеву мету – зміну політичного прозахідного керівництва держави та встановлення російського контролю над її територією.

Матеріали цієї групи джерел відображають офіційну позицію політичного керівництва РФ щодо причин розв'язання конфлікту – «захист» російських громадян на території Грузії, що дає підстави стверджувати про відверто пропагандистський та псевдонауковий підхід. Аналіз основних джерел групи виявив ретельну підготовку російської громадської думки до розв'язування війни – описувалися майбутні сценарії воєнних дій, наголошувалося на юридичних та політичних підставах для визнання незалежності Абхазії і Південної Осетії, акцентувалося на необхідності вжиття РФ заходів для захисту громадян РФ, які проживають на цих територіях у зв'язку з агресивними намірами президента М. Саакашвілі силовими методами повернути автономії під контроль Грузії.

У цій групі джерел містяться фактичні відомості, які є доказами російського вторгнення до Грузії ще до офіційного початку воєнних дій 8 серпня 2008 р., а також описані заходи, які РФ проводила в Грузії у постконфліктний період. Водночас важливо співставляти інформацію з джерел офіційного та неформального характеру для виявлення неточностей чи відмінностей у процесі прийняття рішень представниками органів влади сторін конфлікту. Важливість аналізу періодичної преси при вивченні російського бачення розвитку ситуації пояснюється тим, що саме ця складова джерельної бази є водночас як відображенням конкретних, сформованих поглядів, так і безупинно сприяє створенню та поширенню нових домінант в пропагандистській кампанії РФ проти Грузії як серед російської цільової аудиторії, так і направлена на міжнародне співтовариство. Матеріали цієї групи демонструють використання РФ стратегії «м'якої сили» в Грузії у постконфліктний період.

П'яту групу джерел складають виступи, заяви, мемуари, інтерв'ю

політиків Заходу, публікації західних ЗМІ, відеоматеріали, положення «Об'єднаної доктрини інформаційних операцій США», прес-релізи та звіти міжнародних організацій – «Комітету захисту журналістів», «Project Grey Goose», «Kremlin Watch Report» і Незалежної міжнародної місії зі встановлення фактів щодо конфлікту у Грузії. Документи цієї групи дозволяють простежити еволюцію західного погляду щодо причин та передумов виникнення конфлікту та його наслідків, який здебільшого розглядає проблему ззовні у контексті відносин між РФ і Грузією та підтверджує гіпотезу про те, що конфлікт вийшов за межі протистояння між лише двома державами і став глобальним чинником для створення табору держав-учасниць нової Холодної війни. Західні дослідники по-різному оцінюють сторони конфлікту, різнобічно відображають історичні, геополітичні та інформаційно-протиборчі позиції учасників протистояння. Значимість у дослідженні цієї групи джерел полягає в тому, що офіційні представники держав у виступах, промовах і заявах нерідко давали оцінки різних питань, які нерідко ставали безпосереднім елементом пропаганди.

Шосту групу джерел складають заяви українських політиків, матеріали українських ЗМІ, результати соціологічних досліджень та досліджень медіапростору України. Джерела цієї групи напряму пов'язані з відображення російського інформаційного впливу в українському медіа просторі. Українські ЗМІ, оцінюючи тогочасні події, в більшості покладались на російські джерела інформації, обмежено досліджуючи грузинський сегмент ЗМІ, не розглядали історичні витоки конфлікту. Відсутність оперативного подання достовірних відомостей про події напряму з Грузії призвела до переважання в українських виданнях російського погляду на розвиток ситуації. Українські дослідники не вивчали конфлікт фундаментально та використовували висновки обидвох сторін, надаючи перевагу російській позиції, що обумовлено ефективними результатами проведеної інформаційної кампанії РФ в Україні.

Завдяки використанню багатоаспектної і широкої джерельної бази вдалося провести комплексне, детальне та багатогранне дослідження

інформаційно-психологічного протистояння сторін під час російсько-грузинського воєнного конфлікту 2008 р., що дозволило якнайдетальніше виконати поставлені у роботі завдання.

1.3. Методологія дослідження

Головна ідея роботи полягає у висвітленні інформаційно-психологічного протистояння між сторонами конфлікту до початку бойових дій, під час активної фази та у післявоєнний період, використовуючи для цього різноманітні джерела, серед яких є документи архіву Міністерства внутрішніх справ Грузії, Концепція національної безпеки Грузії, Стратегічний оборонний огляд Грузії, Стратегія комунікації щодо вступу Грузії до Європейського Союзу та НАТО, звіти Служби державної безпеки Грузії, постанови уряду Грузії, міжнародні нормативно-правові документи, Об'єднана доктрина інформаційних операцій США, звіти міжнародних організацій, дисертаційні дослідження, наукові публікації, інтерв'ю, заяви, виступи, промови офіційних державних і політичних представників, матеріали періодичних видань, відеоматеріали, публікації у соціальних мережах.

Дисертація виконана на перетині військової історії, політології, дослідження історії та теорії пропаганди як форми комунікації, спрямованої на поширення в суспільстві тверджень, фактів, аргументів, теорій, чуток, світогляду, інших відомостей з метою впливу на думку громадськості на користь певної колективної справи чи спільної позиції.

Це вимагає застосування у процесі дослідження міждисциплінарного підходу із залученням інших наук: соціології, політології, психології, культурології, філософії, педагогіки, географії, економіки, демографії, окрім здобутків історичної та військової наук. Саме тому в процесі проведення дослідження було застосовано різноманітний інструментарій.

У ході роботи над обраною темою авторка керувалася загальнонауковими принципами наукової об'єктивності, системності, історизму, сходження від абстрактного до конкретного, термінологічним принципом. Принцип історизму

допоміг розглянути об'єкт дослідження у його розвитку, мінливості у часі та умов. Завдяки цьому принципу авторка дослідила процес появи передумов та подальшого розвитку конфлікту як кінцевого явища, що протікав в конкретних історичних умовах та обставинах. Продукований російським пропагандистським апаратом образ Грузії як держави-агресора у дослідженні виступає змінюваним та динамічним явищем. Принцип наукової об'єктивності дозволив багатоаспектно вивчати досліджувані явища та процеси, враховуючи їх різноманіття та суперечності. Симпатії чи антипатії авторки не впливали на висновки роботи, оцінки подій і явищ підтверджені фактами історіографії та джерельної бази. Це вкрай важливо при дослідженні періоду активної фази конфлікту і бойових дій, під час яких у інформаційному просторі відбувалося протистояння обох сторін – Грузії та Російської Федерації, які намагалися донести до міжнародної спільноти власну версію подій.

Принцип сходження від абстрактного до конкретного, який передбачає проходження у процесі дослідження шляху від неповного до цілісного знання, із фрагментарної інформації різних позицій науковців із окремих джерел до формування авторського підходу в дослідженні, дозволив отримати конкретні та монолітні знання про предмет і об'єкт роботи. Завдяки принципу системності вдалося розглянути інформаційно-психологічне протистояння сторін конфлікту як цілісну систему, що складалася із відмінних, нерідко ідейно протилежно спрямованих частин, які у процесі взаємодії утворювали нові оцінки та погляди. Термінологічний принцип дозволив вивчити поняття і терміни в їхньому історичному розвитку, зрозуміти сенсові навантаження і значення, що слугувало кращому розумінню текстів джерел дослідження. Передусім це важливо для вивчення періоду активної фази протистояння під час конфлікту, у якому поширені міфи, що передавались певними мовними кліше, термінами, поняттями, фразами.

У процесі вирішення завдань роботи використані загальнонаукові, спеціально-наукові та конкретно-наукові групи методів. До першої групи належать методи узагальнення, абстрагування, аналізу та синтезу, системно-

структурний метод. Метод аналізу допоміг виділити конкретні факти, оцінки, твердження, переконання із загального комплексу знань, метод синтезу дозволив конкретні твердження, факти, оцінки, переконання, характерні для різних сегментів протистояння сторін конфлікту звести до висновку про останнє як монолітність, а метод абстрагування допоміг перейти від емпіричних знань, отриманих з історіографії та історичних джерел, до концептуальних висновків. У цілому, ці методи сприяли побудові власних концепцій на основі окремих фактів.

Системно-структурний метод дозволив розглянути об'єкт роботи як узагальнений феномен, що складається із тісно пов'язаних між собою частин, для яких характерні власні функції і специфіка. У цьому контексті протистояння сторін конфлікту можна розглядати як систему зв'язків «влада – населення», «центральна влада – місцева влада», «пересічний громадянин – читач ЗМІ». Для формування висновків роботи був використаний метод узагальнення.

Під час дослідження були використані такі спеціально-наукові методи: історико-генетичний, хронологічний, компаративний (порівняльний), синхронний методи. Історико-генетичний метод дозволив поетапно описати процес становлення та розвитку російської пропаганди у Грузії, як і її основних підходів та наративів. Хронологічний метод допоміг розглянути ці процеси у хронологічній послідовності – у період підготовки до конфлікту у 2006-2008 рр. та у післявоєнний період 2008-2020 рр. Компаративний метод дозволив співставити позиції політичних сил, експертно-наукових, медійних середовищ у процесі продукування антигрузинської пропаганди РФ під час активної фази конфлікту. Синхронний метод допоміг проаналізувати події, що відбувалися в суспільно-економічній сфері та встановити взаємозв'язки між явищами та процесами, що відбуваються в один і той же період на територіях Грузії та РФ; дослідити динаміку паралельно існуючих соціальних структур; відстежити зміни, які відбулися у часі та просторі у суспільних системах (в російській, яка стала відображенням радянської системи, та грузинській, яка наслідувала західні принципи); вивчити синхронне відображення відповідних подій різними

сторонами конфлікту.

Конкретно-наукові методи, які були використані у роботі – методи розгляду, опису і аналізу побаченого, семіотичний аналіз, контент-аналіз. Методи розгляду, опису і аналізу побаченого допомогли опрацювати візуальні джерела (відеоматеріали). Семіотичний аналіз полягав у дослідженні умовного зв'язку мови і змісту основних складників комунікації та дозволив опрацювати конкретні значення закликів політичних лідерів до ведення боротьби. Контент-аналіз, який є якісно-кількісним методом вивчення документів, характеризується об'єктивністю висновків, строгістю процедури та полягає у квантифікаційній обробці тексту з подальшою інтерпретацією результатів дозволив виявити частоту окремих тем, слів або символів, що містяться у тексті, та провести якісний аналіз висловлювань, мовних інтонацій та розуміння змісту повідомлень, які сторони конфлікту використовували у ході інформаційно-психологічного протистояння.

Проблемно-хронологічний підхід використано у викладі матеріалу, що передбачає розділення широких тем на ряд вузких, кожна з яких розглядається в хронологічній послідовності. Розділи роботи структурно відображають основні аспекти теми дослідження, у розділах матеріал згрупований за проблемним принципом.

В центрі уваги дисертаційного дослідження перебуває інформаційно-психологічне протистояння сторін в період активної фази бойових дій. Нижня хронологічна межа зумовлена початком активної підготовки російської сторони до воєнного конфлікту, у якій автор обґрунтувала основні її етапи. Верхня межа обумовлена зміною політичного керівництва Грузії після проведення парламентських виборів 2012 р. та посилення проросійського впливу та антизахідних настроїв у контексті використання з боку РФ концепції «м'якої сили». Протягом 2014-2020 рр. у Грузії було прийнято ряд стратегічних документів, спрямованих на популяризацію процесу євроатлантичної інтеграції та боротьбу з російською пропагандою, і укладено партнерство з компанією Facebook для виявлення агентів впливу.

Для докладнішого розуміння змісту предмету дослідження слід розкрити ключові для дисертаційної роботи поняття «м'яка сила», «пропаганда», «інформаційна реальність», «образ ворога», «конфлікт», «етнічний конфлікт», «війна», «воєнний конфлікт», «агресія», «геноцид», «інформаційна війна», «інформаційна зброя», «інформаційна операція», «рефлексивне управління».

М'яка сила (soft power) – це комплекс дипломатичних, політичних, військових, юридичних, економічних, культурних інструментів несилового впливу на обстановку в іноземних державах в інтересах національної безпеки власної держави. Вона включає міжнародне співробітництво у політичній, економічній, військовій, культурній сферах; надання безвідплатної допомоги іншим країнам із приділенням уваги певним напрямам економічної політики; участь у постконфліктному (посткризовому) відновленні на території інших держав; використання інформаційних технологій для управління великими масами людей по всьому світу (зокрема, широке запровадження соціальних мереж); запровадження освітніх програм та програм стажування для представників іноземних держав, найбільш перспективних у професійному та соціальному плані, на території своєї країни. Сили і засоби м'якої сили спрямовані на приваблення інших країн до свого образу життя, культури, політичних ідеалів та програм – на протипагу жорсткій силі (hard power), що ґрунтується на використанні примусових заходів військової і економічної сили задля примушення інших суб'єктів міжнародної політики до потрібної поведінки [298].

Пропаганда (або політична пропаганда) – це систематичне нав'язування за допомогою засобів масової інформації (ЗМІ) масовій свідомості ідей та символів для досягнення очікуваного політичного результату на користь певної колективної справи чи суспільної позиції. За джерелами та природою повідомлення поділяють на: 1) білу пропаганду, яка походить з відкритих, доступних джерел, визначається простішими методами переконання та односторонньою подачею аргументів; 2) сіру пропаганду, яка не має конкретного і визначеного автора/джерела, та покликана примусити противника повірити у неправду шляхом застосування техніки підміни понять;

3) чорну пропаганду, яка подається нібито з одного джерела, але фактично походить з іншого, що часто застосовується противником; 4) позитивну (конструктивну) пропаганду, яка не переслідує маніпулятивних цілей та допомагає налагодженню соціальної гармонії; 5) негативну (деструктивну) пропаганду, яка сприяє посиленню соціальної ворожнечі, розпалюванню соціальних конфліктів, загостренню суспільних суперечностей, має низьку критичність та має на меті створення сприятливого середовища для маніпулювання суспільними масами в інтересах невеликої групи осіб. Для підвищення ефективності впливу на суспільство пропаганда намагається цілковито охопити інформаційний простір – інформаційну реальність, яка формується усіма потоками та джерелами інформації, містить сукупність ідей, символів, способів осмислення світу та визначає індивідуальну свідомість і масову поведінку. Під час активної фази конфлікту сторонам вдалося створити паралельну інформаційну реальність у ЗМІ своїх країн [215].

Із вказаними поняттями щільно пов'язана категорія образу ворога. За визначенням Г. Козирєва, «образ ворога – це оціночна (якісна) характеристика ворога, сформована в свідомості суспільства, сприйняття і уявлення про ворога, при цьому ворог і його образ можуть суттєво відрізнятись, оскільки сприйняття відображає не лише об'єктивну реальність, але й оціночні інтерпретації. На формування образу ворога впливають стереотипи, установки, забобони, міфи, які притаманні масовій свідомості. Слід враховувати, що сприйняття ворога опосередковано різноманітними джерелами інформації, на кшталт ЗМІ, які можуть ціленаправлено формувати певний образ ворога, залежно від ситуації, часу та обставин. Сформовані образи ворога можуть передаватися різними поколіннями, змінюватися в залежності від епохи, зникати та знову відроджуватися» [83]. Завдяки ефективно проведеній пропагандистській кампанії РФ вдалося підготувати російську громадськість до підтримки бойових дій та сформувати стійкі «образи ворога» – прозахідного президента М. Саакашвілі, який розпочав воєнні дії проти мирного населення Південної Осетії, Грузії, грузинів та збірний образ Заходу і консолідувати російську спільноту для подальшої боротьби проти грузинського агресора. Грузинська

сторона створила стійкий образ «агресора-Росії», якій протистоїть «відважна маленька Грузія».

У «Енциклопедії сучасної України» викладені чіткі визначення понять «конфлікт», «етнічний конфлікт», «війна», «воєнний конфлікт», «агресія», «геноцид», «інформаційна війна».

Конфлікт (від латинського *conflictus* – зіткнення) – зіткнення протилежних інтересів, поглядів, оцінок, цінностей. Це протиріччя, що виникає між людьми чи колективами у процесі спілкування, їхньої спільної діяльності через непорозуміння або протилежність інтересів, відсутність згоди між двома та більше сторонами. Конфлікт співвідносять із агресією, погрозами, ворожістю, війною тощо. Таке ставлення чітко простежується у працях авторів, які належать до школи державного управління й адміністрування та поділяють концепцію бюрократії за М. Вебером [336].

Етнічний конфлікт – найвищий ступінь загострення протиріч, найгостріший спосіб їхнього вирішення у сфері етнічних відносин, що проявляється у вигляді протистояння або протиборства двох і більше етнічних груп. Як різновид соціального конфлікту у більшості випадків має змішаний характер, оскільки окрім етнічного, у ньому присутні й інші види протиріч: політичні, економічні, соціальні, релігійні тощо. Характерні риси етнічного конфлікту: високий ступінь емоційної напруженості, загострення пристрастей, послаблення раціональної складової суспільної свідомості, використання суперечливих й ірраціональних закликів і гасел. Вони можуть виникати не тільки між етнічними групами, а й всередині них [336].

Війна – соціально-політичне явище, що являє собою одну з форм розв'язування засобами збройного насильства суспільно-політичних, економічних, ідеологічних, національних, територіальних, релігійних та інших суперечностей між державами, народами, націями, класами, соціальними групами. Війна є продовженням політики насильницькими засобами і пов'язана зі зміною відносин між суб'єктами політики. Основним змістом війни є збройна боротьба, що являє собою сукупність воєнних дій різного масштабу, які

ведуться в різних фізичних середовищах (на землі, на воді, під водою, у повітрі, у космосі) для досягнення політичних і воєнно-стратегічних цілей. Головним і вирішальним знаряддям її ведення виступають збройні сили та інші озброєні формування. Поряд зі збройною боротьбою для досягнення поставлених політичних цілей у війні застосовуються також економічні, дипломатичні, ідеологічні, психологічні, інформаційні, екологічні та інші засоби і відповідні до них форми боротьби. Війна має ряд ознак, що відрізняють її від інших соціально-політичних явищ і форм збройного насильства. Вона породжується глибинні політичні і соціально-економічні причинами, що мають об'єктивно-суб'єктивний характер. Кожній війні властиві особливі соціально-політичні, воєнно-стратегічні та правові риси, обумовлені політичними цілями сторін, масштабами ведення, засобами збройної боротьби та способами дій збройних сил. Сукупність цих рис визначає характер війни [336].

Воєнний конфлікт – форма розв'язання гострих суперечностей між державами, народами, соціальними групами або іншими суб'єктами політики з двостороннім використанням воєнної сили. У широкому розумінні, прийнятому в міжнародному праві, воєнний конфлікт охоплює всі форми збройного протиборства між суб'єктами політики – від прикордонних зіткнень до світових воєн. По відношенню до національних інтересів воєнний конфлікт може набувати форму агресії (застосування збройної сили однієї держави проти суверенітету, територіальної недоторканості або політичної незалежності іншої держави) чи збройного конфлікту (коли агресора визначити неможливо). За характером політичної мети воєнний конфлікт поділяють на 3 типи. 1-й тип – війна за домінування (гегемонію). Політичною метою такого конфлікту може бути встановлення або відновлення політичного, ідеологічного, економічного, етноконфесійного, воєнного домінування на глобальному, регіональному чи локальному рівнях. 2-й тип – війна за території. Її політичною метою може бути захоплення додаткових (спірних) або визволення окупованих територій. 3-й тип – змішаний. Політичною метою такого конфлікту може бути як захоплення територій, так і розширення сфер домінування [336].

Агресія – 1) пряме або непряме застосування сили, здебільшого збройної, однією державою проти політичної незалежності або територіальної цілісності іншої (або співучасть у такому застосуванні); 2) напад, що його здійснила будь-яка держава першою; 3) акція з агресивним наміром. Агресія може бути економічною, психологічною, ідеологічною тощо. Найнебезпечніша форма агресії – збройний напад. Дії держави, що зазнала нападу та відповідає на нього військовими діями у вигляді самооборони, зокрема наступальними, не є агресією. Такі дії законні й відповідають нормам міжнародного права. Акти прямої агресії – вторгнення або напад збройних сил однієї держави на територію іншої, будь-яка воєнна окупація, навіть тимчасова, – результат такого вторгнення чи нападу. У випадку непрямой агресії держава-агресор застосовує збройну силу приховано, шляхом використання озброєних банд, найманців, нерегулярних військових формувань. Співучастью в агресії вважається надання державою своєї території для агресії супроти іншої держави [336].

Геноцид (від грец. γένος – рід, плем'я та лат. caedo – вбиваю) – кампанія повного чи часткового знищення національної, расової, етнічної, релігійної групи як такої [336]. Варто зауважити, що Російська Федерація зловживає використанням цього терміну, заявляючи про «проведення Грузією геноциду осетинів», що призводить до розмивання його значення.

Інформаційна війна – вплив на населення іншої країни у мирний або воєнний час шляхом розповсюдження конкретної інформації та захист громадян власної держави від подібного впливу. Основними об'єктами протистояння у ході інформаційної війни є інформаційний простір, інформаційні ресурси та інформаційно-технічні системи управління, зв'язку, навігації, комп'ютерні мережі, радіоелектронні засоби. Головним завданням інформаційної війни є підрив морально-психологічного стану, зміна поведінки і емоційного настрою, дезорієнтація та дезінформація, послаблення певних традицій і переконань, залякування власного народу образом ворога, а противника – своєю могутністю та забезпечення ринків збуту як складової

конкурентної боротьби [336].

Відповідно до «Об'єднаної доктрини інформаційних операцій» США інформаційна війна – це викладення інформації у спосіб, який формує у суспільстві чи групі людей потрібну точку зору, громадську думку, хід взаємодоповнюючих логічних думок, вичерпну систему поглядів щодо окремих питань на користь організатора інформаційної пропаганди. Як наслідок відбувається усвідомлення окремих фактів чи подій у потрібному для маніпулятора світлі, формування потрібного світогляду чи життєвої позиції стосовно питань, у яких раніше були протиріччя чи незрозуміння. У випадку відсутності протиріч і наявної сталої системи поглядів, завданням інформаційної війни є породження сумнівів, створення протиріч та домислів щодо існуючих переконань. Складовими інформаційної війни є збір тактичної інформації; гарантування безпеки власних інформаційних ресурсів; поширення пропаганди або дезінформації з метою деморалізації військових підрозділів та населення противника; зниження якості інформації противника і попередження можливості збору інформації противником. Основним засобом для ведення інформаційної війни є інформаційна зброя, а основним способом ведення інформаційної війни є інформаційна операція [280].

Інформаційна зброя – це донесення інформації у такий спосіб, який змінює сприйняття та думки щодо ситуації, спричиняє переосмислення мотивацій жертви, і, як наслідок – втрату бажань вести воєнні дії чи протистояти. В залежності від можливостей, направленість інформаційної зброї може впливати на конкретні інформаційні цілі, до повних структурних спотворень – змінювати їх організацію, структурні методи та обґрунтованість. Мішенню інформаційної зброї є інформація, яка може перетворитися у дезінформацію [280].

Інформаційна операція – це інтегроване використання можливостей електронної зброї, операцій у комп'ютерних мережах, психологічних операцій, операцій з воєнної дезінформації і дезорганізації та операцій з безпеки для використання можливостей впливу на людську свідомість з метою руйнування та перехоплення впливу на прийняття рішень противником та захисту власних

рішень. Головними складовими інформаційних операцій є операції у комп'ютерних мережах, електронна боротьба, військовий обман, операційна безпека, психологічні операції [280].

Рефлексивне управління (контроль) – це вплив на прийняття противником рішення через нав'язування йому таких вихідних установок, на підставі яких він буде приймати рішення та діяти бажаним для маніпулятора чином. Рефлексивний контроль полягає у застосуванні комплексу технік маніпулювання з метою контролю суспільства. За визначенням радянського вченого Володимира Лефевра, «рефлексивне управління – це процес, в якому один з противників передає іншому підстави для прийняття рішень. Тобто відбувається підміна факторів мотивації противника з метою спонукати його на прийняття не вигідних для нього рішень». На думку представників російського військового керівництва прикладні аспекти рефлексивного управління мають геополітичне значення, є ефективним інструментом ведення інформаційної війни і можуть мати істотні переваги над традиційними методами використання військових засобів. За твердженням низки зарубіжних дослідників маніпулятивні методи в галузі рефлексивного управління лягли в основу нової російської концепції воєнних дій ХХІ ст., яка на Заході отримала назву «війни нового покоління». Використовуючи моральні стереотипи поведінки, психологічні чинники та персональні відомості, рефлексивне управління дає можливість збільшити шанси для досягнення перемоги. Така тактика вимагає здобуття інформації про противника з високим ступенем деталізації і якості. Інструменти рефлексивного управління – це маскуваність, дезінформація, провокація, шантаж, компрометації [335, с. 12].

У вересні 2009 р. було представлено звіт Незалежної міжнародної місії зі встановлення фактів щодо конфлікту у Грузії, яку очолила швейцарський дипломат Гайді Тальявіні. У ході підготовки доповіді було та для озвучення позиції усіх сторін конфлікту до Тбілісі, Москви, Цхінвалі та Сухумі були надіслані анкети щодо військових, правових та гуманітарних аспектів подій. Сторонам було запропоновано надати свої висловлювання та оцінку подій. У другому томі звіту опубліковано без змін висловлювання кожної сторони, які

мають суттєві відмінності [276, с. 186].

Грузинська сторона називає події серпня 2008 р. вторгненням Російської Федерації до Грузії: «7 серпня 2008 р. Російська Федерація розпочала широкомасштабне вторгнення на територію суверенної держави Грузія. Таке застосування сили було незаконним і невиправданим відповідно до міжнародного права. Це було кричущим порушенням політичного суверенітету та територіальної цілісності Грузії, суперечать статті 2(4) Статуту ООН і звичаєвому міжнародному праву, порушило ключові принципи невтручання в міжнародне право і відносини, а його масштаби зробили його актом агресії. Заява РФ про геноцид, вчинений грузинами проти етнічних осетинів, виявилася пропагандою, спрямованою на виправдання протиправної діяльності та заохочення осетинських бойовиків та інші збройні формування до жорстоких дій проти етнічних грузинів як помсту за «геноцид і масові вбивства». Незважаючи на значну ескалацію ситуації в Цхінвальському районі Південній Осетії, постійні напади на грузинські села та втрати серед грузинських миротворців, поліції та мирного населення, Грузія проявила максимальну стриманість і вдалася до всіх доступних дипломатичних заходів, щоб уникнути застосування сили. Грузинська відповідь на російський збройний напад обмежувалася виключно її власною суверенною територією, була здійснена неохоче і була пропорційним, необхідним і цілком виправданим здійсненням свого звичаєвого та статутного права на застосування сили для самооборони» [276, с. 187-188].

Російська сторона називає події агресією Грузії проти Південної Осетії в серпні 2008 р.: «агресія, здійснена режимом М. Саакашвілі проти народу Південної Осетії стала безпрецедентною подією в сучасній історії як за своєю безрозсудністю, так і за жорстокістю. Термін «російсько-грузинська війна» в цьому відношенні не підходить. Зрадницький напад Грузії на мирне населення Південної Осетії та російських миротворців, кількість жертв в результаті цього нападу, а також заяви політичного та військового керівництва Грузії продемонстрували агресивні наміри з боку грузинської сторони. На цьому тлі

РФ нічого не залишалось як скористатися своїм невід'ємним правом на самооборону, закріпленим у статті 51 Статуту ООН. Дії, вжиті російською стороною, які мають ініціативний характер і відповідні масштабам нападу, були спрямовані на досягнення однієї мети – захистити цивільне населення та російський миротворчий контингент від неспровокованої грузинської агресії та запобігти таким збройним нападам на них у майбутньому. Російська сторона ніколи не нападала на місцеве населення чи цивільні об'єкти та застосовувала силу для самооборони. Вину за агресію проти Південної Осетії повинен нести не грузинський народ, а злочинний режим М. Саакашвілі» [276, с. 190].

Південноосетинська сторона наголошує, що «розвиток сучасного грузино-осетинського конфлікту, який завершився збройною агресією Грузії проти Республіки Південна Осетія в серпні 2008 року, був зумовлений рядом подій, що відбулися наприкінці 1980-х рр. У Грузії цей процес ознаменувався появою радикального націоналіста Звіада Гамсахурдія, який першим проголосив програму «Грузія для грузинів», що стала наріжним каменем подальшої державної політики Грузії щодо автономних областей. На такому тлі Південній Осетії було абсолютно неможливо залишатися складовою частиною «незалежної грузинської держави». На початку літа 2008 р. ситуація в зоні конфлікту стрімко погіршилася через політичні провокації, організовані грузинською владою. Спецслужби Грузії здійснили низку терактів у Цхінвалі та кількох прилеглих до грузинської території населених пунктах Південної Осетії, в результаті яких загинуло мирне населення – переважно громадяни Південної Осетії та РФ. Грузія демонстративно продовжувала готувати військові плацдарми для нападу на Республіку Південна Осетія та нарощувати свою військову присутність у зоні конфлікту не лише в межах власних прикордонних районів, а й на території Південної Осетії та в районах, населених переважно етнічними грузинами» [276, с. 195].

Абхазька сторона стверджує про підготовку Грузією агресії проти Абхазії: «передумови потенційної воєнної агресії Грузії проти Абхазії почали складатися задовго до подій, що відбулися в серпні 2008 р. Очевидно, що

Грузія намагалася методично збирати розвідувальні дані, стежити за ключовими стратегічними об'єктами та отримувати інформації щодо розгортання Збройних сил (ЗС) Абхазії. Тбілісі відкрито займався підготовкою до війни – в країну запрошували міжнародних військових радників, проводили тренування та спільні навчання; Грузія придбала найсучасніші системи наступального озброєння, здатні завдати жертв і масових руйнувань, включаючи системи, заборонені міжнародними конвенціями. У квітні 2008 р. згуртоване коло грузинських лідерів обговорювало можливий наступ на Абхазію, а президент США підтримує ідею початку ведення воєнних дії проти Сухумі. М. Саакашвілі пообіцяв, що з серпня Сухумі стане новою столицею Грузії. Абхазька сторона робила неодноразові спроби знайти мирні та дипломатичні спроби, які б дозволили вивести грузинські військові підрозділи з Кодорської ущелини, рішення звільнити цей плацдарм, який у будь-який момент міг бути використаний проти Абхазії, було прийнято лише після воєнної операції Грузії проти Південної Осетії. Операцію в Кодорській ущелині провели ЗС Абхазії, вона пройшла без втрат серед мирного населення. Під час операції не зафіксовано жодних пошкоджень чи порушень норм міжнародного права, а також випадків пограбування чи підпалів» [276, с. 197].

Підсумовуючи результати звіту можна зробити висновок про суттєві відмінності у підходах сторін конфлікту до використання термінів для позначення подій у серпні 2008 р. Грузини називають їх агресією з боку РФ, росіяни стверджують про агресію Грузії проти Південної Осетії, південноосетинська та абхазька сторони поділять російську думку. У звіті використовується термін «збройний конфлікт між РФ та Грузією у серпні 2008 р.», стверджується, що «розпочала війну Грузія, але обидві сторони несуть відповідальність за ескалацію конфлікту» [181]. Західні дослідники користуються поняттями «російсько-грузинська війна у серпні 2008 р.», «п'ятиденна війна», у російському дискурсі вживаються такі назви: «серпнева війна», «війна в Південній Осетії», «збройний конфлікт в Південній Осетії».

Як підсумок, використана у дисертаційному дослідженні методологія відповідає сучасним методологічним принципам. В роботі застосовано

сучасний понятійно-категоріальний апарат та поєднано різні методи історичного пізнання, які дозволили забезпечити гідний науковий рівень розкриття теми. Загальнонаукові методи та принципи обумовили логіку викладу матеріалу і науковий об'єктивізм отриманих висновків та дозволили розкрити поставлену мету. Завдяки систематизації і упорядкуванню інформації із різних за змістом та видами джерел вдалося критично і аналітично оцінити опрацьовані джерела та максимально використати їх у тексті дисертаційного дослідження, суттєво посиливши його якість та інформативність.

Висновки до розділу 1

Західні дослідники у своїх працях по-різному оцінюють сторони конфлікту, різнобічно відображають історичні, геополітичні та інформаційно-протиборчі позиції учасників протистояння. Більшість з них схиляється до думки, що конфлікт між Грузією та РФ існував давно, певний період був заморожений, а у 2008 р. спалахнув з новою силою. Науковці підтверджують той факт, що РФ заздалегідь ретельно готувалась до початку воєнних дій на Кавказі, була краще підготовленою до воєнної операції, мала чисельну перевагу залученого особового складу та озброєння.

Варто виділити наступні особливості західного погляду щодо ймовірних причин війни:

По-перше – головною причиною війни став геополітичний вибір Грузії щодо вступу до НАТО та поглиблення інтеграційної співпраці з ЄС, а також ірраціональна поведінка грузинського уряду у зовнішній політиці щодо вирішальної ролі РФ у врегулюванні конфліктів у Абхазії та Південній Осетії.

По-друге – дослідники констатують факт ретельної підготовки РФ до майбутньої війни, про що свідчать масштаби та завдання російських військових навчань «Кавказ-2008», які проводилися до її початку. Праці західних науковців містять багато фактологічного матеріалу про перебіг та особливості цих навчань, кількість особового складу, озброєння сторін конфлікту.

По-третє – ключовим економічним чинником, який призвів до початку війни дослідники називають успішний запуск та функціонування нафтопроводу

Баку-Тбілісі-Джейхан, що завдавав серйозних втрат РФ, що в геополітичному значенні створював незалежний від РФ шлях транспортування нафти з Азербайджану та Середньої Азії на світові ринки.

По-четверте – наголошується на порушенні міжнародних правил та норм обома сторонами конфлікту та використання РФ міжнародного права у власних корисливих цілях через політику надання громадянства РФ у конфліктних регіонах, яка не відповідає грузинському та російському законодавствам.

По-п'яте – дослідники проводять паралелі між Грузією та Україною у сферах національної безпеки, передбачаючи майбутній тиск Росії на сусідні країни, зокрема на Україну, з метою створення нової гегемонії [245, с. 237-238].

Грузинські науковці визначають такі наслідки війни для політичного розвитку Грузії: 1) майбутнє Грузії, його місце та роль у світі та системі міжнародних відносин залишаються незрозумілим до кінця; 2) питання активізації конфліктів в Абхазії та Південній Осетії органічно пов'язані з новим розподілом територій та розширенням сфер впливу, який активно проводиться Російською Федерацією ще з 1990-х років; 3) конфлікт 2008 р. став логічним продовженням російської політики витіснення впливу Грузії з цих конфліктних регіонів; 4) ціллю російської політики у Кавказькому регіоні є не лише збереження гегемонії, але також розширення та реалізація політики перетворення Грузії на прикордонну зону РФ; 5) етнічні конфлікти на території Грузії залишаються гальмом, що блокує розвиток грузинської державності; 6) пошук шляхів вирішення «заморожених» конфліктів, сучасної політичної орієнтації Грузії та аналізу окремих факторів у встановленні зовнішньої політики є актуальним питанням [236].

На відміну від грузинської позиції російське та проросійське наукове середовище розглядає конфлікт як комплекс дій зі сторони РФ щодо захисту «ображених» малих народів на території Грузії. Таким чином, можна говорити про відверто пропагандистський, псевдонауковий підхід, що відповідає російській імперській концепції так званого «Русского мира», яка передбачає захист усіх російськомовних, православних та громадян РФ поза її кордонами на території пострадянського простору.

Українські науковці не досліджували конфлікт фундаментально та спиралися на висновки як тієї, так і іншої сторін, надаючи перевагу російській позиції, обмежено досліджуючи грузинський сегмент ЗМІ, що обумовлено на нашу думку ефективними результатами проведеної інформаційної кампанії РФ в Україні.

Можна констатувати помилковість наукового підходу «багатовекторності» у дослідженнях російсько-грузинської війни українськими науковцями, оскільки на сьогодні очевидно є агресивна політика РФ щодо України у контексті прямої російської військової агресії проти нашої держави [229].

РОЗДІЛ 2

ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ КОНФЛІКТУ

2.1. Історичні передумови російсько-грузинського конфлікту

Ще задовго до початку конфлікту у серпні 2008 р. РФ добре спланувала та ретельно підготувалася до потенційного ведення бойових дій на території Грузії. Паралельно російська сторона проводила боротьбу на інформаційному фронті та готувала громадськість до підтримки майбутнього конфлікту. Завдяки використанню засобів дипломатії та пропаганди, які переважали у порівнянні з Грузією, і внесенню неоднозначності щодо причин розпалювання конфлікту РФ вдалося отримати часткову перевагу в цій боротьбі.

Коріння конфлікту 2008 р. сягає ще початку ХХ ст. – 26 травня 1918 р. Грузія проголосила незалежність, відбулися вибори до місцевих Установчих зборів, де меншовики отримали більшість, а лідер партії Ное Жорданія став прем'єр-міністром, було створено збройні сили (додаток Д; додаток Е, рис. Е 1, рис. Е 2). Соціал-демократична програма грузинських меншовиків передбачала створення республіки, проведення аграрної реформи, яка перерозподілить землю на користь селянства, визнання профспілок і запровадження загального виборчого права для чоловіків та жінок. Грузинські меншовики, які боролися з пануванням Туреччини та Радянської Росії, були націоналістами, що водночас самі боролися з іншими етнічними групами за панівне становище у Закавказзі. Це призвело до війн та збройних конфліктів з Вірменією, Абхазією, Аджарією та Осетією [233]. Грузія стала регіональною «імперіалістичною державою», що не бажала надавати національним меншинам незалежності, а в разі повстань поводитися жорстоко. Відносини грузинів з іншими етнічними групами як всередині так і за межами країни були «ахіллесовою п'ятою» меншовиків: вони унеможливили створення закавказького об'єднання, яке могло б стати політичною основою для збройного протистояння спільним ворогам [292].

25 лютого 1921 р. Червона Армія насильно вторглася до Демократичної Республіки Грузії. У лютому-березні 1921 р. була проголошена Соціалістична Радянська Республіка Грузія, яку формально очолював грузинський уряд. У

перші дні встановлення радянської влади у Грузії взагалі не використовувався термін Південна Осетія, що підтверджує указ Народного комісаріату внутрішніх справ від 9 серпня 1921 р., у якому згадується лише Горійський район Цхінвальського району. В указі мовиться: «згідно з петицією конгресу представників 25 сіл Революційний комітет враховував інтереси органів управління радянської влади, органів місцевого самоврядування та місцевого населення і постановив у Горійському районі Цхінвальського району створити п'ять громадських Ревкомів у селах Квемо Ахабеті, Земо Ахабеті, Діці, Дзарцеми, Ванаті» [10]. Указ підписали Народний комісар внутрішніх справ Б. Квірквелія та голова відділу адміністративних одиниць Г. Гвелесіані [11, с. 14].

У вересні 1921 р. було створено спеціальну комісію Народного комісаріату внутрішніх справ, яка повинна була вивчити ситуацію в Цхінвальському регіоні щодо можливості створення автономного округу. Комісію очолював грузинський Народний комісар внутрішніх справ Бесаріон Квірквелія. У своєму звіті після глибокого вивчення цього питання він визнав неможливим створення не лише Південно-Осетинської Радянської Соціалістичної Республіки, але й навіть автономної області [12].

Питання надання автономії Південній Осетії з самого початку було поставлено на порядок денний радянською владою. Кавбюро ЦК Комуністичної партії більшовиків (ЦК КПРС), ЦК Компартії Грузії і Революційний комітет спочатку вважали, що буде важко задовольнити вимоги Революційного комітету і партійного комітету Південної Осетії. Конституція від 2 березня 1922 р. була першим законодавчим актом, у якому було офіційно визнано і підтверджено створення автономного округу Південної Осетії в Радянській Соціалістичній Республіці Грузії. Необхідно було також прийняти законодавчий акт, який би детально визначив правовий статус автономного округу Південної Осетії у складі Грузії і окреслював територіальні межі цієї нової одиниці [328].

Ревком Грузії вже створив комісію, яка мала підготувати проект про організацію влади та керівних органів у Південній Осетії, однак роботі комісії заважала невизначеність кордонів. Під час проведення першого з'їзду Рад

Грузії було позитивно вирішено питання про створення автономного округу Південної Осетії. 28 березня 1922 р. комісія вручила Президії Центрального Виконавчого Комітету Грузії «проект Указу про створення автономного округу Південної Осетії». Президія, на якій були присутні: П. Махарадзе (голова), С. Кавтарадзе, С. Гаглоєв, С. Мамулія, М. Орахелашвілі та інші затвердили основну частину представленого проекту про створення центральних органів державної влади автономного округу Південної Осетії, а місцеві органи влади ухвалили його. Голові Центрального виконавчого комітету (ЦВК) Грузії було наказано опублікувати проект після вирішення питання кордонів. 9 квітня 1922 р. було скликано спільне засідання ЦВК та партійного комітету Південної Осетії, на якому конкретно обговорювалося питання про створення автономного округу та прискорення публікації декларації. 20 квітня 1922 р. вважається офіційною датою створення автономного округу Південна Осетія, до складу якого включали 40 грузинських сіл і одне місто, де проживали 20 тисяч грузинів та 1100 осетинів [10]. Автономний округ Південної Осетії охопив території з переважаючим грузинським населенням, які були штучно інтегровані до його складу. Видання Указу супроводжувалося незадоволенням місцевого як грузинського, так і осетинського населення [13].

У другій половині 40-х рр. ХХ ст. зі зростання національно-визвольного руху грузинського народу у вищих ешелонах влади СРСР набула поширення ідея територіального розподілу Грузії. Вона полягала у відокремленні Абхазії від Грузії та об'єднанні Абхазії з Сочі в так звану «курортну республіку» з її подальшим безпосереднім підпорядкування Російській Радянській Федеративній Соціалістичній Республіці (РРФСР). Ідея створення «курортної республіки» вперше була озвучена секретарем з ідеології ЦК КПРС Михайлом Сусловим. У 1961 р. на закритому засіданні КПРС було представлено так звану «Доктрину Суслова». Вона передбачала територіальний розподіл Грузії не лише шляхом створення штучних автономій, але й відділення західної Грузії від східної, а також створення російських військових містечок на чорноморському узбережжі Грузії. Цей проект не був реалізований. М. Суслов заявляв: «треба враховувати, що грузини сильно відрізняються від нас і рано чи пізно Грузія підніме питання про незалежність та вимагатиме свободи. Ми

повинні боротися проти них починаючи з Абхазії, Самегрело, Сванетії, Аджарії та іншим регіонам слід надати автономію. Ми повинні їх розділити, використовуючи культурно-національні особливості. У них по окремоті потрібно розпалити почуття помсти. Потрібно переконати усіх, що грузинів заселили у Абхазію. Західна Грузія має протистояти східній, а ми будемо виконувати роль мирового посередника. Грузини повинні бути науково переконані, що вони є представниками різних націй» [187, с. 13], (додаток В). У 1964 р. перший секретар ЦК КПРС М. Хрущов розробив план розподілу Грузії, який полягав у виключенні Абхазії зі складу Грузії та її подальше приєднання до Краснодарського краю. Реалізувати план не вдалося, оскільки М. Хрущов був звільнений з посади [259].

У 1974 р. в Грузії була створена ініціативна група захисту прав людини. Група займалася вивченням принципів, викладених у Декларації ООН та реалізації Декларації захисту прав людини в Грузії. Членами групи були З. Гамсахурдія, М. Костава, В. Рцхіладзе та інші. У 1976 р. у Грузії під керівництвом Звіада Гамсахурдії і Мераба Костава була створена «Ініціативна група захисту прав людини». Того ж року офіційно була створена «Гельсінська група». Вона стала першою легітимною опозиційною організацією в Грузії. Згодом група отримала назву «Гельсінський союз» [184, с. 4].

У 80-х рр. ХХ ст. національно-визвольний рух в Грузії вибухнув з новими силами. Радянська влада послідовно боролася з цим рухом, який активно виступав за відновлення національних свобод і захист прав людини. Між грузинським національним рухом і радянським дисидентським рухом існував яскраво виражений ідеологічний опір, який поступово поглиблювався, оскільки головною метою радянського дисидентського руху було виправдання Радянського Союзу, а не звільнення завойованих народів (наприклад так звана «Нова радянська конституція Сахарова») [84, с. 26-27]. Грузинський національний рух боровся за відновлення повної незалежності Грузії. Суперечності цього періоду знайшли відображення в публічній дискусії: спочатку демократія чи незалежність? Противники незалежності Грузії стверджували, що домогтися незалежності неможливо, доки не буде досягнуто демократичної трансформації всієї радянської системи. Лідери грузинського

національного руху цілком справедливо стверджували, що незалежності не може бути без демократії. У червні 1989 р. було опубліковано інтерв'ю з Андрієм Сахаровим «Ступінь свободи», де він назвав Грузію «маленькою імперією», до складу якої входять Абхазія, Осетія та інші національні утворення [144]. Інтерв'ю А. Сахарова викликало особливе обурення у лідерів грузинського національного руху. Зокрема З. Гамсахурдія заявив, що «той, хто розпалює абхазьке та осетинське питання є ворогом грузинського народу та має на меті паралізувати національно-визвольний рух Грузії, штучно втягуючи його в етноконфлікти» [143].

31 березня 1991 р. у Грузії відбувся референдум щодо відновлення державної незалежності Грузії на підставі Акту про незалежність від 26 травня 1918 р. 31 липня 1991 р. провідні держави світу визнали незалежність Грузії. Абхазія та Південна Осетія заявили про особливе становище, задекларували прагнення вийти зі складу Грузії. Росія різними засобами почала заохочувати сепаратистів розпочати воєнні дії проти Грузії. Одночасно з розпадом СРСР політичні конфлікти в Грузії перейшли у фазу відкритого збройного протистояння як між Грузією і автономіями (Абхазія, Південна Осетія), так і усередині країни. 21 лютого 1992 р. Верховна рада Грузії оголосила про скасування Радянської конституції і відновлення конституції Грузинської демократичної республіки 1921 р. Абхазьке та південноосетинське керівництво сприйняло цей акт як фактичне скасування автономного статусу Абхазії та можливі зміни в статусі Південної Осетії. Було проведено рішення Південноосетинської обласної ради про перетворення її на автономну республіку у складі Грузії та оголошення подальшої незалежності у 1994 р. 23 липня 1992 р. Верховна Рада республіки Абхазії відновила дію Конституції Абхазької Радянської республіки 1925 р., згідно якої Абхазія є суверенною державою. Ці рішення сприяли розпалюванню воєнного конфлікту у регіоні, де ще з радянських часів перебували декілька частин збройних сил РФ. Офіційно російські військові підрозділи зберігали нейтральний статус, займались охороною майна Міністерства оборони РФ, забезпечували безпеку гуманітарних операцій. Водночас російські військовослужбовці проводили, організовували та планували розвідувальні операції на користь абхазів [228].

30 вересня 1993 р. війна в Абхазії завершилася. Оскільки 70% населення регіону склали грузини, а лише 18% – абхазці, це призвело до етнічних чисток та масових втеч грузинського населення Сванетії через гірські перевали до районів Центральної Грузії. Внаслідок погіршення погодних умов десятки тисяч грузинських біженців опинилися в горах та були приречені на неминучу загибель. 7 жовтня 1993 р. президент Грузії Едуард Шеварднадзе звернувся до президента України Леоніда Кравчука з проханням про надання допомоги у евакуації біженців. Уряд України прийняв рішення про направлення до Грузії зведеного загону вертолітників, який очолив заступник командувача 5-ї Повітряної армії генерал-майор Євген Власенко. Основу групи склали 15 вертольотів Мі-8 зі складу 488-го окремого вертолітного полку (Вапнярка) та 320-го окремого вертолітного полку (Херсон), 2 вертольоти морської авіації Ка-27 555-го окремого протичовнового вертолітного полку (Очаків) та Ан-12, який перевіз в Грузію групу керівництва та підрозділи забезпечення, 3 літаки Іл-76 25-го військово-транспортного полку, що доставили гуманітарний вантаж з Німеччини до Грузії. Чисельність групи склала 106 військовослужбовців (вертолітна команда – 90 осіб) [67].

8 жовтня 1993 р. до Грузії прибув літак Ан-12 Військово-повітряних сил (ВПС) України, який доставив військову групу рекогносцирування з 9 осіб для вивчення обстановки та підготовки плану проведення рятувальної операції, а вже 10 жовтня 1993 р. було передислоковано 17 вертольотів ВПС України до аеродрому Копітнари (Кутаїсі). Протягом 10-14 жовтня 1993 р. українські пілоти виконали 291 виліт, при цьому загальний наліт склав 271 годину, евакуювали до безпечних районів 7643 людини та перевезли 500 тонн вантажів (продуктів, медикаментів, одягу, пального). Маршрут евакуації охоплював Сакени-Чубері-Генцвіши-Кутаїсі. Кожен виліт відбувався під обстрілами з землі та в складних природних умовах гірських перевалів. Головним завданням був порятунок людей (на борт піднімали 40 осіб при нормі 24), часто медичну допомогу надавали прямо на місцях [244; 230].

22, 23 та 25 жовтня 1993 р. літаками Іл-76 з Кельна до Тбілісі було перевезено понад 50 тонн гуманітарної допомоги, громадські організації України надавали допомогу постраждалим предметами першої необхідності.

Водночас впродовж 10-14 жовтня 1993 р. Військово-морські сили (ВМС) України доставили 487 тонн вантажів та евакуювали 15 000 людей. 26 жовтня 1993 р. операцію було завершено. Учасників місії було нагороджено від імені президента Грузії Едуарда Шеварднадзе 26 травня 2003 р. у День відновлення державної незалежності Грузії. Міністерство оборони України в грудні 1993 р. всім екіпажам виплатило грошові премії. Варто зауважити, що гуманітарна місія практично не висвітлювалася у ЗМІ. Гуманітарна місія українських пілотів в горах Сванетії в жовтні 1993 р. стала першою миротворчою місією України, яка була проведена без допомоги та участі міжнародних організацій [235].

З початку 1990-х рр. російські спецслужби створили, підтримували та керували угрупованнями місцевих сепаратистів в Абхазії та Південній Осетії. Активне російське зовнішнє втручання призвело до того, що ці регіони потрапили під непрямий контроль РФ, а переважна більшість грузинського населення Абхазії була вигнана з регіону внаслідок жорстоких етнічних чисток. Оскільки Грузія на початку 1990-х рр. значною мірою була дипломатично ізольованою, РФ вдалося силою примусити Грузію прийняти присутність російських миротворців в обох регіонах. В Абхазії миротворцями стали лише російські підрозділи, а у Південній Осетії миротворчий контингент складала три батальйони: батальйон регулярних збройних сил РФ, батальйон, який офіційно представляв регіон РФ Північна Осетія-Аланія, батальйон збройних сил Грузії [226].

Відносини між РФ та Грузією погіршились з приходом до влади В. Путіна. Починаючи з 1999 р. і до лютого 2008 р. РФ активно проводила будівництво та модернізацію російських військових баз на грузинських територіях, які непідконтрольні уряду Грузії. Наприкінці 2006 р. – на початку 2007 р. Генеральний штаб РФ розробляв плани потенційної війни проти Грузії. Вони включали також організацію, підготовку та озброєння сепаратистів у Південній Осетії, які надаватимуть допомогу російським підрозділам у випадку виникнення відкритих бойових дій з Грузією. Російська військова авіація неодноразово обстрілювала територію Грузії. В. Путін проводив офіційні зустрічі з лідерами невизнаних Абхазії та Південної Осетії, анонсуєчи

політичну підготовку до визнання незалежності цих регіонів. Російські військові, представники спецслужб та інші громадяни РФ призначалися на керівні посади в Південній Осетії. Проводилася політика надання російського громадянства жителям Абхазії та Південної Осетії [275, с. 53-81].

Після проголошення незалежності Косово 17 лютого 2008 р. та його подальшого визнання більшістю країн Заходу просилилася дипломатична ескалація подій. 6 березня 2008 р. РФ вийшла із договору Співдружності Незалежних Держав від 1996 р., який забороняв військові, політичні та економічні відносини з урядом Абхазії державам-членам СНД; 21 березня 2008 р. Державна Дума РФ прийняла резолюцію, в якій закликала уряд визнати Абхазію та Південну Осетію та захистити громадян РФ у цих регіонах. 3 квітня 2008 р. В. Путін надіслав листи лідерам цих регіонів, пообіцявши підтримати усіма можливими засобами [252].

Російське керівництво відкрито обговорювало зв'язок між своїми діями в Грузії та проголошенням незалежності Косово. Ще до визнання незалежності Косово тодішній начальник Генерального штабу РФ Ю. Балуювський заявив, що це визнання стане відлунням в інших регіонах, зокрема у тих, що знаходяться поблизу російських кордонів, Абхазії, Південній Осетії та Придністров'ї [322, с. 125]. У лютому 2008 р. під час останньої зустрічі М. Саакашвілі та В. Путіна, російський лідер заявив, що «Росія буде ще більше підривати суверенітет Грузії в Абхазії та Південній Осетії» [252, с. 106].

Іншим пусковим фактором російських дій стала перспектива вступу Грузії до НАТО, яку Москва визнала неприйнятною. 11 березня 2008 р. представник РФ в НАТО Дмитро Рогозін заявив, що у випадку отримання Грузією від США перспективи вступу до НАТО наступного ж дня розпочнеться процес реального від'єднання Абхазії та Південної Осетії від Грузії [322, с. 125]. 21 березня 2008 р. Держдума РФ прийняла резолюцію, в якій закликала Кремль розглянути питання про визнання Абхазії і Південної Осетії у випадку вступу Грузії до НАТО [1], а 24 березня в Абхазії розпочалися командно-штабні військові навчання за участі 4000 військових [75]. 28 березня міністр закордонних справ РФ С. Лавров заявив, що прагнення Грузії до членства у НАТО пов'язане з бажанням силовим шляхом врегулювати конфлікти в Абхазії

та Південній Осетії за підтримки Альянсу [222, с. 272].

Після публікації комюніке 20-го саміту НАТО в Бухаресті 4 квітня 2008 р., у якому розглядалися перспективи можливого членства Грузії в НАТО, президент РФ опублікував заяву, в якій наголосив, що Росія зможе надати ефективну допомогу Південній Осетії та Абхазії у відповідь на рішення НАТО. 7 квітня 2008 р. видання «Коммерсантъ» повідомило про прийняття рішення зняти санкції з Абхазії та поглиблення економічної та політичної співпраці з РФ. 8 квітня 2008 р. міністр закордонних справ РФ С. Лавров заявив: «ми не допустимо прийняття України і Грузії до НАТО» [48; 88]. 16 квітня 2008 р. В. Путін видав Указ про встановлення прямих офіційних відносин між російськими урядовими відомствами та керівництвом Абхазії і Південної Осетії. У відповідь Грузія заявила, що Росія прагне анексії цих регіонів. ЄС, ОБСЄ, НАТО та західні країни також засудили дії РФ [252, с. 147].

17 квітня 2008 р. розпочався підготовчий етап воєнної ескалації: 300 російських військовослужбовців прибули до Абхазії та були розміщені на базі в Очамчирі, а 20 квітня 2008 р. російський літак МіГ-29 збив неозброєний грузинський безпілотний літальний апарат «Гермес-450», який виконував місію спостереження за російським воєнним нарощуванням в Абхазії поблизу села Ганмухурі Гальського району. Цей факт був підтверджений розслідуванням Місія ООН по спостереженню у Грузії. Ще декілька грузинських БПЛА були збиті у травні 2008 р. [275, с. 68-69; 76]. Офіційний представник РФ в НАТО Дмитро Рогозін 21 квітня 2008 р. заявив, що Росія може розпочати нарешті розділ Грузії, визнавши за аналогією з Косово незалежність Абхазії і Південної Осетії [162].

У квітні 2008 р. РФ оголосила про передислокацію 400 військовослужбовців 108-го полку 7-ї десантно-штурмової дивізії (базується в Новоросійську) до Абхазії, що стало порушенням угоди СНД про миротворчі операції [331, с. 212-213]. До Абхазії та Південної Осетії були передислоковані підрозділи спеціального призначення ЗС РФ [291, с. 41]. Переміщення російських підрозділів супроводжувалося постачанням зброї до Абхазії та Південної Осетії. Грузинська сторона стверджувала, що починаючи з кінця весни до Абхазії були завезені 26 великих контейнерів російської

військової техніки (бронетехніка БМП/БТР, гаубиці типу Д-30, зенітні системи «Бук», ракетні системи БМ-21 «Град», зенітні системи ЗСУ-23-4 «Шилка»). Менша кількість аналогічних систем озброєння була завезена до Південної Осетії та попередньо розміщена в Джавському районі [252, с. 166]. 31 травня 2008 р. Міністерство оборони РФ оголосило про розміщення 400 військовослужбовців російських залізничних військ у Абхазії для відновлення залізниці між Сухумі та Очамчіра, що знаходиться в безпосередній близькості до території, підконтрольній уряду Грузії [252, с. 150]. Цей крок порушив миротворчий мандат РФ та був проведений, незважаючи на гучні протести грузинського уряду [322, с. 138]. Тоді заступник міністра закордонних справ Грузії Грігол Вашадзе заявив, що перевезення залізничних підрозділів на територію іншої країни можна розцінити як підготовку військової інтервенції [252, с. 150]. Міжнародне співтовариство також засудило дії РФ як такі, що суперечать суверенітету та територіальній цілісності Грузії. У резолюції Європейського парламенту від 5 червня 2008 р. зазначалося, що «діючий формат миротворчої діяльності необхідно переглянути, оскільки російські підрозділи втратили роль нейтральних та неупереджених миротворців» [331, с. 213].

Представники західних спецслужб правильно передбачили майбутній конфлікт. За словами представника американської розвідки, президенту США було надано достатньо багато попереджень щодо ворожих намірів Росії проти Грузії. У березні 2008 р. розвідувальна служба однієї з країн Балтії попередила, що Росія планує війну проти Грузії у 2008 р. і передбачила участь у ній 58-ї армії та 76-ї дивізії ЗС РФ [261, с. 16]. Шведська служба розвідки зв'язку – Радіоуправління національної оборони – також передбачала, що Росія нападе на Грузію [192]. Однак, усі ці факти не вплинули на політичне керівництво провідних західних держав щодо усвідомлення справжніх намірів РФ та подальшої дипломатичної політики.

Заключний етап воєнної ескалації розпочався у середині червня 2008 р. – тоді пролунали вибухи поблизу контрольованих Грузією сіл Кехві, Ергнеті та Тамарашені та посту осетинської міліції в Кохаті; відбулися перестрілки між контрольованими Грузією селами Свери і Прісі та контрольованими Південною

Осетією селами Андзісі і Земо-Прісі та між південними околицями Цхінвалі та прилеглими грузинськими селами. 3 липня 2008 р. внаслідок вибуху було поранено кількох грузинських поліцейських, другим вибухом було вбито керівника осередку міліції м.Цхінвалі. Інциденти супроводжувались перестрілками вночі 3-4 липня 2008 р. [276, с. 204]. 8 липня 2008 р. чотири літаки ВПС РФ порушили повітряний простір Грузії, МЗС РФ офіційно визнало це порушення [275, с. 71]. Інцидент відбувся напередодні візиту 9 липня 2008 р. до Грузії Державного секретаря США Кондолізи Райс. 10 липня 2008 р. командувач Північно-Кавказьким воєнним округом РФ генерал-полковник С. Макаров оголосив, що підрозділи готуються до можливого вторгнення до Абхазії та/або Південної Осетії у випадку виникнення там бойових дій [190].

15 липня 2008 р. у Північно-Кавказькому військовому окрузі розпочалися широкомасштабні військові навчання «Кавказ-2008» в безпосередній близькості до грузинського кордону, в яких прийняли участь 8000 військовослужбовців силових структур РФ, 700 одиниць бронетехніки, кораблі Чорноморського флоту. Офіційна мета навчань – підготовка до проведення «Операції з примушування до миру». Під час навчань в друкарні газети «Доблесть» 19-ї мотострілецької дивізії були надруковані листівки «Воин, знай вероятного противника!» з описом складу Збройних сил Грузії, які розповсюджувалися серед учасників навчань (додаток Б).

18 липня 2008 р. в ході навчань «Кавказ-2008» підрозділи 76-ї Псковської повітряно-десантної дивізії і 7-ї Новоросійської повітряно-десантної дивізії зайняли позиції на Рокському і Мамісонському перевалах Великого Кавказького хребта. 20 липня 2008 р. зафіксовано перші кібератаки проти грузинських державних та інформаційних сайтів, було заблоковано на 24 години веб-сайт президента М. Саакашвілі [276, с. 218].

24-28 липня 2008 р. пролунали декілька вибухів в південних околицях Цхінвалі та в контрольованому Грузією селі Авневі поблизу посту батальйону грузинських миротворчих сил. 29 липня 2008 р. південноосетинські сили вперше відкрили вогонь по групі спостерігачів ОБСЄ і Змішаних миротворчих сил, а також обстріляли позиції грузинських миротворців на висоті Сарабук із забороненої артилерії калібром понад 100 мм в зоні конфлікту [222, с. 313].

29-31 липня 2008 р. відбулися перестрілки між підконтрольним Грузії селом Свєрі та підконтрольним Південній Осетії селом Андзісі в районі Сарабук, а також в районі Хетагурово між південноосетинським постом міліції та постом грузинської поліції на об'їзній дорозі грузинських сіл Авневі-Земо Нікозі [276, с. 206].

30 липня 2008 р. російські підрозділи завершили ремонт залізниць між Сухумі та Очамчірою [305, с. 149]. Заступник помічника держсекретаря США М. Брайза заявив, що потрібно було відновити залізницю для того, щоб постачати боєприпаси та інше військове обладнання для забезпечення успішного проведення російського вторгнення [197]. Факт цілеспрямованої російської підготовки до конфлікту проти Грузії згодом підтвердив генерал армії Ю. Балуєвський, який під час подій серпня 2008 р. обіймав посаду заступника секретаря Ради безпеки РФ. За його словами, «рішення про вторгнення до Грузії було прийнято В. Путіним у травні 2008 р. ще до інавгурації президента РФ Д. Медведєва. Був підготовлений детальний план воєнних дій, а командири підрозділів заздалегідь отримали конкретні накази» [267].

1 серпня 2008 р. внаслідок вибуху саморобного вибухового пристрою на дорозі між грузинськими селами Ередві-Хейті поблизу Цхінвалі п'ять грузинських поліцейських отримали поранення. 1-2 серпня 2008 р. в зоні конфлікту відбулася низка інтенсивних перестрілок включно зі снайперським вогнем та мінометними обстрілами, що призвели до руйнувань та жертв. Перестрілки також відбувалися вночі 2-3 та 3-4 серпня 2008 р. [276, с. 207-208].

2 серпня 2008 р. офіційно закінчилися навчання «Кавказ-2008», проте підрозділи ЗС РФ не повернулися до пунктів постійної дислокації, а перетнули державний кордон і продовжили маневри в Південній Осетії. За словами експерта з російських військових справ Університету штату Канзас Дейла Херспрінга, «ці навчання стали генеральною репетицією російського вторгнення до Грузії» [190]. Російський полковник А. Красов з 76-ї десантно-штурмової дивізії згодом у інтерв'ю заявив, що «під час навчань підрозділи 76-ї дивізії ретельно вивчили всі дороги, що ведуть до Рокського тунелю на кордоні з Грузією» [46]. Рокський тунель став основним маршрутом російського

вторгнення для 76-ї дивізії. Після закінчення навчань деякі російські підрозділи залишилися та були розміщені поблизу грузинського кордону нібито з метою дотримання запобіжних заходів. Відповідно, отримавши наказ, вони могли швидко переміститися до Південної Осетії через Рокський тунель [276, с. 217]. Згодом цей факт підтвердив командувач 58-ї армії РФ А. Хрульов, який був поранений грузинськими військовими 9 серпня 2008 р. За його словами, «після закінчення навчань деякі підрозділи ЗС РФ не повернулися до пунктів постійної дислокації, а залишилися в горах біля підходів до Рокського тунелю» [53]. Водночас продовжувалося нарощування російських сил в Абхазії. У випуску російського журналу «Огонёк» кінця липня-початку серпня 2008 р. повідомлялося про постійне та безперервне постачання важкого озброєння та машин з паливом з Росії до Абхазії [163].

2 серпня 2008 р. чотири знімальні групи центральних російських телеканалів в складі 15 журналістів з усією необхідною технікою прибули з Москви до Цхінвалі для висвітлення майбутньої війни. Одночасно зі столиці Дагестану Махачкалі до Південної Осетії прибула інша група російських журналістів. В'їзд на територію Південної Осетії іноземним журналістам був заборонений, за винятком знімальної групи українського телеканалу «Інтер». Міністерство закордонних справ РФ пояснило це проблемами з їхніми документами. До 7 серпня кількість російських журналістів у Цхінвалі зросла до 50 осіб [222, с. 314].

2 серпня 2008 р. розпочалася евакуація мирного населення з Південної Осетії. До 7 серпня до РФ були евакуйовані близько 20 000 осіб. Це склало понад 90% населення зони майбутніх воєнних дій та половину населення Південної Осетії, що перебувала під контролем адміністрації Едуарда Кокойти [167; 241].

3 серпня 2008 р. через призовні пункти в обласних і районних військових комісаріатах регіонів Північного Кавказу розпочалася мобілізація «добровольців» і козаків, більшість з яких отримали призначення до 19-ї мотострілецької дивізії та північно-осетинського миротворчого батальйону [76].

4 серпня 2008 р. президент Південної Осетії Е. Кокойти повідомив про

прибуття 300 добровольців з російського регіону Північної Осетії, очікувалося зростання їх кількості до 2000 осіб. 5 серпня представник Південної Осетії у РФ Д. Медоев підтвердив, що добровольці з Росії вже прибули до Цхінвалі [148].

5 серпня 2008 р. Верховний отаман Союзу козачих військ Росії та зарубіжжя і керівник російської державної козацької організації Віктор Водолацький заявив, що його організація готова відправити добровольців до Південної Осетії для участі у конфлікті проти Грузії. Лідери інших російських громадських козачих організацій – отаман Всевеликого війська Донського Н. Козіцин та отаман Владикавказького козачого округу А. Лозневой – також висловили готовність надати допомогу [41].

6 серпня 2008 р. російська газета «Известия» повідомила, що добровольці прибувають до Південної Осетії навіть з Москви [275, с. 74-75]. 6 серпня 2008 р. закрилися всі установи і магазини Цхінвалі. Сайт «Радио Южной Осетии» повідомив: «розпочалися бойові дії, протягом дня грузинська сторона втратила вбитими від 18 до 36 осіб, втрат серед осетинських військовослужбовців немає» [222, с. 624].

З другої половини дня 6 серпня 2008 р. перестрілки між грузинською та південноосетинською сторонами відбувалися практично по всій лінії зіткнення, окремі гарячі точки були в районі Авневі-Нулі-Хетагурово (на захід від Цхінвалі) та районі Дменісі-Прісі (на сході Цхінвалі) [276, с. 208]. Пост грузинських миротворців на висоті Сарабук також потрапив під обстріл, троє грузинських миротворців отримали поранення [200]. Російські ЗМІ повідомляли, що 6 серпня 2008 р. значна кількість підрозділів ЗС РФ рухалася на південь у напрямку до Рокського тунелю на кордоні з Грузією, шлях був повністю заповнений колонами російських військових вантажівок та бронетехніки [275, с. 75].

7 серпня 2008 р. Верховний отаман Війська Донського В. Водолацький оголосив, що розпочалося формування козацьких батальйонів з добровольців, які найближчим часом зможуть прибути до Південної Осетії. 7 серпня 2008 р. генерал Г. Каркарашвілі отримав від військових, місцевого населення і представників Тимчасової адміністрації Дмитра Санакоєва інформацію, згідно з якою «В. Путін сказав Е. Кокойти, що повинні загинути не менше 400 осіб для

того, щоб російські підрозділи отримали причину вторгнутися в Грузію» [222, с. 334; 241].

7 серпня 2008 р. вночі колона російської бронетехніки пройшла на територію Південної Осетії через Рокський тунель. Грузинська розвідка перехопила телефонні переговори осетинських прикордонників біля Рокського тунелю з їх керівництвом в Цхінвалі, у яких обговорювалися деталі пропуску колони [179]. Тільки після публікації тексту переговорів у вересні 2008 р. представники російського керівництва, не спростовуючи самого факту перетину кордону, повідомили, що це були військовослужбовці, направлені для ротації миротворчого контингенту в Цхінвалі. Згідно з правилами, ротація миротворців здійснюється раз на півроку за взаємною згодою сторін, в денний час, з попередженням про неї за місяць. Остання ротація російських миротворців в зоні конфлікту відбулася 31 травня 2008 р. [179].

На території Об'єднаного штабу Змішаних сил з підтримки миру в зоні грузино-осетинського конфлікту, зібралися російські журналісти в очікуванні термінової заяви для преси генерала Марата Кулахметова. 7 серпня 2008 р. представники грузинського керівництва проінформували помічника держсекретаря США з європейських та євразійських справ Метью Брайзу, що вони атакуватимуть «озброєних людей і техніку, які проникли на територію Грузії через Рокський тунель для того, щоб зупинити вторгнення російських підрозділів, придушити противника, який з 6 по 7 серпня вів безперервний артилерійський вогонь по грузинських позиціях та забезпечити безпеку мирного населення».

2.2. Російсько-грузинський конфлікт серпня 2008 року як приклад застосування теорії рефлексивного управління РФ у Грузії

Концепція рефлексивного управління лягла в основу теорії інформаційної війни РФ та створила модель, за якою проводяться сучасні російські інформаційні та психологічні операції, що стали ключовим елементом теорії і практики інформаційних війн. Специфікою інформаційно-психологічних операцій, що проводяться за допомогою ЗМІ, є вибірковий відбір інформації, маніпулювання нею та використання дезінформації. У випадку з РФ, яка

продовжує успішно використовувати радянські практики, її наміри полягають у введени в оману і направлені в невірному напрямку громадськість держав Заходу [335, с. 13].

Сучасні російські теорії інформаційної війни, хоча і відносяться до методів соціального контролю та методів впливу на людську свідомість, які були успішно випробувані в СРСР, є результатом адаптації американських концепцій інформаційної діяльності, основаних на розвідці та використанні інформаційних технологій у воєнних цілях, що були розроблені в 1990-х рр. Однак вирішальний вплив на розвиток теорії і практики інформаційної війни в РФ зробило відродження геополітики, яка дає ідеологічні та наукові аргументи для проведення інформаційних операцій. Інформаційні війни в російських геополітичних доктринах є інструментом досягнення цілей держави як у внутрішній, так і зовнішній політиці [243].

З приходом до влади В. Путіна інформаційна геополітика, яка заснована на суперництві РФ з Заходом, отримала новий поштовх для виправдання консолідації власного суспільства в страху перед зовнішнім ворогом (Заходом) та відновлення сфери впливу РФ на пострадянських територіях. Ефективності впливу інформаційної геополітики сприяли такі фактори як російська діаспора і домінування російської мови на всьому пострадянському просторі. Російські ЗМІ (особливо телебачення) є популярними у пострадянських державах, так як Кремль повністю контролює діяльність засобів масової інформації – це дозволяє йому підтримувати послідовну інтерпретацію подій як для внутрішньої, так і для закордонної аудиторій. Інформаційна експансія РФ здійснюється через діяльність великих медіа-корпорацій, повідомлення яких все більше орієнтуються на західну аудиторію. До російської інформаційної мережі входять телеканал «Russia Today», російська радіостанція «Голос Росії», всеросійська державна телерадіокомпанія, Національна медіагрупа, Газпром Медіа Холдинг і медіаплатформа «Sputnik». Приналежність президента РФ і його оточення до кола колишніх і нинішніх офіцерів спецслужб визначає їх особливе ставлення до інформаційної політики – представники влади намагаються обмежити доступ суспільства до інформації, передаючи її у маніпулятивній формі [335, с. 14].

Починаючи з 1997 р. у російському науковому дискурсі з'являється термін «інформаційна війна». За твердженням автора концепції інформаційного протиборства «Державна інформаційна політика в особливих умовах» Андрія Манойла, «інформаційна війна – це протистояння між державами, державними коаліціями чи політичними і військовими блоками, мета якого полягає в руйнуванні політичної, економічної і соціальної структури даної країни і масовій психологічній обробці окремих соціальних груп, що призводить до дестабілізації держави і атомізації нації (руйнуванню зв'язків між індивідуумами та соціальній ізоляції). Основним засобом для ведення інформаційної війни є проведення інформаційно-психологічної діяльності (інформаційно-психологічних операцій). В рамках інформаційної війни РФ проводить інформаційні операції, психологічні операції та інформаційно-психологічні операції» [216, с. 224-239].

Відповідно до російської концепції інформаційного протиборства, «інформаційні операції – це комплекс взаємопов'язаних та скоординованих заходів з урахуванням мети, місця, часу та способу проведення заходів, що здійснюються за єдиним планом з метою досягнення та збереження інформаційної переваги над стороною противника. Перевага у доступі до інформації досягається втручанням та впливом на ресурси та інформаційні системи противника (інфраструктуру, системи, засоби зв'язку, суспільства країн, що беруть участь у конфлікті) і одночасним забезпеченням власних систем та ресурсів інформацією» [206, с. 79].

У концепції інформаційного протиборства визначено поняття «психологічні операції – це сукупність різноманітних форм, методів, засобів та дій, що ведуть до трансформації поглядів, цінностей та мотивацій поведінки людей, організацій, суспільств і націй, впливаючи на їх усвідомлення та волю за допомогою використання інформаційно-технічних та інформаційно-психологічних засобів» [206, с. 79].

У російській теорії інформаційних війн особливе місце займають інформаційно-психологічні операції, які також називаються когнітивною або консцієнтальною (війна за свідомість) війною. Це синтез дій, характерних для інформаційних та психологічних операцій. У праці Георгія Почепцова

«Інформаційно-психологічна війна» визначено: «інформаційно-психологічні операції – це методологія створення та реалізації поєднання різних видів діяльності, що призводить до трансформації образу світу, який існує у свідомості протилежної сторони (окремих людей, груп чи більших людських спільнот)» [223; 205].

Російські аналітики розуміють образ світу як візуальне, акустичне та емоційне відображення світу, місця людини в ньому і її відношення до реальності. Конфігурація цих образів створює світогляд, переконання, ідеали і цінності. Основними складовими цієї концепції є світосприйняття, світогляд і світовідчуття [249]. Основне завдання інформаційно-психологічних операцій – викликати конфронтацію між «старим» образом світу, присутнім в свідомості опонента, і його «новим» аналогом, який поступово нав'язується агресором та витісняє попередній. Завдяки цьому можна впливати на структуру мислення людини, а отже, і на процеси, що впливають на прийняття нею рішень, в результаті чого здійснюються дії, бажані агресором, або їх припинення. В процесі інформаційно-психологічних операцій можна виділити інформаційну фазу (отримання необмеженого доступу до інформаційних ресурсів противника, отримання інформаційних переваг, здобуття контролю над його системами та інформаційними каналами) та психологічну фазу (обробка та використання відібраної інформації з метою впливу на свідомість об'єкту агресії за допомогою інформаційно-технічних та інформаційно-психологічних засобів) [205].

За твердженням радянського вченого В. Лефєвра, «рефлексивне управління – це процес передачі противнику спеціально створеної та правдоподібної інформації, яка спрямована на прийняття рішення, сприятливого для агресора. Ця операція може бути успішною лише в тому випадку, якщо опонент не усвідомлює, що причини, на підставі яких він здійснює певну дію, є результатом зовнішнього втручання». На думку російських теоретиків, основними завданнями спецслужби є насамперед збір, аналіз та обробка інформації про морально-психологічні особливості протиборчої сторони, її менталітет, релігію, культуру, а у випадку держав та націй – соціальна організація та історична ідентичність. Особливу увагу слід

звернути на біографії, риси характеру, звички, уподобання та слабкі сторони представників керівної еліти, командування збройними силами, впливових представників засобів масової інформації та журналістів, тобто осіб, що формують громадську думку. Важливим завданням є також визнання сегменту Інтернету засобом можливої передачі інформації, моніторинг соціально-політичної ситуації в країні та оцінка реакції громадськості на конкретну інформаційну діяльність. Збір цих даних дозволяє створювати моделі окремих учасників конфлікту та планувати детальний перебіг операцій з урахуванням різних варіантів розвитку ситуації, сценаріїв поведінки сторін [335, с. 18].

Прикладом успішного застосування теорії рефлексивного управління у стратегічному вимірі став російсько-грузинський конфлікт у серпні 2008 р. Беручи до уваги інформаційний аспект війни слід зауважити, що спочатку російська інтерпретація конфлікту широкою поширювалася у ЗМІ країн Європейського Союзу. У ніч з 7 на 8 серпня 2008 р. в авторитетних службах новин з'явилася інформація про початок бойових дій. Перші фотографії, що обійшли світ, показували як грузинська артилерія обстрілювала «сплячий Цхінвалі». Згодом ці образи дозволили російській пропаганді та осетинам створити образ Грузії-агресора та визначити характер дій її військових підрозділів як «геноцид, що нібито призвів до смерті 2000 цивільних осіб». Представлені таким чином «факти» вказували на те, що безпосередня відповідальність за початок цього конфлікту покладається виключно на грузинську сторону та президента М. Саакашвілі. Так як дії вищого політичного керівництва Грузії не були узгоджені з представниками НАТО та США, саме така картина ситуації, що відображала початкову фазу конфлікту, широко висвітлювалася ЗМІ країн ЄС. Стверджувалося, що «війну розпочали грузини обстрілюючи Цхінвалі». Лише згодом дослідникам цього конфлікту вдалося з'ясувати, що грузинська «атака» стала результатом інформаційно-психологічної операції, заснованої на теорії рефлексивного управління, яку російська сторона проводила протягом тривалого часу. Об'єктами цієї операції стали грузинська сторона (насамперед президент М. Саакашвілі) та світова громадськість держав Заходу. Інформаційно-психологічна операція проти президента М. Саакашвілі поєднувала застосування сили та інформаційний

тиск з метою затягнути його в «осетинську пастку», тобто спровокувати до ведення воєнних дій [335, с. 30]. Підтвердженням цього факту став виступ тодішнього президента РФ Д. Медведєва 24 грудня 2008 р., у якому він опосередковано підтвердив відповідальність російської сторони за ескалацію воєнних дій. За його словами, «воєнне втручання було підготовлено з превентивною метою відразу після того, як було передбачено, що Грузія готується до війни» [78].

2.3. Підготовка російської та грузинської сторін до початку конфлікту

Підготовка російської сторони до конфлікту. З початку 90-х рр. ХХ ст. російські журналісти і політики проводили широкомасштабну пропагандистську кампанію проти Грузії, а інформаційна війна в серпні 2008 р. стала її головною складовою. З приходом до влади в РФ В. Путіна в 2000 р. на всіх посадах провідних російських ЗМІ з'явилися офіцери спецслужб, які раніше служили в КДБ та ФСБ, – від агентства ТАСС до всіх федеральних телеканалів. Вони ретельно стежили за інформаційною політикою, яка не повинна була відхилятися від офіційної, часто придуманої точки зору на події [222, с. 626; 241]. Було відновлено традиції радянської пропаганди, які активно почала використовувати нова російська преса. Хоча Грузія була в центрі уваги російської пропаганди ще з кінця 1980-х рр., але особливо активною ця пропаганда стала в 1992-1993 рр., коли російські спецслужби проводили операції з роздмухування сепаратизму і організації війни проти грузинської армії, залучаючи добровольців з Північного Кавказу та представників козачих організацій з різних регіонів РФ. Саме в цей час з'явилися перші пропагандистські міфи. Згодом пропагандистська міфологія удосконалювалася та плавно перейшла у інформаційну війну з використанням телебачення та інтернету. Для виправдання російських бомбардувань території Грузії придумувалися різноманітні історії. З початком підготовки до конфлікту 2008 р. і під час його активної фази російська пропаганда безперервно застосовувала технологію дискредитації противника з метою заплутати у розвитку ситуації, насамперед, громадян РФ та пострадянського простору.

Упродовж цього періоду російські інформаційні атаки були недостатньо підготовленими та успішно відбивалися грузинською стороною. Їх можна назвати так званим «промацуванням ситуації». Яскравими прикладами інформаційних атак були інформаційні «вкидання» до російських ЗМІ історій з грузинським літаком, який бомбив свою територію, та неіснуючого пілота лейтенанта Георгія Рустелі (придумане прізвище, якого не існує у грузин взагалі) у 2002 р. [222, с. 627]; про героїчний вчинок грузинського чабана Левана Телідзе, який перейшов російсько-грузинський кордон та повідомив російські спецслужби про імовірні терористичні атаки проти федеральних сил, за що був нагороджений Орденом за мужність указом президента РФ В. Путіна у 2002 р. [222, с. 629]; безпрецедентна кампанія з дискредитації грузинських сільськогосподарської продукції, вин і мінеральних вод, яка розпочалася після заяви тодішнього президента Грузії М. Саакашвілі про плани щодо майбутньої євроінтеграції та поглиблення співпраці з НАТО і відмови від проросійського курсу Грузії у 2006 р. [222, с. 633]; посилення антигрузинських настроїв у російському соціумі після затримання співробітників російського ГРУ у Тбілісі в 2006 р. [222, с. 637]; про факти загибелі російських військовослужбовців-миротворців внаслідок діяльності грузинських бойовиків, які проникають в Абхазію у 2007 р. [222, с. 646]; вигадана російськими журналістами історія про прізвисько «Ліліпутін», яке нібито дав М. Саакашвілі президенту РФ, що сприяло збільшенню ненависті до грузинського лідера та підняттю російського патріотизму, відвертаючи увагу громадськості від гострої реакції країн Заходу на бомбардування території Грузії російськими силами у 2006 р. [222, с. 648].

Починаючи з 2006 р. в російських ЗМІ часто з'являлися повідомлення про «божевілля» президента М. Саакашвілі, плани грузинської опозиції повалити діючу владу, підготовку грузинською стороною терористичних актів на території Абхазії, Південної Осетії та навіть РФ [222, с. 653; 49].

10 лютого 2007 р. президент РФ В. Путін виступив на Мюнхенській конференції з питань політики безпеки. Виступ, який назвали «Мюнхенською промовою Путіна», був присвячений однополярності сучасної світової політики, бачення місця та ролі РФ в сучасному світі з урахуванням існуючих реалій і загроз. Промова стала однією з перших відкритих заяв керівництва РФ

про небажання миритися з поточним статусом аутсайдера світової політики. Західні аналітики назвали промову початком нової Холодної війни. Основні тези виступу В. Путіна:

– «Єдиним механізмом ухвалення рішень щодо використання військової сили як останнього аргументу може бути тільки Статут ООН»;

– «Нас не можуть не турбувати плани щодо розгортання елементів системи протиракетної оборони в Європі. Кому потрібен черговий виток неминучої в цьому випадку гонки озброєнь?» (Представники західних держав заявляли натомість, що ця система скерована не проти Росії, а для захисту Європи від можливих атак із боку Північної Кореї та Ірану);

– «Сьогодні ми спостерігаємо майже нічим не стримуване, гіпертрофоване застосування сили в міжнародних справах, військової сили, сили, що втягує світ у безодню одного конфлікту за іншим»;

– «Для сучасного світу однополярна модель не тільки неприйнятна, але і взагалі неможлива»;

– «Окремі норми, ледь не вся система права однієї держави, передусім США, переступила свої національні кордони в усіх сферах: і в економіці, і в політиці, і в гуманітарній сфері та нав'язується іншим державам»;

– «Росія – держава з більш ніж тисячолітньою історією, і практично завжди вона користувалася привілеєм проводити незалежну зовнішню політику. Ми не збираємося зраджувати цій традиції і сьогодні»;

– «ОБСЄ намагаються перетворити на вульгарний інструмент забезпечення зовнішньополітичних інтересів однієї або групи країн стосовно інших країн» [92].

У «Мюнхенській промові Путіна» були чітко окреслені подальші кроки РФ у зовнішній політиці, наслідками яких стало успішне проведення в період з 27 квітня до 9 травня 2007 р. скоординованих кібератак російських хакерів на комп'ютерні системи державних установ Естонії – тоді було виведено з ладу роботу сайтів уряду і парламенту Естонії, фінансових установ, ЗМІ. Приводом до проведення кібератак стало рішення естонського уряду перенести пам'ятник «Бронзовому солдату» у Таллінні відповідно до закону про військові поховання. На думку оглядачів, кібератаки стали одним із класичних прикладів

російської «асиметричної відповіді» без застосування традиційних видів зброї. Естонська влада не змогла документально підтвердити причетність РФ до проведення кібератак, хоча спочатку такі припущення висловлювалися. Згодом Естонія розташувала «бекапи» (резервні копії) сайтів свої урядових структур за межами країни, а у Таллінні розташувався Об'єднаний центр з передових технологій з кібероборони НАТО (NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence) [68].

Досвід, отриманий під час кібератак проти Естонії, допоміг РФ успішно підготуватись до подій серпня 2008 р. Відповідно до звіту Об'єднаного центру передових технологій з кібероборони НАТО, на початок 2008 р. в Грузії на 100 осіб припадало 7 користувачів Інтернету. З огляду на географію регіону Грузія має такі варіанти підключення до Інтернету наземними маршрутами – через Туреччину, Вірменію, Азербайджан та РФ. Більша частина грузинських підключень до Інтернету проходила через РФ та складала половину з тринадцяти підключень Грузії до всесвітньої мережі. З іншого боку більшість з 309 інтернет-префіксів Грузії маршрутизувалися через турецьких та азербайджанських постачальників послуг, проте останні потім направляли через РФ. Очевидно, що варіанти розподілу трафіку даних для Грузії були обмеженими, що робило її хорошою ціллю для проведення скоординованої кібератаки та подальшої ізоляції [327].

Російські політтехнологи врахували деякі помилки пропаганди та запропонували одночасно з воєнними діями розпочати інформаційну атаку проти Грузії, щоб придушити будь-яку можливість появи об'єктивної інформації про початок та хід воєнних дій. Головним завданням для керівництва РФ була зміна влади в Грузії. Малось на увазі змусити політичне керівництво покинути країну, встановити контроль над її територією, назавжди позбутися загрози прозахідної орієнтації Грузії. Аналіз основних російських публікацій, що передують серпневому конфлікту, дозволяє зробити висновок про підготовку громадської думки за декілька місяців до початку воєнних дій [226].

5 січня 2008 р. у Грузії відбулися президентські вибори та референдум про вступ Грузії до НАТО, у яких взяли участь 59% виборців. На виборах з

результатом 53,47% голосів переміг М. Саакашвілі, а 72,5% виборців висловилися за приєднання Грузії до НАТО. 9 лютого 2008 р. М. Саакашвілі виступив з промовою на Мюнхенській конференції з питань безпеки і заявив, що «Косово є унікальним випадком за моральними, правовими та історичних причинами, який полярно відрізняється від існуючих на території Грузії конфліктів». Ці події викликали занепокоєння та різку критику з боку політичного керівництва РФ та спричинили появу низки критичних публікацій. [135]. Зокрема, на сторінках друкованого видання «Ведомости» від 9 січня 2008 р. політик та економіст Володимир Мілов заявив: «якщо мета Росії – остаточно затвердити за собою імідж «Імперії зла», то наше керівництво все робить правильно. Більше заяв МЗС про те, що вибори пройшли в умовах «придушення свободи ЗМІ і перешкод для діяльності опозиції» (після виборів до Держдуми 2 грудня подібні заяви особливо переконливі). Більше проклять на адресу М. Саакашвілі та Вашингтону. Більше найодіозніших коментаторів в ефірі. Посилити блокаду. Визнати незалежність Південної Осетії і Абхазії» [98]. Варто зауважити, що В. Мілов активно критикував дії російської влади, звинувачуючи її у відході від демократичного шляху розвитку країни та відмові від проведення важливих економічних реформ. Протягом 2007 р. у газеті «Ведомости» він опублікував серію статей з негативною оцінкою підсумків президенства В. Путіна у різних сферах, які склали основу для публікації у 2008 р. доповіді «Путін. Підсумки».

У випуску газети «Военно-промышленный курьер» від 9 січня 2008 р. повідомлялося, що воєнно-політична ситуація на пострадянському просторі в 2008 р. буде характеризуватися нестабільністю, непередбачуваністю і певною можливістю розгортання бойових дій в Закавказькому регіоні (зокрема в районах, що межують з Нагорним Карабахом, а також на кордонах з Абхазією і Південною Осетією). Автор статті А. Матвеев описує можливі сценарії розвитку подій: «блокуванням Рокського тунелю влітку 2008 р. може розпочатися війна у Південній Осетії. Наступ грузинських сил відбуватиметься з 3 напрямків – з Верхніх Кодор, шляхом висадки десанту з моря та зі сходу (зі сторони ріки Інгури). В Грузії можлива нова політична криза та зміна лідера М. Саакашвілі на проросійського політика» [95].

В тому ж виданні професор Академії військових наук РФ Сергій Брезкун стверджував, що прийняття на законних підставах Абхазії і Південної Осетії до складу РФ забезпечило б грузинському народу історичну майбутність [44].

Згодом на сторінках «Военно-промышленного курьера» з'являються нові публікації схожого змісту. Голова комісії Громадської палати РФ з питань глобалізму і національної стратегії розвитку Андраник Мігранян стверджує, що РФ має юридичні та політичні підстави для визнання Абхазії і Південної Осетії, оскільки Грузія дотримується антиросійських позицій [93]; про необхідність визнання їх самостійними державами [43]; публікуються критичні статті про М. Саакашвілі у зв'язку з його прозахідною політикою; стверджується, що в разі можливого збройного нападу Грузії на Абхазію і Південну Осетію або вступу Грузії до НАТО депутати Держдуми вживатимуть всіх необхідних заходів для захисту громадян РФ, які проживають на цих територіях [86]. Стверджувалось, що грузинський лідер має намір взяти воєнний реванш, що надходять дані про концентрацію поблизу абхазького кордону по річці Інгури грузинських військових підрозділів, відбувається передислокація цих підрозділів до верхньої частини Кодорської ущелини. Подавались коментарі експертів такого плану: якщо М. Саакашвілі розв'яже війну зі своїми автономіями, то крах молодих реформаторів в Грузії є неминучим. Даний сценарій розвитку подій відповідає інтересам РФ [85].

26 березня 2008 р. на сайті Milkavkaz.net південноосетинський користувач Zaug відкрив новий форум під назвою «Можливі сценарії війни Грузії з Південною Осетією». Перший пост розпочинається словами: «пропоную обговорити перспективи такого конфлікту з військової точки зору. Пропоную розглядати конфлікт від мінімального залучення до нього РФ до необхідного для завершення його на російську користь» та закінчується розміщенням серії топографічних карт «можливого театру воєнних дій» [76].

Водночас у публікаціях низки російських видань «Политический класс», «Политический журнал», «Аргументы и Факты», «Аргументы недели», «Парламентская газета», «Новые известия», «Труд», «Мир новостей», «Вечерняя Москва», «Новая газета» розглядалося питання визнання незалежності Абхазії і Південної Осетії після можливого офіційного

запрошення Грузії до набуття членства в НАТО. Зокрема наголошувалося, що РФ потрібно переходити в наступ, ввести в політичний обіг термін «історична Росія», яка охоплюватиме території інших держав з російськомовним населенням та громадянами РФ, заявити про можливість возз'єднання з історичною батьківщиною шляхом самовизначення народів; на прохання Абхазії та Південної Осетії російські військові підрозділи можуть вводитися на території цих держав з метою захисту від агресії Грузії; депутати Держдуми закликали відкрити російські Місії на території Абхазії та Південної Осетії та спростити порядок перетину кордону, розглянути питання про посилення потенціалу миротворчих сил в зонах грузино-абхазького і грузино-осетинського конфліктів [76].

У травні 2008 р. активізував роботу інтернет-сайт «Геноцид осетин», який був створений у травні 2007 р. [76]. На сторінках російського видання «Газета» від 6 травня 2008 р. так званий президент Південної Осетії Едуард Кокойти стверджував, що «до друку потрапили відомості про підготовку грузинським Генеральним штабом широкомасштабної кампанії з одночасним нападом на Абхазію і Південну Осетію, які не суперечать даним, що отримані відповідними службами нашої республіки» [222, с. 622]. На сторінках «Независимой газеты» від 28 травня 2008 р. генерал-лейтенант Юрій Неткачев заявляв, що «маленька переможна війна з боку Тбілісі неминуча, а перший удар М. Саакашвілі готує по Південній Осетії» [76].

«Литературная газета» від 11 червня 2008 р. опублікувала висловлювання тодішнього президента РФ Д. Медведева про захист російських громадян на територіях Абхазії та Південної Осетії. Голова Комітету Державної Думи у справах СНД і зв'язків зі співвітчизниками Олексій Островський у «Российской газете» від 21 червня 2008 р. заявляв, що РФ допомагатиме жителям Абхазії та Південної Осетії, які не хочуть жити в рамках великої Грузії та не готові вступати до НАТО. 21 червня 2008 р. в інтерв'ю газеті «Резонансы» російський військовий аналітик Павло Фельгенгауер заявив, що політичне рішення розпочати війну з Грузією Москвою вже прийнято та припустив, що воєнні дії можуть початися в період з кінця серпня до зими, спочатку зіткнення відбудуться у Верхній Абхазії, потім перекинуться до регіону Цхінвалі.

30 червня 2008 р. ідеолог євразійського руху РФ Олександр Дугін заявив, що «Росія все ідеально підготувала для визнання Південної Осетії і Абхазії та готова ввести туди прикордонні війська з метою запобігання вступу Грузії до НАТО» [76].

2 липня 2008 р. агентство «Росбалт» розмістило матеріал під назвою «Абхази готові дійти до Кутаїсі», у якому так званий міністр оборони Абхазії Міраб Кішмарія заявив про російську підтримку. 4 липня 2008 р. веб-сайт «Кавказ-центр» опублікував статтю, у якій передбачався напад РФ на Грузію в серпні 2008 р. Зокрема наголошувалося, що «політичне рішення про початок воєнних дій ухвалив В. Путін ще до обрання Д. Медведєва президентом РФ. Декілька місяців проходить інтенсивна підготовка до війни на усіх рівнях. Введення залізничних військ РФ до Абхазії є частиною задуму. Курсує підготовку до війни безпосередньо В. Путін. Основним завданням воєнної операції є захоплення Кодорської ущелини і максимальне послаблення «режиму М. Саакашвілі» або його повалення. Передбачається, що воєнні дії проходять в період між 20 серпня і 10 вересня 2008 р. Операція матиме характер блицкригу. Наступальні дії з витісненням грузинських підрозділів з Кодорської ущелини проводитимуться протягом 7-10 днів. Планується нанесення повітряних ударів по Кутаїсі та Тбілісі» [222, с. 299].

8 липня 2008 р. агентство «Осинформ» оприлюднило висловлювання «секретаря Ради безпеки» Південної Осетії Заура Алборова, в якій обґрунтовується застосування підрозділів ЗС РФ в Південній Осетії у випадку грузинської агресії: «російське втручання буде проведене у формі миротворчої операції з силового примусу агресора до миру і витіснення його підрозділів за межі зони грузино-осетинського конфлікту». Генерал-полковник С. Макаров заявив, що «підрозділи Північно-Кавказького воєнного округу готові надати допомогу миротворцям і мирному населенню в разі загострення обстановки і початку бойових дій в зонах грузино-абхазького і грузино-осетинського конфліктів» [222, с. 302].

Координатор Євразійського союзу молоді Павло Зарріфулін у виданні «Новые известия» від 11 липня 2008 р. проінформував про проведення у кінці червня активістами організації навчальних зборів поблизу села Кроз у

Південній Осетії, у яких прийняли участь близько 200 осіб, що пройшли військову підготовку для участі в бойових діях проти Грузії [222, с. 623].

«Російська газета» від 14 липня 2008 р. повідомляла, що «у грузинських ЗМІ з'явилися численні публікації, які містять дезінформацію та покликані виправдати початок бойових дій. Зокрема, грузинську аудиторію намагалися переконати у тому, що керівництво Абхазії на початку серпня може розпочати наступ на контрольовану грузинською стороною Верхню Абхазію за участі південноосетинської сторони. Воєнна операція проходитиме нібито за участі російських підрозділів. Головна мета цих публікацій – підготувати громадську думку Грузії до майбутньої війни, а ймовірні втрати списати на так звану «руку Москви». Проліт російських літаків-винищувачів над Південною Осетією для уточнення ситуації в зоні конфлікту викликав у Грузії політичну істерію з відкликанням посла і публічними погрозами збивати російські літаки. Однак, можливо саме цей розвідувальний політ зупинив грузинських військових та в останній момент зірвав напад на Південну Осетію» [222, с. 624].

14 липня 2008 р. «Независимая газета» опублікувала фрагменти тексту доповіді закритого засідання Комітету Держдуми РФ з безпеки, що відбулося в квітні 2008 р., у якій наголошувалося, що «доцільно оголосити Південну Осетію і Абхазію зонами життєво важливих інтересів РФ з подальшим проведенням комплексу необхідних заходів» [222, с. 625].

17 липня 2008 р. агентство «Осинформ» опублікувало статтю «Південна Осетія: хроніка війни, що розгорається», у якій стверджувалося, що «Грузія готується до проведення воєнної операції проти Південної Осетії. У разі грузинської агресії, Росія зможе провести миротворчу операцію з силового примусу агресора до миру і витіснення його підрозділів за межі зони грузино-осетинського конфлікту» [30].

21 липня 2008 р. на форумі сайту Milkavkaz.net користувач Zaur опублікував детальну інформацією про можливий склад угруповання грузинських військових підрозділів, що залучаються до проведення операції проти Південної Осетії, а також про можливу чисельність і склад підрозділів Північно-Кавказького воєнного округу РФ, що залучаються для підтримки Південної Осетії [76].

26 липня 2008 р. «Независимая газета» опублікувала заяву голови Північної Осетії Теймураза Мамсурова про те, що «російські підрозділи увійдуть в Грузію, щоб захистити російських громадян і допомогти миротворцям. Поблизу північного входу Рокського тунелю розміщена бронетехніка, яка братиме участь у військових діях» [222, с. 309].

Коментуючи збіг термінів проведення російських військових навчань «Кавказ-2008» і спільних грузино-американських навчань «Негайна відповідь», помічник головнокомандувача Сухопутних військ ЗС РФ з інформаційного забезпечення полковник Ігор Конашенков заявив, що маневри, які розпочалися у Південному військовому окрузі є плановими та не пов'язані з подібними заходами в Грузії. За його словами, «у зв'язку із загостренням обстановки в зонах грузино-абхазького та грузино-осетинського конфліктів, у ході навчань «Кавказ-2008» будуть відпрацьовані питання щодо участі в спецопераціях з примушування до миру в зонах збройних конфліктів». Про підготовку до можливих дій на території автономій у Грузії заявив командувач Північно-Кавказького військового округу генерал-полковник Сергій Макаров. За його словами, «завданнями військових підрозділів у разі загострення обстановки та початку ведення бойових дій протиборчими сторонами є: надання допомоги миротворчим силам у роз'єднанні сторін конфлікту, надання гуманітарної допомоги населенню, яке проживає в зоні конфлікту, а також захист прав і свобод громадян РФ» [102].

2 серпня 2008 р. на сайті Milkavkaz.net користувач Zaig повідомив: «навчання «Кавказ-2008» завершені, все відпрацьовано, тепер ми евакуйовуємо мирне населення та проведемо мобілізацію» [222, с. 315]. 2 серпня 2008 р. інформаційне агентство «Осинформ» опублікувало статтю «Південна Осетія готується до війни», 3 серпня 2008 р. «Державний комітет з інформації і друку Південної Осетії» опублікував редакційну статтю «Якщо завтра війна», у якій передбачалося, що бойові дії мають розпочатися з дня на день [82].

Упродовж 2-4 серпня 2008 р. інформаційне агентство «Осинформ» розмістило статті «Південна Осетія готується до війни» [169], «Росія бачить загрозу війни між Грузією і Південною Осетією» [129], «Хроніки неоголошеної війни» [161].

Газета «Новые известия» від 4 серпня 2008 р. проінформувала, що «Е. Кокойти заявив про готовність оголосити загальну мобілізацію в Південній Осетії та набір добровольців з Північного Кавказу. Небезпека розв'язання локальної війни за участі кадрових російських військових та добровольців є цілком реальною» [222, с. 624].

4 серпня 2008 р. розпочав роботу блог пропагандистського супроводу майбутньої війни під назвою «Голос душі». У першому дописі мовилося: «мирним жителям, які евакуйовані до Північної Осетії, потрібно перечекати ситуацію, що склалася» [59]. Англomовна версія цього блогу під назвою «Voice of Soul» розпочала роботу 7 серпня 2008 р. [195].

4 серпня 2008 р. «Независимая газета» опублікувала статтю «Відкладена війна», у якій йшлося про грузинську агресію та допомогу російських десантників для вирішення ситуації [114]. 4 серпня 2008 р. на сайті «Радио Южной Осетии» з'явилося повідомлення про те, що «війна може розпочатися завтра». Російський депутат Костянтин Затулін заявив, що «потрібно негайно провести операцію примушування до миру» [110].

5 серпня 2008 р. в блозі «Голос душі» розміщено пост «В очікуванні війни», у якому стверджується про зосередження грузинських підрозділів поблизу кордонів [59]. 5 серпня 2008 р. «Российская газета» опублікувала повідомлення, що «початок збройного конфлікту, бажано з подачі Тбілісі, відповідає політичним завданням південноосетинського керівництва. В разі початку бойових дій невизнана республіка не залишиться без підтримки РФ, а Союз козачих військ Росії і Зарубіжжя оголосив, що готовий зі зброєю в руках стати на захист інтересів республіки» [222, с. 625].

5 серпня 2008 р. «Независимая газета» повідомила, що «Абхазія готова відкрити другий фронт. В разі війни в Південній Осетії спеціально підготовлені диверсанти зможуть підірвати нафтопровід Баку-Тбілісі-Джейхан» [29]. На сайті «Радио Южной Осетии» з'явилося повідомлення про те, що чеченці можуть брати участь у бойових діях в Південній Осетії.

Кореспондентка «Независимой газеты» повідомляла з Владикавказу: «Вся республіка бачила рух військових підрозділів в сторону Рокського тунелю ще 6 серпня 2008 р. Військові заявляють, що тривають навчання, але немає

сумнівів, що Росія таким чином демонструє рішучість захистити своїх громадян в Південній Осетії. Аж до проведення операції з примушування до миру» [222, с. 328].

7 серпня 2008 р. блог «Голос душі» повідомив, що «війна вже розпочалася у відкритій формі», а також, що «на стороні Південної Осетії виступить не тільки Абхазія, а й численні добровольці з Росії, які вже прибувають до Цхінвалі» [59].

7 серпня 2008 р. блог «Голос Душі» розмістив пости «Війна», «Розпочалися воєнні дії», «Цхінвалі, Південна Осетія, війна», у яких стверджувалося про початок активних бойових дій. Також повідомлялося, що «всі поранені й убиті за останній місяць є громадянами РФ» [59]. Водночас розпочинає роботу англomовна версія блогу «Голос Душі» - «Voice of Soul», яка повідомляє про початок бойових дій [195].

Керівництво РФ заборонило російським ЗМІ в повідомленнях про Південну Осетію цитувати ЗМІ Грузії. На сайті «Радио Южной Осетии» з'явився такі коментарі: «Е. Кокойти оголосив війну Грузії», «Як складається ситуація? Чому Росія досі не втрутилася?»; «Грузинські фашисти повинні отримати свій Сталінград, а Тбілісі перетвориться на Берлін 1945-го»; «Мирний Тбілісі ми ще не бомбили. Але скоро будемо»; «Треба одним залпом знищити Грузію, і все буде спокійно». Згодом з'являються повідомлення: «58-а вже в місті», «5 батальйонів ВДВ вже стоять з протилежного боку Рокського перевалу», «Добровольці в Цхінвалі їдуть навіть з Москви», «Абхазія відкриє проти Грузії «другий фронт»», «у Цхінвалі прибули 300 добровольців з Північної Осетії», «Знищити всі грузинські анклави і замкнути кордон на кільце. Якщо ви цього не зробите зараз, іншої нагоди не буде», «Потрібно гнати грузинів за Горі, Боржомі і Бакуріані та повернути ці споконвічно осетинські землі» [76].

7 серпня 2008 р. форум «Можливі сценарії війни Грузії з Південною Осетією» сайту Milkavkaz.net завершив роботу останнім повідомленням та розпочав роботу форум «Грузино-осетино-російська війна» сайту Milkavkaz.net, який повідомив про початок воєнних дій. У Москві підписано до друку від 8 серпня 2008 р. номер «Независимой газеты» зі статтею О. Перевозкіної «Це

не конфлікт, це – війна» [222, с. 343].

Таким чином, російська сторона заздалегідь готувала громадську думку до майбутнього конфлікту, про що свідчить аналіз публікацій у російських ЗМІ, повідомлень інтернет-блогів, заяв посадовців та виявлених «інформаційних вкидів» про можливу агресію Грузії проти Південної Осетії. Варто відзначити, що інформаційний вплив РФ, який безперервно здійснювався ще з 1992-93 рр., активізувався у 2006 р. після затримання співробітників російського ГРУ у Тбілісі та заяви тодішнього президента М. Саакашвілі про можливий вступ Грузії до ЄС і НАТО. Заходи інформаційно-психологічного впливу полягали у систематичних «вкиданнях» до російського інформаційного простору повідомлень, що дискредитували політичне керівництво Грузії та посилювали антигрузинські настрої у російському суспільстві, водночас відвертаючи увагу від російських бомбардувань території Грузії у 2006 р. Інтенсивність заходів наростала після проведення у січні 2008 р. президентських виборів та референдуму про вступ Грузії до НАТО, головною метою яких стала підготовка громадськості до майбутньої війни – наголошувалося на планах М. Саакашвілі провести швидкий наступ з метою захоплення непідконтрольних територій.

Підготовка Грузії до конфлікту. Ще з 2006 р. російські ЗМІ повідомляли про існування в Грузії плану під кодовою назвою «Кидок тигра». Відповідно до карти, яку нібито вдалося здобути в Міністерстві оборони Грузії, підрозділи ЗС Грузії з різних напрямків одночасно атакуватимуть Цхінвалі та інші великі населені пункти Південної Осетії (Джаву та Ленінгорі). Одночасно кордон із РФ буде блокований десантом, щоб перешкодити російським військовим підрозділам надати допомогу «братом-осетинам». За словами спеціаліста з воєнних конфліктів та знавця даного регіону (у минулому офіцера Генерального штабу РФ) керівника Центру військового прогнозування полковника Анатолія Циганка, детально план вторгнення виглядав так: «до 1 травня грузинська сторона за підтримки США та ОБСЄ примушує РФ вивести свої миротворчі підрозділи з Південної Осетії. Протягом наступних кількох днів з метою дестабілізації обстановки в регіоні грузинська сторона організовує низку резонансних провокацій проти грузинського населення, яке компактно проживає в Південній Осетії, та застосовує силу для його захисту. 6 травня

позначено як «День М» (день нападу) на проведення силової операції в Південній Осетії. Підрозділам ЗС Грузії для повного захоплення Південної Осетії відводиться до 7 діб. Керівництво Південної Осетії буде заарештовано та засуджено, в республіці запроваджено воєнний стан, призначено тимчасовий уряд і встановлено комендантську годину» [125].

У плані докладно розписано, якими саме силами Міністерство оборони Грузії проводитиме місію об'єднання країни: «військовослужбовці бригади спеціального призначення блокуватимуть Транскавказьку автомагістраль. Вони під прикриттям підрозділів Департаменту охорони державного кордону Грузії проведуть висадку тактичного повітряного десанту в районі Зема-Рока, Шуа-Рока, Квемо-Рока. Одночасно силами двох механізованих бригад планується розгромити основні підрозділи південноосетинських збройних формувань у районах міст Цхінвалі та Джава. Ще одна механізована бригада захопить місто Ленінгорі. До захоплення інших населених пунктів планується залучити збройне ополчення, створене у грузинських анклавах на території Південної Осетії, а також формування так званих «Лісових братів» та «Білий легіон» (грузинські партизанські формування на території Абхазії)» [152].

У плані зазначається, що «грузини також розраховують на допомогу і чеченських бандформувань з Панкіської ущелини під час проведення наступу на Південну Осетію. Їхнім завданням стане блокування всіх перевалів і проходів на кордоні Чеченської Республіки з Грузією та Великої Кавказької дороги в районі Верхнього Ларса. Також наводиться розрахунок сил і засобів з посиленням на військове відомство Грузії. В операції планується задіяти 10 тис. грузинських військовослужбовців проти 4,3 тис. військовослужбовців збройних сил Південної Осетії, 58 грузинських танків проти 13 південноосетинських, 111 грузинських бронемашин проти 16 південноосетинських, 80 артилерійських та мінометних систем проти 36 південноосетинських. Грузини розраховують на свою абсолютну перевагу в повітрі, оскільки Цхінвалі не зможе нічого протиставити 14 вертольотам і 4 літакам ЗС Грузії» [125].

Про існування подібного плану в інтерв'ю агентству «Рейтер» заявляв колишній міністр оборони Грузії Іраклій Окруашвілі. За словами, «Абхазія була нашим стратегічним пріоритетом, але у 2005 р. ми розробили воєнні плани

щодо захоплення Абхазії та Південної Осетії. План спочатку передбачав подвійну операцію вторгнення до Південної Осетії, взяття під контроль Рокського тунелю та Джави». Він заявив, що США ще тоді попереджали, що не надаватимуть допомоги у разі вторгнення: «коли ми зустрілися з Джорджем Бушем у травні 2005 р., нам прямо заявили – не намагайтеся вступити у конфронтацію, ми вам не зможемо надати допомогу» [128]. На думку Іраклія Окруашвілі, «напад М. Саакашвілі був спрямований тільки на захоплення Цхінвалі, оскільки він розраховував на те, що США заблокують дипломатичними каналами відповідь РФ. Але коли реакції США не послідувало, М. Саакашвілі вирішив направити військові підрозділи до Рокського тунелю, де вони були тактично переміщені російськими підрозділами. Президент Грузії міг наказати підрозділам обороняти низку ключових міст, проте він дозволив російським силам просунути вглиб країни, щоб уникнути критики та створити образ жертви» [128].

У 2007 р. російське видання «Сегодня.ру» опублікувало думку незалежного військового експерта Заура Алборова про те, що Грузія зосередила сили біля кордонів з РФ та готує вторгнення до Південної Осетії. Він стверджує, що «протягом останніх двох місяців різко активізувалася діяльність грузинських спецслужб у зоні грузино-осетинського конфлікту: відбулися підриви російських миротворців, напади на пости міністерства внутрішніх справ (МВС) Південної Осетії, обстріли Цхінвалі, встановлення незаконних постів та захоплення громадян Південної Осетії. Крім того, спецслужби Грузії почали застосовувати елементи психологічної війни. Так, останнім часом відзначено підкидання на пости МВС Південної Осетії листівок із закликами відкривати вогонь по позиціям силових структур Грузії. У листівках написані образливі для кавказького менталітету висловлювання на адресу тих, хто відмовився стріляти. Головна мета – спровокувати осетинську сторону до заходів у відповідь, які потім трактуватимуться як «агресивні дії сепаратистів» і стануть приводом для початку збройної агресії. Іншим доказом підготовки до агресії є перекидання військових підрозділів до кордонів Південної Осетії. В даний час весь район Горі наповнений грузинськими підрозділами. У самому Горі дислокується окремий танковий батальйон. Нещодавно туди була

передислокована артилерійська бригада з Тбілісі. Також планується передислокація 1-ї піхотної бригади, для якої збудували базу. Окрім міністерства оборони (МО) Грузії, у районі практично на межі зони грузино-осетинського конфлікту в Каралеті 14 травня 2006 р. було відкрито базовий центр спеціального призначення МВС, розрахований на 300 осіб. Напередодні бойових дій проводиться активна розвідка грузинськими силовими структурами. Над територією Південної Осетії регулярно проводяться розвідувальні польоти. Грузинські спецпідрозділи проникають на прикордонні території та ведуть активну розвідку розташування та позицій артилерії, вогневих засобів, складу сил та засобів, характеру інженерних споруд та комунікацій. За даними правоохоронних органів Південної Осетії, велика агентурна мережа діє безпосередньо на території республіки, намагаючись виявити сили, розташування, уточнюючи рівень бойової підготовки, морально-психологічного стану силовиків та наміри, а також плани дій та командний склад осетинських частин і підрозділів. Окрім військової та агентурної розвідки, Грузія отримує розвідувальну інформацію від США. Для цієї мети на користь МО Грузії задіяні американські космічні системи видової розвідки» [121].

15 липня 2008 р. на території Грузії розпочалися спільні американо-грузинські військові навчання під назвою «Негайна відповідь («Immediate Response»). У навчаннях взяли участь 1650 військовослужбовців (1000 військовослужбовців США та 650 грузинів). Навчання було розроблено для перевірки тактики ведення воєнної операції проти Південної Осетії. Після завершення навчань підрозділи ЗС Грузії, які брали участь у навчаннях, були передислоковані до кордону з Південною Осетією. У той же час грузинський уряд продовжував проводити масову евакуацію етнічного грузинського населення з майбутнього району бойових дій [276, с. 195].

Таким чином, можна стверджувати про існування у Грузії плану підготовки проведення операції вторгнення до Південної Осетії – це офіційно підтвердив колишній міністр оборони Грузії І. Окруашвілі та результати звіту Незалежної міжнародної місії зі встановлення фактів щодо конфлікту у Грузії.

Висновки до розділу 2

Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що задовго до початку війни РФ добре спланувала та ретельно підготувалася до можливих в майбутньому бойових дій на території Грузії. Підготовка проходила поетапно, РФ залучила усі можливі інструменти та засоби для організації нападу на Грузію. Ще з 1990-х рр. РФ були створені, підтримувалися та керувалися ззовні осередки сепаратизму в Абхазії та Південній Осетії, постійною була присутність російських військових підрозділів на території Грузії у рамках миротворчого контингенту.

У період 2006-2007 рр. відбулося посилення політичного та військового впливу керівництва РФ з метою підготовки до визнання незалежності цих регіонів від Грузії. Для цього у конфліктних регіонах було розроблено та проведено ряд організаційних заходів, які включали військове нарощування та приготування, запровадження прямого російського контролю силових структур маріонеткових урядів самопроголошених утворень, проводилася політика надання громадянства РФ жителям цих регіонів та інші заходи впливу на дипломатичному рівні.

З початку 2008 р. РФ взяла на інформаційно-дипломатичне «озброєння» прецедент проголошення незалежності Косово як окремої держави. Саме цей факт став трактуватись Росією як можливість для офіційного визнання самопроголошених Абхазії та Південної Осетії. Це твердження не було активно заперечено світовим співтовариством і стало одним з політичних приводів для початку розв'язання конфлікту в Грузії. Для ведення воєнних дій РФ передислокувала регулярні підрозділи до кордону з Грузією, відновила залізничне сполучення, завезла велику кількість озброєння та військової техніки до конфліктних регіонів. Безпосередньо перед війною відбулися збройні зіткнення, РФ неодноразово порушувала повітряний простір Грузії та забезпечила прибуття воїнів-добровольців до Південної Осетії для участі у майбутньому конфлікті.

З початком підготовки до конфлікту 2008 р. російська пропаганда безперервно застосовувала технологію дискредитації противника з метою заплутати у розвитку ситуації громадян РФ та пострадянського простору.

Завдяки ефективно проведеній пропагандистській роботі РФ вдалося підготувати російську громадськість до підтримки бойових дій та сформувати «образ ворога» – прозахідного президента М. Саакашвілі, який розпочав воєнні дії проти мирного населення Південної Осетії та консолідувати російську спільноту для подальшої боротьби проти грузинського агресора. Конфлікт став прикладом застосування теорії рефлексивного управління у стратегічному вимірі та довготривалої інформаційно-психологічної операції проти М. Саакашвілі, якого спровокували до початку конфлікту.

РОЗДІЛ 3

ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОПЕРАЦІЇ В ПЕРІОД РОСІЙСЬКО-ГРУЗИНСЬКОГО КОНФЛІКТУ 2008 РОКУ

3.1. Висвітлення початку бойових дій у публікаціях російських ЗМІ як частина інформаційної кампанії проти Грузії

На початковому етапі російсько-грузинського конфлікту 2008 р. РФ активізувала зусилля із залученням ЗМІ та дипломатичних ресурсів для виправдання воєнної агресії проти Грузії. Головною ціллю для Росії було сформувати у світової громадськості думки про державу-агресора Грузію, що першою розпочала бойові дії проти іншої етнічної меншини на власній території. У ході активної фази воєнних дій простежуються суттєві розбіжності у висвітленні перебігу подій різними сторонами конфлікту.

Події 7 серпня 2008 р. можна умовно розділити на два етапи: перший – посилення обміну вогнем у Цхінвалі, який вже розпочався у попередні дні; другий – вторгнення російських підрозділів до Грузії та початок проведення грузинської контроперації. Факт початку вторгнення регулярних (бойових), а не миротворчих підрозділів ЗС РФ саме 7 серпня підтверджують перехоплені грузинською розвідкою розмови південноосетинських військовослужбовців; заява президента Абхазії Сергія Багапша про введення російських підрозділів до Південної Осетії; повідомлення в російських ЗМІ, що спростовують офіційну позицію РФ про початок конфлікту 8 серпня; висновки офіційного російського кримінального розслідування, оприлюдненого громадською організацією Фонд «Право Матери» [225].

7 серпня продовжувалися перестрілки у районі Цхінвалі. О 14:00 грузинський миротворчий пропускний пункт у селі Авневі потрапив під сильний артилерійський вогонь, двоє грузинських миротворців загинули та п'ятеро отримали поранення [277, с. 25-26].

Перехоплені грузинською розвідкою телефонні дзвінки південноосетинських прикордонників в Рокському тунелі на російсько-грузинському кордоні були здійснені 7 серпня о 03:41 та 03:52. Зокрема, у

телефонній розмові прикордонник Гасієв повідомив командирю, що російські військові броньовані транспортні засоби прибули та «переповнили» Рокський тунель. У другій розмові Гасієв повідомив, що російська військова колона вже пройшла через тунель, а колоною командував російський полковник Казаченко [179]. Полковник Андрій Казаченко під час конфлікту командував 693-м мотострілецьким полком 19-ї дивізії та приймав участь у російському наступі [165]. Міністр внутрішніх справ Грузії Вано Мерабішвілі заявив, що грузинська розвідка повідомила йому про перехоплення телефонних розмов, цю інформацію передали президенту Грузії М. Саакашвілі, який розцінив їх як ознаки російського вторгнення [179].

3 вересня 2008 р. офіційна газета МО РФ «Красная Звезда» опублікувала статтю, в якій капітан 135-го полку Денис Сідристий заявив, що його підрозділ отримав наказ 7 серпня закінчити навчання і переміститися до Цхінвалі. За його словами, на момент отримання наказу підрозділ перебував у таборі в Нижньому Зарамаху – місцевості поблизу грузинського кордону та Рокського тунелю [141].

10 серпня російський солдат-новобранець з Пермської області, який проходив службу у 19-й дивізії 58-ї армії, подзвонив матері та сказав: «мамо, я щойно повернувся із Цхінвалі. Ми там з 7 серпня. Вся наша 58-а армія. Сьогодні ми приїхали з Цхінвалі до Владикавказу за зброєю. Тепер ми повертаємось назад». Його батьки передали інформацію батькам інших призовників з Пермської області, які повідомили, що мобільні телефони їхніх синів замовкли ще 7 серпня [81].

Уповноважена з прав людини в Пермській області Тетяна Марголіна у серпні отримала листи від трьох матерів призовників, які були стурбовані тим, що їхніх синів можуть відправити до Південної Осетії. В одному з листів було написано: «у травні мого сина відправили служити до Владикавказу. У червні він прийняв присягу, пройшов протягом місяця курс молодого бійця. 9 серпня він сказав по телефону, що їх відправили колоною до Південної Осетії ввечері 7 серпня» [140].

Наприкінці серпня 2008 р. місцева газета в російському місті Саранськ написала про Юніра Біккіняєва, уродженця міста, який служив рядовим у

58-й армії: «7 серпня батьки розхвилювалися, бо син перестав відповідати на телефонні дзвінки. Але найгірші думки його батьків підтвердилися – 135-й полк, де він проходив службу, був терміново відправлений до Південної Осетії» [71].

У травні 2009 р. офіційна «Российская газета» повідомила про відкриття бронзового бюсту майора Дениса Ветчінова, який загинув у боротьбі з грузинськими військовими в серпні 2008 р.: «пам'ятник Герою Росії, майору Денису Ветчінову, урочисто відкритий на території 19-ї мотострілецької дивізії у Владикавказі. Звідси зранку 7 серпня він вирушив у службове відрядження до Цхінвалі» [115].

Інше повідомлення ЗМІ також вказує на те, що російські підрозділи незаконно прибули до Цхінвалі ще до 7 серпня. Лейтенант Олександр Попов з міста Казань, який проходив службу у 19-й дивізії у Владикавказі, приймав участь у війні та отримав поранення. 12 серпня його мати повідомила журналістам: «він подзвонив мені в понеділок 11 серпня. Йому вже зробили операцію і переводять до Будьоновська. Вони мали залишити Південну Осетію у вівторок-середу (5-6 серпня), де вони проводили планові навчання. Але, схоже, що вони залишилися. Приблизно за тиждень до початку війни він розповідав мені про обстріли Цхінвалі. Вони проводили навчання у горах, звідти було добре видно Цхінвалі. 9 серпня А. Попов зателефонував матері та сказав, що він поранений, і що його підрозділ був першим, який зайшов до Цхінвалі [35].

Р. Асмус у книзі «Маленька війна, яка потрясла світ» зазначив, що інші повідомлення ЗМІ вказують на те, що підрозділи 135-го і 693-го полків 58-ї армії та 22-ї бригади спеціального призначення та декілька танкових частин вже між 2 серпня і вечером 7 серпня прибули до Південної Осетії [252, с. 22].

Одним з джерел, яке підтвердило присутність російських підрозділів у Грузії ще 7 серпня, стали висновки офіційного російського кримінального розслідування, оприлюдненого Фондом «Право Матери» (правозахисна організація, яка захищає права сімей загиблих військовослужбовців в РФ). 12 березня 2014 р. Фонд «Право Матери» опублікував прес-реліз щодо справи

Володимира Селіпетова, російського військовослужбовця 3-го мотострілецького батальйону 693-го мотострілецького полку. Командир цього полку полковник А. Казаченко згадується як командир російської колони, що перетнула прикордонний пост і увійшла до Південної Осетії ще вранці 7 серпня 2008 р. В. Селіпетов загинув 7 серпня на грузинській стороні кордону біля Рокського тунелю. За офіційною версією він покінчив життя самогубством. У липні 2009 р. його батьки звернулися до Фонду «Право Матери» за допомогою та отримали підтримку [20].

Обставини загибелі військовослужбовця були з'ясовані у прес-релізі Фонду від 12 березня 2014 р.: «Володимир Селіпетов (1986 р.н.) був призваний на військову службу 20 червня 2007 р., проходив службу у військовій частині 66431 (номер частини 693-го мотострілецького полку) в Республіці Північна Осетія-Аланія РФ. За матеріалами кримінального розслідування, смерть В. Селіпетова настала близько 04:00 7 серпня 2008 р. на території Джавського району Республіки Південна Осетія, на відстані 155 метрів на південний схід від південного входу до Рокського тунелю. Він загинув від одиночного проникаючого кульового поранення в голову, зробленого зі штурмової гвинтівки АКС-74». 7 серпня військово-слідчий відділ Владикавказького гарнізону прокуратури РФ розпочав кримінальне розслідування щодо доказів злочину, передбаченого статтею 110 Кримінального кодексу РФ. Проблемним питанням для батьків В. Селіпетова було те, що родини загиблих під час війни в Південній Осетії військовослужбовців отримували компенсації від держави, але сім'я В. Селіпетова не отримала її через те, що офіційно син загинув за нез'ясованих обставин за день до початку операції в Південній Осетії. Відмова російського уряду виплати компенсацію батькам стала наслідком офіційної позиції Москви, відповідно до якої наступ на Грузію розпочався лише 8 серпня замість фактичної дати 7 серпня [20].

Представники Фонду «Право Матери» скаржились, що з останньої офіційної відмови у повторному відкритті справи впливає, що В. Селіпетов та військовослужбовці його взводу майже випадково опинилися на території іншої держави з бойовою зброєю та бронежилетами і почали копати там траншеї. У

прес-релізі Фонду підсумовано, що історія загибелі В. Селіпетова чітко ілюструє ситуацію загибелі призовника на території іншої держави за день до офіційного початку воєнної операції [20].

Іншим фактом, що засвідчує початок російського вторгнення до Грузії ще 7 серпня стала заява проросійського президента Абхазії Сергія Багапша. 7 серпня приблизно між 10.00 та 12.00 він на камеру повідомив, що російські підрозділи увійшли до Грузії. Того ж дня російський телеканал транслював його заяву: «я говорив з президентом Південної Осетії. Ситуація зараз стабілізується. Батальйон із Північно-Кавказького округу увійшов до району» [305, с. 151].

Грузинська воєнна операція розпочалася 7 серпня. Протягом дня президент Грузії М. Саакашвілі отримував повідомлення розвідки про скупчення російських підрозділів в Джавському районі на території Грузії та на північній стороні Рокського тунелю. 7 серпня о 13:00 М. Саакашвілі скликав засідання Ради національної безпеки Грузії для обговорення ситуації, що швидко погіршувалася. Міністр внутрішніх справ Вано Мерабішвілі поінформував учасників наради про перехоплення розвідки, які вказували на пересування російських підрозділів через Рокський тунель [252, с. 23,31].

Між 23:00 та 23:30 7 серпня М. Саакашвілі отримав нові розвіддані про переміщення значної кількості підрозділів ЗС РФ (понад 100 військових транспортних засобів) через Рокський тунель. Російські підрозділи, які раніше увійшли до Грузії, рухалися з Джави до Цхінвалі у південному напрямку по території Грузії. Надходили повідомлення про поновлення обстрілів грузинських сіл і позицій та про додаткові російські сили, які отримали наказ перейти Рокський тунель ввечері 7 серпня [305, с. 151; 252, с. 36].

Тодішній заступник помічника держсекретаря США Метью Брайза пізніше заявив, що у розпалі всіх цих подій, коли він спілкувався телефоном з грузинськими високопосадовцями, вони переконливо стверджували, що російська бронетехніка увійшла до Рокського тунелю та вийшла з нього ще 7 серпня [179]. М. Брайза поспілкувався з міністром закордонних справ Грузії Екою Ткешелашвілі, яка була повністю переконана в російській присутності та заявила, що російська техніка та військовослужбовці у кількості понад

1000 осіб входять до Південної Осетії [331, с. 223]. Відповідно до інструкцій М. Брайза закликав грузинів не вступати безпосередньо у бій з росіянами [179]. Однак, коли 7 серпня ввечері керівництво Грузії продовжувало отримувати повідомлення про введення російських підрозділів та бронетехніки до Грузії, вони вирішили, що повинні діяти – просуватися у напрямку Рокського тунелю та намагатися відтіснити назад російські підрозділи [262, с. 14].

Вирішальним стало візуальне підтвердження грузинською розвідувальною групою військової колони, що рухалася з Джави до Цхінвалі. Беручи до уваги кількість та тип техніки в колоні, грузини зробили висновок, що ці підрозділи не були добровольцями з Південної Осетії та Північного Кавказу – це були підрозділи ЗС РФ. Все це підтвердило підозри М. Саакашвілі про те, що на територію Грузії вторглися російські підрозділи, і пізно вночі він прийняв рішення про проведення воєнної операції [252, с. 20-21].

7 серпня о 23:35 М. Саакашвілі зателефонував до начальника Генерального штабу ЗС Грузії Зази Гогави і віддав два накази: зупинити російські колони, що прямують у напрямку до Цхінвалі та просуваються через Рокський тунель; зупинити обстріли грузинських позицій та сіл, мінімізувавши жертви серед цивільного населення. Збройні сили Грузії розпочали воєнну операцію. Згодом вони зазнали поразки від російських підрозділів, які продовжували вторгнення через Рокський тунель та з Абхазії до Грузії, російські ВПС обстрілювали грузинські міста, флот РФ блокував Грузію з моря [252, с. 36].

Окрім твердження Росії про те, що її підрозділи увійшли до Грузії лише 8 серпня, ще однією неправдивою розповіддю є напад грузинських підрозділів на російських миротворців в Цхінвальському регіоні. Фактично російські миротворчі підрозділи першими розпочали бойові дії проти грузинів, які просувалися до району Цхінвалі вранці 8 серпня [252, с. 43].

Ціла низка дій РФ порушувала мандат російських миротворчих підрозділів у Південній Осетії: розміщення російських підрозділів спеціального призначення на базі миротворців ще до початку конфлікту; неправдиві твердження російських посадовців про вбивства російських миротворців, озвучені за кілька годин до першого збройного протистояння миротворців з

грузинськими підрозділами, внаслідок якого фактично настала смерть миротворців; надання осетинам артилерії з миротворчої бази для обстрілів грузинів; віддання наказу російським миротворцям блокувати рух грузинських підрозділів та застосовувати зброю на смертельне ураження противника; відкриття вогню з миротворчої бази російськими підрозділами проти грузинських підрозділів. Факт присутності російських військовослужбовців підрозділів спеціального призначення на миротворчій базі біля Цхінвалі підтвердив президент РФ Д. Медведєв 8 серпня 2011 р. під час нагородження військовими нагородами військовослужбовців 10-ї окремої бригади спеціального призначення за підготовку та проведення воєнних операцій на Північному Кавказі та в Південній Осетії [106].

Інші джерела також вказують на розміщення російських спецназівців на миротворчій базі ще до початку конфлікту. Снайпер-розвідник з 10-ї окремої бригади спеціального призначення Олексій Батуєв був прикомандирований до миротворчої бази у Цхінвалі за три місяці до його початку [142]. У офіційній історії 10-ї бригади зазначено, що оперативна група бригади виконувала спеціальні завдання в Південній Осетії з 30 квітня до 28 серпня 2008 р. [74]. Сапер-розвідник Раушан Абдуллін загинув 8 серпня в складі групи 10-ї окремої бригади спеціального призначення та у вересні 2009 р. Указом Президента РФ посмертно отримав звання Героя РФ Р. Абдуллін був прикомандирований до російських миротворців у Південній Осетії з 2007 р. [28]. Інше джерело стверджує, що його підрозділ було відправлено до Цхінвалі у квітні 2008 р. [111]. Хоча підрозділи спеціального призначення були прикомандировані до миротворчої бази, вони не підпорядковувалися командуванню миротворців, ні навіть 58-ї армії, до якої належали миротворці [74]. Командир російської миротворчої бази підполковник Костянтин Тімерман не згадував про спецназівців, коли говорив про підрозділи, якими він командував на момент початку зіткнень з грузинськими підрозділами [160]. Командувача 58-ї армії генерала Анатолія Хрульова під час інтерв'ю запитали, чи він контактував у той період з 10-ю бригадою спеціального призначення. А. Хрульов відповів, що співпраця була, але вони виконували власні завдання, які отримали від вищого військового командування [165]. Ще до початку конфлікту до миротворчої бази

також були прикомандировані військовослужбовці 22-ї окремої гвардійської бригади спеціального призначення, які 8 серпня воювали проти грузинських підрозділів [290, с. 131].

Повідомлення про напад грузинських підрозділів на російських миротворців з'явилися ще до того як відбулися бойові зіткнення між сторонами. Джерела, які описують ці події, повідомляють, що перші бої розпочалися близько 06:00 8 серпня. Прес-секретар МО РФ заявив західним журналістам, що перші російські миротворці були вбиті після 06:00, коли грузинські підрозділи увійшли до Цхінвалі [252, с. 45]. Однак перша заява РФ про напад на російських миротворців та їх загибель була зроблена за три години до події – о 02:37. Заступник міністра закордонних справ РФ Григорій Карасін зателефонував грузинському колезі Григолу Вашадзе та заявив, що збройні сили РФ розпочинають проведення воєнної операції в Південній Осетії, називаючи її причиною напад на російських миротворців [277, с. 27].

Близько 06:00 8 серпня грузинські підрозділи підійшли до південної частини Цхінвалі та потрапили під артилерійський вогонь з бази російських миротворців. Південноосетинський військовослужбовець Олег Галаванов керував артилерійським вогнем проти грузинських підрозділів з даху будівлі бази, був смертельно поранений та посмертно отримав звання Героя Російської Федерації та державну нагороду Південної Осетії орден «Уацамонгæ» [94]. Російський військовослужбовець 10-ї окремої бригади спеціального призначення Максим Петров отримав поранення поруч з О. Галавановим [72]. Ведення направлено артилерійського вогню проти грузинських підрозділів з бази російських миротворців стало явним порушенням миротворчого мандату. Миротворці також отримали наказ перекрити рух грузинських підрозділів до Цхінвалі та стріляти на ураження. У жовтні 2008 р. в інтерв'ю виданню «Известия» командир російської миротворчої бази підполковник К. Тімерман розповів про події 8 серпня: «ми отримали завдання – не дозволити грузинським підрозділам просунути у напрямку Цхінвалі» [91]. Невдовзі після закінчення конфлікту заступник начальника штабу миротворчої бази капітан Юрій Роженцев зробив аналогічну заяву офіційній газеті МО РФ «Красная Звезда»: «нам поставили завдання не допустити прориву противника

(грузинів) до Цхінвалі» [60]. У іншій статті газети «Красная Звезда» також підтверджуються слова К. Тімермана «Ворога не пропустимо! Стояти до останнього! Зупинити агресора!» [127]. У інтерв'ю «Красной Звезде» К. Тімерман заявив: «тактичне завдання було одне: на своєму рубежі не пропустити противника до Цхінвалі. Одночасно почали працювати наявна зброя миротворців – гармати бойових машин піхоти (73 мм Гром), протитанкові керовані ракети та гранатомети» [160].

У звіті про події 7 та 8 серпня російські військові медики, які були відправлені ще 14 липня до Південної Осетії, Олександр Коновалов та Дмитро Зубок повідомили про наказ застосовувати силу на ураження, який отримали російські миротворці. За словами О. Коновалова, в обід 7 серпня командир батальйону К. Тімерман подзвонив та сказав, що ситуація погіршується. «Нас попросили прибути на територію миротворчого батальйону. Ми прибули близько 15:00-16:00». За словами Д. Зубка, ввечері 7 серпня офіцер у шоломі та бронежилеті попередив медиків, що отримано наказ стріляти на ураження. Далі О. Коновалов повідомляє: «близько 04:00 8 серпня пролунала тривога, за наказом командира батальйону нам видали бронежилети, штурмові гвинтівки, шоломи та екіпірування. Приблизно в цей час ми розмовляли з командиром батальйону, який пояснив нам, що наказ у випадку необхідності стріляти на ураження вже був отриманий» [73].

Коли грузинські підрозділи вирушили до півдня Цхінвалі близько 06:00 8 серпня вони потрапили під вогонь з російської миротворчої бази. Опинившись під обстрілами, грузини відкрили вогонь у відповідь [252, с. 44]. Обмін вогнем між російськими та грузинськими підрозділами уповільнив грузинський наступ на Цхінвалі [291, с. 51]. Після зіткнення на миротворчій базі вранці 8 серпня грузинські підрозділи все ще дотримувалися наказу не стріляти у російських миротворців. Цей факт мав трагічні наслідки, коли під час боїв в межах Цхінвалі 41-й грузинський піхотний батальйон зіткнувся з групою бронетранспортерів російських миротворчих сил. Командир грузинського батальйону майор Шалва Долідзе віддав наказ не вести вогонь та пропустити російські миротворчі сили. У відповідь росіяни підійшли та раптово відкрили вогонь на ураження, убивши Ш. Долідзе та кількох

офіцерів [252, с. 175].

3.2. Інформаційні операції як головна складова російсько-грузинського конфлікту

Інформаційна війна є частиною гібридної війни РФ. Головним інструментом у поширенні російського впливу на пострадянському просторі є пропаганда. Основні цілі російської пропаганди задекларовані в документах зовнішньої політики та національної безпеки країни. Обговорюючи російську пропаганду потрібно визначити два важливі документи: політичний маніфест Володимира Путіна «Росія та світ, що змінюється» та програмну статтю Начальника Генерального штабу РФ Валерія Герасимова «Цінність науки в передбаченні», в якій висвітлені основні положення нової воєнної доктрини РФ [238].

В. Путін розглядає цю концепцію як «механізм досягнення зовнішньополітичних цілей без застосування сили, втручання та агресії» та наголошує на стратегічному значенні «реінтеграції» російських співвітчизників, які проживають за кордоном. Він розглядає різні глобальні виклики та зазначає, що «сучасний світовий порядок та стабільність неможливо уявити без сильної Росії» та окреслює принципові компоненти нестабільності – неурядові організації, що є головними джерелами сепаратизму та екстремізму, які лише дестабілізують країни [126].

Згідно з «Доктриною Герасимова» основними цілями російської пропаганди є: 1) оборонна (уникнення «кольорових революцій» та ідеологічна обробка місцевого населення); 2) наступальна (вплив на західні суспільства за допомогою дезінформації та чуток (фабрикацій) для захисту «російських національних інтересів»); 3) розірвання відносин між ЄС та його стратегічними партнерами, паралізація процесу прийняття рішень у структурах ЄС та НАТО; 4) створення різних міфів (США збираються розпочати війну, а країни Центральної та Східної Європи будуть використовуватися як щити); 5) поширення різних неправдивих доктрин («пострадянський простір є законною зоною російського впливу»); 6) дискредитація країн Східного партнерства з використанням православної церкви, громадських організацій та фондів; 7)

представлення України як агресора та країни з фашистським режимом та просування іміджу незламної Росії. За твердженням В. Герасимова «суттєво змінилися самі «правила війни». Зросла роль невоєнних способів для досягнення політичних та стратегічних цілей, які часто за своєю ефективністю значно перевершили силу зброї. Політичні цілі XXI століття можна досягти невоєнними та інформаційними засобами, а «Операція примушування Грузії до миру» виявила відсутність єдиних підходів до застосування формувань Збройних Сил за межами Російської Федерації» [58].

Ще до офіційного початку воєнних дій між сторонами розпочалася боротьба за контроль інформаційного простору. Завдяки використанню потужніших ресурсів РФ вдалося отримати часткову перевагу та сформувати у міжнародної спільноти думку про державу-агресора Грузію, яка розпочала воєнний конфлікт проти іншої етнічної меншини на власній території. Міжнародна спільнота хоча й засудила Росію за агресію проти Грузії, але завдяки успішно проведеним російським інформаційним операціям частину відповідальності за початок бойових дій покладають на тогочасне політичне керівництво Грузії. Воєнна агресія РФ проти незалежної держави Грузії проводилась під гаслом «примушування Грузії до миру» та подавалась в інформаційному просторі як «справедлива» відповідь за загибель російських миротворців та грузинські обстріли столиці Південної Осетії м. Цхінвалі. Своєю чергою Грузія наполягала на тому, що грузинські дії були спровоковані переміщенням через Рокський тунель значної кількості військових підрозділів регулярних ЗС РФ до Південної Осетії. Обидві сторони протягом війни застосовували тактику, яка містила головні складові інформаційних операцій – операції у комп'ютерних мережах, електронну боротьбу, воєнний обман, операційну безпеку, психологічні операції [297, с. 23-27].

Операції у комп'ютерних мережах – це цілеспрямовані дії, які направлені для використання і оптимізації цих мереж з метою покращення людських зусиль в умовах війни, досягнення інформаційної переваги та відмови противнику в цій здатності. Вони включають широкий спектр військових розрахунків для отримання стратегічних переваг від використання комп'ютерних мереж. Відповідно до американської «Об'єднаної доктрини

інформаційних операцій», операції у комп'ютерних мережах: включають комп'ютерну мережеву атаку (дії, спрямовані на знищення, відмову чи порушення інформації противника); захист комп'ютерних мереж (дії для захисту, моніторингу, аналізу, виявлення та реагування на мережеві атаки, вторгнення, збої або інші несанкціоновані дії, які можуть поставити під загрозу або пошкодити інформаційні системи і мережі захисту) та використання комп'ютерних мереж (проникнення у мережі противника з метою вилучення конфіденційної інформації) [280; 237].

Російсько-грузинський конфлікт 2008 р. став особливо цікавим прикладом операцій у комп'ютерних мережах. Російські дії в кіберпросторі, розпочаті 7 серпня, продовжувалися протягом наступних днів конфлікту та стали першим масштабним і скоординованим кібер-наступом проти країни, що відбувалися паралельно зі звичайним воєнним наступом проти цієї ж країни. Деякі події, що відбулися, дають унікальне уявлення про стратегічні та тактичні операції Росії, показують вразливі місця у галузі безпеки та ініціативи щодо захисту комп'ютерних мереж. Російське керівництво з самого початку заперечувало участь у операціях в комп'ютерних мережах, які відбувалися перед початком та під час конфлікту. Проте голова Ради національної безпеки Грузії Ека Ткешелашвілі в 2009 р. заявила, що існує багато доказів організації та безпосередньої причетності РФ до комп'ютерних атак [316].

Ще до початку воєнних дій 20 липня була проведена кібератака – на 24 години було заблоковано веб-сайт президента Грузії М. Саакашвілі [276, с. 218]. Планування цих атак було ретельно підготовлено заздалегідь. У звіті про події, опублікованому Відділом з питань кібер-наслідків США зазначено, що «коли розпочалися кібератаки, вони не передбачали жодної стадії розвідки чи картографування, а переходили безпосередньо до використання засобів, які найкраще підходили для порушення роботи веб-сайтів. Це вказує на те, що необхідні розвідку та написання сценаріїв атак вже було зроблено заздалегідь» [174, с. 3]. Незважаючи на оприлюднений звіт, російське керівництво надалі заперечує свою причетність до проведення кібератак через труднощі із визначенням точних джерел мережевих атак [238].

7 серпня, одночасно з перетином кордону підрозділами ЗС РФ, проти

Грузії було проведено кібератаку, що мала російський слід. Були захоплені та переведені під зовнішнє управління кілька грузинських серверів та інтернет-трафік. Російські дії в кіберпросторі продовжувалися протягом наступних днів війни та стали першою масштабною скоординованою кібератакою, що відбувалися паралельно зі звичайним воєнним наступом та доповнювала його [274]. Цілями кібератаки стали веб-сайти уряду, фінансових, ділових установ та ЗМІ Грузії. Головна мета кібератаки – підтримка та супровід російського вторгнення до Грузії. Як наслідок – погіршилась комунікація між урядом та громадськістю; було призупинено чимало платежів та фінансових операцій; виникла плутанина щодо розвитку ситуації; зірвано зусилля уряду Грузії щодо розповсюдження інформації про вторгнення; уряд позбавили багатьох джерел інформації; ускладнилось інформування зовнішнього світу про те, що відбувається, зменшуючи шанси отримати допомогу ззовні, тобто було унеможливлено здатність грузинського уряду протистояти російському вторгненню [317, с. 63-66].

Заходи «першої фази» DDOS-атаки (розподіленої відмови в обслуговуванні) здійснювалися ботнетами (комп'ютерна мережа, що складається з деякої кількості хостів із запущеними ботами (автономним програмним забезпеченням) і найчастіше використовується для протиправної діяльності – розсилки спаму, отримання персональної інформації, перебору паролів на віддаленій системі) та були спрямовані на новинні та урядові веб-сайти Грузії. Ця стратегія координації дозволила Росії ефективно перекрити лінії комунікації між урядом Грузії та населенням, позбавила здатності спілкуватися всередині країни та із зовнішнім світом під час бойових дій [317, с. 64]. Ці кібератаки тривали протягом усього періоду російського наступу. Після введення російських підрозділів до Грузії розпочалася «друга фаза» – атаки були направлені на більшу кількість сайтів урядових, освітніх, фінансових установ та засобів масової інформації (включаючи британську компанію «Бі-Бі-Сі» та американську «Сі-Ен-Ен»). У свою чергу міжнародні банки, бажаючи зменшити втрати, припинили проведення банківських операцій в Грузії під час конфлікту. Банківська система Грузії не працювала десять днів. Це призвело до відключення послуг мобільного зв'язку в країні, що ще більше

ізолювало Грузію від решти світу. Атакуючи бізнес-сайти Грузії російські хакери мали на меті завдати аналогічних економічних збитків [317, с. 66]. Російська сторона також створила веб-сайт «StopGeorgia.ru», який містив вказівки для пересічних користувачів про те як швидко та легко проводити кібератаки проти грузинської сторони. Це дозволило залучити більшу кількість російських користувачів до проведення кібератак [240].

Після того як веб-сайт президента Грузії був зламаний і там були розміщені фотографії М. Саакашвілі, зображеного як А. Гітлер (додаток Г, рис. Г 1, рис. Г 2), сайти president.gov.ge та телекомпанії rustavi2.com перемістили до американської інтернет-хостингової компанії «Tulip Systems Inc.» у Атланті, яка підтримувала кілька урядових та інформаційних сайтів у Грузії. Грузинська сторона перемістила також веб-сайти до «блогосфери» під щитом google.com і використовувала веб-сайт президента Польщі, що дозволило керувати роботою веб-сайтів та допомогло спілкуватися із зовнішнім світом. Значних пошкоджень зазнав веб-сайт грузинської неурядової громадської організації «Колишні політичні в'язні за права людини», з якого були видалені книги та публікації за багато років. За словами голови організації Нани Какабадзе, «веб-сайт був зламаний після публікації там фотографій грузинських військовослужбовців, які повернулися з війни та інтерв'ю з ними» [250].

Кібератаки проводилися з інтервалом 30 хвилин, розпочалися близько 17:15 8 серпня і закінчилися близько 12:45 11 серпня – коли Росія оголосила про припинення вогню. 11 серпня Міністерство закордонних справ Грузії офіційно звинуватило Росію в проведенні кібер-атак проти Грузії [261, с. 45].

Російський інтернет-ресурс «Yuga.Ru» повідомляв, що 8 серпня об'єктами масової DDoS-атаки стали веб-сайти Південної Осетії – інформаційного агентства «Осинформ», «Осетинское радио» і «Осетинское телевидение», офіційний сайт Комітету Південної Осетії з питань інформації певний час були недоступними. 10 серпня російська служба новин «РИА Новости» оголосила, що її веб-сайт зазнав сильної атаки, внаслідок якої сайт був недоступний до пізньої ночі. 11 серпня сайт англomовного телеканалу

«Russia Today» був пошкоджений потужними кібератаками. Повідомлялося, що кібератака походить з IP-адреси, зареєстрованої в Тбілісі [250].

Інтернет-війна між Росією та Грузією вплинула на Україну, де кілька ЗМІ повідомили, що вони стали об'єктом кібератаки. Наприклад, популярний інтернет-портал Delo.ua повідомив про тимчасове пошкодження внаслідок «атак десятків тисяч комп'ютерів з усього світу». Російський інтернет-ресурс «Compulenta» процитував провідного аналітика російської лабораторії Касперського Віталія Камлюка, який сказав, що «вартість атаки за допомогою мережі від десяти до двадцяти тисяч комп'ютерів становить 100-150 доларів на день на кожен комп'ютер. Якщо атакується потужний ресурс, вартість атаки може досягати 1 мільйона доларів на день» [37].

У березні 2009 р. було опубліковано звіт «Project Grey Goose Phase II», у якому виявлено більше зв'язків між російським урядом та кібератакою на Грузію. У доповіді описано причетність російської молодіжної політичної групи «Наши» до грузинських кібератак. Так званий Демократичний антифашистський рух «Наши» – молодіжна організація, що фінансується російським урядом. У звіті детально описано відкриття 9 серпня 2008 р. інтернет-форуму «StopGeorgia.ru», який був віртуальним списком кібер-цілей у Грузії та шкідливим програмним забезпеченням. Після проведення дослідження IP-адрес у звіті зроблено висновок, що веб-сайт «StopGeorgia.ru», ймовірно, був створений агентами ГРУ ГШ ЗС РФ. Таким чином, російська воєнна розвідка склала перелік цілей для груп хакерів, які проводили кібер-атаки після початку воєнного вторгнення [306].

Електронна боротьба. За визначенням «Об'єднаної доктрини інформаційних операцій» електронна боротьба – це використання електромагнітного спектру та направленої енергії для управління електромагнітним середовищем, атаки противника та перешкоджання атакам противника. Головна мета – позбавити противника переваги і забезпечити дружній безперешкодний доступ до електромагнітного спектру. Електронна боротьба може здійснюватися з землі, води, повітря та космосу за допомогою пілотованих і безпілотних систем, націлена на людей, засоби зв'язку, радари, військові і цивільні об'єкти. Вона включає електронну атаку (дії, що

називаються «глушінням» систем зв'язку та радіолокаційних систем), електронний захист (дії, що спрямовані для захисту дружніх сил від електронних атак противника) та підтримку електронної боротьби (дії з виявлення, перехоплення, ідентифікації, визначення місцезнаходження та локалізації джерел електромагнітного випромінювання) [280].

Варто відзначити невідповідність стандартам, недосконалість та неефективність електронної боротьби РФ під час бойових дій. Слабкою стороною російських підрозділів став електронний захист, який гарантує безпечне використання електронного спектру дружніми силами. Командування і управління російськими силами було дезорганізовано через поганий зв'язок. Радіозв'язок не працював, залишаючи розділені російські підрозділи на полі бою в електронній ізоляції [326].

Переважаючі можливості грузинських підрозділів у сфері зв'язку та електронної боротьби дозволили приглушити російський зв'язок. Російські підрозділи не змогли ефективно протидіяти електронним атакам грузинської сторони та використовували менш безпечні засоби зв'язку (мобільні телефони). Як приклад – командувач 58-ї армії ЗС РФ генерал Анатолій Хрульов для комунікації з підрозділами використовував супутниковий телефон, позичений у журналіста, а згодом отримав поранення, оскільки грузинські системи наведення знаходили сигнали російських радіостанцій і мобільних телефонів та знищували їх [297; 295]. Мобільні телефони, якими користувалися російські командири замість застарілих радянських радіостанцій, часто передавали свої сигнали через локальні південноосетинські мережі, що перебували під грузинським контролем [261].

Іншою слабкою стороною ЗС РФ стала підтримка електронної боротьби: через відсутність даних космічної та електронної розвідки вони не мали точної дислокацій грузинських підрозділів та використовували застарілі топографічні карти. Проведення російських операцій ускладнювала відсутність супутникового націлювання для підтримки артилерії, так як в серпні 2008 р. ще не було завершено групування супутників російської глобальної навігаційної системи GLONASS, а розгорнуті підрозділи не були забезпечені приймачами. Російські військовослужбовці користувалися компасами та картами. Через

відсутність підтримки артилерії за допомогою супутникового націлювання не можливо було використовували високоточну зброю та точно управляти артилерійським вогнем [295].

Також використовувалося застаріле обладнання системи розпізнавання «свій-чужий», що призвело до численних втрат внаслідок ведення вогню по своїм підрозділам [295]. Не були успішними й російські електронні атаки у заглушенні системи протиповітряної оборони противника: грузинські системи Протиповітряної оборони (ППО) знищили чотири російські літаки (стратегічний бомбардувальник Ту-22М3 та три штурмовики Су-25). Через відсутність розвідувальних даних про наявність в Грузії зенітних ракетних комплексів (ЗРК) «Оса» 9К33 та «Бук» 9К37 радянського виробництва росіянам не вдалося вчасно знешкодити ці засоби. Також російська сторона не мала літаків, здатних до проведення нічних операцій, а грузинські літаки діяли цілодобово. Через відсутність засобів заглушення системи протиповітряної оборони противника російським підрозділам не вдалося досягти домінування у повітрі та надати належної підтримки сухопутним силам, що продемонструвало значні недоліки всіх складових електронної боротьби. Домінування у повітрі вдалося досягнути лише після захоплення російськими сухопутними силами грузинських об'єктів ППО наприкінці конфлікту [297; 220].

Воєнний обман. В «Об'єднаній доктрині інформаційних операцій» визначено, що воєнний обман – це дії навмисного введення в оману осіб, які приймають рішення, що створюють сприятливі умови для дружніх сил та завдають шкоди противнику для отримання переваги під час воєнних дій. Ці дії тісно пов'язані з операційною безпекою, яка дозволяє приховати від противника важливу інформацію про можливості, обмеження, наміри та діяльність або надати правдоподібне альтернативне пояснення деталей, які може спостерігати противник, в той час як обман розкриває неправдиву інформацію з метою введення противника в оману. Воєнний обман досягається шляхом створення чи посилення штучного «туману війни» (невизначеності щодо власних можливостей та намірів і можливостей противника під час бойових дій) за допомогою візуального обману та психологічних операцій [280].

Росія активно використовує практику заперечення і воєнного обману (маскування), що є невід'ємною частиною воєнного планування та проведення операцій в мирний час та під час воєнних дій. Маскування визначається як форма підтримки бойових дій та повсякденної діяльності військ (сил). Це сукупність взаємопов'язаних організаційних, оперативно-тактичних та інженерно-технічних заходів, що використовуються для приховування підрозділів і споруд від противника з метою введення його в оману щодо наявності, дислокації, складу, статусу, дій та намірів дружніх сил [295].

Навесні 2008 р. РФ помітно збільшила кількість миротворчих сил в Абхазії, посиливши напругу в регіоні [258]. Ще до початку конфлікту 2008 р. російські сили атакували грузинські села, знищували безпілотники та радіолокаційні установки з метою спровокувати Грузію до конфлікту. Нарощування російських підрозділів проводилося перед початком конфлікту. РФ провела широкомасштабні військові навчання «Кавказ-2008» поблизу кордонів Грузії, а після їх закінчення російські підрозділи не повернулися до місць постійної дислокації, а залишилися у місцях проведення навчань. Зосередження російських підрозділів поблизу кордонів з Грузією мало на меті втягнути грузинське керівництво у збройний конфлікт [262].

У поширенні оманливої пропаганди ключову роль відіграли російські ЗМІ. «Перший канал» показав інтерв'ю з нібито абхазьким пілотом, який 20 квітня 2008 р. знищив грузинський БПЛА, що могло свідчити про підготовку до можливого вторгнення Грузії до Абхазії. Російська сторона використали цей факт для виправдання збільшення кількості російських миротворчих сил, а також додаткових підрозділів, техніки та озброєння. Масова пропаганда тривала впродовж наступних місяців, коли ЗМІ заявляли про скупчення грузинських сил поблизу абхазького кордону. У липні 2008 р. «Перший канал» повідомив, що Грузія планує вторгнення до Південної Осетії, намагаючись переконати громадськість у тому, що «агресивного М. Саакашвілі потрібно зупинити» [293].

Важливу роль також відіграло незаконне поширення російських паспортів серед громадян Грузії в конфліктних регіонах (Абхазії та Південній Осетії). Завдяки проведенню кампанії «паспортизації» керівництво РФ змогло

виправдати участь у воєнних діях на території Грузії як «захист своїх громадян» від грузинської агресії. Насправді ж російсько-грузинський конфлікт 2008 р. був організованою кампанією воєнного обману, метою якого було посилення геополітичного впливу на Південному Кавказі. На ретельне планування РФ «п'ятиденної війни» вказували не лише регіональні події. У звіті Академії оборони Великобританії стверджується, що «декілька надійних абхазьких джерел заявляли про підготовку російського наступу у серпні 2008 р. на грузинські підрозділи у Кодорській ущелині (підконтрольній Тбілісі) та надавали більш точну інформацію про те, хто, де і коли атакуватиме грузинські підрозділи [258].

Операційна безпека. У «Об'єднаній доктрині інформаційних операцій» визначено, що операційна безпека – це безперервний процес, який використовується для контролю інформації та охоплює фізичну, інформаційну, комп'ютерну та безпеку зв'язку для виявлення та захисту критичної інформації. Вона полягає у захисті окремих частин даних, які можуть бути узагальнені та згруповані для отримання ширшої картини ситуації. Результатом цього процесу є розробка контрзаходів (технічних та нетехнічних) як використання програмного забезпечення для шифрування електронної пошти, запобіжні заходи від прослуховування, ретельне вивчення елементів на фоні фотографій та дописів у соціальних мережах. Цей процес виявляє конкретні відомості, що потребують захисту, та складається з визначення критичної інформації (відомостей, які противник може використати на свою користь), аналізу загроз (визначення можливостей потенційного противника), аналізу уразливих місць (вивчення кожного аспекту запланованої операції з метою виявлення показників, які можуть розкрити важливу інформацію), оцінки ризику (визначення рівня загрози), проведення контрзаходів (зменшення ризиків, які матимуть найбільшу загрозу для проведення операцій) [280].

Захищеність під час операцій спостерігалася серед російських підрозділів. 11 березня 2007 р. підконтрольний Грузії Кодорський район атакував вертоліт. Росіяни заперечили будь-яку причетність, стверджуючи, що атака була провокацією з боку Грузії. Після проведення слідства Місія ООН по спостереженню в Грузії визнала відповідальність РФ за цей інцидент. 6 серпня

2007 р. російський пілот порушив повітряний простір Грузії та намагався знищити радіолокаційну установку. Росія заперечила будь-яку причетність і переконувала міжнародну спільноту, що Грузія знову намагалася спровокувати Росію. Згодом Місія ООН по спостереженню в Грузії встановила причетність РФ до цієї події. 20 вересня 2007 р. російські підрозділи напали на грузинську будівельну бригаду у районі Кодорської ущелини. Грузинські підрозділи завдали відповіді. Хоча аналіз, проведений «Центром відкритих джерел», встановив, що напад здійснили російські та абхазькі військовослужбовці, представники РФ та Абхазії заперечили інцидент, а у проханні Місії ООН по спостереженню в Грузії провести розслідування абхазька сторона відмовила з метою приховати від міжнародної спільноти факт присутності військовослужбовців РФ в регіоні [180].

Психологічні операції. В «Об'єднаній доктрині інформаційних операцій» визначено, що психологічні операції – це сплановані операції передачі інформації для здійснення впливу на цільову аудиторію, головною метою якого є зміна її поведінки та формування сприятливого середовища для організатора операції. Видами психологічних операцій є пропаганда та дезінформація, що поширюють через візуальні, аудіо, аудіовізуальні, друковані та електронні ЗМІ на стратегічному, оперативному і тактичному рівнях [280].

Під час російсько-грузинської війни у серпні 2008 р. РФ проводила психологічні операції на кілька цільових аудиторій: президента Грузії М. Саакашвілі, грузинський народ, збройні сили Грузії, США, НАТО та міжнародну спільноту. Російська сторона створила стійкі «образи ворога», використовуючи такі поняття: «ми» («наша держава / батьківщина / нація») та «вони» (противник, ворог). Провладні російські ЗМІ послідовно дотримувалися офіційної лінії Кремля, використовуючи поняття «ми» для консолідації російської спільноти та створюючи солідарність між автором та читачем (наприклад, «ми втратили убитими близько 80 осіб», «наших людей вбивають в Осетії»). Головною ціллю психологічних операцій став прозахідний президент М. Саакашвілі, який домагався членства Грузії в НАТО, проти чого рішуче виступила РФ. Генеральний штаб ЗС РФ розробив детальний план аби підштовхнути М. Саакашвілі до ведення необдуманих воєнних дій і таким

чином продемонструвати його нестабільність як партнера НАТО і водночас створити привід для російського вторгнення до Грузії. Для цього було використано теорію рефлексивного управління – контроль над процесом прийняття рішень опонентом, що є формуванням певної поведінкової стратегії щодо нього за допомогою рефлексивної взаємодії, та досягається не напряму, не за допомогою сили, а шляхом надання опоненту підстав, відповідно до яких він зможе логічно прийняти власне рішення, але таке, що передбачено іншою стороною [258].

13 серпня 2008 р. офіційна газета МО РФ «Красная Звезда» опублікувала детальний психоаналіз М. Саакашвілі, у якому стверджувалося, що «у нього параноїдальний розлад істероїдного типу особистості з комплексом нарцисизму, він розглядає навколишній світ як вороже середовище» [131]. Інші спостерігачі також відзначили його вразливість. Пізніше держсекретар США К. Райс стверджувала: «він є гордим, може бути імпульсивним, ми всі хвилюємося, що він може дозволити Москві спровокувати його застосувати силу» [186]. Російська сторона успішно використала цю слабкість, заохочуючи проведення обстрілів грузинських сіл південноосетинськими силами для того, щоб спровокувати М. Саакашвілі до воєнної відповіді. Швидка реакція російських підрозділів свідчить про високий рівень готовності та ретельне попереднє планування операції [227].

Протягом усього періоду конфлікту і після його закінчення РФ заявляла про порушення кримінальної справи проти М. Саакашвілі за «геноцид проти осетинів» та «воєнні злочини в Південній Осетії», порівнюючи його зі Слободаном Мілошевичем і Радованом Караджичем [261]. Ці заяви сприяли деморалізації грузинського лідера і заохочували його проросійських політичних ворогів до відповідних дій. Фокусування на М. Саакашвілі мало на меті дискредитувати його на міжнародному та внутрішньому рівнях. Розділяючи президента Грузії та грузинський народ, Росія прагнула зміни політичного режиму без застосування фізичної сили. На початку конфлікту російські державні ЗМІ повністю заперечували грузинську державу як агресора, але пізніше у повідомленнях відрізняли «злочинця» М. Саакашвілі та грузинський народ, до якого російський президент Д. Медведєв висловив «братню»

прихильність [309].

Росія домагалася легітимності свого вторгнення до Грузії, впливаючи на міжнародну спільноту, назвавши свою операцію миротворчою та протидією «етнічним чисткам» і «геноциду осетинів», а факти нападів осетинів на грузинів замовчувалися. НАТО та США не змогли ефективно протидіяти російському впливу. США не змогли захистити свого симпатика Грузію, а НАТО відступив, сигналізуючи про те, що краще не втручатися у справи держави, що знаходиться у сфері російського впливу [227].

Збройні сили Грузії були важливою цільовою аудиторією. Звичайні прийоми тактичного рівня психологічних операцій – такі як розповсюдження листівок або трансляція, спрямовані на наземні сили – не були помічені. Вони мали би обмежену користь під час такої короткої кампанії. Можна стверджувати, що вирішальним фактором війни був психологічний вплив від швидкості російського наступу. Росіяни ухилялися від вступу в бій у перших зіткненнях та просувалися у південному напрямку вглиб території Грузії, що викликало паніку серед військовослужбовців ЗС Грузії [261]. Після приблизно 72 годин бойових дій, під час яких грузинські військовослужбовці демонстрували гідний рівень бойової готовності, 11 серпня настала раптова і тотальна деморалізація. Грузинським підрозділам не вистачало бойового досвіду і вони були шоковані натиском Росії [297].

Результати. РФ вдалося ефективно провести психологічні операції щодо цільових аудиторій, підштовхнувши М. Саакашвілі до війни, якої прагнула російська сторона, і яку використала для посилення міжнародного впливу РФ за рахунок США, НАТО та Грузії. Російські підрозділи використали вражаючу швидкість, щоб спричинити психологічний крах грузинського опору та подавили комунікацію Грузії із зовнішнім світом, активно протидіючи грузинській стороні.

3.3. Особливості висвітлення активної фази конфлікту російськими друкованими виданнями

У дослідженні Х. Тоннессен та П. Колсто «Журналістські ідентичності та репортажі про війну: висвітлення російсько-грузинської війни 2008 р. в

російській пресі» було опрацьовано та проаналізовано 247 статей, які стосувались російсько-грузинського конфлікту та були опубліковані в період з 8 по 14 серпня 2008 р. Об'єктом дослідження стали офіційна «Російська газета» (127 статей), провладна «Комсомольська правда» (89 статей) та опозиційна «Нова газета» (31 стаття). У дослідженні проведений порівняльний аналіз того як журналісти описували поточні події під час війни та висловлювали власні судження через рік після закінчення конфлікту під час інтерв'ю. У висновках аналізу зазначається, що оцінки подій, які відбувались у цей період, читачі отримували, насамперед, через призму політичних уподобань керівництва газет. За рік після закінчення війни Х. Тоннессен та П. Колсто провели опитування усіх журналістів, які працювали у зоні конфлікту – двох журналістів з «Російської газети», трьох з «Комсомольської правди» та двох з «Нової газети». П'ятеро з них висвітлювали війну з позиції російської сторони, двоє – з грузинської [329, с. 102].

За офіційною російською версією підрозділи ЗС РФ були скеровані до Грузії для захисту осетинів та російських миротворців від грузинського агресора. Саме тому російська сторона у рамках пропагандистської війни створила стійкі «образи ворога» – Грузії, грузинів, президента М. Саакашвілі та збірний образ Заходу [241]. Кожне видання різною мірою підтримувало «образ ворога», використовуючи займенники «ми» та «вони», які, водночас, характеризували ставлення самих журналістів до подій. Представлення конфлікту істотно відрізнялося у трьох виданнях. Підконтрольна уряду РФ «Російська газета» послідовно висвітлювала лінію Кремля, «Комсомольська правда» була критичнішою, але лояльною до офіційно затвердженої версії, позиція «Нової газети» була цілком протилежною та дистанціювалася від офіційного російського дискурсу [231].

Для визначення проросійської ідентичності та створення ілюзії солідарності між автором та читачем видання використовували займенники «ми» та «наші», яким протиставлялося поняття «вони». Використання цих понять трьома виданнями суттєво відрізнялося. Журналісти «Російської газети» використовували «ми» в національному розумінні як «Росія» або «росіяни» лише 5 разів, а «наші» в розумінні «російські» – 35 разів. Видання

«Комсомольська правда» використовувала «ми» у національному розумінні 24 рази, а «наші» – 86 разів [34]. Видання «Нова газета» використовувало поняття «ми / наші» 8 разів в протилежному самокритичному сенсі, віддаляючись від офіційної російської версії подій. Наприклад, Юлія Латиніна стверджувала: «Росія зазнала жахливих стратегічних втрат. По-перше, ми дестабілізували ситуацію на Кавказі» [90]. Павло Фельгенгауер використовував слово «наші» в національному сенсі, наголошуючи на російській агресії: «наші літаки бомблять Грузію, наші танки увійшли на грузинську територію і ведуть вогонь. Грузинські солдати стріляють у відповідь» [154].

Аналогічна закономірність виявилася й у вживанні слова «російський». У російській мові є два значення слова російський: «российский» – стосується держави, «русский» – стосується мови, культури та етнічної приналежності (емоційно сильніший). Проте ця відмінність часто ігнорується у повсякденній мові, часто ці слова використовуються в оберненому значенні. «Російська газета» ретельно розрізняла обидва поняття – «российский» використовувалося 354 рази та «русский» – лише 5 разів. «Комсомольська правда» використовувала «русский» 33 рази в етнічному контексті. «Нова газета» періодично використовувала «русский» там, де доречнішим було б використовувати «российский» [329, с. 103].

Наступний займенник, що використовувався для визначення ідентичності, – поняття «вони», яким позначали грузинів, підтримуваних «Заходом» та самих американців. Визначення «Грузія», «грузини», «грузинський» часто використовували усі видання, але зі значними відмінностями. «Російська газета» використала ці три слова 876 разів. Крім того, вона використовувала «Тбілісі» як метонімію (перейменування) для «Грузії» 63 рази. «Грузія» була чітко визначена як «агресор», а її лідери характеризувалися як «аморальні», «хитрі», «віроломні», «цинічні», «злочинні». Наочно та детально описувались жорстокість, лиходійство та воєнні злочини у Грузії, відповідальність за які покладалася саме на грузинське політичне керівництво, а не на грузинський народ [231].

«Комсомольська правда» частіше використовувала слово «грузини» для позначення грузинської держави і грузинських військових та покладала

провину за агресію на всіх громадян Грузії. Наприклад: «грузини розпочали наступ на Цхінвалі» [133]. Дмитро Стешин описував «грузинів» досить позитивно: «Майже неможливо заперечити факт, що в Росії люди люблять грузинів, а грузини люблять Росію. Тільки на устах грузина піднесена фраза «росіяни – наші брати» не звучить фальшиво. Але це дивна любов, яка чомусь не заважає нам ненавидіти та люто вбивати один одного» [145]. Ці рядки передували заяві В. Путіна: «Я вважаю за необхідне підкреслити, що в Росії (люди) завжди ставилися до Грузії з величезною повагою і розглядали грузинський народ як братній народ» [50].

«Нова газета» додавала прикметники до слів «Грузія» і «грузини» для того, щоб показати співчуття і жалість до «маленької Грузії». Наприклад, Наталія Ростова зауважила: «слова, які прозвучали одразу після початку масштабних бойових дій у Цхінвалі про те, що Грузія звинувачує у тому, що відбувається, Росію і змушена захищатися вже зникли з денного ефіру «Першого каналу». Для тих, хто не зрозумів, чому Грузія стала таким підступним агресором, працювали провідні ведучі телеканалу «Росія». Російське телебачення почало нескінченно цитувати військових, напружуючи атмосферу. Розпочалася інформаційна війна [130].

Всі три газети використовували колективний іменник «Захід» декілька разів з різними відтінками. «Російська газета» і «Комсомольська правда» відродили радянський образ Заходу як ідеологічного противника та співучасника злочинів «режиму М. Саакашвілі». «Російська газета» порівнювала розвиток подій у Грузії з підписанням Мюнхенської угоди та звинувачувала Захід у відсутності співчуття до безневинного народу Південної Осетії. На початку конфлікту російські лідери характеризували напад Грузії на Цхінвалі як «геноцид». Владислав Воробйов назвав свою статтю «Геностид», об'єднуючи слова «геноцид» і «стид» (сором), стверджуючи, що «вбивство більше двох тисяч мирних громадян не вплинуло на Захід» [54]. «Комсомольська правда» наголошувала на довірливості Заходу, порівнювала М. Саакашвілі з А. Гітлером, воєнним злочинцем як Р. Караджич та виправдовувала дії російських миротворців, завдяки яким вдалося запобігти етнічним чисткам [153]. Також видання розрізняло представників «Заходу»

стверджуючи, що «Захід неоднорідний: в Європі наші занепокоєння розуміють набагато краще, ніж за океаном» [36].

Журналісти «Нової газети» використовували термін «Захід», описуючи мислення Кремля, а не висловлювали власну думку. Наприклад, Павло Фельгенгауер писав: «Російський державний пропагандистський апарат підготував підґрунтя для цієї війни, обробляючи підконтрольне населення постійними повідомленнями про неминучий напад Грузії, за яким стоять США та Захід, насправді їм не був потрібний цей конфлікт» [155]. США та Європу критикували за пасивну участь в південноосетинському конфлікті. Висловлювалося припущення, що причиною цієї незацікавленості була відсутність в регіоні дорогоцінних металів або інших природних ресурсів, таких як нафта [132].

Нав'язування потрібного бачення конфлікту відбувалось і через високий ступінь персоніфікації. Саме ця варіація характеризувала висвітлення конфлікту в російських ЗМІ. Грузинська сторона ототожнювалася з президентом Грузії. М. Саакашвілі користувався високим авторитетом в ЗМІ – вільно володіє англійською мовою, з'являвся на прес-конференціях разом з важливими західними політиками, зокрема, з державним секретарем США Кондолізою Райс і міністром закордонних справ Великобританії Девідом Мілібендом. На противагу цьому у Росії його вважали натхненником війни з характерними рисами злочинця і божевільного [289].

«Російська газета» називала М. Саакашвілі за власним іменем (132 рази), «президентом Грузії» (17 разів), «грузинським лідером» (11 разів). Його ім'я використовувалося як частина замість цілого, наприклад: «була небезпека, що Саакашвілі розбомбить Рокський тунель» [42]. Дії М. Саакашвілі постійно критикувалися, його характеризували як брехуна, воєнного злочинця і циніка, називали «вівцею у вовчій шкурі» [164]. У «Комсомольській правді» персоніфікація конфлікту була більш вираженою, у статтях М. Саакашвілі згадували 223 рази. Президента Грузії називали «Міша» та «Мішико», «злим», «войовничим», «цинічним», «марнославним», порівнювали з А. Гітлером та Р. Караджичем та називали людиною, що відчуває сексуальні комплекси, які витісняє за допомогою агресії [134]. «Нова газета» дотримувалась відносно

суворого тону стосовно президента Грузії, називала його «буйним» (біснுவатим) і «нерозсудливим» (авантюристичним) [99].

В листопаді-грудні 2009 р. в Москві норвезькі дослідники Х. Тоннесен та П. Колсто провели опитування журналістів «Російської газети», «Комсомольської правди» і «Нової газети», які перебували в зоні конфлікту під час активної фази та одразу після її закінчення. Всі журналісти стверджували, що саме їхня газета висвітлювала перебіг конфлікту професійно, та критикували висвітлення подій іншими газетами. Вони заявляли про труднощі, які виникали з відправкою своїх інформаційних повідомлень та підтвердили факт прийняття російської позиції щодо причин розв'язання конфлікту та підтримали дії уряду РФ [329, с. 109].

Від провладної «Російської газети» з 7 серпня у зоні конфлікту працював Тимофій Борисов, а після закінчення війни 13 серпня – Михайло Фалалєєв. Від «Комсомольської правди» 9 серпня до Південної Осетії прибув Олександр Коц, який згодом отримав серйозні поранення та був відправлений для лікування у РФ; Андрій Рябцев працював у Цхінвалі до початку конфлікту, а згодом замінив пораненого О. Коца; 6 серпня у Тбілісі прибув Дмитро Стешин, який висвітлював війну з грузинської сторони. Від «Нової газети» з грузинської сторони працювала Ольга Боброва; 9 серпня до Цхінвалі прибув Аркадій Бабченко як доброволець у складі чеченського батальйону ім. Суліма Джамадаєва [231].

О. Коц з «Комсомольської правди» стверджував, що РФ не планувала вторгнення до Південної Осетії, та не вважав себе учасником інформаційної війни. Журналісти «Нової газети» пишалися роботою у незалежному виданні, О. Боброва заявила, що в зоні воєнних дій вона була «спостерігачем, а не росіячкою» [329, с. 111]. Дискурси стосовно Росії та росіян формувались за певними принципами. Журналісти «Російської газети» М. Фалалєєв і Т. Борисов стверджували про «нашу необхідність захищатися» і «наших убитих солдатів», до яких були включені жителі Південної Осетії, що мали громадянство РФ. Вони також підтримували рішення керівництва РФ направити військові підрозділи вглиб території Грузії для ліквідації військових об'єктів [231].

Журналіст «Комсомольської правди» О. Коц заявив, що конфлікт розпочався «через порушення наших інтересів, оскільки громадяни РФ проживають в Південній Осетії». О. Коц і Д. Стешин вважали, що «російські військові підрозділи повинні пройти до Тбілісі та скинути режим М. Саакашвілі, необхідно визнати незалежність Південної Осетії та Абхазії, інакше на Кавказі буде геноцид». Журналісти «Нової газети» дистанціювались від політики уряду РФ часто з іронічним або саркастичним відтінком. Так, А. Бабченко стверджував: «Москва очікувала приводу для введення військових підрозділів до Абхазії та Південної Осетії, а Грузія його дала». Усі сім репортерів вважали, що їхні видання висвітлювали конфлікт абсолютно професійно. Деякі з них критикували висвітлення іншими газетами, яке вважали тенденційним. Всі визнали, що російські журналісти іноді платять за інформацію, але стверджували, що ніколи самі цього не робили [329, с. 112].

Російська медійна система ери В. Путіна була названа «неоавторитарною» і характеризувалася роздвоєнням між мовними ЗМІ, які перебувають під жорстким державним контролем, і друкованими ЗМІ, що користуються набагато більшою свободою [256]. Серед всіх опитаних було повне порозуміння того, що під час активної фази конфлікту не було ніяких обмежень у висвітленні теми – ні від редакції, ні від будь-кого за межами газети. О. Коц сказав: «звичайно, наша країна була втягнута в конфлікт, і ми прийняли російську сторону, але водночас ми дали іншій (грузинській) стороні можливість висловити свою думку». А. Бабченко з «Нової газети» додав: «хоча сьогодні в Росії немає цензури в повному значенні цього слова, усі (журналісти) розуміють за що їм платять, існує своєрідна внутрішня цензура». Кілька опитаних визнали, що важко дотримуватися високих журналістських стандартів в умовах конфлікту. О. Коц пояснив: «неможливо бути на 100 відсотків об'єктивним. Подобається вам це чи ні, але ви підтримуєте саме свою сторону. Особливо коли ви ходите разом з російськими солдатами, які вас охороняють, пропонують вам сигарети та діляться з вами їжею і при цьому ти розумієш хто розв'язав цей конфлікт» [231].

А. Рябцев з «Комсомольської правди» заявив: «в конфлікті з Грузією ми повністю підтримуємо дії російського уряду». О. Коц зазначив, що в Цхінвалі

він одного разу позичив свій супутниковий телефон командирі 58-ї армії для зв'язку з підрозділами російської артилерії. Він навів цей приклад, щоб показати, наскільки невідготовленими були російські підрозділи. За його словами, «якби вони запланували вторгнення до Південної Осетії заздалегідь, як стверджували більшість західних джерел, то не було би такої необхідності». Він стверджував, що не вважає себе учасником інформаційної війни, яку, за його словами, Росія у будь-якому випадку прогнала б. Журналісти «Нової газети» гордились роботою у справді незалежному виданні. Їхні професійні уміння ставилися вище від національної ідентичності. За допомогою різних лінгвістичних засобів вони дистанціювалися від політики уряду, говорили про «Москву», а не про «нас» [329, с. 111].

Через рік після подій дискурс про Росію та росіян не змінився. Журналісти «Російської газети» та «Комсомольської правди» більше ототожнювали себе з лідерами держави та їх діями, а журналісти «Нової газети» дистанціювалися від політики РФ. М. Фалалеев з «Російської газети» наполягав, що винними у початку війни були всі грузини, а не лише представники влади, стверджував, що «в Грузії виросло нове покоління, якого у школі навчили ненавидіти Росію». Всі інші журналісти підтримували відмінність між президентом Грузії та грузинським народом, яка була введена в офіційний російський дискурс В. Путіним [50].

Представники «Комсомольської правди» стверджували, що мали нормальні та спокійні стосунки з грузинами і внаслідок конфлікту їхнє ставлення до них не змінилося. О. Коц додав, що, хоча грузини є православними східного обряду, він не сприймає їх як «братній народ». Д. Стешин, який перебував у Грузії від початку конфлікту, висловив здивування про те як легко було не лише отримати доступ до грузинських офіційних представників-спікерів, а й розмовляти з людьми на вулиці: «приблизно 20 відсотків людей, з якими я спілкувався, Росію від «не любили» до «ненавиділи», а решта 80 відсотків – були абсолютно нормальними людьми» [231].

Представники «Нової газети» стверджували, що конфлікт розпочався з провокацій з грузинської, південноосетинської та російської сторін та

покладали відповідальність за його ескалацію на усі сторони. Дії М. Саакашвілі як під час конфлікту, так і після його закінчення деякі опитані критикували, інші пропонували жорсткі оцінки його особистості. Журналісти «Російської газети» називали його хворою людиною, М. Фалалєєв стверджував, «М. Саакашвілі – злочинець, якого слід судити». Хоча М. Фалалєєв і Т. Борисов й визнали, що він покращив економіку Грузії та досягнув правопорядку у країні, але це не мало жодного відношення до його «воєнних злочинів» [329, с. 115].

А. Рябцев з «Комсомольської правди» стверджував, що М. Саакашвілі діяв неадекватно, розпочавши конфлікт. Журналісти «Нової газети» коментували його роль лише тоді, коли виникала потреба. О. Боброва стверджувала, що вважає президента Грузії «дивною» людиною. А. Бабченко схвалював внутрішню та економічну політику президента Грузії, характеризував його як «європейського політика» та вважав, що рішення розпочати конфлікт в Південній Осетії було неправильним [231].

При порівнянні статей та інтерв'ю автори дослідження прийшли до висновків, що російські журналісти схильні довіряти посадовцям та власним інформаторам. У інтерв'ю М. Фалалєєв з «Російської газети» наголосив на важливості розповідей очевидців, які можуть підтвердити зміст офіційних брифінгів та розсилок, хоча лише 27 з 281 джерел, про які він згадував у своїх статтях були очевидцями. Мова висвітлення подій в «Російській газеті» була формальною – газета читала лекції своїм читачам, а не спілкувалася з ними. Під час інтерв'ю використовувалася розмовна форма, на противагу аналітичним матеріалам. Видання дотримувалося офіційної російської версії – відповідальність за конфлікт покладалася на грузинське політичне керівництво, а не грузинський народ. У інтерв'ю М. Фалалєєв підкреслив, що «саме звичайні грузини, а не М. Саакашвілі вели бойові дії», що суперечило офіційній лінії РФ про «невинний грузинський народ» [329, с. 117].

Висвітлення війни в «Російській газеті» відповідало тому, що Йохан Галтунг назвав «журналістикою війни». У такій журналістиці ЗМІ стають частиною пропагандистського апарату, вони позбавляють людських якостей іншу сторону конфлікту, зосереджуються на тому хто напав перший, скільки

вбитих, наскільки великий матеріальний збиток, викривають брехню іншої сторони та показують страждання лише своїх людей [270]. «Комсомольська правда» зверталася до своїх читачів товариським, особистим, навіть дружнім тоном. У своїх статтях журналісти керувалися офіційною політичною лінією, але в інтерв'ю звучали певні розбіжності та обмовки. Вони вважали, що російські підрозділи повинні були продовжувати рух до Тбілісі, щоб скинути «режим Саакашвілі», вказували на неточності та брехню у частині інформації, яку надавала інформаційна служба Міністерства оборони РФ. Хоч у статтях «Комсомольської правди» вони 23 рази вживали слово «геноцид», але в інтерв'ю журналісти визнали, що ця назва була занадто сильною, хоч у статтях не згадувалося про провокації південноосетинської сторони – в інтерв'ю вони визнали, що такі напади насправді відбувалися. «Комсомольська правда» періодично показувала приклади страждань грузинської сторони [231].

На відміну від «Комсомольської правди» та «Нової газети», «Російська газета» не мала кореспондентів, які повідомляли з грузинської сторони – цей факт сприяв однобічності подачі матеріалів. Видання найчастіше використовувало офіційні джерела, викривало брехню іншої сторони та показувало страждання лише своїх людей. Незалежність журналістів «Нової газети» відобразилася у тому як вони вирішили висвітлювати конфлікт – замість того, щоб поїхати з офіційною делегацією журналістів до Цхінвалі, А. Бабченко записався добровольцем, а О. Боброва надавала інформацію з грузинської сторони фронту. «Нова газета» найбільш критичною поставилася до офіційної російської версії подій, що відобразилося в термінології, коментарях та виборі джерел інформації. Видання використовувало 23% грузинських джерел та єдине написало про південноосетинські провокації [329, с. 119]. Хоча журналісти також персоналізували конфлікт – головним винуватцем називали М. Саакашвілі, проте практично не сприяли створенню «образу ворога», описували події у пом'якшеній формі, повідомляли про страждання усіх сторін і наблизилися до того, що Йохан Галтунг назвав «журналістикою миру» – форми журналістики, яка прагне досліджувати першопричини конфлікту, щоб створити можливості для суспільства в цілому розглядати та цінувати ненасильницькі реакції на конфлікт; нормативна модель

відповідального і сумлінного висвітлення конфлікту в ЗМІ, що має на меті сприяти миротворчості та підтримці миру [270].

Дослідивши історію особливостей у висвітленні російсько-грузинського конфлікту в серпні 2008 р. провідними російськими друкованими виданнями офіційною «Російською газетою», провладною «Комсомольською правдою» та опозиційною «Новою газетою» можна стверджувати про те, що з огляду на численні тиражі цих газет, вони задавали тон, окреслювали певні рамки та виробляли критерії подачі інформації для інших російських друкованих видань у відображенні подій в Грузії. Вони стали інформаційним друкованим рупором політики Кремля та здійснювали неабиякий інформаційно-психологічний вплив на населення РФ. Під час проведення інтерв'ю журналісти цих видань наголошували на власній професійності у поданні інформації, пишалися виконаною роботою, розмірковували про власну роль як посередників передачі правильної інформації для громадськості. Визначальними при описі подій у зоні конфлікту стали журналістська культура та політичні симпатії різних газет. Журналісти видань чітко продовжували дотримуватися редакційної лінії. Журналісти «Нової газети» не переслідувалися після війни за їх незалежне і критичне висвітлення подій. Цей факт підтверджує те, що в друкованій пресі менше офіційної цензури, на відміну від медійно-ефірних засобів масової інформації. «Російська газета» виявилася найбільш лояльною до офіційної версії подій, журналісти значною мірою сприйняли офіційний дискурс як власний, що підтвердило інтерв'ю через рік після конфлікту [231].

3.4. Російський інформаційний вплив на українські ЗМІ під час активної фази конфлікту

Українська аналітична компанія «pro.mova» та громадська організація «Детектор медіа» провели дослідження медіапростору України у період 8-13 серпня 2008 р. (включно). Повідомлення про події в Грузії аналізувалися за допомогою підрахунку джерел інформації, телеканали обиралися відповідно до їхнього рейтингу.

Інтернет-видання. Дослідження інформації про російсько-грузинський конфлікт у новинах, поширених на сайтах українських інтернет-видань

«Кореспондент», «УНІАН», «Подробности» показало, що більша частина інформації отримувалася з російських ресурсів, і лише обмежена кількість посилань – з грузинських та західних джерел. Відсутність оперативного подання достовірних відомостей про події напряму з Грузії призвела до переважання російського погляду на цю ситуацію у вітчизняних виданнях, що надало перевагу російській точці зору в українському інформаційному просторі [45].

Критика стосовно непрофесійності українських медіа зазвучала лише після відкриття грузинського прес-центру в Україні, цьому також сприяло поширення з 12 серпня 2008 р. блогів з різнобічною інформацією про ситуацію в Грузії. 8 серпня – у день початку конфлікту відсоток російських джерел становив у загальному до 60% (41-73%). В основному інформація поширювалася з російських видань РІА «Новости», «Лента.ру.», «Интерфакс». 9 серпня цей показник становив у загальному до 61% (44-86%), 10 серпня – до 66% (57-75%), 11 серпня – до 51% (30-66%), 12 серпня – до 48% (29-58%), а частка російських джерел зменшилася лише у повідомленнях УНІАН. 13 серпня – у день закінчення конфлікту відсоток російських джерел становив в загальному до 51% (43-55%) [45; 239].

Телебачення. Аналіз висвітлення подій конфлікту в ефірі провідних українських телеканалів: Першого Національного, «Інтера», СТБ, ICTV, 5 каналу, «1+1», ТРК «Україна», НТН показав, що при подачі інформації не висвітлювалися історичні причини та передумови конфлікту, були відсутні коментарі та оцінки експертів, переважали російські аргументи про «захист громадян РФ, що проживають в Південній Осетії» та «проведення операції з примушування Грузії до миру». Ці твердження відвертали увагу глядачів від суті воєнної операції та показували Грузію агресором. Українські телеканали поділяли проросійські погляди, поширювали заяву тодішнього президента РФ Д. Медведєва про вимушене російське втручання у протистояння Грузії та Південної Осетії, журналісти розповсюджували заяви російського керівництва про ситуацію в зоні конфлікту [45].

Здебільшого українські телеканали транслювали російську інформацію про 1500-2000 загиблих мирних жителів Цхінвалі, що не відповідало дійсності.

Деякі телеканали проігнорували заяву президента Грузії М. Саакашвілі стосовно надання автономії Південній Осетії. Українські політики та медіа надавали перевагу певному проросійському наративу, не вникали у проблему російсько-грузинських відносин, не зосереджувалися на реальних причинах конфлікту і не критикували воєнні дії РФ в Грузії [100].

У перші дні конфлікту телеканал «Інтер» назвав події в Грузії словосполученням «війна на Кавказі», не уточнюючи його конкретних учасників. Були відсутні експертні коментарі стосовно реальних інтересів та причин початку воєнних дій. Про занепокоєння РФ щодо функціонування нафтопроводу Баку-Тбілісі-Джейхан, який в обхід російської території зможе постачати нафту до європейських країн, проінформував 11 серпня 2008 р. тільки «Новий канал» [156].

Проросійські та прогрузинські погляди українських телеканалів стосовно конфлікту стали очевидними і розмежувалися відповідно до політичної орієнтації їх власників. Для одних телеканалів була характерною подача інформації про мітинги проти цього конфлікту, а для інших – чергове повторення теми щодо важливості перебування Чорноморського Флоту РФ в Криму. Однак, в українському суспільстві було відсутнє загальне обговорення цієї проблеми. Тематика російсько-грузинського конфлікту була пріоритетною у випусках українських теленовин, але й надалі характерними були відсутність аргументованих коментарів, необхідної інформації, посилення на її різноманітні джерела [45].

8 серпня у випусках новин телеканалів визначення конфлікту між Грузією та Південною Осетією (вранці і вдень) замінюється на війну між Росією та Грузією (ввечері). У перших повідомленнях підкреслюється агресивність дій Грузії, яка напала на мирний Цхінвалі. Ця інформація подавалася так:

- телеканал Інтер у випуску о 8:00 повідомив, що Грузія з ночі розпочала бомбардування столиці Південної Осетії, а грузинські військові підрозділи намагались захопити місто;

- 5 канал о 12:00 поінформував про несподіваний напад грузинських військових підрозділів;

- Перший національний о 14:30 заявив про масовані обстріли Цхінвалі та силовий варіант повернення Грузією Південної Осетії;

- ТРК Україна о 19:00 повідомила про початок воєнних дій в Південній Осетії.

Опосередковано озвучувалося бажання грузинської сторони відновити конституційний порядок на території Південної Осетії. У подальшому аргументація українськими телеканалами подавалася по-різному. Заява президента Грузії М. Саакашвілі із закликами до перемир'я та про надання автономії для Південної Осетії транслювалася у випусках новин Інтера та «1+1» [63]. Виступ представника збройних сил Грузії, у якому осетинів названо «сепаратистами і бойовиками», які змушують грузинську сторону відновлювати територіальну цілісність силовими методами, прозвучав в ефірі телеканалів СТБ, 5 каналу, ICTV. Але нічого не говорилося про автономію для Південної Осетії. ТРК Україна повідомила про оголошення Грузією війни Південній Осетії. Аналогічна інформація прозвучала й у випуску новин на НТН [101].

Термін «війна» прозвучав ввечері 8 серпня у випусках телевізійних новин. В інформаційному полі з'явився новий учасник – Росія, почали поширюватися повідомлення про обстріли території Грузії військовими літаками РФ поза зоною конфлікту в Південній Осетії та про введення російських військових підрозділів до Цхінвалі з метою надання допомоги осетинам [62]. Перший національний поширив заяви керівників РФ Д. Медведєва та В. Путіна про те, що саме Грузія розпочала воєнні дії проти Південної Осетії, саме тому РФ змушена була втрутитися у конфлікт [96]. Одночасно українські телеканали розповсюдили заяву М. Саакашвілі про агресію Росії щодо мирних територій Грузії та його звернення з проханням допомоги до міжнародних інституцій [136], інформували глядачів про розбіжності позицій РФ та США щодо подій в Грузії, про підтримку грузинської сторони президентом США Дж. Бушем молодшим з вимогами припинити агресію [70].

Термін «нова кавказька війна між Росією та Грузією» прозвучав у вечірніх випусках новин СТБ та «1+1». Південну Осетію було виключено як

сторону конфлікту. Кореспондент Інтеру, який перебував на місці подій у Цхінвалі, назвав це місто «другим Сталінградом», порівнявши грузинів з фашистами. Прозвучала заява представника осетинських силових структур про братню допомогу росіян-миротворців та сотні добровольців, що бажають надати допомогу проти грузинського агресора, повідомлялося про загибель 8 серпня російських миротворців, хоча ці факти залишилися непідтвердженими, подавалася інформація про десятки постраждалих [97].

9-10 серпня (вихідні дні) українські телеканали надалі інформували глядачів про події, хоча не так активно. Йдеться про російські обстріли території Грузії, про ситуацію в містах Горі, Сенакі та порту Поті. Чіткіше звучав термін «російсько-грузинська війна», з'явилися відомості про постраждалих серед цивільного населення. Зокрема, Інтер заявляв, що російські миротворці знищують грузинських військових та техніку, осетинських військових названо «ополченцями», що викликало асоціації з партизанським рухом часів Другої Світової війни, порівнювало Грузію з фашистами. Канал ICTV повідомив, що Росія з миротворчою місією бомбардує Грузію та не приховує участі своїх військових у конфлікті. Перший національний та ICTV проінформували про проведення «операції з примушування Грузії до миру». Спеціальний кореспондент Інтера у зоні конфлікту повідомив про 1500-2000 постраждалих серед мирного населення Цхінвалі, посилаючись на відомості осетинської сторони і про 60 загиблих від російських повітряних бомбардувань жителів грузинського міста Горі. 5 канал і ТРК Україна також повідомляли про 2000 жертв серед мирного населення Південної Осетії [120].

Ще 8 серпня українські дипломати озвучили необхідність проведення переговорів між сторонами конфлікту, однак 9 серпня надійшла відповідь від міністерства закордонних справ РФ з різкими висловлюваннями про те, що Україна заохочує Грузію до інтервенції та етнічних чисток серед осетинів. Відповіді Росії від українського МЗС не надійшло. Телеканали ТРК Україна і ICTV проінформували про невтручання України у воєнний конфлікт, а «1+1» нагадав, що згідно з міждержавними угодами Україна мала право продавати зброю до сусідніх держав (Грузії) на законних підставах [151].

Історичні та політичні передумови конфлікту фактично не розглядалися в

телевізійних медіа. «Інтер» коротко поінформував про суть конфлікту в Південній Осетії, починаючи з 1991 р., уникнувши російської участі у ньому. СТБ ширше розглянув структуру конфлікту, аналізуючи практику втручання російських військових підрозділів у конфлікти в гарячих точках (Нагірний Карабах, Придністров'я, Чечня), які виникли внаслідок російської зацікавленості у цих регіонах пострадянського простору [45].

11-12 серпня з'явилися нові теми в інформаційному просторі України. На перший план вийшли питання перемир'я та обговорення планів мирного врегулювання російсько-грузинського конфлікту. Інформація була різноплановою, звучали заяви обох сторін, використовувалися повідомлення російських, грузинських та західних джерел. Суперечливими були відомості про ініціативу мирного врегулювання конфлікту. Твердження Д. Медведєва про «завершення операції з примушування грузинської сторони до миру» стало ключовим у телевізійних новинах 12 серпня. Акцентувалася увага на вирішальній ролі Росії у цьому процесі. Не конкретизувалися умови варіантів мирних договорів, підписаних у столицях РФ та Грузії за посередництва дипломатів західних країн. Винятково «5 канал» проінформував про початок міжнародного обговорення статусу невизнаних республік. У передачі телеканалу «Інтер» була озвучена заява президента США Дж. Буша про дії Росії як найкритичніші з часів Холодної війни, що спрямувало глядача до висновків про можливе відновлення протистояння між США та РФ. Водночас в українському телепросторі з'явилися повідомлення щодо збереження територіальної цілісності Грузії, критикувалися окупаційні дії РФ в Грузії [70].

Завдяки сюжетам з місць подій власних кореспондентів «1+1», «Інтера», «5 каналу» глядачі дізналися про реальну ситуацію в зоні конфлікту, свідчення очевидців, життя біженців та постраждалих з обох сторін. Починаючи з 11 серпня, у телеефірі озвучувалася позиція України щодо участі Чорноморського Флоту РФ у конфлікті. Зокрема, канал «СТБ» назвав місто Севастополь «новим фронтом російсько-грузинської війни», наголошуючи на суперечностях між Україною та РФ щодо перебування ЧФ РФ на території України, які пов'язані безпосередньо з воєнними діями Росії у Грузії. Тогочасний президент України В. Ющенко зазначив, що «використання

кораблів Чорноморського флоту Російської Федерації, які базуються в Криму, є небезпечним прецедентом, оскільки це втягує Україну в міжнародний конфлікт» [170]. Згодом вже у Тбілісі В. Ющенко заявив, що «Україна засуджує визнання Росією самопроголошених утворень і закликає російське керівництво повернутися до міжнародно прийнятих норм. Україна розраховує на об'єднання зусиль міжнародної спільноти для відновлення територіальної цілісності Грузії та заявляє про готовність активної участі у цьому процесі». Тодішній прем'єр-міністр України Ю. Тимошенко також висловила підтримку Грузії, заявивши, що «цілісність території Грузії – це святе питання для Грузії і України» [171]. Була озвучена заява В. Ющенка та представника українського МЗС К. Єлисеєва про намір України переглянути умови базування ЧФ РФ на території України у зв'язку з його участю у російсько-грузинському конфлікті та позицію України про небажання входити у протистояння з Росією. Деякі телеканали показали виступ посла США в ООН Р. Голбрука, у якому він заявив, що наступним об'єктом агресії Росії може стати Україна [146].

12 серпня у ефірах багатьох телеканалів показували сюжети про проведення акцій протесту в українських містах, які були пов'язані з війною. Частина активістів підтримували дії Росії в Грузії, інша частина – засуджувала їх [119].

13 серпня. Після закінчення конфлікту у сюжетах переважали повідомлення власних кореспондентів та західних ЗМІ про продовження воєнних дій, захоплення російськими військовими підрозділами міста Горі, авіаобстріли різних об'єктів на території Грузії, жертви серед мирного населення, незважаючи на оголошене перемир'я, та про засудження лідерами ЄС, США та представниками ООН дій РФ у регіоні конфлікту [69]. Українські телеканали транслювали заяви українських та західних дипломатів, які порушують питання територіальної цілісності Грузії, та російських, які повністю її ігнорували. На перший план виносились позиції українських політиків щодо конфлікту, питання перебування Чорноморського флоту РФ в Криму та інформація про проведення протестних мітингів в українських містах. В ефірі телеканалу «НТН» показували експертні дискусії, у яких критикували позицію президента України щодо Чорноморського флоту РФ в Криму,

наголошуючи на можливому погіршенні стосунків з Росією. ЗМІ не пояснювали ситуацію, не висвітлювати інформацію різнобічно та не давали глибокого експертного аналізу. Питання можливості реалізації Росією схожого сценарію у Криму піднімалося обережно та стримано, ба навіть заперечувалося [57].

На особливу увагу заслуговує висвітлення конфлікту у ЗМІ Автономної Республіки Крим. Головною його особливістю стала майже відсутня реакція на перебіг подій. В період 8-13 серпня лише декілька коротких сюжетів без роз'яснень та аргументів вийшли в ефір Чорноморської телерадіокомпанії, представлення конфлікту було дуже поверховим. Кримські друковані ЗМІ 8 серпня нічого не повідомили про події в Грузії. Лише інформаційне агентство «Кримські новини» (Qirim Haber Ajansi – QHA) протягом періоду конфлікту поширили 45 повідомлень про розвиток ситуації у зоні конфлікту, он-лайн газета «Кримська правда» опублікувала 49 повідомлень про події. Інформаційне агентство QHA користувалося різними джерела інформації як українськими (близько третини), так російськими, грузинськими та західними. Газета «Кримська правда» використовувала понад 50% російських джерел та 28,5% українських джерел. Загалом ЗМІ Криму в більшості використовували російські джерела інформації, в меншості західні, що створювало відповідну інформаційну картину для аудиторії [45].

Результати соціологічного опитування громадян України. В період 21-29 серпня 2008 р. соціологічна служба Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова провела опитування громадян щодо ситуації в Грузії. Було опитано 2009 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України, за вибіркою, яка репрезентувала доросле населення за основними соціально-демографічними показниками. Теоретична похибка вибірки не перевищувала 2,3%. Відповідно до результатів дослідження – 29,2% опитаних назвали агресором Грузію, 24,7% опитаних назвали агресором Росію, 19,6% вважали агресорами обидві країни, а 3,7% не вважали агресором жодну з держав, 10,3% опитаних вважали правомірним застосування Грузією військової сили в Південній Осетії, 60,5% опитаних назвали такі дії неправомірними. 23,5% опитаних назвали правомірним застосування військової

сили Росією, 49,9% опитаних назвали неправомірним застосування військової сили Росією. Оцінюючи обох учасників конфлікту варто відзначити, що 55,2% опитаних жителів західного регіону назвали агресором лише Росію, 56,8% опитаних жителів півдня назвали агресором тільки Грузію, 37,2% опитаних жителів східного регіону назвали агресором тільки Грузію, 18,6% опитаних цього регіону назвали агресорами обидві країни, а 13,8% опитаних назвали агресором тільки Росію [107].

Активна фаза російсько-грузинського конфлікту відразу опинилася у центрі уваги українських друкованих ЗМІ, які розділилися на прогрузинський і проросійський табори, приналежність до яких залежала від політичних, ідейних та особистісних уподобань. Видання правого спрямування підтримували Грузію, а видання лівоцентричного та лівого спрямування підтримували дії РФ. За твердженням журналіста «Високого замку» Омара Узарашвілі, «більшість українських телеканалів переважно ретранслювали кадри російського телебачення і фактично повторювали головні кремлівські наративи про «миротворчий характер» воєнної операції РФ у Грузії», що, на його думку, створювало інформаційне підґрунтя для дестабілізації ситуації в Україні у майбутньому. У сфері газетних і журнальних видань прогрузинський дискурс отримав більшого поширення, аніж на телебаченні [203].

У публікаціях газети «Нація і держава» висловлювалася позиція підтримки грузинського народу в його боротьбі за суверенітет, територіальну цілісність та демократичний устрій своєї держави, стверджувалось про загарбницький характер дій РФ на Кавказі, робилося припущення про наміри російського керівництва розпочати збройним шляхом відновлення «імперії» в межах кордонів колишнього СРСР, що може створити пряму небезпеку для України [203]. Видання «Шлях перемоги» висловлювало підтримку грузинам, називало воєнну операцію РФ «добре продуманим і підготовленим планом», кінцевою метою якого було створення на території Південної Осетії «автономних утворень для освоєння російських грошей на боротьбу з Грузією». У матеріалах «Високого замку» та «Експресу» акцентувалася увага на факті вторгнення підрозділів регулярних ЗС РФ до Грузії, бомбардуваннях російською авіацією житлових районів та цивільних об'єктів грузинських міст,

віддалених від лінії фронту, робилися припущення про розвиток схожого сценарію в Україні з подальшим розпалюванням російсько-української війни [203].

Видання «Дзеркало тижня» підтримувало грузинську сторону, причиною розгортання бойових дій називало провокаційні обстріли грузинських сіл у Південній Осетії, хоча частину провини покладали й на офіційний Тбілісі, якому не слід було застосовувати зброю у відповідь на провокації. Також наголошувалося, що дії РФ відвернули західних партнерів та сприяли збільшенню прихильності з боку ЄС та НАТО до Грузії. Видання «День» хоч і підтримувало дії Грузії, наголошуючи на здобутті нею стратегічної й територіальної переваги на початку конфлікту, проте згодом стверджувало, що «грузинська влада зробила помилку, відреагувавши на південноосетинські диверсії, чим вдало скористалася РФ, яка мала значну перевагу військової міці. Навіть після укладення перемир'я, яке де-факто узаконило російську анексію Абхазії й Південної Осетії, жодна зі сторін не здобула перемоги: Грузія втратила реальний вплив на конфліктних територіях, а РФ розв'язала проблему відновлення подібних сепаратистських рухів на Кавказі та перетворила Грузію на постійного ворога» [203].

Видання «Український тиждень» стверджувало, що «воєнні дії на території Грузії стали черговим проявом трансформації політичної системи РФ, в якій зовнішня експансія дедалі частіше відігравала роль необхідного елемента для внутрішньої мобілізації електорату» [203]. Видання «Українська правда» розглядало події у Грузії з позицій обох сторін, констатуєчи як початок штурму Цхінвалі грузинськими військовими підрозділами, так і збройну агресію РФ проти Грузії. Загалом видання підтримувало дії грузинської сторони, закликало до захисту Грузії, а дії РФ розглядало в контексті геостратегічних спроб відновлення імперії, унеможливленні побудови альтернативних до російських шляхів транспортування енергоносіїв та недопущенні вступу Грузії до НАТО. Також передбачалася ймовірність схожого розвитку подій в Україні, зокрема у Криму [203].

Видання «Урядовий кур'єр» підтримувало грузинські дії, засуджувало російські «миротворчі» дії, а підписання перемир'я розцінювалось як згода всіх

сторін воєнного конфлікту на факт закріплення Південної Осетії в орбіті політики РФ [203]. Парламентське видання «Голос України» відображало позиції всіх парламентських політичних сил, публікуючи матеріали як на підтримку російських дій зі звинуваченням саме Грузії в розв'язанні воєнних дій, так і висловлювало роздуми про потенційну загрозу нападу РФ на Україну [203]. Видання «Фокус» зайняло нейтральну позицію, стверджувало про провал блицкригу Грузії в Південній Осетії, який не вирішив проблеми сепаратизму, наголошувало на факті масового надання громадянства РФ жителям конфліктних регіонів, що в 2008 р. дозволило аргументувати збройну агресію «захистом» російських громадян [203].

Видання «Сегодня» та «Комсомольская правда в Украине» звинувачували у виникненні «гарячої фази» саме грузинську владу та президента М. Саакашвілі, акцентували увагу виключно на факті штурму Цхінвалі грузинськими підрозділами, називали РФ захисницею Абхазії та Південної Осетії, яка «зможе стабілізувати ситуацію на Кавказі аби не ставити під загрозу поставку енергоносіїв через цей регіон», критикували позицію президента В. Ющенка з підтримки Тбілісі. Видання «2000» та «Аргументы и факты в Украине» у розв'язанні воєнних дій звинувачували «американську маріонетку» і «кавказького Саддама» М. Саакашвілі, який «діяв за завуальованої підтримки адміністрації президента США» [203].

Видання «Факты и комментарии» звинувачувало Грузію у розв'язанні воєнних дій, публікувало матеріали винятково про численні руйнування та загибель мирних жителів Цхінвалі та називало дії російських підрозділів «захистом» непідконтрольних територій від офіційного Тбілісі, про що вони просили РФ ще навесні 2008 р. Газета «Русский вестник» висунула конспірологічну версію подій на Кавказі, згідно якої «дії грузинських підрозділів у Південній Осетії були складовою політики США щодо відсунення РФ із Заходу на Схід, зі зони Кавказу та Середньої Азії з метою підриву авторитету російської влади та створення прецедентів для розпаду РФ. Однак Кремль зміг адекватно відреагувати на грузинські виклики, здобув стратегічну геополітичну перемогу, показавши свою здатність не лише ефективно боротися з тероризмом на своїй території, але й захищати власних громадян та інтереси

за кордоном» [203].

Таким чином, можна зробити висновок, що відсутність альтернативних джерел інформації для тодішнього суспільства спричинила активізацію російського інформаційного впливу на українські ЗМІ під час російсько-грузинського конфлікту. Ця пропагандистська робота стала складовою частиною інформаційних операцій РФ на пострадянському просторі. Українські телеканали здебільшого дублювали кадри російського телебачення та поширювали російські наративи, на відміну від друкованих видань, що публікували матеріали як на підтримку Грузії, так і схвалювали дії РФ. У майбутньому подібний підхід був використаний під час анексії Криму в 2014 р. та на Сході України. Важливість подій в Грузії та їх наслідки для Чорноморського регіону не були осмислені тодішнім українським суспільством, оскільки переважила позиція невтручання та небажання заглиблюватися в причини цього конфлікту. Відсутність чіткої позиції української громадськості показала слабкі проукраїнські і проєвропейські настрої в національному інформаційному просторі та значний вплив Росії на Україну. Хоча РФ нав'язувала власну точку зору інтерпретації подій, громадська думка була різнобічною.

3.5. Медіа- та піар-війни як основа інформаційної війни між Росією та Грузією

Як під час, так і після вторгнення російських військових підрозділів до Грузії у серпні 2008 р. ЗМІ обох сторін перебували під сильним тиском з боку влади та висвітлювали конфлікт однобічно. Сторони конфлікту намагалися представити себе в найкращому світлі перед міжнародною спільнотою та перебільшували втрати, які були завдані саме їхній стороні, а не силам противника. Найбільш помітним це протистояння відображено у друкованих засобах масової інформації, телебаченні та інтернет-блогах. Для широкої громадськості реальність, включаючи хронологію конфлікту, створювалася виключно місцевими ЗМІ – єдиними справжніми ньюсмейкерами, аналітиками та радниками для населення Грузії, Південної Осетії та РФ [250].

За картиною, створеною місцевими ЗМІ, в серпні 2008 р. відбулися два

одночасні конфлікти. У Грузії телебачення та газети створили образ країни, яка веде боротьбу проти кричущої агресії Росії та захищає свою територіальну цілісність. Цю боротьбу очолили два де-факто контрольовані державою телеканали – «Руставі-2» та «Грузинське громадське телебачення». З іншого боку у РФ три основні національні телеканали – «Перший канал», «Россия», «НТВ», а також «Russia Today», що здійснює мовлення англійською мовою на Захід, і більшість друкованих ЗМІ зобразили Грузію як агресора, повідомили глядачів, що російські військові підрозділи прийшли на допомогу пригнобленим осетинам з метою запобігти їхній етнічній чистці [250, с. 241].

7, 8 та 9 серпня грузинські телеканали все ще мали можливість вести трансляцію в прямому ефірі з Горі та Цхінвалі, хоча репортери майже ніколи не залишали армійські вантажівки. Наприклад, «Руставі-2» повідомляв, що «звуки стрілянини все ще можна почути у Цхінвалі, оскільки грузинські військові намагаються захистити цивільне населення, одночасно очищаючи місто від військових сил». У сюжеті показано як грузинські військові їздять по покинутих вулицях Цхінвалі, глядачів заспокоїли, що загалом ситуація була під контролем. Хоча місцевих осетинів ніколи не опитували та не показували по телевізору [250].

Водночас в РФ декілька телеканалів в прямому ефірі повідомляли, що упродовж кількох годин все місто Цхінвалі було повністю знищено, вбиті десятки людей, зруйновані дитячі садки, лікарня, пекарня та церква, відключено електричне постачання. На кадрах видно, що люди бігали і кричали. За повідомленням репортера телепрограми «Вести»: «грузинські військові кричали від збудження, вбиваючи осетинських жінок та дітей» [241]. Хоча у багатьох повідомленнях підкреслювалося, що за дві години до початку наступу М. Саакашвілі в телевізійному зверненні оголосив про одностороннє припинення вогню [137]. Президент Південної Осетії Е. Кокойти виступив з прямим телевізійним зверненням про сотні вбитих у Цхінвалі, назвавши події «третім геноцидом осетинів з боку Грузії» [66]. У той же час президент М. Саакашвілі неодноразово з'являвся на «Руставі-2», щоб повідомити населенню про звільнення грузинськими силами кількох південноосетинських сіл та районів Цхінвалі. За його словами, «хоча Грузія не розпочинала цього

протистояння, вона не відмовиться від своїх територій» [149].

Газети, що виходили з обох сторін, здебільшого суперечили одна одній – зводили клеми на протилежну сторону будь-яким можливими способами і зображали власну позицію як морально правильну. Так, російська «Известия» стверджувала, що «М. Саакашвілі добре підготувався до війни. Він не такий божевільний, як ми звикли думати. Студент-відмінник, випускник американського університету, він відпрацьовує гроші своїх спонсорів належним чином і акуратно» [104]. Аналогічно в Грузії фото В. Путіна 11 серпня зайняло половину першої сторінки найтиражнішого грузинського видання «Квіріс Палітра» з надписом: «Подивіться на ворога і пізнайте його обличчя! Ми збили його літак! Ви, головний російський агресор, ми також вас знищимо!» [250].

В обох країнах були спроби надати громадськості реальну інформацію. 18 серпня тбіліська газета «Мтелі Квіра» опублікувала інтерв'ю з відомим грузинським експертом Івліаном Хаїндравою, у якій він стверджував, що «влада Грузії була зобов'язана не дати приводу російській армії для вторгнення на територію Грузії. Навіть президент США Дж. Буш зауважив, що відповідь Росії виявилася неадекватною, тобто навіть він не заперечував, що Грузія дала привід Росії для відповідних дій. Наші союзники просили владу Грузії в жодному випадку не допустити цього. А зараз М. Саакашвілі вистачає нахабства звинувачувати Європу в тому, що відбулося» [168]. Інша грузинська газета «Резонансі» опублікувала думку видатного грузинського політичного експерта Паата Закареїшвілі: «ми помиляємось, якщо думаємо, що просто зруйновані будинки, інфраструктура і вбиті люди. Ми абсолютно втратили віру у абхазів та осетинів. Ми хотіли перетворити існуючі конфлікти у російсько-грузинський, але ми перетворили його у російсько-американський конфлікт. У Абхазії існувало справжнє громадянське суспільство. Ми позбавляємо їх шляху до демократії, до громадянського суспільства, до Заходу» [250].

Інтернет-ресурс «Civil.ge» в Грузії та декілька газет в Росії намагалися надавати багатобічну інформацію, але вони не змогли домінувати в ЗМІ. Здебільшого висвітлення подій у ЗМІ обох країн було викривленим на користь офіційної версії. У серпні новини на грузинських телеканалах «Руставі-2» та

«Громадського телебачення» виходили в ефір щогодини, тривали близько 30-40 хвилин, половину часу займали виступи високопосадовців. Зміст звітів з поля бою жорстко цензурувався, альтернативні джерела інформації не використовувалися. Обидва канали транслювали заяви президента та інших посадовців. Наприклад, заяву президента США Дж. Буша про те, що «Абхазія та Південна Осетія є частинами Грузії» транслювали 20 разів протягом дня [250].

Росія також мала своїх героїв на телебаченні. Так, в ефірі «Вести-24» виступив лідер Куби Фідель Кастро та 15 разів звинуватив Дж. Буша в конфлікті в Грузії, стверджуючи, що «керівництво Грузії ніколи не наважилася б напасти на Південну Осетію без згоди президента США» [116].

Протягом наступних днів контраст у висвітленні подій був вражаючим – ЗМІ зосередилися на тому, щоб показати трагедію лише з одного боку, створивши безсумнівне відчуття, що «ми» – жертви, а «вони» – агресори. Популярний російський інтернет-ресурс «Novosti.Mail.ru.» повідомляв про «сотні дітей, які переховуються у підвалах Цхінвалі», але не згадувала про бомбардування міст Грузії. Грузинська «Квіріс Палітра» на першій сторінці опублікувала фотографії вбитих людей та зруйнованих будівель у Горі з написом: «Варварство миротворців у ХХІ столітті. Фашисти!», але не було жодних фотографій та інформації про ситуацію в Цхінвалі [241]. Тижневик «Квіріс Палітра» в першому постконфліктному випуску опублікував 18 коротких звітів з фотографіями руйнувань в Грузії, але не повідомляв про напад на Цхінвалі та вбивство осетинів. Також стверджувалося, що «російські військові підрозділи обстріляли і зруйнували Цхінвалі» [250].

Громадяни РФ бачили сцени руйнувань лише в Цхінвалі, які супроводжувалися інтерв'ю з біженцями – виключно осетинами. У грузинських ЗМІ російські військові підрозділи зображувались як окупанти, які раптово напали на Грузію з метою знищення демократії та незалежності. Повторюючи слова президента М. Саакашвілі, їх часто порівнювали з Радянською армією, яка вторглась до Угорщини в 1956 р. та Чехословаччини в 1968 р. [116]. Телебачення та газети РФ публікували численні історії про збройні сили, зображували їх виключно миротворцями, які відреагували на провокації Тбілісі

та захищали осетинів, водночас грузинських військових порівнювали з дикими тваринами. Грузинські ЗМІ повідомляли точно так само, міняючи місцями винних та кривдників. Газета «Квіріс Палітра» писала про «демонстрацію справжньої фізичної та духовної сили грузинськими військовими та порівнювала російських миротворців з вовками, що скалять зуби» [250].

Навіть британське «Бі-Бі-Сі» зробило свій внесок в інформаційний хаос. Журналіст Тім Уевелл повідомляв, що «Грузію звинувачують у нападі на цивільних осіб». Грузинська журналістка Софо Букія допомагала йому, вони відвідали багато грузинських сімей. Однак у остаточному звіті він не надав жодної інформації про це, і показав громадськості, з одного боку, страждання матері, яка втратила сина в Південній Осетії, і розмову міністра закордонних справ Грузії з іншого [241]. Після виходу сюжету, між помічниками Т. Уевелла, – грузинкою Софо Букією та північним осетином Аланом Цхурбаєвим виникла сварка. С. Букія стверджувала, що «репортаж абсолютно незбалансований та руйнує всі стандарти журналістики, оскільки у ньому не показані страждання та втрати іншої сторони конфлікту». Осетин А. Цхурбаєв стверджував, що «це дійсно хороший, сміливий і дуже детальний репортаж, оскільки показує зміну ставлення людей до війни. Я побачив їх щире здивування, коли жителі Цхінвалі розповіли про те, що грузинські танки стріляли по будівлях, як вони самостійно намагалися зупинити їх і вони це зробили» [39; 250].

Ні грузинська, ні російська теле- та радіоаудиторія не були поінформовані про деталі конфлікту або про передумови, що призвели до воєнного протистояння. У результаті пересічні грузини сформували тверде переконання, що Росія раптово і безпідставно вторглась у Грузію, тоді як у звичайних росіян склалося враження, що грузини придумали історію про обстріли своєї території, багатьох загиблих та численні руйнування [241; 250].

Обидві сторони повідомляли про випадки мародерства. У 2009 р. міжнародна неурядова організація «Human Rights Watch», яка займається захистом прав людини, опублікувала звіт, що підтверджував:

а) російські військовослужбовці поводитися дисципліновано, в деяких випадках навіть захищали цивільне населення від осетинських сил, бойовиків та мародерів, проте саме російські сили відіграли ключову роль у розкраданні

грузинських будинків осетинськими підрозділами;

б) декілька осетинських цивільних осіб повідомляли про грабежі, проте взагалі не повідомляли про інші випадки жорстокого поводження під час наземного наступу грузинських підрозділів;

в) увійшовши до грузинських сіл, осетинські підрозділи заходили до будинків, шукали грузинських військових, грабували майно, спалювали будинки. До 11 серпня напади посилювалися та набули широкого поширення, грабежі тривали з періодичністю до вересня, а в деяких випадках – до жовтня та листопада [241; 105].

ЗМІ з обох сторін представили лише «чорно-білу» картину. За даними грузинських ЗМІ, грузини були єдиними жертвами мародерства, а осетинські ополченці разом з російськими військовослужбовцями грабували. Своєю чергою, російські ЗМІ широко транслювали розповіді про «банди грузинських мародерів» у Південній Осетії та про те як російські та осетинські військовослужбовці їх знищували. Кожна сторона використовувала відеоматеріали так як було потрібно саме їй. Показували одні й ті ж кадри, коли говорили про Горі, а іншого разу про Цхінвалі з відповідним текстом, щоб звинуватити протилежну сторону у численних руйнуваннях. Багато таких історій було опубліковано та вийшло в ефір, їх рідко супроводжували історії з протилежної сторони. Наприклад, у ефірі радіостанції «Эхо Москвы» кореспондент «ТВ Центр» Є. Піддубний відповів, що «перебуваючи у Цхінвалі, він не ставив за мету дізнатися як виглядала ситуація з іншого боку конфлікту» [52].

Грузинські журналісти та редактори ніколи не намагалися надавати інформацію та точки зору з протилежної сторони, вони здебільшого відповідали або патріотичними сентенціями, або думками, подібними на кшталт: «не було сенсу контактувати з ворогом, оскільки він апріорі намагався би обдурити нас». Багато з них стверджували, що майже неможливо знайти достовірну інформацію або перевірити історії, оскільки подорожі були надзвичайно обмежені, а міста та села переповнювали жахливі чутки. Використання інформації, що транслювалася у Південній Осетії та РФ, в Грузії могли б розцінювати як «співпрацю з ворогом». Грузинські редактори могли,

але не використовували інформацію, яку надавали західні ЗМІ. Наприклад, 12 серпня оглядач «Руставі-2» стверджував, що «лише російські інформаційні агенції можуть висвітлювати ситуацію в Цхінвалі», хоча того ж дня британська агенція «Reuters» опублікувала статтю про Цхінвалі, яке сильно постраждало від грузинських атак [191].

Грузинському суспільству суттєво допомогли сформувати односторонню картину ситуації рішення уряду Грузії заблокувати доступ до російських телеканалів та веб-сайтів у домені .ru з 11 серпня [241]. Державний міністр з питань реінтеграції Грузії Темур Якобашвілі 25 серпня в інтерв'ю виданню «Резонансі» заявив, що саме він ініціював закриття російських новинних телеканалів з метою уникнення паніки серед грузинського населення та назвав російські ЗМІ «альтернативним інструментом вбивства». Засновник і генеральний директор найбільшого грузинського постачальника інтернет послуг «Кавказ Онлайн» Мамія Санадірадзе заявила, що «співробітники грузинських органів безпеки сказали їй заблокувати російські сайти. Найбільший кабельний телеканал «Ауету» отримав наказ від Комісії з питань зв'язку відключити російські канали новин, оскільки вони транслюють дезінформацію, яка погано впливає на населення Грузії» [188]. Було також заблоковано незалежний російськомовний канал «RTVi», що вів мовлення через супутник з Нью-Йорку. Директор служби новин каналу Георгій Ціхіселі прокоментував, що «це шокуюча новина для компанії, оскільки він підтримує грузинську владу і засудив рішення РФ розпочати воєнні дії в Грузії» [311].

Іншим приводом звинувачень одне одного стало використання касетних бомб. У звіті «Human Rights Watch» вказано, що «російські та грузинські військові підрозділи використовували касетні боєприпаси, спричиняючи загибель серед цивільного населення». Грузія визнала використання касетних бомб, а Росія – ні. Організація подає назви грузинських сіл, які зазнали пошкоджень, та розповіді про вбитих і поранених, хоча їх жителі ніколи не бачили грузинських журналістів у своїх селах. За твердженням грузинського експерта з питань ЗМІ Ія Антадзе, «з початком бойових дій будь-яка дискусія в ЗМІ про конфлікт припинилася. Тоді був спільний дух суспільства – треба взяти Цхінвалі! Хто б посмів тоді сказати слово проти?» Російські ЗМІ

показували також як можна ставитися до журналістів та правозахисників, які намагаються бути об'єктивними. 20 серпня «Dni.ru» опублікував статтю «Зоопарк Кондолізи Райс», де обговорював питання «навмисного політичного саботажу» тих, хто наважився критикувати владу [250].

Російська сторона активно маніпулювала навколо кількості жертв конфлікту. Початкова кількість 2000 загиблих в Південній Осетії була опублікована і постійно повторювалась російськими ЗМІ та стала основою для звинувачення Грузії в «геноциді проти осетинів» [55]. Восени 2008 р. офіційна кількість змінилася до 162 жертв. Незважаючи на те, що ця цифра була опублікована на веб-сайті прокуратури РФ, російські ЗМІ та посадовці продовжували подавати 2000 жертв як фон у публікаціях та телевізійних репортажах про конфлікт [241; 51].

13 серпня біля парламенту в Тбілісі зібралося близько 100 жителів сіл з районів конфліктної зони Південної Осетії, які залишили регіон. Люди скаржилися на неспроможність влади їх захистити. На інформаційному веб-сайті грузинською мовою Presa.ge розміщено відео, на якому показано акцію протесту вимушених переселенців, що звинувачували владу у бездіяльності: «чому ви не дали нам зброї для захисту? Чому влада залишила нас самих? Чому військові підрозділи відійшли? Навіщо взагалі потрібно було все це починати? За що померли так багато людей?» Хоча це був значний протест, але про нього не повідомляли по телебаченню і не згадували у газетах [250].

22 серпня російське інформаційне агентство «Regnum» опублікувало результати опитування, проведеного Фондом «Громадська думка»: 94% респондентів сказали, що основним джерелом інформації для них було російське телебачення, лише 4% переглядали західні канали новин; 61% респондентів вважали, що російське телебачення неупереджено висвітлювало конфлікт, 28% не були впевнені, 11% довіряли телебаченню [241; 250].

Журналісти обох сторін відчували себе частинами конфлікту. Перехід журналістики в пропаганду став очевидним, коли 15 серпня Слідчий комітет РФ повідомив, що «планує використовувати повідомлення ЗМІ для доведення факту грузинської агресії та геноциду в Південній Осетії» [139].

Восени 2008 р. було знято низку фільмів в стилі розслідування про

серпневі події, зокрема російський «Війна 08.08.08. Мистецтво зради», що став відомим через жахливі кадри. Наприклад, варто розглянути фільми, зняті телекомпаніями «Аланія» в Грузії та «Першим каналом» в Росії. Обидва фільми представляють хронологію інцидентів у зоні конфлікту, починаючи з середини липня. У грузинському фільмі категорично говориться про те, що вибухи та стрільба у мирних грузинських селах були організовані осетинами за сприяння Росії. Російський фільм «Рани Цхінвала» Антона Степаненка переконує, що грузини вбивали осетинів і спалювали мирні осетинські села та розпочинається з заяви Цхінвала про готовність до переговорів та початок об 23:30 грузинських обстрілів сплячого міста з мінометів, далекобійної артилерії та ракетами системи «Град». У фільмі «Хроніки грузинського серпня» Ія Барателі стверджується: «Кремль розпочав війну після звинувачення Грузії в «геноциді осетинів». 4 мільйони грузинів проти 140 мільйонів росіян. РФ готувалася до повномасштабної війни з Грузією». Короткий аналіз візуальних картинок та розповідей респондентів в обох фільмах створює враження, що головною метою сторін було не інформування суспільства, а вплив на нього. Обидва фільми фактами та доказами доводять ретельно підготовлену агресію протилежної сторони, використовуючи класичний трюк: справжній факт, який пам'ятають і знають усі, супроводжується неповним або хибним контекстом, наповненим етнічною ненавистю [250].

За твердженням російського експерта Євгена Кисельова, «У Росії немає суспільства, просто населення, яким маніпулюють політичні стратеги за допомогою телеканалів. Таке «суспільство» підтримає будь-яке кровопролиття, будь-який зовнішньополітичний крок». Грузинський експерт Івліан Хаіндрава стверджує: «медіа створили світ, що не має нічого спільного з реальністю, і цим самим принесли більше шкоди, ніж користі для суспільства. Правда про війну не розказана – як обидві сторони готувалися до війни, і тому вони спільно повинні нести відповідальність» [250].

Грузинські ЗМІ знаходили бажані цитати у західних ЗМІ, що повідомляли про «відважну маленьку Грузію». Наприклад, редактор європейського «Гардіан» Ян Трейнор спочатку виклав спогади про «відважну маленьку Бельгію» під час Першої світової війни, порівнюючи з нею сучасну Грузію.

Британське «Reuters» поширило заяву президента М. Саакашвілі про те, що «США розпочинають військово-гуманітарну операцію в Грузії, а міністерство оборони США візьме під контроль грузинські порти та аеропорти» [194]. Газета «24 Сааті» виклала повідомлення із заголовком «Прорив! Американські збройні сили входять до Грузії». Згодом США заперечили це, підкресливши, що планується лише надання гуманітарної допомоги, однак газета про це не повідомила [250].

Іншим прикладом інформаційної війни стала історія американського телеканалу «Фох», яка стала найважливішою новиною в Росії в середині серпня. 12-річна осетинська дівчинка Аманда Кокоева та її тітка, які живуть у США та під час серпневих подій відвідували родичів у Південній Осетії, у прямому ефірі заявили, що тікали не від російської, а від грузинської армії, звинуватили грузинського президента М. Саакашвілі у розпалюванні війни та агресії і загибелі 2000 мирних жителів. Відразу після цієї заяви ведучий шоу перебив гостей, оголосивши рекламну паузу. У РФ це трактували як спробу завадити дівчинці сказати незручну правду, почавши масово транслювати повідомлення із заголовками «Фокс ТВ сказав правду» [199].

Подібний метод був використаний у 2009 р. стосовно звіту «Human Rights Watch». Доповідь викликала великий резонанс – це було розслідування причин та обставин конфлікту, яке було здійснено професійно авторитетною організацією. Однак, доповідь була лише коротко представлена по телебаченню та своєрідно обговорювалася. За словами представника «Human Rights Watch» на Кавказі Гіоргі Гогія, «грузинські ЗМІ розповіли лише про частину звіту, починаючи зі сторінки 48, пропустивши частину стосовно Грузії, оскільки не погоджувалися з висновками» [250].

Просякнуті етнічною нетерпимістю «розповіді про війну» широко поширювались, ним довіряли шоковані люди та повністю підтримували переповнені патріотизмом ЗМІ, що перетворювались на пропагандистські агенції. 8 серпня російський «Перший канал» повідомив, «що грузинські підрозділи увійшли до міста та стріляли на ураження по миротворцям і цивільному населенню». Згодом «Перший канал» стверджував, що «в Грузії заарештовано громадян РФ, яких будуть використовувати як «живий щит» для

грузинських підрозділів». Схожі розповіді поширювали й високопосадовці – «РИА-Новости» розповсюдило заяву заступника Начальника штабу ЗС РФ генерал-полковника Анатолія Ноговіцина про те, що «грузинські підрозділи планують підірвати греблю на річці Інгурі, розташованій в зоні конфлікту у Абхазії». Інформація широко поширювалася російськими ЗМІ та викликала паніку серед населення західної Грузії. Під час конфлікту А. Ноговіцин постійно проводив прес-конференції, заявляв про причетність США до подій, про постачання Україною зброї до Грузії, про здобуття трофейних документів, що свідчили про плани грузинів провести операцію «Чисте поле», під час якої вся територія Південної Осетії повинна була перейти під контроль грузинських підрозділів, та операції «Скала», яка передбачала наступ грузинських підрозділів на територію Абхазії з трьох напрямків та вихід на кордон із РФ [40].

Редактор єдиної незалежної газети Південної Осетії «21 Seculare» Тимур Цховребов сказав, що «свідомо розповсюджувалися чутки про те, що працівники місії ОБСЄ у Цхінвалі були грузинськими агентами, які вночі навмисно включали дизельний генератор для освітлення будівлі місії, щоб вона стала орієнтиром для грузинських військових льотчиків» [250].

Багато «розповідей про війну», достовірність яких не була підтверджена, поширювалися російськими ЗМІ як свідчення очевидців. Наприклад, жителі Цхінвалі розповідали: «грузинські солдати вбивали поранених російських миротворців ножами і кричали: Америка нам допоможе!»; «вони застрілили стару жінку разом з двома дітьми»; «в одному селі вони згвалтували трьох дівчат, відрубали їм голови, порізали їх на частини та спалили»; «солдати доганяли на танках мирних людей, які втікали»; «грузинські села спалили самі грузини, коли відступали»; «грузинські військові спалили церкву разом з людьми всередині» [150].

Історія про спалену церкву стала настільки відомою, що співробітники організації «Human Rights Watch» провели розслідування цього інциденту. В інтерв'ю грузинській газеті «24 сааті», одна з керівників московського бюро «Human Rights Watch» Тетяна Локшина повідомила: «нам сказали, що нам потрібно поїхати до селища Хетагурово, що знаходиться за шість кілометрів від

Цхінвалі. Ми приїхали до Хетагурово, подивилися на церкву і почали розпитувати людей. Виявилось, нічого подібного ніколи не відбувалося. Тоді нам сказали, що це сталося не в Хетагурово, а в Сарабукі. Ми прибули до Сарабукі на початку вересня. Ніхто там не знав про спалену церкву, і люди були здивовані цією інформацією. Пізніше наша організація отримала офіційний лист від Міністерства закордонних справ РФ, в якому згадали інцидент із церквою, який нібито стався у селі Дменісі. Однак жодна церква в Дменісі не була спалена. Пізніше офіційна «Російська газета» згадувала село Цинагарі, але церква там також не була спалена. Нічого подібного ніколи не відбувалося» [123; 124].

Грузинські ЗМІ повідомляли подібні «розповіді про війну». Газета «Тбілісі» описувала ситуацію у Горі, куди увійшли російські підрозділи: «російські військові гвалтують жінок просто на центральній площі!». Ці історії також не були підтверджені [250].

Журналісти, які висвітлювали обстановку у зоні конфлікту, працювали у складних умовах. Вони були заарештовані та депортовані з конфліктних зон, залежно від їх національності та приналежності до певних засобів масової інформації чи телеканалу. Комітет захисту журналістів представив звіт про журналістів, які загинули або були поранені під час конфлікту. У звіті зазначено, що троє журналістів загинули та 10 отримали поранення. 8 серпня грузинських журналістів Олександра Клімчука та Грігола Чіхладзе розстріляли південноосетинські ополченці, коли вони намагались потрапити до зони конфлікту поблизу Цхінвалі. Напад викликало те, що один з журналістів звернувся грузинською мовою. Інші двоє отримали поранення – американець Вінстон Фезерлі зазнав поранень ноги, а грузин Темур Кігурадзе отримав травми руки, обидва працювали в «Messenger», грузинській газеті, що виходила англійською мовою [80]. 12 серпня під час обстрілу Горі загинув оператор нідерландського телеканалу «RTL Nieuws» Стен Сторіманс. Розслідування уряду Нідерландів виявило, що джерелом атаки стала російська касетна бомба, але РФ заперечила цей факт [324].

Протягом серпня та першої половини вересня було зафіксовано 15 повідомлень про затримання і побиття журналістів, вилучення їхніх машин

та техніки. Комітет захисту журналістів наводить приклад трьох членів групи польського телеканалу «Telewizja Polska», яких 8 вересня затримали російські та південноосетинські військові біля села Каралеті в буферній зоні. Вони конфіскували у журналістів обладнання та мобільні телефони та утримали їх без засобів комунікації протягом ночі. За словами репортера Даріуша Бохаткевича, «представники влади Південної Осетії звинуватили їх трьох у тому, що вони нібито були американськими та польськими шпигунами». Російські підрозділи, які контролювали буферну зону між Південною Осетією та Грузією, заблокували грузинським та міжнародним журналістам доступ та вимагали документи про акредитацію у Міністерстві закордонних справ РФ. Коли журналісти не змогли надати документи, їх відсилали [324].

Поїздки до населених пунктів та розмови з місцевими були єдиним способом отримання інформації для журналістів. Російські військовослужбовці і техніка залишилися в чотирьох містах на безперечній грузинській території, ніхто не контролював покинуту територію між ними. Залізниця була зруйнована обстрілами російської авіації, були покинутими дороги, що з'єднували східну та західну частини країни, траплялися напади на журналістів та випадкових мандрівників. Під час конфлікту великих втрат зазнала уся індустрія ЗМІ. За твердженням грузинської англомовної газети «The Financial», «на початку вересня 2008 р. більшість друкарень не працювали. Так як 90 відсотків паперу завозили з Росії – газетам довелося скоротити тираж». Директор з маркетингу та реклами газети «24 сааті» Іраклі Лежава повідомив про зменшення тиражу газети з кількох тисяч до 500 примірників [250].

Під час конфлікту обидві сторони вели боротьбу не одна з одною, а за те, щоб міжнародна спільнота визнала їх законною стороною. Використовуючи потужну пропагандистську машину та добре організовану PR-компанію, можна виграти війну ще до її початку. Згідно результатів досліджень американського «Pew Research Center» протягом 11-17 серпня 2008 р. в американських ЗМІ новини про війну в Грузії фактично склали близько 30 відсотків загального покриття в газетах, інтернеті та радіосекторі, випередивши за популярністю новини про президентську кампанію [196].

16 серпня британська газета «The Times», аналізуючи грузинську

PR-компанію, написала: «якби грузинська армія була такою ж агресивною, як і її піар-кампанія, тоді війна за Південну Осетію могла б закінчитися зовсім інакше. Коли іноземні кореспонденти прибули до Тбілісі, команда бельгійських PR-радників постійно повідомляла їх за допомогою електронних повідомлень, де детально описувалися останні передбачувані агресивні дії Росії та реакцію уряду Грузії. Наприклад, 10 серпня більше 20 електронних листів вийшли з повідомленнями Грузії про те, що Росія розпочала вторгнення». Боротьба між PR-агенціями за просування грузинської сторони в очах західної громадськості була абсолютно новою для пострадянської території. Наприклад, британська газета «The Guardian» повідомила, що «в 2007 році президент М. Саакашвілі заплатив 500 тисяч євро, щоб залучити брюссельську PR-агенцію «Aspect Consulting» для просування Грузії як країни, що поділяє західні цінності – претендента на вступ до НАТО та Європейського Союзу, підкреслюючи все – від казкової їжі та напоїв до її свобод та демократичної політики [193].

Газета конгресу США «The Hill» подала інформацію про більші видатки Грузії для забезпечення підтримки з боку Заходу. За даними газети, «у 2008 р. країна найняла фірму «Glover Park Group», яка тісно пов'язана з демократичними колами США, для організації зустрічей з грузинськими офіційними представниками та для обговорення торговельних питань. Компанія отримала 320 тисяч доларів від Грузії. У 2008 р. було підписано шестимісячний контракт на 300 тисяч доларів з «Public Strategies», згідно з яким компанія надаватиме консультації у сфері ЗМІ та зв'язків з громадськістю для підвищення «репутації уряду Республіки Грузія». Інша компанія «Orion Strategies» в 2008 р. отримала 150 тисяч доларів від Грузії за просування інтересів Грузії у комітеті Палати представників із закордонних справ та лідера меншості у Сенаті США Мітча МакКонела. У 2008 р. Грузія також уклала 11-місячний контракт на суму приблизно 470 тисяч доларів з консультантами Грегорі Маніатісом і Даніелем Куніном, який передбачає надання стратегічних і комунікаційних консультацій уряду Грузії в його міжнародних відносинах, зокрема зі США [173].

Грузинська PR-кампанія активізувалась під час воєнних дій. Іноземні журналісти, які висвітлювали конфлікт, щодня отримували електронні листи з

новинами, контактними даними, номерами мобільних телефонів чиновників, відеозаписами, довідковими матеріалами та доступом до телеконференцій з грузинами, починаючи з М. Саакашвілі. Справами Кремля займалося інше брюссельське агентство «GPlus», яке працювало на президента РФ більше двох років. Агентство повідомило, що займалося не розповсюдженням пропаганди та брехні, а лише полегшувало доступ міжнародних ЗМІ до російських політиків і консультувало росіян щодо медіа-стратегій. Навіть росіяни скаржаться на те, що їхня сторона програвала – російські лідери ігнорували можливість донести свою точку зору до світу» [193].

Битва за PR не припинилася навіть після закінчення конфлікту. Частково виправдовуючи розмір власних витрат на PR, керівництво Грузії наполягало на тому, що РФ також витратила величезні суми на PR. Зокрема, 20 березня 2009 р. голова грузинської розвідувальної служби Гела Бежуашвілі заявив, що «Кремль прагне змінити режим в Грузії шляхом розпалювання внутрішніх безладів та дестабілізації». Для цього в 2008 р. РФ витратила близько 20 млн. доларів США на послуги, які надавали PR-компанії «Ketchum», «Kreab Gavin Anderson», «GPlus», «Alston & Bird LLP» [182].

Успіх PR-кампанії Грузії став очевидним у серпні-вересні. Авторитетні західні газети намагалися глибше придивитися до подій у Грузії, тоді як телеканали подавали однобічну інформацію. В опублікованих та найбільш трансльованих матеріалах або пропускали факт нападу Грузії на Цхінвалі, або наголошували на руйнуваннях та цивільних жертвах у грузинських містах Горі, Поті та Сенакі. Представники західних телеканалів після початку конфлікту розміщувались у Тбілісі та не могли транслювати напряму із Цхінвалі. Російські сили дозволили в Цхінвалі перебувати лише представникам російського телебачення та кількох українських ЗМІ. Інших закордонних журналістів пустили до Цхінвалі лише наприкінці серпня. Саме тому західні ЗМІ підтримували дії Грузії [250]. У серпні-вересні російська сторона поширювала у ЗМІ історію про затримання представниками ФСБ РФ дев'яти грузинських шпигунів, які планували проведення терористичних актів на території Росії [157].

Громадську думку в Грузії формували переважно провладні телеканали,

які переглядають понад 90% населення. Виникненням зовсім нового соціального явища – інтернет-блогів стало вирішальним способом перевірки того, що насправді відбулося. Після початку конфлікту значно посилилася дискусія на грузинських форумах та блогах. За словами відомого блогера Гіги Пайтчадзе, «багато людей почали створювати нові блоги про конфлікт в Абхазії та Південній Осетії ще до його початку 5-6 серпня» [87].

Протягом перших днів конфлікту на популярному серед грузинських блогерів «Forum.ge» поширювалися історії, що спирались на повідомлення резервістів та очевидців. Зокрема повідомлялося, що мобілізація та відправлення резервних військ до Горі та інших прифронтових районів були абсолютно неузгодженими і хаотичними. Особливо відомим став лист резервіста, у якому він описав ситуацію у Цхінвалі. 14 серпня газета «Батумелебі» опублікувала лист і вразила своїх читачів абсолютно новою інформацією: «ми дізналися неофіційно, що ми збираємось поїхати до Цхінвалі за два дні до 7 серпня. Нам сказали, що в районі Цхінвалі очікуються певні зміни, і цілком можливо, що вони направлять нас у зону конфлікту. Сьомого ми цілу ніч просувалися в напрямку Цхінвалі, проїхали через три осетинські села та не зустріли жодного опору. Під час першої атаки ми втратили командира батальйону, і невідомо хто повинен був його замінити. Цей фактор зумовив поразку, а точніше – розвал бригади». Пізніше телеканал «Кавкасія» продовжував розвивати тему, яку ініціював блогер, і поглиблював дискусію щодо справедливості рішення грузинського уряду розпочати наступ на Цхінвалі та про методи ведення воєнних дій [250].

Адміністратор популярного на Кавказі «LiveJournal» Андрій Подшибякін заявив, що «починаючи з 8 серпня більшість публікацій у «LiveJournal» були публікаціями про Грузію, значно збільшився трафік. За даними пошуку по блогам «Yandex.ru» в період з 6 по 11 серпня блогери опублікували 91 тисячу повідомлень. 7 серпня кількість повідомлень, пов'язаних з війною, зросла і становила 8,92% усіх повідомлень. Лише на «LiveJournal» та «LiveInternet» до публікацій про конфлікт було залишено понад 110 тисяч коментарів. Загалом по всій Росії користувачі присвятили конфлікту 11,6% усіх повідомлень. Найбільш обговорюваними були дискусії про достовірність фотографій,

різницю оцінок подій у російських та іноземних ЗМІ, поведінку російського політичного керівництва та вплив воєнних дій на фондові індекси». Також було помітним активне залучення російських блогерів до англomовної блогової спільноти, що можна розглядати як реакцію на однобічне тлумачення ситуації західними ЗМІ [38].

Під час та після закінчення конфлікту місцеві ЗМІ залишалися основним джерелом інформації для громадськості. Хоча воєнна фаза конфлікту закінчилася 12 серпня, наступним переломним етапом стало визнання РФ 26 серпня 2008 р. незалежності Південної Осетії та Абхазії, яке призвело до нового спалаху інформаційної війни. В грузинських ЗМІ поширювалася інформація про те, що «після рішення Д. Медведєва, осетинські сепаратисти стали особливо агресивними – грабують грузинські села та змушують місцеве населення покинути свої будинки», яка супроводжувалася демонстрацією жахливих сцен («Руставі-2»). У публікаціях лунали заклики до «боротьби за свою землю». Російські ЗМІ продовжували говорити про «геноцид, який грузини здійснили в Південній Осетії», звинувачували США у причетності до конфлікту, при цьому не згадувалося про дії Росії в сусідній країні та численні втрати та руйнування в Грузії [138; 47].

Лише восени грузинські ЗМІ намагалися розглянути ступінь відповідальності керівництва держави за конфлікт та передвоєнні події. Такі коментарі з'являються лише у друкованих ЗМІ. 29 вересня газета «Квіріс Палітра» опублікувала інтерв'ю з колишнім власником «Руставі-2» та колишнім послом Грузії у РФ Еросі Кіцмарішвілі, який заявив, що «можна було б запобігти конфлікту, якби президент М. Саакашвілі дослухався до порад західних дипломатів, які намагалися його відмовити від застосування сили у відновлені контролю над Південною Осетією, та не потрапив до російської пастки». Е. Кіцмарішвілі також звинуватив М. Саакашвілі в концентрації влади та утиску демократичних свобод і закликав створити політичну альтернативу нинішній «дискредитованій владі» [103].

Після заклику Парламентської асамблеї Ради Європи до міжнародного розслідування конфлікту у жовтні-листопаді 2008 р. західні ЗМІ та інституції почали переоцінювати факти та події. Вперше було публічно визнано

відповідальність як Грузії, так і РФ за конфлікт. 19 грудня видання «The Wall Street Journal» опублікувало заяву заступника керівника місії ОБСЄ в Грузії Райана Гріста, про те, що «за декілька годин до атаки грузинської артилерії на Цхінвалі не було чути обстрілів грузинських сіл». Таким чином він суперечив заяві грузинської влади про те, що осетинські обстріли спровокували конфлікт. Коли президент Франції Ніколя Саркозі пом'якшив конфронтацію Європейського Союзу з Москвою через її роль у грузинському конфлікті, він посилався на повідомлення новин, які базувалися на розповіді Р. Гріста [178].

Як у РФ, так і в Грузії громадська думка формувалася здебільшого національним телебаченням. Тираж газет у Тбілісі коливався в межах від 2 тисяч до 10 тисяч примірників. Кількість регіональних газет нижча, а система їх розповсюдження недосконала. Близько 7% населення Грузії мали доступ до інтернету, близько 90% населення переглядали телебачення. Телекомпанії, які формують громадську думку підтримували дії уряду Грузії, за винятком телеканалів «Kavkasia TV» та «Maestro TV», які транслювалися лише в Тбілісі. Патріотизм грузинських ЗМІ почав поступатися аналізу, хоча часто супроводжувався політичними ідеями, висунутими опозицією. Друковані видання більш критично розглядали ті версії подій, які вони бурхливо популяризували у серпні. Пересічні громадяни Грузії почувалися заплутаними – газети аналізували раціональність повномасштабного наступу на Цхінвалі; ставили під сумнів твердження, що російські підрозділи вторглися першими; критикували прийняті рішення військовим та політичним керівництвом країни [250].

Водночас три національні телеканали – «Руставі-2», «Імеді» та «Громадське телебачення» продовжували говорити про міжнародну підтримку Грузії та плани уряду щодо внутрішньо переміщених осіб; про потенційні економічні наслідки конфлікту для РФ і тривожні події в російських республіках Північного Кавказу. В ефірі щоденно з'являлися репортажі про безперервну жорстокість щодо грузинів в Гальському районі Абхазії та Ахалгорському районі Південної Осетії. Жоден канал не транслював доповідь омбудсмена Грузії з прав людини Созара Субарі від 25 вересня, в якій він заявив, що «Грузія «керується неправильно», і необхідно замінити існуючий

«авторитаризм» реальною демократією, оскільки це єдиний шлях порятунку країни. Влада «заглушає інформаційний простір» і замінює його на «пропаганду». Замість отримання реальної інформації, нам доводиться з ранку до вечора слухати пропаганду, що «Міша крутий», що все добре, ми перемогли і Грузія скоро стане процвітаючою» [56].

У 2008 р. грузинський журналіст-розслідувач Ніно Зуріашвілі випустила фільм-розслідування «54 кроки назад», де розповіла історії 12 телеканалів, що базуються в Тбілісі. У друкованій версії фільму, опублікованій у щомісячному часописі «Hot Chocolate» у лютому 2009 р., вона коментує: «Сьогодні власники всіх 12 каналів стверджують, що вони були змушені відмовитись від своєї власності на користь наближених до влади осіб, які застосовували насильство, шантаж і брехню. Деякі з них роками намагалися відновити свої права, але судові процеси є нескінченними». Право власності ЗМІ не є прозорим, часто журналісти та редактори не знають реального власника медіа-компанії, у якій вони працюють. За словами медіа-експерта Ія Антадзе, «журналісти та їх медіавласники до Трояндової революції у 2003 р. були однією командою та разом виступали проти уряду Е. Шеварднадзе. Якщо уявити це як трикутник – уряд опинився на вершині, а журналісти та власники ЗМІ разом були основою. Після революції цей трикутник перевернувся – власники ЗМІ та уряд стали зверху, а журналісти – знизу. ЗМІ стали лояльними до уряду, зникли журналістські розслідування та політичні ток-шоу» [250; 308].

У жовтні 2008 р. в інтерв'ю «The New York Times» омбудсмен Грузії з прав людини Созар Субарі заявив: «те, що Грузія на шляху до демократії і має вільну пресу, є основним міфом, створеним Грузією, у який вірить Захід. У нас одні з найкращих законів про свободу вираження поглядів у світі, але на практиці уряд настільки боїться критики, що за його вказівкою проводилися обшуки в офісах ЗМІ, залякувалися журналісти та знищувалося їхнє обладнання» [324]. За даними міжнародної недержавної організації захисту прав людини «Репортери без кордонів» в 2008 р. Грузія в Індексі свободи преси займала 104 позицію зі 178 країн – тобто вважалася частково вільною. За даними міжнародної правозахисної неурядової організації фінансованої урядом США, що займається підтримкою та дослідженням стану демократії,

політичних свобод і дотримання основних прав людини «Freedom House» конституція Грузії забезпечує гарантовану свободу преси. У 2008 р. друковані ЗМІ висловлювали різноманітні політичні думки та точки зору, хоча й були обмежені у охопленні. Ще у 2005 р. державні телерадіомовники були перетворені на суспільних мовників, які з часом стали більш прихильним до діючої влади. Відповідно до даних організації «Репортери без кордонів» у 2008 р. РФ в Індексі свободи преси займала 142 місце із 178 країн і також вважалася частково вільною. РФ характеризувалася відсутністю політичного плюралізму і широко поширеною корупцією. Більшість населення країни отримувала інформацію з телебачення, якому бракувало різноманітності та яке перебувало під жорстким державним контролем. Стосовно друкованих ЗМІ – лише декілька газет на чолі з «Новою газетою» уникали тотального державного контролю і забезпечували мінімум плюралізму думок та поглядів. Поширеними явищами у РФ, а особливо на Північному Кавказі, були порушення прав людини та насильство щодо журналістів [285].

Сплеск патріотизму в грузинських ЗМІ відбувся 25 лютого 2009 р. у річницю окупації країни радянською Червоною армією в 1921 р. Радіостанції припинили передачу російських пісень, місцеві канали кабельного телебачення зупинили трансляцію російських серіалів та фільмів, було знову заблоковано міжнародний російськомовний «RTVi» та телеканал «Культура». Протест тривав лише один день, хоча основні російські канали новин були заблоковані ще з часів конфлікту [189].

Висновки до розділу 3

Як на початковому етапі російсько-грузинського конфлікту 2008 р., так і пізніше РФ використовувала викривлену інформацію для виправдання воєнної агресії та окупації частини Грузії, залучаючи для цього ЗМІ та дипломатичні ресурси. РФ частково вдалося сформуванню думку у світової спільноти про Грузію як державу-агресора, яка першою розпочала воєнний наступ у Південній Осетії. Відображенням результатів російської діяльності став звіт, опублікований у 2009 р. Незалежною міжнародною місією з встановлення фактів щодо конфлікту в Грузії, яку очолила швейцарський дипломат Хайді

Тальявіні. Незважаючи на всі докази, що вказували на наявність регулярних підрозділів ЗС РФ, які не були миротворчими силами на грузинській стороні кордону між РФ та Грузією до 7 серпня 2008 р., у доповіді зазначається, що така присутність не може бути перевіреною і, відповідно, Грузія не мала права в цей момент здійснювати самооборону [234].

Доказами російської агресії в Грузії стали такі факти:

- РФ провела ретельну військову та дипломатичну підготовку до війни; регулярні підрозділи ЗС РФ, які не входили до складу миротворчих сил, вторглися на територію Грузії ще до 7 серпня;

- російське вторгнення 7 серпня стало актом агресії РФ проти Грузії, що визначено Статтею 3(а) Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 3314 «Визначення агресії», у якій чітко зазначено, що вторгнення збройних сил однієї держави на територію іншої держави є актом агресії;

- Грузія розпочала воєнну операцію лише з 23:35 7 серпня після початку російського вторгнення та отримання підтверджених повідомлень розвідки про пересування підрозділів ЗС РФ територією Грузії;

- збройні зіткнення відбулися у Цхінвалі вранці 8 серпня між грузинськими та російськими підрозділами із миротворчим статусом; у зіткненнях були задіяні військовослужбовці російських підрозділів спеціального призначення, прикомандировані до миротворців ще до початку війни;

- російські миротворчі підрозділи отримали наказ заблокувати рух грузинських підрозділів до Цхінвалі та виконували наказ стріляти на ураження;

- додатковими доказами російської агресії стали результати внутрішнього російського кримінального розслідування загибелі військовослужбовця в Південній Осетії 7 серпня; визнання В. Путіним у 2012 р. розробки ГШ РФ плану підготовки потенційної війни з Грузією та факт навчання російськими військовими інструкторами осетинських ополченців [232].

Конфлікт показав зростаючий вплив інформаційної війни, водночас виявив низку недоліків ЗС РФ у цій сфері та прискорив проведення російської військової реформи, що включатиме новітні досягнення в галузі інформаційних технологій. Російська сторона підштовхнула М. Саакашвілі до війни, яку вона

використала для посилення свого міжнародного впливу. Завдяки використанню потужніших ресурсів РФ вдалося отримати часткову перевагу та сформувати у міжнародній спільноті думку про державу-агресора Грузію, яка розпочала військовий конфлікт проти іншої етнічної меншини на власній території. Міжнародна спільнота хоча й засудила Росію за агресію проти Грузії, але завдяки успішно проведеним російським інформаційним операціям частину відповідальності за початок бойових дій покладають на тогочасне політичне керівництво Грузії. РФ вдалося перервати комунікацію керівництва Грузії із зовнішнім світом та власними громадянами, а коротке протистояння в Інтернеті між російськими та грузинськими хакерами викликало широку дискусію про силу впливу Інтернету на громадську думку під час конфлікту. Військова агресія РФ проти Грузії проходила під гаслом «примушування Грузії до миру» та подавалась в інформаційному просторі як «справедлива» відповідь за загибель російських миротворців та грузинські обстріли Цхінвалі. Своєю чергою Грузія наполягала на тому, що грузинські дії були спровоковані переміщенням через Рокський тунель значної кількості військових підрозділів регулярних ЗС РФ до Південної Осетії. Обидві сторони протягом війни застосовували тактику, яка містила головні складові інформаційних операцій – операції у комп'ютерних мережах, електронну боротьбу, військовий обман, операційну безпеку, психологічні операції [238].

Під час бойових дій сторони вели боротьбу не одна з одною, а за те, щоб міжнародна спільнота визнала їх правоту. PR-війна між Росією та Грузією була досить своєрідною – обидві сторони повідомляли інформацію лише про власні втрати, а не противника. Грузинська PR-кампанія активізувалась під час військових дій. Іноземні журналісти, які висвітлювали конфлікт, щодня отримували електронні листи з новинами, контактними даними, номерами мобільних телефонів чиновників, відеозаписами, довідковими матеріалами та доступом до телеконференцій з грузинами, починаючи з М. Саакашвілі. Боротьба за домінування грузинської та російської версій подій у світовому інформаційному просторі не припинилася навіть після закінчення військових дій. Частково виправдовуючи розмір власних витрат на PR, керівництво Грузії наполягало на тому, що РФ також витратила величезні суми на PR. Успіх

PR-кампанії Грузії став очевидним у серпні-вересні 2008 р., коли у більшості публікацій західні ЗМІ ігнорували факт нападу Грузії на Південну Осетію, показували руйнування та жертви лише у грузинських містах та цитували президента М. Саакашвілі, який звинувачував Росію у нападі. Завдяки успішно проведеній PR-кампанії Грузії вдалося сформувати образ держави, що має вільну пресу та перебуває на шляху до демократії.

РОЗДІЛ 4

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРОТИСТОЯННЯ МІЖ СТОРОНАМИ КОНФЛІКТУ ПІСЛЯ ЙОГО ЗАВЕРШЕННЯ

4.1. Активізація зусиль російської сторони з метою впливу в Грузії та на міжнародну спільноту

Після закінчення російсько-грузинського конфлікту в серпні 2008 р. новим напрямком зовнішньої політики РФ щодо Грузії стало використання концепції «м'якої сили», основні сили і засоби якої спрямовані на приваблення інших країн до своєї культури, образу життя, політичних ідеалів та програм. Це поняття уперше сформулював професор Гарвардського інституту державного управління імені Джона Ф. Кеннеді Джозеф Най-молодший. «М'якою силою» можуть володіти не лише держави, але й інші суб'єкти міжнародної політики – неурядові громадські організації та міжнародні установи [298]. За словами міністра закордонних справ РФ Сергія Лаврова, «використання «м'якої сили» є найкращим інструментом для просування національних інтересів Росії закордоном». Як результат – майже всі російські міжнародні фонди чи дослідницькі організації є бенефіціарами грантів Міністерства закордонних справ РФ [332].

РФ у політиці щодо Грузії використовує такі інструменти «м'якої сили» як дипломатична діяльність; захист прав та інтересів громадян РФ, які проживають закордоном; співпраця у галузі культури, освіти та науки; діяльність громадських організацій; вплив на медіапростір; релігійний фактор. Основні наративи, які поширює РФ щодо Грузії такі: 1) Грузія повинна залишатися з Росією через її географічне розташування, спільну 200-річну історію та спільну православну релігію; 2) грузинський і російський народи є братніми народами, а політичне керівництво Грузії зраджує цій дружбі, йде проти історичної логіки та намагається вивести Грузію зі сфери впливу Росії; 3) вступ до НАТО та ЄС знищить Грузію, саме тому РФ повинна не допустити цього; 4) Захід є ненадійним партнером для Грузії [310].

В основу концепції російської «м'якої сили» покладена ідея «Русского

мира», згідно з якою на пострадянському просторі проживає стільки ж росіян, скільки всередині РФ. До категорії росіян включають і двомовних осіб, які окрім рідної мови розмовляють російською. Завдяки цьому багато етнічних неросіян потрапили до категорії росіян. Відповідно до ідеї «Русского мира» на пострадянському просторі існує певна соціокультурна реальність, так званий цивілізаційний простір, що ґрунтується на спільній історичній пам'яті, поглядах на суспільний розвиток, православ'ї, російській мові та культурі. Хоча Грузія не є частиною «Русского мира», однак вона потрапила до категорії країн співвітчизників і територій, що «природно» та геополітично належить до російсько-політичної орбіти. Автором ідеї «Русского мира» є Петро Щедровицький, який вважає, що «великі країни в умовах глобалізації повинні розвиватися або шляхом колонізації, або за рахунок діаспор. Росіяни та російськомовні люди, які живуть за межами РФ є так званою «імунною системою» Російської Федерації» [166].

Прес-секретар президента РФ Д. Песков коментуючи ситуацію в Криму 7 березня 2014 р. заявив, що «В. Путін є головним гарантом безпеки «Русского мира», а зона відповідальності РФ у плані національної безпеки збільшилася, її кордони є ширшими, ніж державні кордони РФ» [118]. 18 березня 2014 р. В. Путін у зверненні до Федеральних зборів РФ озвучив ідею «розділеного російського народу як найбільшого розділеного народу у світі, що має право на возз'єднання» [112].

Російська православна церква відіграє велику роль у популяризації ідеї «Русского мира». Патріарх Кирилл на зустрічі з молдавськими священнослужителями заявив, що «Свята Русь це не етнічний, політичний, мовний термін, а духовний термін. Це єдність цінностей, духовна орієнтація, яка формує нашу духовну єдність і стоїть над будь-якими політичними кордонами». 3 листопада 2009 р. на III Асамблеї «Русского мира» патріарх Кирилл у виступі 38 разів згадував термін «Русский мир» стверджуючи, що «об'єднаний «Русский мир» може стати сильним актором у глобальній політиці, могутнішим за будь-які політичні альянси» [21]. Фактор православ'я РФ використовує для виправдання політичного та воєнного втручання закордоном. Завдяки Міжнародному фонду єдності православних народів Росія

фінансує різні форуми та конференції, на яких критикують та демонізують західний світ як антагоністичне суспільство для православної церкви [313].

Ідеї неоевразійства Олександра Дугіна також увійшли до концепції «Русского мира», відповідно до яких «принципи ліберальної демократії прямо суперечать російському світогляду». О. Дугін закликає до створення буферної зони навколо Росії – Євразійського простору (геополітичної зони від Каїру до Пекіну), до складу якої увійдуть протекторати (форма міждержавних відносин, при якій одна держава знаходиться під захистом іншої держави) і залежні держави. Постліберальний та неоконсервативний Євразійський союз буде консолідуватися навколо ідеї антиамериканізму та буде ізольованим від західних тенденцій на кшталт ЛГБТ-шлюбів, масової міграції і тероризму. Також О. Дугін критикує фашизм, комунізм та лібералізм як небезпечні ідеології для сімейних та релігійних цінностей [208].

Вперше ідея «Русского мира» була озвучена в 2007 р. під час щорічного послання президента В. Путіна до Федеральних зборів РФ: «російська мова є мовою історичного братства народів, вона є життєвим простором для багатьох мільйонів людей у російськомовному світі, спільноті, яка виходить далеко за межі РФ». 21 червня 2007 р. указом В. Путіна було створено Фонд «Русский мир», офіційними засновниками якого стали міністерство закордонних справ і міністерство культури РФ. Основними цілями Фонду є формування сприятливої для РФ громадської думки та популяризація «м'якої сили». Було створено кілька теоретичних шкіл для виявлення природи «Русского мира». Голова правління Фонду В'ячеслав Ніконов виділяє три напрямки: 1) геополітична концепція під назвою «Острів Росія» представлена Олександром Дугіним та Вадимом Цимбурським, яка підкреслює цивілізаційну ідентичність РФ, пропонує ізоляцію від світу, створення союзу пострадянських держав, який забезпечить РФ безпеку та суверенну позицію в Євразії; 2) геоекономічна, представлена Петром Щедровицьким та Олександром Неклессою, розглядає «російський геоекономічний світ, який складається з великої кількості російських діаспор, включаючи тих, хто працює у галузі високих технологій. Опора на ці діаспори допоможе РФ долучитися до технологічних, фінансових ресурсів заходу, інтегруватися з політичним та культурним ядром західної

цивілізації, що зміцнить позиції РФ у світовій економіці та політиці; 3) геокультурна парадигма представлена Сергієм Градіровським та Борисом Межуєвим, відповідно до якої ціль «Русского мира» – інтеграція РФ з країнами-джерелами міграційних потоків, розташованих у пострадянському просторі, РФ повинна створити спільноту за принципом Співдружності Націй, Організації американських держав чи Франкофонії [304]. Цілями Фонду є популяризація російської мови, що є національним надбанням Росії та важливим елементом російської та світової культури, та підтримка програм вивчення російської мови закордоном [22].

31 серпня 2008 р. у інтерв'ю президент РФ Д. Медведєв заявив: «Грузія займає важливе місце в списку привілейованих інтересів РФ. Ми підтримуємо особливі історичні стосунки і пов'язані дружбою та добросусідством». Після цього у Грузії активізувалася діяльність проросійських неурядових організацій, які популяризують ідеї неоевразійства, проводять антинатовську та антиєвропейську діяльність, ведуть політику зближення з РФ, спільно з російськими колегами організують зустрічі грузинської та російської молоді, запрошують групи грузинської молоді до Росії, проводять семінари-конференції за участі експертів з економіки, політики, ЗМІ, питань культури та мистецтва, створюють дружній та позитивний імідж РФ. Найбільш активними проросійськими неурядовими організаціями в Грузії є Інститут Євразії (проект «Народний рух за російсько-грузинський діалог та співробітництво»), «Історична спадщина», російський Центр Лева Гумільова, Наукове товариство кавказознавців, Клуб молодих політологів, Кавказьке співробітництво, Центр глобальних досліджень, Народний православний рух, Євразійський вибір (проект «Патріот ТБ»), Народно-патріотичний рух – нові ліві, Товариство Іраклія Другого, російський Фонд «Русский мир» (проводить курси російської мови для громадян Грузії), Фонд народного єднання Росії та Грузії, російський Фонд підтримки публічної дипломатії імені А.М. Горчакова, Грузино-Російський громадський центр імені Є.М. Примакова. Більшість з них були засновані після закінчення російсько-грузинського конфлікту 2008 р. та офіційного розірвання дипломатичних відносин між РФ та Грузією, їх засновниками часто виступають одні й ті ж самі особи [265].

Інститут Євразії був заснований у Грузії в 2009 р. Гульбаатом Рцхіладзе та Іраклієм Векуа. Головна мета організації – сприяти покращенню російсько-грузинських відносин. З приходом до влади у Грузії проросійських політичних сил у 2012 р., діяльність інституту активізувалася у напрямку відновлення дружніх відносин з РФ. У 2013 р. інститут заснував Клуб молодих політологів, учасники якого проводять антизахідний дискурс, наприклад, у виступах заявляють, що США та ЄС мають на меті підірвати національні традиції Грузії. Починаючи з 2014 р. представники організації відвідували зустрічі у РФ в Інституті країн СНД, Інституті прогнозування та врегулювання політичних конфліктів, Російському інституті стратегічних досліджень. У 2013 р. інститут запусив проект «Народний рух за російсько-грузинський діалог та співробітництво» (georus.org), який сприяв послабленню напруги у російсько-грузинських взаємовідносинах. У 2015 р. інститут започаткував ініціативу «Чому 9 травня – день перемоги Грузії», до якої залучили учнів та ветеранів Другої світової війни для об'єктивного висвітлення інформації про ці події. Партнерами організації є грузинські видання: «Geworld.ge», «Saqinform», «Iverioni», Центр Лева Гумільова, який поширює ідеї неоевразійства та Наукове товариство кавказознавців, створене у жовтні 2010 р. на конференції у Абхазії та зареєстроване у РФ, що спеціалізуються на вивченні Кавказу і націлені на співпрацю з РФ [265; 17].

У 2009 р. у Тбілісі Таріел Гагнідзе заснував неурядову організацію «Історична спадщина». У заяві, зробленій у процесі заснування організації, підкреслювалося: «оскільки інформація щодо Росії та Грузії фальсифікується – організація допоможе молодому поколінню дізнатися про справжнє минуле своєї країни. З цією метою вона публікуватиме державні історичні акти, сучасні спогади, біографічні матеріали тощо». У 2013 р. організація опублікувала грузинською мовою книгу «Невідомий Путін», у якій, за висловлюванням Т. Гагнідзе «зібрані матеріали, які об'єктивно відображають політику Росії як держави, і особистість президента Росії як головного провідника цієї політики» [109].

З 2009 р. публікується видання «Geworld.ge» (Грузія і світ), головний редактор – Іраклій Тодуа. Видання має тримовний (російська, грузинська,

англійська) веб-сайт, який оновлюється щодня. «Geworld.ge» активно висвітлює діяльність членів інституту Євразії, запрошує їх коментувати різні теми, поширює їх погляди, часто гомофобні та ксенофобні. У 2010 р. створено інформаційне агентство «Saqinform» (Грузінформ), головним редактором і власником якого є Арно Хідірбегашвілі. В матеріалах агентства переважають антизахідні настрої, воно співпрацює з грузинським медіа-союзом «Obieqtivi», створеним у 2010 р. та російським ІА «Rex» (www.iarex.ru). У 2012 р. Заур Начкебія заснував видання «Iverioni», яке публікує проросійські матеріали [265].

В 2011 р. Гульбаат Рцхіладзе і Нана Девдаріані заснували організацію «Кавказьке співробітництво». У Москві існує організація з такою ж назвою, з якою грузинська організація тісно співпрацює. Мета діяльності організації – відновлення наукових грузино-російських зв'язків. Організація провела конференції, серед яких «Велика Перемога, досягнута єдністю: Кавказ у роки Великої Вітчизняної війни» та «Демографічні проблеми, які існують у Грузії», російською мовою веде веб-сторінку «Росія-Грузія: експертний діалог» (georgiamonitor.ge). У лютому 2013 р. під час відвідин Північної Осетії представник організації Шота Апхаїдзе заявив, що «у 2008 р. М. Саакашвілі вчинив геноцид осетинського народу» [147]. Н. Девдаріані є також засновницею Центру глобальних досліджень, Народного православного руху та Народного правового фонду. У 2013 р. було засновано Центр глобальних досліджень, який провів низку конференцій та семінарів, присвячених негативному впливу НАТО в Грузії. Організація опублікувала дослідження, що ґрунтуються на поглядах або аналізі членів інституту Євразії, наприклад, «НАТО міфи та реальність», де Альянс зображений у негативному контексті [265].

В 2010 р. було засновано Народний православний рух, що співпрацює з виданням «The Georgian Times». Відповідно до статуту організації, її метою є сприяння побудові держави на основі православних цінностей, збереження грузинської ідентичності, розвиток і підтримка традиційного християнського способу життя, популяризація ідеї монархії як форми державного устрою Грузії та реалізація спільних проектів з Грузинською апостольською автокефальною

православною церквою [265].

У травні 2013 р. було засновано організацію Євразійський вибір, метою якої є реалізація культурних, освітніх, наукових та соціальних проєктів на євразійському просторі, проведення заходів для дітей та юнацтва. Організація займається благодійною діяльністю, виданням музейних та навчальних матеріалів, перекладом зарубіжної літератури. Засновник організації Арчіл Чкоїдзе часто виступає в ЗМІ як активний прихильник проросійської зовнішньої політики Грузії та популяризує ідеї неоевразійства О. Дугіна [31]. В 2010 р. Євразійський вибір створив Народно-патріотичний рух – нові ліві, який також поширював антизахідні настрої.

У 2009 р. було створено Товариство Іраклія Другого, головою якого став Арчіл Чкоїдзе. У сферу діяльності організації входять пропаганда російської культури та мистецтва в Грузії та навпаки – пропаганда грузинської культури та мистецтва в РФ; тісніша інтеграція російськомовного населення Грузії у грузинське суспільство та сприяння їм у вивченні державної мови; сприяння захисту прав російськомовного населення Грузії; розвиток грузино-російського діалогу на громадському рівні; сприяння початку та розвитку політичного діалогу між владою Грузії та РФ [113]. Організація ініціювала проведення курсів російської мови у Грузії, які фінансував заснований у РФ Фонд «Русский мир» [19], неодноразово організовувала мітинги з вимогами відновити дипломатичні відносини з РФ та проведення референдуму для визначення курсу зовнішньої політики країни. Фонд народного єднання Росії та Грузії є партнером Товариства Іраклія Другого, на веб-сайті якого публікували інформацію про відносини між РФ та Грузією. У 2015 р. Євразійський вибір та Товариство Іраклія Другого з метою поширення проросійських настроїв заснували інтернет-телебачення «Патріот ТБ» [265].

У 2010 р. у РФ було створено Фонд підтримки публічної дипломатії імені А.М. Горчакова. На офіційній інтернет-сторінці організації зазначається, що «міжнародні події останніх десятиліть продемонстрували, що політика «м'якої сили» – здатність держави та суспільства впливати на міжнародний простір за допомогою своїх культурних, історичних та політичних цінностей – не втрачає своєї значущості та важливості. Створення Фонду Горчакова стало

першим та унікальним для сучасної Росії механізмом державно-громадського партнерства у сфері зовнішньої політики, що дозволить інтенсифікувати міжнародну діяльність російських неурядових організацій та інших інститутів громадянського суспільства. Головне завдання Фонду – успішне формування гідного суспільно-політичного та ділового образу Росії у світі. За словами міністра закордонних справ Росії, голови Опікунської ради Фонду Сергія Лаврова, за понад десять років роботи Фонду вдалося досягти помітних успіхів у сфері підтримки громадської дипломатії, багато зробити для розширення міжнародних контактів вітчизняних некомерційних організацій. Підтримано понад 300 грантових проектів, проведено понад 500 заходів». Виконавчим директором та головою правління Фонду Горчакова став Леонід Драчевський [18]. За сприяння Фонду Горчакова у липні 2013 р. у Тбілісі було створено Грузино-Російський громадський центр імені Є.М. Примакова, який очолив Дмитрій Лорткіпанідзе. Громадський центр організовує і проводить зустрічі російських та грузинських експертів та громадських представників, проводить безкоштовні курси вивчення російської мови, активно співпрацює з вищими навчальними закладами Тбілісі та сприяє включенню студентів до значних міжнародних проектів за участі двох країн [14].

Грузинська неурядова громадська організація «Кавказький дім» також активно співпрацює з Фондом Горчакова. Спільно з останнім організація провела чимало конференцій між російською та грузинською молоддю. Зустрічі відбулися в рамках проекту «Російсько-грузинський діалог за мир та співробітництво», який був реалізований за підтримки Великобританії. На відміну від інших неурядових організацій, «Кавказький дім» не розповсюджує антизахідних настроїв [27; 265].

У листопаді 2014 р. в Грузії розпочала мовлення російська медіа-корпорація «Sputnik Georgia». Спочатку програми виходили в ефір на частоті FM 101.4, яка належала радіо «Монте-Карло». Цей факт викликав обурення з боку суспільства – неурядова організація «Інститут розвитку свободи інформації» вимагала оприлюднення документації та подальшого роз'яснення, а національна комісія з питань зв'язку Грузії розпочала відповідне провадження. Вивчення справи показало, що контент грузинською мовою для

«Sputnik Georgia» готувало інформаційне агентство «Newsgeorgia». Згодом були введені санкції проти обох організацій, радіомовлення було припинено. У 2015 р. головний редактор газети «Свободна Грузія» Тато Ласхішвілі зареєстрував товариство з обмеженою відповідальністю «Sputnik Georgia», яке є партнером «Obieqtivi» та «The Georgian Times». «Sputnik Georgia» веде інтернет-сторінку і транслює радіопередачі [265].

Російський медіапростір поширився на території Абхазії та Південної Осетії – відповідно до указу від 20 листопада 2009 р. президента Абхазії Сергія Багапша, стала обов'язковою безкоштовна трансляція семи російських телеканалів: «Первый канал», «НТВ», «ТВ-Центр», «РЕН ТВ», «Культура», «Петербургский 5-й канал», «Новое телевидение Кубани». Інформаційний простір Південної Осетії також повністю зайняли російські ЗМІ. Згідно законодавству Грузії, розповсюдження ЗМІ повинно бути ліцензованим, саме тому Грузинська Національна комісія зв'язку у 2009 р. наклала штраф на телекомпанії «НТВ», «ТВ-Центр», «Россия» і «Культура» за несанкціоновану трансляційну діяльність на території Абхазії та Південної Осетії та вимагала припинення несанкціонованого мовлення, але рішення комісії не було виконано. В Абхазія та Південній Осетії поширені російські інтернет-сайти та соціальні мережі. Наприклад, «Odnoklassniki.ru» з лютого 2009 р. дала можливість реєстрації користувачам з Абхазії та Південній Осетії як жителям окремих країн, а сервер «Яндекс-карти» змінив абхазькі та південноосетинські кордони роздільною лінією, що відокремила їх від Грузії [330].

У Грузії існують й інші громадські об'єднання, цілями яких є просування російської культури та розвиток російських культурних центрів у Грузії. У Тбілісі з 2003 р. діє Міжнародний культурно-просвітницький союз «Русский клуб», президентом якого є керівник Тбіліського державного академічного російського драматичного театру ім. Грибоедова Ніколай Свентицький. Спілка видає щомісячний соціокультурний журнал «Русский клуб». Громадські об'єднання «Радуга», культурно-благодійний та науково-освітній союз російської громади в Грузії, Російський культурний центр «Искра», Асоціація російськомовних журналістів Грузії, Російський культурний центр «Жемчужина», Союз російських жінок Грузії «Ярославна» також займаються

реалізацією культурних проєктів у Грузії – вони організують зустрічі, круглі столи у різних сферах культури, літературні вечори, вистави та інші заходи [301].

Іншим успішним середовищем для використання «м'якої сили» РФ став кіберпростір Грузії. У квітні 2009 р. проти грузинських веб-сайтів була здійснена потужна кібератака – були заблоковані веб-сайти суду та ЗМІ. Технологія, яка застосовувалася – це загальнодоступне комерційне програмне забезпечення, яке використовували адміністратори комп'ютерних мереж. Хакери модифікували програмне забезпечення таким чином, щоб воно відповідало їх руйнівним намірам. Вони послали певну кількість так званих стресових тестів, які зазвичай використовуються для оцінки обсягу серверів для обробки хвилі http-пакетів. Була також змінена інша програма – пошкоджені програмним забезпеченням веб-сайти направляли до випадково вибраних, неіснуючих адрес. Наприклад, під час атаки на веб-сайт Управління Патріарха Грузії англійська версія веб-сайту показала фразу, що викликала обурення азербайджанських ЗМІ. За кілька днів азербайджанські та грузинські духовні лідери та журналісти засудили цей факт як свідомий вчинок, який сприяє розпаленню ненависті, тим самим запобігаючи розвитку конфлікту. Кібер-атака на веб-сайт Управління Патріарха Грузії була проведена з Бельгії. В цей період також зафіксовані блокування електронних листів, зареєстрованих у грузинському домені .ge [330].

РФ активно використовує релігійний фактор як інструмент «м'якої сили» в Грузії. Близько 80% населення є послідовниками Грузинської апостольської автокефальної православної церкви, яка має високий рівень довіри у суспільстві. Після закінчення російсько-грузинського конфлікту 2008 р. відносини між Російською Православною Церквою та Грузинською апостольською автокефальною православною церквою залишалися хорошими. Обидві Церкви співпрацювали у справі надання допомоги цивільному населенню. Грузинський Католикос-Патріарх Ілья II відвідав зону конфлікту з пасторським візитом, привіз гуманітарну допомогу, хоча територія була окупована російськими військовими підрозділами. Після закінчення воєнних дій всупереч політиці Кремля Російська православна церква відмовилася

визнати Південну Осетію та Абхазію незалежними державами. Священний Синод Російської Православної Церкви ухвалив резолюцію, в якій офіційно визнавалася юрисдикція Грузинської Православної Церкви над Абхазькою та Південно-осетинською єпархіями. Але вже у вересні 2009 р. Абхазька Православна Церква оголосила про свою незалежність від Грузинської Православної Церкви. Для РФ Грузинська Православна Церква стала інструментом, який дозволив чинити тиск на грузинську громаду та просувати свої імперські амбіції – як наслідок грузинські церковнослужителі відкрито пов'язували ЄС із руйнуванням цінностей, підривом національних традицій Грузії та її духовної місії і поширювали антизахідні наративи [79].

Використання культурного чинника у контексті «м'якої сили» після закінчення серпневого конфлікту – РФ зосередилася на спробі завоювати симпатії грузинського населення шляхом створення образу друга. Використовуючи культуру як інструмент зовнішньої політики, РФ використовує старі радянські ідеї, кліше та стереотипи. Основний акцент робиться на спільному радянському минулому, статусі РФ як правонаступниці Радянського Союзу та спільному «російському просторі», пропагуються твори спільної радянської кінематографії. На територіях Абхазії та Південної Осетії проводилися масові заходи за участі російських культурних діячів. 11 листопада 2009 р. було підписано Угоду про співробітництво між Міністерствами культури РФ та Абхазії, а 6 липня 2010 р. – між Міністерствами культури РФ та Південної Осетії, що передбачали програми співпраці в сфері культури. З 2010 р. за участі учнів абхазьких шкіл відбувається акція «Георгієвська стрічка», присвячена святкуванню Дня перемоги у Другій світовій війні. У листопаді 2009 р. Абхазія розпочала процес переходу на російські телефонні коди +7 940 для мобільного зв'язку та +7 840 для стаціонарних телефонів, а у січні 2010 р. – повністю перейшла російську систему телефонних кодів. У Південній Осетії проходили круглі столи «Роль Росії у відновленні державності Осетії», «Росія та Південна Осетія в 21 столітті», «Осетини в російській армії», проводилася акція «Я-громадянин Росії» у рамках святкування Дня Росії, було відкрито Російський дім [255].

Освіта та наука також використовуються як інструменти російської

«м'якої сили» у Грузії. Навчальний процес у Грузії, окрім окупованих територій, проходить відповідно до навчальних програм та посібників, затверджених Міністерством освіти Грузії. Викладання в Абхазії та Південній Осетії здійснюється російською мовою за навчальними програмами та посібниками, затвердженими Міністерством освіти РФ, які повністю відповідають російській ідеології. Дуже мало уваги приділяється абхазькій та осетинській мовам, вивчення їх зводиться до рівня факультативного предмету. Це ж стосується і вивчення грузинської мови у місцях з переважаючим грузинським населенням, наприклад, у Ахалгорському районі Південної Осетії грузинська мова і література були вилучені з навчальної програми у 2010 р., а в Гальському районі Абхазії заборонено навчання грузинською мовою. Після закінчення загальноосвітніх навчальних закладів молоді з окупованих регіонів надається можливість отримання вищої освіти у вищих навчальних закладах РФ за щорічною квотою. Паралельно РФ проводить низку заходів за участі громадсько-наукових діячів Абхазії та Південної Осетії. Представники російських наукових кіл часто відвідують Абхазію для проведення спільних конференцій та розробки проектів, наприклад, у 2010 р. на базі Сухумського фізико-технічного інституту створено спільне російсько-абхазьке підприємств «ЭРА-СФТИ» з високотехнологічного виробництва полікристалічних панелей кремнію, які необхідні для екологічно чистого виробництва електроенергії [255].

Надання громадянства Російської Федерації жителям Абхазії та Південної Осетії використовувалося російською стороною як інструмент «м'якої сили» й після закінчення конфлікту. 26 серпня 2008 р. тодішній президент РФ Д. Медведєв підписав Указ про визнання незалежності Абхазії та Південної Осетії. 9 вересня 2008 р. були офіційно встановлені дипломатичні відносини між РФ та Республікою Абхазія, РФ і Республікою Південна Осетія. У квітні 2009 р. розпочали роботу Посольство РФ в Республіці Південна Осетія та Посольство РФ у Республіці Абхазія. У січні 2009 р. розпочало роботу посольство Республіки Південна Осетія в РФ, а 17 травня 2010 р. у РФ офіційно відкрито посольство Республіки Абхазія. 1 лютого 2010 р. підписано угоду про безвізовий режим між РФ та Республікою Південною Осетія та РФ і

Республікою Абхазія. 11 червня 2009 р. «Осетинское радио» поширило інформацію про те, що «у тимчасовому консульському пункті Міністерства закордонних справ РФ в Південній Осетії приймаються документи для оформлення закордонних російських паспортів». Факти надзвичайного тиску та примусу були зафіксовані в Гальському районі Абхазії та Ахалгорському районі Південної Осетії, де населення змушене було отримувати паспорти Абхазії та Південної Осетії разом з російськими паспортами. Оскільки соціально-економічна ситуація в Абхазії та Південній Осетії була надзвичайно критичною, а місцеве населення потерпало від масового безробіття, набуття російського громадянства надавало можливості безвізового руху між РФ та окупованими територіями та призначення пенсій та надбавок особам, які набували громадянства РФ [303].

На дипломатичному напрямку РФ доклала максимум зусиль для посилення свого впливу в регіоні, а також для припинення діяльності у 2009 р. міжнародних Місії ОБСЄ в Грузії та Місії ООН по спостереженню в Грузії. 12 серпня 2008 р. у Москві під час зустрічі президентів РФ Д. Медведєва та Франції Н. Саркозі було підписано план врегулювання воєнного конфлікту в Грузії в серпні 2008 р. так званий План Медведєва-Саркозі, 14 серпня цей План підписали керівники Абхазії та Південної Осетії, 15 серпня – президент Грузії М. Саакашвілі, 16 серпня – президент РФ Д. Медведєв. План включав шість пунктів: 1) не вдаватися до використання сили; 2) остаточно припинити всі воєнні дії; 3) забезпечити вільний доступ до гуманітарної допомоги; 4) збройні сили Грузії повертаються до місць постійної дислокації; 5) збройні сили РФ виводяться на лінію, що передувала початку бойових дій; 6) створення міжнародних гарантій щодо забезпечення стабільності та безпеки в Абхазії та Південній Осетії [15]. Згодом після консультацій з М. Саакашвілі теза про міжнародне обговорення статусу Південної Осетії та Абхазії, що раніше входила до шостого пункту Плану, була виключена. Початковий текст шостого пункту був таким: «початок міжнародного обговорення питання майбутнього статусу Південної Осетії та Абхазії». Після підписання документу звучали звинувачення порушення виконання РФ умов Плану відповідно до п'ятого пункту, оскільки на території Південної Осетії залишалися російські військові

підрозділи. РФ заявляла про недотримання умов цього договору Грузією. 8 вересня 2008 р. до Плану було додано три додаткові пункти: 1) стосувався порядку виведення збройних сил сторін на лінію, що передуює початку бойових дій; 2) розглядав продовження діяльності міжнародних місії ООН та ОБСЄ та розгортання нової спостережної місії ЄС чисельністю 200 спостерігачів до 1 жовтня 2008 р.; 3) початок ведення міжнародних дискусій щодо розвитку обстановки з 15 жовтня 2008 р. 9 вересня змінений План підписав президент Грузії М. Саакашвілі. 1 жовтня 2008 р. розпочала роботу неозброєна громадянська Місія спостерігачів Європейського Союзу, яка проводила моніторинг виведення збройних сил РФ з територій, прилеглих до Південної Осетії та Абхазії. Хоча мандат Місії діяв по всій території Грузії, проте де-факто органи влади Абхазії та Південної Осетії відмовляли спостерігачам у доступі до підконтрольних їм територій. Працівники Місії також заявляли про невиконання РФ п'ятого пункту Угоди, оскільки російські військові підрозділи та техніка й надалі залишаються у Абхазії та Південній Осетії. 13 лютого 2009 р. Рада Безпеки ООН ухвалила резолюцію, в якій вітала угоду з шести пунктів від 12 серпня 2008 р. та наступні заходи щодо її здійснення від 8 вересня 2008 р. [15].

Місія спостерігачів ОБСЄ працювала в Грузії з 1992 р., а її головною метою було сприяння мирному вирішенню конфлікту в Південній Осетії. Після подій 2008 р. та визнання з боку РФ незалежності Південної Осетії та Абхазії Російська Федерація висунула вимоги щодо умов продовження дії мандату цієї організації, який завершувався 1 січня 2009 р., лише якщо ОБСЄ визнає незалежність Абхазії та Південної Осетії. Згідно з російською версією, поряд з Місією ОБСЄ в Грузії повинна бути відкрита Місія ОБСЄ в Південній Осетії. Російська версія називала Південну Осетію «приймаючою країною» та вводила поняття «кордону між Грузією та Південною Осетією». Також передбачалося, що Місія ОБСЄ в Південній Осетії повинна проводити всі заходи в координації з приймаючою країною і підтримувати контакти з російським військовим контингентом, що б у разі виконання, узаконило російську військову присутність в Південній Осетії відповідно до положень ОБСЄ. Для легалізації діяльності де-факто органів влади у Південній Осетії була продумана така

версія – Місія ОБСЄ повинна допомогти органам влади Південної Осетії у врегулюванні міжетнічних відносин. Крім того, саме органи влади Південної Осетії, а не ОБСЄ повинні були обирати персонал Місії ОБСЄ і обмежувати кількість допоміжного персоналу, найнятого на місцях. Передбачалося укладення окремої угоди щодо деталей організаційного положення місії між ОБСЄ та де-факто органами влади Південної Осетії. Кожні шість місяців передбачалося продовження мандату Місії ОБСЄ в Південній Осетії за згодою країни-господаря, що б створило додаткові важелі впливу РФ на діяльність Місії ОБСЄ. Планувалося створення подібної Місії ОБСЄ у Абхазії. Оскільки ця версія виявилася неприйнятною, ОБСЄ почала працювати над проектом місії з нейтральним статусом, згідно з яким передбачалася присутність двадцяти двох спостерігачів з грузинської сторони та восьми спостерігачів на південноосетинській стороні з правом перетину адміністративних кордонів. Однак РФ не погодилася на такі умови – представник РФ в ОБСЄ Анвар Азімов заявив: «якщо питання Місії ОБСЄ не буде врегульовано до 30 червня 2009 р., то РФ припинить присутність ОБСЄ в Грузії в цілому». 30 червня 2009 р. Місія ОБСЄ в Грузії припинила діяльність [319].

Місія ООН по спостереженню в Грузії працювала з 1993 р., а її головною метою була перевірка виконання угоди про припинення вогню від 27 липня 1993 року, укладеного між урядом Грузії і фактичною владою Абхазії, з приділенням особливої уваги положенню в місті Сухумі, а також для розслідування повідомлень про порушення припинення вогню і здійснення зусиль з врегулювання подібних інцидентів із залученими сторонами. Під час конфлікту 2008 р. Місія ООН по спостереженню в Грузії базувалася у Верхній Кодорській ущелині, Зугдідському та Гальському секторах та налічувала 136 військових спостерігачів, на місцях у різних точках працювало 18 поліцейських ООН та 311 цивільних співробітників. Після закінчення конфлікту під час розгляду питання продовження мандату Місії ООН по спостереженню в Грузії Генеральний секретар ООН запропонував нейтральну назву – Місія ООН з питань стабілізації, при цьому ні в заголовку, ні в тексті доповіді не згадувалися Абхазія та Південна Осетія як частини Грузії. Це викликало реакцію з боку Грузії, яка не погоджувалася з де-факто визнанням

Абхазії, російська сторона вимагала використання термінів «Республіка Абхазія» та «кордони Абхазії». Через розбіжності членів Ради Безпеки ООН щодо продовження мандата, діяльність Місії ООН по спостереженню в Грузії була припинена 15 червня 2009 р. [333].

Оскільки Парламентська асамблея Європейського Союзу стала одним із важливих форумів для обговорення наслідків російсько-грузинського конфлікту, влада РФ намагалася на цьому майданчику активно відстоювати власну точку зору, дискредитувати грузинську сторону, уникати критики та неприйнятних резолюцій. Основні напрямки її діяльності були апеляційними до норм міжнародного права та ґрунтувалися на російській інтерпретації історичних чи сучасних реалій: 1) Грузія не має історичних прав на Південну Осетію, її приєднав до Грузії Й. Сталін, а осетини не бажають бути частиною Грузії; 2) РФ є єдиним покровителем і захисником осетинського народу – маленької і пригнобленої нації, яка постраждала від режиму М. Саакашвілі, а присутність військових підрозділів РФ в Південній Осетії та Абхазії пояснюється лише волею місцевого населення; 3) РФ не порушувала норм міжнародного права, оскільки існує принцип самовизначення націй; 4) Росія використала прецедент проголошення незалежності Косово, закликаючи до створення нового світового порядку та побудови нової архітектури безпеки у Європі, оскільки стара система є пережитком і довела свою неефективність; 5) РФ відіграє другорядну роль у цій ситуації і не несе за неї відповідальності, так як не було воєнного конфлікту між Росією та Грузією – був конфлікт між Грузією та Південною Осетією, який розпочала Грузія нападом на Південну Осетію, Росія виконували лише роль посередника, оскільки Абхазія та Південна Осетію мали власні органи управління; 4) РФ розглядає грузинський народ як братній, який відвернувся від Росії отримує військову допомогу від США, РФ в Грузії була в статусі миротворця, зусилля якої не оцінили; 5) М. Саакашвілі розпочав війну, щоб приховати внутрішні проблеми – у Грузії немає демократії, а більшість населення незадоволена діяльністю уряду; 6) Грузія повинна підписати договір про незастосування сили. Хоча Парламентська асамблея Ради Європи у відповідних резолюціях наполегливо закликала РФ скасувати визнання незалежності Південної Осетії та Абхазії,

забезпечити доступ моніторингових місій ЄС та ОБСЄ на цих територіях, сприяти разом з де-факто урядами Абхазії та Південної Осетії переміщенню грузинських громадян на цих територіях, засудила надання громадянства РФ населенню Абхазії та Південної Осетії та етнічні чистки грузинського населення в цих регіонах – РФ не виконала жодної із цих вимог, назвавши їх політизованими [318].

15 жовтня 2008 р. у Женеві розпочалися міжнародні переговори щодо забезпечення безпеки в Абхазії та Південної Осетії між Грузією, РФ та США за посередництва ЄС, ООН та ОБСЄ. РФ намагалася зробити Абхазію та Південною Осетією офіційними учасниками переговорів, проте Грузія не погоджувалася з цим. У форматі Женевських переговорів були сформовані дві робочі групи: одна щодо механізмів запобігання інцидентам та реагування на них, а друга – з питань внутрішньо переміщених осіб та біженців. У період з жовтня 2008 р. до липня 2010 р. було проведено дванадцять раундів переговорів. На різних етапах РФ звично піднімала тему постачання озброєння Грузії, критикувала уряди західних держав за постачання зброї до Грузії. Головною дипломатичною метою РФ на цих переговорах було питання підписання Грузією договору про невикористання сили з Абхазією та Південною Осетією. Хоча грузинська сторона заявляла, що подібну угоду (так званий План Медведєва-Саркозі) вже було підписано 12 серпня 2008 р. – РФ завжди посилювалася на «нові реалії», стверджуючи, що підрозділи ЗС РФ залишаються на територіях Абхазії та Південної Осетії на основі укладених з «двома урядами» угод. Грузинська сторона відмовляється взяти на себе односторонні зобов'язання та підписати угоду з Абхазією та Південною Осетією як окремими сторонами, наполягаючи на підписанні такої угоди між РФ та Грузією. Однак РФ також відмовлялася від підписання угоди та не визнавала себе стороною конфлікту [302].

Як бачимо, РФ доклала максимум зусиль у контексті застосування «м'якої сили» на дипломатичному, культурному, релігійному, освітньому фронтах для посилення свого впливу у Грузії. При цьому в Грузії працюють лише дві громадські організації з відкритою проросійською платформою – Інститут Євразії та Євразійський вибір, які співпрацюють з іншими

неурядовими організаціями, які були засновані після 2013 р. Діяльність Інституту Євразії зводиться насамперед до організації семінарів-конференцій, тоді як Євразійський вибір робить більший акцент на організації акцій протесту. Засновниками більшості громадських організацій у Грузії з відкрито антизахідною риторикою є одні й ті ж самі особи. Російські організації, що співпрацюють з Інститутом Євразії та Євразійським вибором – це Центр Лева Гумільова, Наукове товариство кавказознавців, Фонд підтримки публічної дипломатії ім. А.М. Горчакова та Фонд «Русский мир», які надають їм фінансову підтримку. Після 2013 р. російська «м'яка сила» особливо активізувалася в Грузії через діяльність неурядових громадських організацій та проросійських ЗМІ, особливо «Sputnik Georgia» [265].

4.2. Організація протидії грузинської сторони та її вплив на міжнародне співтовариство

Після закінчення серпневого конфлікту РФ активізувала інформаційну кампанію проти Грузії шляхом використання «м'якої сили», головною метою якої є створення реальної загрози національній безпеці Грузії та перешкоджання її подальшому демократичному розвитку. З метою організації протидії Грузія активізувала зусилля для боротьби з російськими викликами як всередині країни, так і з метою здійснення зовнішнього впливу на міжнародну громадськість. Головним інструментом для здійснення цього впливу на країни пострадянського простору стала російська мова, оскільки у Грузії російська мова залишається мовою спілкування для більшості етнічних меншин, які складають близько 20% населення, а також засобом комунікації між різними етнічними групами та аудиторіями – грузинською, азербайджанською, вірменською, російською. Абхазька та осетинська аудиторії у двох відокремлених регіонах (Абхазії та Південній Осетії) також потребують особливої уваги через посилення проросійського впливу. Зараз багато молодих людей у Грузії не володіють російською мовою, проте люди середнього та похилого віку все ще розмовляють нею та використовують російськомовні ЗМІ, переважно телебачення [310].

15 січня 2010 р. в Грузії розпочав мовлення російськомовний телеканал

«Первый кавказский», який припинив мовлення 19 жовтня 2012 р. з приходом до влади нового проросійського керівництва Грузії. Ідея створення телеканалу належала президенту Грузії М. Саакашвілі. Телеканал здійснював мовлення через супутники французького оператора «Eutelsat». Приблизно за два тижні після початку мовлення телеканал був відключений від супутника, що було пов'язано із закінченням пробного терміну мовлення чи внаслідок технічних неполадок. Передачі були доступні лише в інтернеті (pik.tv/ru). За словами заступника генерального директора телекомпанії Майї Бічікашвілі, «компанія «Eutelsat» відключила канал під тиском російського «Газпром-Медиа» не з технічних причин, а через зміст передач». Керівництво телеканалу подало на компанію «Eutelsat» до суду з комерційних суперечок у Франції і прогало справу. У свою чергу М. Саакашвілі назвав відключення мовлення телеканалу «небезпечним прецедентом міжнародної політичної цензури» [33].

14 липня 2010 р. канал було передано в управління приватній фірмі «Key 1», співробітниками якої були британські журналісти, з бюджету Грузії для діяльності телеканалу були виділені близько 7 млн. ларі, з яких 4,7 млн. отримала фірма «Key 1». До 22 листопада 2010 р. було проведено ребрендинг і канал отримав назву «Первый информационный кавказский» («PIK TV», «ПИК»). 23 листопада о 20.00 відбулося перше тестове мовлення телеканалу. З 1 січня 2011 р. відновилося повноцінне мовлення телеканалу на супутнику «Hot Bird E13». В червні 2011 р. додатково було здійснено переклад веб-сайту каналу англійською мовою [337].

Близько 70% програм каналу займали інформаційні випуски про новини Грузії, Росії та світу, мовлення було цілодобовим. Телеканал служив джерелом інформації для російськомовного населення Грузії, а також використовувався як засіб контрпропаганди. Завдяки високій якості тележурналістики та її альтернативному погляду телеканал здобув популярність на пострадянському просторі та викликав різку критику офіційної влади РФ. Телеканал «ПИК» здійснював мовлення на територію Північного та Південного Кавказу, України, Білорусі, Росії, Східної Європи, країн Балтії, Центральної Азії, Близького Сходу, Ізраїлю, Туреччини та Ірану, передачі також можна було переглядати в інтернеті. Телеканал «ПИК» був частиною Суспільного мовника Грузії та

фінансувався з державного бюджету. Відповідно до відкритих даних фінансування складало близько 4 млн. доларів на рік. Телеканал транслював документальні фільми про злочини більшовиків і про радянізацію Грузії, а також різні ток-шоу, які вели представники російської опозиції. Тематичні передачі: «Новини», «Підсумки з Діаною Тосунян», «Non stop з Віктором Топаллером», «Без терміну давності», «Головна тема», ведуча – Ксенія Собчак, «В гостях у Михалича», «Грузія з Олегом Панфіловим», ведучий – Олег Панфілов, «Історія в особах», «Кавказький портрет», присвячена культурі, ведуча – Алла Дудаєва (вдова Джохара Дудаєва), «Прес-дайджест», «Казки народів Кавказу». Щоденні передачі: «Заголовки дня», «Світ на піку», «Погляд із Кавказу», «Час Пік-Головні новини». Канал мав розвинену кореспондентську мережу в Баку, Єревані, Москві, Києві, Тель-Авіві, Махачкалі, Анкарі, Брюсселі, Вашингтоні, Владикавказі та Тегерані [117].

За словами генерального директора телеканалу Роберта Парсонса, «ми хочемо, щоб наш канал дивилися скрізь, де розмовляють російською, але нашою головною метою є Північний та Південний Кавказ. Єдина інформація, яку там отримують про Грузію, на жаль, надходить від російських телеканалів, налаштованих вороже. Хоча «ПІК» – кавказький канал, але він не буде каналом місцевого значення. Ми маємо намір представити Кавказу світ, а Кавказ – світові». Він також наголосив на використанні матеріалів кореспондентів з різних країн світу. Крім Р. Парсонса, до керівництва каналу запросили британські журналістів Девіда Чатера, який працював у зонах конфліктів та Мелані Енсті, яка співпрацювала з телекомпаніями «National Geographic» та «Arte France». За словами Р. Парсонса, початковий бюджет телекомпанії склав близько 7 млн. євро, які були витрачені на обладнання, адміністративні потреби, наймання та підготовку працівників. Інтернет-сторінкою каналу займався Зураб Кодалашвілі, який раніше співпрацював із «Бі-Бі-Сі», «Сі-Ен-Ен», «Рейтер» та був кореспондентом грузинської служби радіо «Свобода» [32].

Про те, що діяльність телеканалу «ПІК» була чинником роздратування для РФ висловлювалися експерти як у Росії, так і в Грузії. За словами генерального директора Центру політичної кон'юнктури РФ Сергія Міхеєва,

«за допомогою телеканалу Грузія прагне впливати на громадську думку на Північному Кавказі. Ціллю Грузії є розхитування ситуації на Північному Кавказі та зміна громадської думки на користь її нинішнього керівництва, що шкодитиме політичній владі РФ». Він стверджував: «важко оцінювати об'єктивність реальних інформаційних матеріалів, але ступінь впливу чинної грузинської влади буде досить великий, мова йде про пропаганду, яка буде спрямована проти Росії» [32].

Грузинські експерти стверджували, що створення російськомовного каналу є своєчасним та потрібним, зважаючи на те, яку інформацію про Грузію отримують росіяни. За словами політолога Гія Нодія «створення телеканалу стало сміливим кроком з боку грузинського керівництва. Грузії необхідно вести активну регіональну політику і кошти, які вона вкладає в діяльність каналу, будуть виправданими, якщо «ПІК» запропонує високоякісний продукт. Фактично, грузинський уряд намагається змагатися з Росією в російськомовному інформаційному просторі, що є важливим для Грузії в регіональному плані та змінить інформаційний російськомовний телепотік». Водночас журналіст Звіад Корідзе стверджував, що «з огляду на джерело фінансування телеканалу та його призначення, не може бути й мови про його неупередженість. Викликає подив, що професійні журналісти погодилися стати учасниками цього проекту, поставивши під загрозу свою репутацію. Сьогодні для Грузії набагато важливіше інформування місцевої аудиторії, аніж турбота про ступінь поінформованості громадян у регіонах Росії» [32].

На думку експерта та члена Клубу незалежних експертів Гії Хухашвілі, «риторика громадського телебачення Грузії значною мірою визначила його образ як рупора уряду Грузії, дискредитувавши цей проект. Створювати чисто пропагандистську машину, яка буде використана у міжнародній політичній боротьбі – це навіть не ХХ століття, це веде нас у якісь нетрі. За сьогоднішніми світовими стандартами такого допускати не можна». Експерт з питань Кавказу Мамука Арешідзе стверджував, «російська влада, вважала, що цей канал буде високої художньої якості, відіграватиме важливу роль у житті Кавказу, але вони прорахувалися» [33].

Однією із символічних фігур для каналу «ПІК» стала Алла Дудаєва, яка

перед відкриттям каналу в інтерв'ю журналу «Комерсант» назвала російську владу «тоталітарним режимом, який прийшов до влади шляхом перевороту». За її словами, «держава проводить терор проти власного народу, веде війни із сусідніми народами, грабує їх. Російські політики намагаються спровокувати нову війну на Кавказі, оскільки через Грузію має пройти нафтопровід, який заважає Росії диктувати свої умови усьому світу» [108].

5 серпня 2011 р. телеканал «ПІК» був серед трьох інтерв'юєрів президента РФ Д. Медведєва (разом з телеканалом «Russia Today» та радіостанцією «Эхо Москвы») [158]. Іншою символічною фігурою каналу «ПІК» у 2012 р. стала Ксенія Собчак. За твердженням керівника інформаційної служби телеканалу Катерини Котрікадзе, «залучення К. Собчак до роботи було потрібне з іміджевого погляду, оскільки вона дочка відомого російського політика-демократа Анатолія Собчака, якому М. Саакашвілі поставив пам'ятник у Тбілісі. Ще важливішим є те, що з А. Собчаком свого часу працював В. Путін, тому перехід К. Собчак на роботу на антиросійський канал носив в очах М. Саакашвілі такий же символічний характер, як і робота на ньому вдови Дж. Дудаєва Алли Дудаєвої». Проте, навіть рекламуючи досягнення М. Саакашвілі у боротьбі з бюрократією, К. Собчак заявляла, що не підтримує його зовнішньополітичної діяльності [61].

Протягом кількох років одним із облич телеканалу «ПІК» та активним прихильником політики М. Саакашвілі був Матвій Ганапольський, який заявляв, що: «у Росії кожен ставить Грузію за приклад, кожен! Ніхто тут не був, але кажуть: ось у Грузії ж зробили так, що немає корупції! Адже це робить країну привабливою!» В ефірі радіо «Эхо Москвы» він озвучив пропозицію запросити до Росії М. Саакашвілі та міністра внутрішніх справ Вану Мерабішвілі, заплатити їм великі гроші та повчитися у них». За словами М. Ганапольського, «М. Саакашвілі – президент Грузії, а не «кривавий режим», В. Мерабішвілі – міністр внутрішніх справ і співавтор реформ, які можна порівняти з реформами Ф.Д. Рузвельта під час Великої депресії у США» [89].

Іншим відомим ведучим програм телеканалу «ПІК» був Олег Панфілов, який переїхав до Грузії під час російсько-грузинського конфлікту 2008 р. та допомагав Раді національної безпеки Грузії розбудовувати інформаційну

політику. Перебуваючи з 9 серпня 2008 р. у Тбілісі, він здійснював аналіз інформаційної війни, розробляв контрзаходи та проводив тренінги для неурядових організацій, які працювали з біженцями із Південної Осетії [64]. За його ініціативи 13 вересня 2011 р. у Тбілісі в галереї «Tiflis Avenue» відбулася презентація проекту «Галстук їстівний, реформаторський». Галстуки були виготовлені з тклапі (висушеного соку фруктів) та поміщені в прозорі пластикові упаковки, їх вартість становила 5 ларі (близько 3 доларів). Кожен галстук був також забезпечений спеціальною інструкцією грузинською, російською та англійською мовами, де сказано, що «з'їдання галстуку сприяє реформуванню свого життя, покращенню його якості, пробуджує апетит до свободи та демократії. Протипоказаннями є: авторитаризм, радянський менталітет, особисте боягузтво, небажання бачити сусідів благополучними та щасливими». Акція стала відповіддю на антигрузинську пропаганду в Росії, засновану на випадку, коли 16 серпня 2008 р. телеканал «Бі-Бі-Сі» показав кадри, на яких нервуючий президент Грузії М. Саакашвілі під час розмови по мобільному телефону жував кінчик свого галстуку. За словами О. Панфілова, «прямого відношення до галстуку президента Грузії немає жодного. Ми просто сміємося з російської пропаганди та тих коментарів, які російські канали озвучують досі». Інцидент з галстуком став приводом появи численних фотоколажів, пародій та історій про божевілья М. Саакашвілі [77], (додаток Ж, рис. Ж 1, рис. Ж 2; додаток З, рис. З 1, рис. З 2).

У книзі «Невідома війна. Що відбулося в Грузії у серпні 2008 року» О. Панфілов зазначає: «якщо оцінювати успіх російської пропаганди у тривалій виснажливій боротьбі за уми російського та російськомовного обивателя, то винятковим шедевром під час російсько-грузинської війни у серпні 2008 р. слід вважати операцію під назвою «галстук Саакашвілі». В ситуації війни історія з галстуком допомогла уникнути багатьох проблем, пов'язаних з поясненням, куди поділися «2000 убитих мирних жителів сплячого Цхінвалі», чому російська армія втратила 7 літаків, чому не змогли зупинити численні випадки мародерства російських військовослужбовців та їхніх осетинських братів по зброї. Нарешті, чому світова спільнота так негативно поставилася до «порятунку осетинів від геноциду». Запитань у росіян виникало б дуже багато.

«Галстук Саакашвілі» врятував ситуацію хоча б ненадовго» [222, с. 650-651].

У регіонах Грузії населених переважно етнічними меншинами (вірменами у Самцхе-Джавахетії та азербайджанцями у Квемо-Картлі), більшість осіб негрузинської національності недостатньо інтегровані та залучені до соціокультурного та політичного життя Грузії, основною причиною є низький рівень знання грузинської мови. Протягом усього періоду діяльності телеканал «ПІК» інформував місцеве населення про внутрішню політику Грузії. З припиненням мовлення телеканалу «ПІК» у 2012 р. цю інформаційну прогалину заповнили російські телеканали. Найбільшими розповсюджувачами антизахідних позицій та російської пропаганди є грузинські телеканали «Obiectivi», «Imedi», друковані та електронні ЗМІ «Asaval Dasavali», «Saqinform», «Iverioni», «Geworld.ge», «The Georgian Times» та російське інформаційне новинне агентство «Sputnik Georgia», які мають російськомовні версії. Особливостями подачі інформації є поширення антизахідної та проросійської риторики, ксенофобських та гомофобних заяв, робиться акцент на відновленні російсько-грузинської дружби та нормалізації відносин [232; 310].

Хоча інформаційна війна, яку проводить РФ, не визнається загрозою національній безпеці Грузії в жодному офіційному урядовому документі, однак у Концепції національної безпеки Грузії від 2011 р. визначено: «воєнна агресія РФ у серпні 2008 р. мала на меті не лише окупацію грузинських територій і міжнародне визнання сепаратистських режимів, але й намагалася спровокувати зміни зовнішньої політики Грузії та насильницьке повалення її демократично обраного уряду. Правляча політична еліта РФ розглядає незалежну і демократичну Грузію як важливу загрозу. Російська Федерація має на меті перетворити Грузію на невдалу (фейлд)-державу, перешкодити реалізації європейського та євроатлантичного вибору Грузії та примусово повернути Грузію на російську політичну орбіту» [5].

«Kremlin Watch» – це стратегічна програма Європейського центру цінностей з політики безпеки, яка спрямована на викриття та протистояння інструментам російського впливу та операціям з дезінформації, спрямованим проти західних демократій. «Kremlin Watch» розробила методологію розгляду

ефективності відповіді держави на російські дезінформаційні кампанії: 1) політичне визнання загрози з боку представників держави; 2) державна стратегія та застосовувані контрзаходи; 3) відповіді контррозвідки. Для розуміння характеру грузинської відповіді слід розглянути такі аспекти: 1) політичні заяви представників грузинського уряду, парламентської більшості та опозиційних фракцій; 2) стратегічні документи, які визнають загрозу російської дезінформації та пропаганди; 3) практичні кроки такі як політичні ініціативи, створення відповідних державних органів, ініціювання відповідного законодавства в парламенті Грузії, що здійснювалися законодавчою і виконавчою гілками влади [321].

Підхід уряду Грузії щодо визнання загрози російських дезінформаційних кампаній можна умовно розділити на два етапи: перший – 2014-2016 рр. і другий – з 2016 р. по теперішній час. На першому етапі не вдалося подолати загрозу російської пропаганди та дезінформації, проте після 2016 р. певні стратегічні документи та політичний дискурс вказували на визнання урядом загрози російської пропаганди та дезінформації в Грузії. 6 вересня 2013 р. уряд Грузії затвердив Комунікаційно-інформаційну стратегію у сфері інтеграції до ЄС на період 2014-2017 рр., основною метою якої було поширення інформації серед населення Грузії про переваги, пов'язані з процесом євроінтеграції, про зобов'язання, які країна взяла на себе у рамках цієї програми, та популяризація процесу євроінтеграції. Поряд із стратегією були створені плани дій на 2014, 2015 та 2016 рр. До реалізації стратегії були залучені різні державні установи, включаючи інформаційні центри НАТО та ЄС і недержавні організації та делегація ЄС в Грузії. Стратегія, ґрунтувалася на досвіді країн у процесі інтеграції до ЄС, насамперед з питань інформування громадськості про конкретні зобов'язання та можливі переваги процесу інтеграції. Вона не була розроблена для прямої протидії повномасштабній та багатотематичній російській пропаганді, яка активізувалася у 2013-2014 рр. Стратегія була сфокусована виключно на питаннях інтеграції до ЄС і не включала напрямки партнерства Грузія-НАТО та Грузія-США [254].

У січні 2014 р. було створено Раду державної безпеки та управління кризовими ситуаціями Грузії, яка стала найвищим політичним органом з

визначення загроз безпеці держави. Члени Ради – прем'єр-міністр, міністр фінансів, міністр внутрішніх справ, міністр оборони та міністр закордонних справ Грузії. Рада оцінювала внутрішні та зовнішні загрози національній безпеці, надавала прем'єр-міністру основні пропозиції і заходи для прогнозування, викриття, запобігання та нейтралізації загроз життєво важливим національним інтересам. Засідання ради були закритими, тому немає відомостей чи радою обговорювалися питання стосовно протидії російській пропаганді. У серпні 2015 р. була створена Державна служба безпеки Грузії, яка також відповідала за питання національної безпеки [254].

Представники уряду Грузії неодноразово висловлювали стурбованість небезпекою російської пропаганди. У листопаді 2015 р., звертаючись до парламенту Грузії, прем'єр-міністр Георгій Квірікашвілі заявив, що «російська пропаганда є певною загрозою обраному шляху та стратегії країни». Аналогічні заяви озвучували інші представники виконавчої влади. Незважаючи на те, що загроза російської пропаганди була усно визнана на найвищому політичному рівні, громадськості не було повідомлено про заходи уряду щодо протидії пропаганді, що вказує на пасивність у цьому питанні тогочасного політичного керівництва держави [254].

У 2015 р. управління Державного міністра Грузії з питань європейської та євроатлантичної інтеграції створило Департамент стратегічних комунікацій. Департамент входив до партнерської мережі «East Stratcom Team» (Східної команди стратегічних комунікацій), яка була частиною представництва ЄС у сфері стратегічних комунікацій. Департамент готував щотижневі огляди дезінформації та розповсюджував їх через свій веб-сайт та сторінку у Facebook, водночас він був відстороненим від основних осіб, які приймають рішення. Як і «East Stratcom Team» грузинський департамент аналізував інформацію ЗМІ, але використовував інші механізми публічної комунікації для поширення оглядів дезінформації [254].

Протягом другого етапу було затверджено Комунікаційну стратегію уряду Грузії щодо членства Грузії в ЄС і НАТО на 2017-2020 рр., яка розглядала стратегічне середовище та визначала пропагандистські кампанії РФ проти Грузії. Зокрема, у стратегії визначалось: «дії російської «м'якої сили»

спрямовані на послаблення державних інституцій, дискредитацію євроатлантичної інтеграції та посилення проросійських і антизахідних сил. В інформаційному просторі значно зростає кількість проросійських неурядових організацій та ЗМІ, які виступають проти євроатлантичної інтеграції. Боротьба з російською «м'якою силою» є головним завданням для Грузії» [3].

У 2017 р. вперше учасники щорічної конференції послів, яку проводить Міністерство закордонних справ Грузії розглянули питання необхідності боротьби з російською антизахідною пропагандою в країні. У квітні 2018 р. грузинські прозахідні опозиційні політичні партії та парламентські фракції визнали цю загрозу – політична партія «Рух за свободу – Європейська Грузія» ініціювала в парламенті законопроект, спрямований на протидію поширенню російської пропаганди в Грузії. У травні 2018 р. голова парламенту Грузії Іраклій Кобахідзе наголосив, що «російська пропаганда викликає занепокоєння, необхідно проводити активну роботу з метою запобігання відповідним ризикам. Ми співпрацюємо з міжнародними партнерами у цих питаннях [183]. Заяви грузинських високопосадовців продемонстрували консенсус у визнанні російської пропаганди загрозою для Грузії та її прозахідних зовнішньополітичних прагнень, а політичні наративи політиків згодом були інтегровані до стратегічних державних документів.

Державна служба безпеки Грузії однією з перших визнала загрозу російської інформаційної війни в Грузії. Хоча у її щорічних звітах російська загроза розглядалася через призму контррозвідки, вона заклала основи для визнання такої загрози в інших державних документах. У звіті за 2017 р. були перераховані такі ключові інтереси іноземних розвідувальних органів: 1) заохочувати антизахідні настрої в грузинському суспільстві; 2) завдати шкоди репутації Грузії як надійного партнера на міжнародному рівні; 3) стимулювати недовіру, невпевненість, безвихідь і нігілізм у суспільстві; 4) створення дестабілізуючої бази на етнічному та релігійному ґрунті з метою культивування дезінтеграційних процесів по всій країні; 4) сприяти поляризації грузинського суспільства [8]. У звіті за 2018 р. зазначалося, що: «протягом звітнього періоду кампанія дезінформації була важливим інструментом «гібридної війни». Поляризація населення, поширення неправдивих думок і страхів, а також вплив

на важливі процеси шляхом маніпулювання суспільною думкою свідомо здійснювалися через фейкові новини, спотворення фактів та шляхом фальсифікації історії» [9].

У інших документах – Стратегічному оборонному огляді на 2017-2020 рр. та Комунікаційній стратегії на 2017-2020 рр. Міністерства оборони Грузії були визнані нові виклики для Грузії. Стратегічний оборонний огляд зазначав, що «використання Кремлем елементів «м'якої сили» та економічних інструментів проти національної безпеки Грузії є викликом для її безпекового середовища. Кремль зосередиться на посиленні використання елементів «м'якої сили» для ослаблення державних інституцій, посилення проросійських громадянських і політичних рухів та дискредитації прозахідного зовнішньополітичного курсу країни» [7].

Комунікаційна стратегія на 2017-2020 рр. визначала ключові комунікаційні цілі та бажані результати комунікації міністерства, чітко визнавала загрозу російської пропаганди та дезінформації для національної безпеки Грузії та її євроатлантичного курсу» [3]. Стратегія Комітету закордонних справ парламенту Грузії на 2018-2020 рр. визнавала появу нових викликів безпеки таких як гібридні загрози, інформаційна війна та антизахідна пропаганда. Стратегія уряду Грузії на 2017-2020 рр. для комунікації щодо членства Грузії в ЄС та НАТО стверджувала, що «Російська Федерація продовжує вести діяльність, спрямовану на анексію окупованих регіонів Грузії, і активно проводить пропагандистські кампанії, щоб перешкодити інтеграції Грузії до ЄС та НАТО» [4].

Задля протидії російській пропаганді та дезінформаційній кампанії проти Грузії, уряд зробив такі практичні дії:

1) створив департаменти стратегічних комунікацій у міністерствах. Деякі міністерства створили такі структури ще у 2015 р., але більшість – лише у 2018 р., після заяви 11 лютого 2018 р. прем'єр-міністра Грузії Мамуки Бахтадзе про необхідність створення ефективної скоординованої та активної системи стратегічних комунікацій у міністерствах країни для зменшення впливу антизахідної пропаганди та інформування громадськості про євроатлантичну інтеграцію [6]. У 2018 р. були створені підрозділи стратегічних комунікацій у

Адміністрації уряду, Міністерстві оборони, Міністерстві закордонних справ та Міністерстві внутрішніх справ. Відділ стратегічних комунікацій Міністерства закордонних справ проводив аналіз антизахідної пропаганди, планував та здійснював заходи реагування, під його наглядом перебував Інформаційний центр НАТО та ЄС, що займався інформуванням громадськості [23]. Відділ стратегічних комунікацій Міністерства оборони займався інформуванням громадськості про процес інтеграції до НАТО [321];

2) у квітні 2018 р. парламентська фракція «Рух за свободу – Європейська Грузія» ініціювала антиросійський законодавчий пакет, який передбачав: заборонити витрачання грошей в Грузії у пропагандистських цілях уряду РФ або організаціям, фізичним чи юридичним особам, основним бенефіціаром яких є Росія; заборонити уряду Грузії на законних підставах фінансувати, отримувати закупівлі або направляти бюджетні кошти організаціям, які виступають проти європейської та євроатлантичної інтеграції Грузії; заборонити уряду Грузії фінансувати медіа-організації, які безпосередньо поширюють повідомлення російської пропаганди та виступають проти територіальної цілісності Грузії. Однак парламентська більшість цей законодавчий пакет не прийняла [65];

3) Національна комісія з комунікацій Грузії (Georgian National Communications Commission) відповідно змінам до Закону про Суспільне мовлення у січні 2018 р. розпочала реалізацію проекту медіаграмотності. Було створено відділ медіаграмотності та розроблено стратегію розвитку та план дій, що охоплював досвід ЄС для підвищення рівня обізнаності громадськості та розвитку навичок критичного та творчого мислення [2].

Таким чином, виходячи з наявних політичних реакцій, зроблених грузинською державою, і дотримуючись методології «Kremlin Watch», можна обґрунтовано стверджувати, що у сфері контрдіяльності уряд Грузії вдається до «часткових ініціатив окремих кроків, які вживаються для протидії дезінформації». У Грузії не було продумано суттєвих ініціатив, які би ілюстрували підхід уряду у боротьбі з російською пропагандою та дезінформацією, вивчали б цілі, засоби і масштаби російських дезінформаційних кампаній та визначали б відповіді. На відміну від

грузинської держави, представники громадянського суспільства та неурядових громадських організацій були активнішими у боротьбі з російською пропагандою [198].

Громадські організації в Грузії доклали значних зусиль для протидії російській пропаганді та дезінформаційним кампаніям. Ці зусилля включали: розвінчування міфів, перевірки фактів, моніторинг антизахідних повідомлень; проведення кампаній з медіаграмотності; залучення традиційних медіа-платформ та проведення кампаній, спрямованих поширенню європейської та євроатлантичної інтеграції Грузії; створення соціальних мереж та інших платформ для протидії російській пропаганді та дезінформації; ініціювання відповідного законодавства у парламенті.

Співавтори звіту «Демократичний захист від дезінформації» Атлантичної ради Деніел Фрід і Аліна Полякова так визначають роль суб'єктів громадянського суспільства у протидії російським дезінформаційним кампаніям: «громадянське суспільство може бути швидшим і ефективнішим, ніж більшість урядів, у виявленні, протидії та дискредитації російської пропаганди. Для цього потрібно навчити громадськість та відповідні медіа-групи швидко визначити дезінформацію» [268]. Роль громадянського суспільства також підкреслював Брет Шафер, який характеризує цифрову дезінформацію як проблему всього суспільства, яка вимагає спільного вирішення. На його думку, громадянське суспільство в боротьбі з дезінформацією має такі ролі: 1) відстежувати, протистояти та викривати дезінформацію, що включає заходи вивчення тактики і прийомів дезінформації та заходів аналізу, перевірки та розвінчання конкретних наративів дезінформації; 2) громадянське суспільство не повинно обмежувати діяльність перевіркою фактів і розвінчуванням міфів, а має більше співпрацювати з громадськістю, в тому числі на місцевому рівні, для навчання громадян захисту від дезінформації; 3) громадянське суспільство повинне вимагати від посадових осіб серйозно ставитися до загроз цифрової дезінформації та чинити тиск на платформи чи служби, які сприяють поширенню дезінформації; 4) громадянське суспільство має усунути першопричини, які можуть бути використані проти громадськості [315].

Починаючи з 2013 р. представники громадянського суспільства здійснювали проти російських дезінформаційних кампаній у Грузії діяльність, яка включала перевірку фактів, розвінчання міфів та поширення медіаграмотності:

1) Factcheck.ge (Перевірка фактів) – це платформа, якою керує багатoproфільний аналітичний центр «Партнери з реформ Грузії» (Georgia's Reforms Associates). Метою проекту було посилення демократичних протипаганд, підвищення підзвітності уряду, використовуючи перевірку фактів як інструмент прозорості політичного та виборчого процесів. Спочатку проект боровся з фейковими новинами та антизахідною пропагандою, а починаючи з 2016 р. визначав фейкові новини як неправдиву або маніпулятивну інформацію, що поширювалася деякими ЗМІ, політиками чи конкретними акаунтами в соціальних мережах, здебільшого це стосувалося поширення антизахідних повідомлень [266];

2) Mythdetector.ge (Детектор міфів) – це проект, яким з 2014 р. керує неурядова організація «Фонд розвитку медіа» (Media Development Foundation), що спрямований на боротьбу з антизахідною пропагандою шляхом поширення заснованої на фактах інформації та підвищення медіаграмотності. З 2016 р. співпрацює з робочою групою East Stratcom. З листопада 2019 р. Mythdetector.ge є частиною Міжнародної мережі перевірки фактів (International Fact-Checking Network) американського Інституту медіа-досліджень Пойнтера (Poynter Institute for Media Studies). У вересні 2020 р. «Детектор міфів» уклав партнерство з Facebook для боротьби з дезінформацією в рамках програми Facebook з перевірки фактів третьою стороною [24]. Проект розкриває міфи у категоріях освіти, демографії, європейської інтеграції, економіки, оборони/безпеки, ідентичності, історії, конфліктів, ЗМІ, мігрантів, політики, юридичних/кримінальних справ, охорони здоров'я/біологічної безпеки, інтеграції до НАТО, неурядових організацій; виявляє маніпуляції з фотографіями та відео. Результатом діяльності організації «Фонд розвитку медіа» стали опубліковані щорічні звіти, у яких були визначені ключові джерела антизахідної пропаганди, до яких увійшли ЗМІ, політичні партії та політики, представники громадськості та духовенства в Грузії [287]. У 2017 р.

«Фонд розвитку медіа» створив Індекс впливу Кремля, який оцінював політичні та медіа виміри впливу і досліджував реакцію громадянського суспільства на російський вплив у Грузії. Загальний індекс Грузії склав 54/100 [185];

3) Лабораторія цифрових криміналістичних досліджень Атлантичної ради (Atlantic Council's Digital Forensic Research Lab) – це організація, яка на внутрішньому та міжнародному рівнях проводить аналізи, що викриває такі прокремлівські наративи: анти-ЛГБТ-повідомлення, що розповсюджувалися перед проведенням ЛГБТ-прайду у Тбілісі; антизахідні наративи щодо будівництва порту Анаклія поблизу кордону з Абхазією; маніпуляцій навколо візиту до Грузії Генерального секретаря НАТО [175; 176; 177].

Представники громадянського суспільства використовували традиційні ЗМІ (телеканал «Руставі-2») для просування боротьби з російською пропагандою та дезінформацією. Організації «Transparency International Georgia» (займається боротьбою з корупцією) та «Coalition for Euro-Atlantic Georgia» (Коаліція за євроатлантичну Грузію) провели громадську кампанію під назвою «Сила в Європі», спрямовану на протидію антиєвропейській та антизахідній пропаганді. Група ЗМІ та громадських організацій також провели кампанію «Захисти свободу», спрямовану на захист Грузії від інформаційної війни РФ, у рамках якої було організовано низку заходів та громадських мітингів, зокрема зустрічі з внутрішньо переміщеними особами та проведення протестів проти енергетичних переговорів представників Грузії з російським «Газпромом» [159].

Також з'явилася низка соціальних мереж, а також онлайн- та офлайн-платформ – у 2018 р. створено «Легіон інформаційної оборони» (Information Defence Legion), діяльність якого координує «Центр стратегічних комунікацій-Грузія» (www.strat.com.ge). Організація пропонує членство всім бажаючим, проводить різні види діяльності, включаючи публічні лекції, огляд політичних подій, виступи в традиційних ЗМІ з метою зміцнення інформаційної безпеки Грузії [16].

Окрім онлайн-платформ, «Центр стратегічних комунікацій-Грузія» проводить різноманітні навчальні модулі зі стратегічних комунікацій у сфері комунікацій для державних, приватних, громадських чи політичних

організацій. Основою діяльності Грузинського центру стратегії та розвитку стало навчання державного сектору стратегічним комунікаціям, у рамках якого було реалізовано чотирирічний проект – Програму стратегічних комунікацій уряду Грузії, який фінансувався посольством США в Грузії. Проект включав проведення семінарів, тренінгів, навчальних поїздок, надання допомоги установам у вдосконаленні законодавчої бази, встановлення та розробку правил координації [26].

Представники громадянського суспільства ініціювали певні законодавчі пакети, спрямовані на пом'якшення впливу російської пропаганди та дезінформації. У 2017 р. «Transparency International Georgia» ініціювала пакет законодавчих, спрямованих на заборону передвиборчої агітації, у тому числі реклами, що містить загрозу порушення територіальної цілісності та конституційного ладу, незалежності і суверенітету Грузії та/або легітимації окупації частин її території з боку РФ [25].

Після закінчення російсько-грузинського конфлікту у 2008 р. представники влади та громадянського суспільства в Грузії активізували зусилля для боротьби з російськими загрозами як всередині країни, так і шляхом зовнішнього впливу на міжнародну громадськість. Значного успіху у цій боротьбі досягла діяльність грузинського російськомовного супутникового телеканалу «ПІК» у 2010-2012 рр., завдяки якій вдалося донести до російськомовної телеаудиторії пострадянського простору альтернативну точку зору, відмінну від загальноприйнятих російських наративів. Телеканал «ПІК» також інформував про внутрішню політику Грузії населення етнічних меншин (вірмен, азербайджанців, росіян), що проживають на території Грузії та є недостатньо інтегрованими до соціокультурного та політичного життя Грузії через низький рівень знання грузинської мови, таким чином сприяючи їх консолідації. Представники влади та громадянського суспільства вжили широкий ряд контрзаходів для протидії російській пропаганді та дезінформації – їм вдалося провести інформаційно-роз'яснювальну кампанію про переваги євроатлантичної інтеграції Грузії та популяризувати її.

Висновки до розділу 4

Після закінчення конфлікту РФ та Грузія спрямували зусилля на вплив на міжнародну спільноту з метою легітимізації власних дій. Російська сторона застосовувала «м'яку силу» на дипломатичному, культурному, релігійному, освітньому напрямках для посилення впливу у Грузії. Також РФ вдалося досягти стратегічної мети – припинити діяльність міжнародних Місії ОБСЄ в Грузії та Місії ООН по спостереженню в Грузії у 2009 р. та повністю ізолювати Абхазію та Південну Осетію від присутності представників міжнародних організацій. РФ доклала максимум зусиль для легітимізації де-факто органів влади Абхазії та Південної Осетії, а присутність російських військових підрозділів на їх території пояснювала укладанням відповідних угод з керівництвом Абхазії та Південної Осетії. Основні сили РФ на дипломатичному рівні були направлені на визнання російської сторони посередником у врегулюванні конфлікту, а не його стороною.

Після приходу до влади у Грузії в 2012 р. проросійських політичних сил було створено низку громадських неурядових організацій, які поширювали антизахідну риторику та прокремлівські наративи. Засновниками більшості з них є одні й ті ж самі особи. Вони активно співпрацюють з подібними російськими інституціями та отримують від них значну фінансову підтримку. Найбільш активними серед них є Інститут Євразії та Євразійський вибір, які проводять конференції, зустрічі, мітинги та акції протесту.

Задля протидії російському впливу представники влади та громадянського суспільства в Грузії активізували зусилля для боротьби з російськими загрозами. Значного успіху у цьому напрямку досягла діяльність у 2010-2012 рр. грузинського російськомовного супутникового телеканалу «ПІК», завдяки якій вдалось консолідувати етнічні меншини на території Грузії шляхом об'єктивного інформування про внутрішню політику та поточні події в країні. Представники влади та громадянського суспільства вжили широкий ряд контрзаходів на законодавчому рівні для протидії російській пропаганді та дезінформації.

Починаючи з 2013 р. представники громадянського суспільства здійснювали проти російських дезінформаційних кампаній у Грузії діяльність,

яка включала перевірку фактів, розвінчання міфів та поширення медіаграмотності серед населення країни. Було створені соціальні мережі, онлайн- та офлайн-платформи, діяльність яких координувалася «Центром стратегічних комунікацій» Грузії, що організовували та проводили різні заходи, включаючи публічні лекції, огляди політичних подій, виступи в традиційних ЗМІ з метою зміцнення інформаційної безпеки Грузії. Неурядова організація «Фонд розвитку медіа» у рамках проекту «Детектор міфів» уклала партнерство з компанією Facebook для боротьби з дезінформацією в рамках програми Facebook з перевірки фактів третьою стороною. Результатом діяльності цієї організації стали щорічні звіти, у яких визначались ключові джерела антизахідної пропаганди – ЗМІ, політичні партії та політики, представники громадськості та духовенства в Грузії.

ВИСНОВКИ

Поглиблений аналіз інформаційно-психологічного протистояння під час російсько-грузинського воєнного конфлікту у серпні 2008 р. з акцентуванням основної уваги на ключових пропагандистських заходах РФ та Грузії в боротьбі одне з одним за панівну роль в інформаційному просторі та за вплив на міжнародну спільноту дає можливість зробити такі висновки:

1. Попри достатньо широкий спектр історіографічних позицій та джерельної бази як із досліджень власне російсько-грузинського конфлікту, так і його історіографії, комплексної та цілісної наукової роботи, ґрунтовного аналізу з акцентуванням основної уваги на інформаційно-психологічному протистоянні Російської Федерації та Грузії і їхній боротьбі за вплив на міжнародну спільноту поки що немає. Сама ж історіографія перебуває на стадії формування, безперервного пошуку нових аспектів, переоцінок вже дослідженого та систематичного поповнення новими позиціями літератури та методологічними засадами наукових досліджень.

Встановлено, що західні дослідники по-різному оцінюють сторони конфлікту, різнобічно відображають історичні, геополітичні та інформаційно-протиборчі позиції його учасників, схиляються до думки, що конфлікт між Грузією та РФ існував давно, певний період був заморожений та спалахнув з новою силою у 2008 р. Вони підтверджують факт ретельної підготовки РФ до майбутньої війни у Грузії. Головною причиною конфлікту називають геополітичний вибір Грузії щодо вступу до НАТО та поглиблення інтеграційної співпраці з ЄС. Ключовим економічним чинником, який призвів до початку війни дослідники називають успішний запуск та функціонування нафтопроводу Баку-Тбілісі-Джейхан, що завдавав серйозних втрат Росії та створював незалежний від РФ шлях транспортування нафти з Азербайджану та Середньої Азії на світові ринки.

Російське та проросійське наукове середовище розглядало конфлікт як комплекс дій зі сторони РФ щодо захисту малих народів на території Грузії, що співпадає з офіційною позицією російського уряду.

Грузинські науковці досліджували причини і наслідки конфлікту для майбутнього Грузії. Питання активізації конфліктів в Абхазії та Південній Осетії вони пов'язували з новим розподілом територій та розширенням сфер впливу, який Російська Федерація активно проводить ще з 1990-х рр. з метою витіснення впливу Грузії з цих конфліктних регіонів і перетворення Грузії на прикордонну зону РФ.

Українські науковці не досліджували конфлікт фундаментально та використовували висновки як тієї, так і іншої сторони, надаючи перевагу російській позиції, обмежено досліджуючи грузинський сегмент ЗМІ, що обумовлено на нашу думку ефективними результатами проведеної інформаційної кампанії РФ в Україні.

Завдяки використанню широкої джерельної бази було проведено детальне, комплексне та багатоаспектне дослідження інформаційно-психологічного протистояння сторін під час конфлікту, що дозволило якнайповніше виконати поставлені завдання.

Застосована у дисертації методологія дослідження задовольняє сучасні методологічні принципи. В дослідженні поєднано різні методи історичного пізнання, які дають змогу забезпечити гідний науковий рівень розкриття теми та використано сучасний понятійно-категоріальний апарат. Загальнонаукові методи і принципи обумовили логіку викладу матеріалу та науковий об'єктивізм отриманих висновків, що дозволило розкрити поставлену мету, а залучення до наукового обігу інформації із різних джерел допомогло аналітично, критично їх оцінити та максимально використати у тексті роботи, помітно збільшивши її інформативність та якість.

2. Дослідження історичних передумов розвитку російсько-грузинського конфлікту 2008 р. дозволяє стверджувати про навмисне створення радянською владою майбутніх осередків сепаратизму в Грузії ще на початку ХХ ст. Після розпаду СРСР політичні конфлікти у Грузії перейшли до відкритого збройного протистояння як між Грузією і автономіями (Абхазією, Південною Осетією), які приховано підтримувалися російською стороною. З початку 1990-х рр. російські спецслужби створили та керували угрупованнями місцевих

сепаратистів в Абхазії та Південній Осетії, що призвело до жорстоких етнічних чисток та вигнання грузинського населення з Абхазії та подальшим розміщенням російського миротворчого контингенту на цій території. З приходом до влади В. Путіна у 1999 р. РФ активно проводила будівництво та модернізацію російських військових баз на грузинських територіях, які не підконтрольні уряду Грузії. Водночас Генеральним штабом РФ були розроблені плани потенційної війни проти Грузії, що включали організацію, підготовку та озброєння сепаратистів у Південній Осетії, які надаватимуть допомогу російським підрозділам у випадку виникнення відкритих бойових дій з Грузією. Також проводилася політична підготовка до визнання незалежності цих регіонів та масове надання громадянства РФ жителям Абхазії та Південної Осетії. У квітні 2008 р. розпочався підготовчий етап воєнної ескалації, яка охоплювала передислокацію російських військовослужбовців, постачання зброї та військової техніки до конфліктних регіонів і проведення провокацій.

3. Проведений аналіз публікацій у російських ЗМІ, повідомлень інтернет-блогів, заяв посадовців, виявлені «інформаційні вкиди» про можливу агресію Грузії проти Південної Осетії ще у доконфліктний період дають підстави стверджувати, що російська сторона заздалегідь готувала громадську думку до майбутньої війни. Підготовка проходила поетапно із залученням усіх можливих інструментів та засобів. Протягом 2006-2007 рр. посилювався політичний та військовий вплив РФ в конфліктних регіонах Грузії, була проведена фундаментальна робота щодо відокремлення та визнання незалежності цих регіонів. Для цього було розроблено та проведено ряд організаційних заходів, які включали військове нарощування та приготування, запровадження прямого російського контролю силових структур маріонеткових урядів самопроголошених утворень, жителям цих регіонів примусово надавалося громадянство РФ, використовувалися різноманітні важелі впливу на дипломатичному рівні.

З початку 2008 р. РФ взяла на інформаційно-дипломатичне «озброєння» процес проголошення незалежності Косово як окремої держави – РФ трактувала саме цей факт як можливість для офіційного визнання самопроголошених Абхазії та Південної Осетії. Протягом усього періоду

підготовки до майбутньої війни російська пропаганда безперервно застосовувала технологію дискредитації противника, було сформовано стійкий «образ ворога» – прозахідного президента М. Саакашвілі, який розпочав воєнні дії проти мирного населення Південної Осетії, з метою консолідації російської спільноти для подальшої боротьби проти грузинського агресора. Конфлікт став прикладом успішного застосування теорії рефлексивного управління у стратегічному вимірі та довготривалої інформаційно-психологічної операції проти М. Саакашвілі, якого спровокували до розв'язання конфлікту.

Можна стверджувати також про існування у Грузії плану підготовки до майбутньої війни – колишній міністр оборони Грузії І. Окруашвілі та результати звіту Незалежної міжнародної місії зі встановлення фактів щодо конфлікту у Грузії підтвердили розробку Збройними силами Грузії операції вторгнення до Південної Осетії.

4. Конфлікт показав зростаючий вплив інформаційної війни, водночас виявив ряд недоліків ЗС РФ у цій сфері та прискорив проведення російської військової реформи, що включала новітні досягнення в галузі інформаційних технологій. Російська сторона підштовхнула М. Саакашвілі до війни, яку вона використала для посилення свого міжнародного впливу. Завдяки використанню потужніших ресурсів РФ вдалося здобути часткову перевагу та сформувати у міжнародній спільноті думку про державу-агресора Грузію, яка розпочала воєнний конфлікт проти іншої етнічної меншини на власній території. Міжнародна спільнота хоча й засудила Росію за агресію проти Грузії, але завдяки успішно проведеним російським інформаційним операціям частину відповідальності за початок бойових дій було покладено на тогочасне політичне керівництво Грузії. РФ вдалося перервати комунікацію керівництва Грузії із зовнішнім світом та власними громадянами, а коротке протистояння в інтернеті між російськими та грузинськими хакерами викликало широку дискусію про силу Інтернету впливати на громадську думку під час конфлікту.

Воєнна агресія РФ проти Грузії проходила під гаслом «примушування Грузії до миру» та подавалась в інформаційному просторі як «справедлива» відповідь за загибель російських миротворців та грузинські обстріли Цхінвалі. Своєю чергою Грузія наполягала на тому, що грузинські дії були спровоковані

переміщенням через Рокський тунель значної кількості військових підрозділів регулярних ЗС РФ до Південної Осетії. Обидві сторони протягом війни застосовували тактику, яка містила головні складові інформаційних операцій – операції у комп'ютерних мережах, електронну боротьбу, воєнний обман, операційну безпеку, психологічні операції.

5. Беручи до уваги інформаційний аспект конфлікту слід зауважити, що спочатку російська інтерпретація конфлікту широкою поширювалася у ЗМІ країн Європейського Союзу. В авторитетних службах новин з'явилася інформація про початок бойових дій у ніч з 7 на 8 серпня 2008 р. – перші фотографії, що обійшли світ, показували обстріли мирного Цхінвали грузинською артилерією. Завдяки цьому російська пропаганда створила стійкий образ «Грузії-агресора», яку звинувачували у проведенні «геноциду проти осетинської етнічної меншини і загибелі 2000 цивільних осіб». Представлені таким чином «факти» вказували на те, що безпосередня відповідальність за початок конфлікту покладалася виключно на грузинську сторону та президента М. Саакашвілі, оскільки дії вищого політичного керівництва Грузії не були узгоджені з представниками Заходу, а комунікація Грузії зі світом була порушена – саме російське бачення розвитку ситуації у початковій фазі конфлікту широко висвітлювалася у світових ЗМІ.

Через відсутність альтернативних джерел інформації та блокування інформації безпосередньо з Грузії українські ЗМІ також відображали російську точку зору. Важливість подій в Грузії та їхні наслідки для Чорноморського регіону не були осмислені тодішнім українським суспільством, так як переважила позиція невтручання та небажання заглиблюватися в причини цього конфлікту. Українські політики та медіа надавали перевагу певному проросійському наративу, не вникали у проблему російсько-грузинських відносин, не зосереджувалися на реальних причинах конфлікту і не критикували воєнні дії РФ в Грузії.

Дослідивши історію особливостей у висвітленні російсько-грузинського конфлікту в серпні 2008 р. провідними російськими друкованими виданнями офіційною «Російською газетою», провладною «Комсомольською правдою» та опозиційною «Новою газетою» можна стверджувати про те, що з огляду на

численні тиражі цих газет, вони задавали тон, окреслювали певні рамки та виробляли критерії подачі інформації у відображенні подій в Грузії для інших друкованих видань РФ. Вони були рупором політики Кремля та здійснювали неабиякий інформаційно-психологічний вплив на населення країни. Під час проведення інтерв'ю журналісти цих видань наголошували на власній професійності та неупередженості у висвітленні подій, пишалися виконаною роботою, розмірковували про власну роль як посередників передачі правильної інформації для громадськості. Визначальними при описі подій у зоні конфлікту стали журналістська культура та політичні симпатії різних газет – журналісти чітко дотримуватися редакційної лінії своїх видань. Варто відзначити, що журналісти «Нової газети» не переслідувалися після війни за їх незалежне і критичне висвітлення подій. Цей факт підтверджує те, що в тогочасній російській друкованій пресі було менше офіційної цензури, на відміну від медійно-ефірних засобів масової інформації РФ.

6. Під час активної фази конфлікту сторони вели боротьбу не одна з одною, а за те, щоб міжнародна спільнота визнала їх законною стороною. PR-війна між Росією та Грузією була досить своєрідною – обидві сторони повідомляли завідомо завищену інформацію про власні втрати, а не противника. Грузинська PR-кампанія активізувалась під час воєнних дій – іноземні журналісти, які висвітлювали конфлікт, щодня отримували електронні листи з новинами, контактними даними, номерами мобільних телефонів чиновників, відеозаписами, довідковими матеріалами та доступом до телеконференцій з офіційними представниками Грузії.

Боротьба за домінування грузинської та російської версій подій у світовому інформаційному просторі не припинилася навіть після закінчення воєнних дій. Частково виправдовуючи розмір власних витрат на PR, керівництво Грузії наполягало на тому, що РФ також витратила величезні суми на PR. Успіх PR-кампанії Грузії став очевидним у серпні-вересні 2008 р., коли у більшості публікацій західних ЗМІ пропускали факт нападу Грузії на Південну Осетію, показували руйнування та жертви лише у грузинських містах та цитували президента М. Саакашвілі, який звинувачував Росію у нападі. Завдяки успішно проведеній PR-кампанії Грузії вдалося сформувати образ держави, що

має вільну пресу та перебуває на шляху до демократії.

7. Після закінчення конфлікту РФ та Грузія спрямували зусилля на вплив на міжнародну спільноту з метою легітимізації власних дій. Російська сторона застосовувала «м'яку силу» на дипломатичному, культурному, релігійному, освітньому напрямках для посилення впливу у Грузії. Також РФ вдалося досягти стратегічної мети – припинити діяльність міжнародних Місії ОБСЄ в Грузії та Місії ООН по спостереженню в Грузії у 2009 р. та повністю ізолювати Абхазію та Південну Осетію від присутності представників міжнародних організацій. РФ доклала максимум зусиль для легітимізації де-факто органів влади Абхазії та Південної Осетії, а присутність російських військових підрозділів на їх території пояснювала укладанням відповідних угод з керівництвом Абхазії та Південної Осетії. Основні сили РФ на дипломатичному рівні були направлені на визнання російської сторони посередником у врегулюванні конфлікту, а не його стороною. Після приходу до влади у Грузії в 2012 р. проросійських політичних сил було створено низку громадських неурядових організацій, які активно співпрацюють з подібними російськими інституціями та отримують від них значну фінансову підтримку для поширення антизахідної риторики та прокремлівських наративів у Грузії. Організації проводять конференції, зустрічі, мітинги та акції протесту. Засновниками більшості з них були одні й ті ж самі особи.

8. Задля протидії російському впливу представники влади та громадянського суспільства в Грузії активізували зусилля для боротьби з російськими загрозами. Значного успіху у цьому напрямку досягла діяльність у 2010-2012 рр. грузинського російськомовного супутникового телеканалу «ПІК», завдяки якій вдалось консолідувати етнічні меншини на території Грузії шляхом об'єктивного інформування про внутрішню політику та поточні події в країні. Починаючи з 2013 р. представники громадянського суспільства здійснювали проти російських дезінформаційних кампаній у Грузії діяльність, яка включала проведення публічних лекцій, виступи у ЗМІ, огляди політичних подій, перевірку фактів, розвінчання міфів, поширення медіаграмотності серед населення країни.

З огляду на актуальність інформаційно-психологічного протистояння під

час російсько-грузинського конфлікту як прикладу «гібридної війни», яка стала головним інструментом зовнішньої політики Російської Федерації на пострадянському просторі, за результатами дисертаційного дослідження можна сформулювати такі практичні пропозиції з удосконалення протидії інформаційно-психологічному впливу РФ, які вже є частково реалізованими в Україні:

– створити та популяризувати російськомовний телеканал, який через супутник цілодобово здійснюватиме мовлення на країни пострадянського простору з метою поширення відмінної від прокремлівської точки зору, також забезпечити доступ до інтернет-версії телеканалу з ціллю вплинути на громадську думку російськомовної аудиторії та змінити інформаційний телепотік. Показовою стала б участь у медійних проектах телеканалу відомих російських агентів впливу (телеведучих, політиків, блогерів), які також здійснювали б аналіз інформаційної війни, проводили б тренінги для неурядових організацій, що працюють з тимчасово переміщеними особами;

– воєнна агресія РФ проти держав пострадянського простору (Грузії та України) має на меті не лише окупацію їх територій і міжнародне визнання сепаратистських режимів, але й прагне спровокувати зміни зовнішньої політики та насильницьке повалення їх демократично обраних урядів. Правляча політична еліта РФ розглядає незалежні і демократичні Грузію та Україну як важливі загрози та має на меті перетворити їх на невдалі (фейлд)-держави, водночас перешкодити реалізації європейського та євроатлантичного вибору країн та примусово повернути їх на російську політичну орбіту – як засіб протидії потрібно на законодавчому рівні прийняти ряд нормативно-правових документів, які направлені на викриття та протистояння інструментам російського впливу та операціям з дезінформації, спрямованим проти західних демократій;

– проводити серед населення широку інформаційно-роз'яснювальну кампанію із залученням стратегічних комунікацій про переваги, пов'язані з процесом євроінтеграції, про зобов'язання, які країни взяли на себе у рамках цієї програми, та популяризувати процес євроатлантичної інтеграції. Водночас проводити кампанії з медіаграмотності для підвищення рівня обізнаності громадськості та розвитку навичок критичного та творчого мислення. Також

слід належним чином оцінити внутрішні та зовнішні загрози національній безпеці, надавати вищому політичному керівництву держав основні пропозиції і заходи для прогнозування, викриття, запобігання та нейтралізації загроз життєво важливим національним інтересам;

– поглибити співпрацю зі Східною командою стратегічних комунікацій, яка є частиною представництва ЄС у сфері стратегічних комунікацій, з метою проведення моніторингу і аналізу ЗМІ та підготовки оглядів дезінформації з подальшим розповсюдження їх в інтернеті. Варто паралізувати діяльність неурядових організацій, які є агентами поширення російської «м'якої сили» на пострадянському просторі та мають на меті ослаблення діяльності державних інституцій, посилення проросійських громадянських і політичних рухів та дискредитацію прозахідного зовнішньополітичного курсу країн;

– створити відповідні державні органи (департаменти стратегічних комунікацій у міністерствах), які здійснюватимуть протидію російському впливу, головними завданнями якого є заохочення антизахідних настроїв у суспільстві; нанесення шкоди репутації Грузії та України як надійних партнерів на міжнародному рівні; створення дестабілізуючої бази на етнічному та релігійному ґрунті з метою культивування дезінтеграційних процесів у країнах; сприяння поляризації суспільства за допомогою поширення неправдивих думок і страхів; вплив на важливі процеси шляхом маніпулювання суспільною думкою через свідоме розповсюдження фейкових новин, спотворення фактів та фальсифікації історії;

– на законодавчому рівні заборонити витрачання грошей в Грузії та Україні у пропагандистських цілях уряду РФ, організаціям, фізичним чи юридичним особам, основним бенефіціаром яких є Росія; заборонити уряду Грузії та України на законних підставах фінансувати, отримувати закупівлі або направляти бюджетні кошти організаціям, які виступають проти європейської та євроатлантичної інтеграції; заборонити фінансування медіа-організацій, які безпосередньо поширюють повідомлення російської пропаганди та виступають проти територіальної цілісності Грузії та України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. Нормативно-правові документи

1. Государственная дума. Постановление ГД ФС РФ от 21.03.2008 N 245-5 ГД «О заявлении Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации «О политике Российской Федерации в отношении Абхазии, Южной Осетии и Приднестровья» // Официальный сайт. URL: <https://duma.consultant.ru/page.aspx?953940> (дата зверн.: 23.09.2021).
2. Annual Report of the Georgian National Communications Commission // www.gncc.ge, 2018. URL: <https://comcom.ge/uploads/other/4/4120.pdf> (дата зверн.: 19.08.2021).
3. Communication strategy 2017-2020 // Ministry of Defence of Georgia. URL: https://mod.gov.ge/uploads/2018/2018/PDF/strategia_eng_2018.pdf (дата зверн.: 16.07.2021).
4. ევროკავშირსა და ნატოში საქართველოს გაწევრების კომუნიკაციის შესახებ საქართველოს მთავრობის სტრატეგიის 2017-2020 წლებისთვის დამტკიცების თაობაზე 13.04.2017. URL: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/3650131?publication=0> (дата зверн.: 16.11.2021).
5. National Security Concept of Georgia // Ministry of Defence of Georgia, 2011, – P. 8. URL: <https://mod.gov.ge/uploads/2018/pdf/NSC-ENG.pdf> (дата звернення: 15.07.2021).
6. On Government's Decision, Strategic Communications Structural Units to Be Created in Every Ministry // Government of Georgia, 02.11.2018. URL: https://www.gov.ge/print.php?gg=1&sec_id=497&info_id=68611&lang_id=ENG (дата звернення: 12.08.2021).
7. Strategic Defence Review 2017-2020 // Ministry of Defence of Georgia. URL: <https://mod.gov.ge/uploads/2018/pdf/SDR-ENG.pdf> (дата зверн.: 13.09.2021).
8. The Report of the State Security Service of Georgia 01.01.2017-31.12.2017 // State Security Service of Georgia. URL: <https://ssg.gov.ge/uploads/%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%92%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%98%E1%83%A8%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%98/S>

SSG%20Report%202017.pdf (дата зверн.: 16.09.2021).

9. The Report of the State Security Service of Georgia 01.01.2018-31.12.2018 // State Security Service of Georgia. URL: <https://ssg.gov.ge/uploads/%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%92%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%98%E1%83%A8%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%98/SSG%20Report%202018.pdf> (дата зверн.: 16.09.2021).

II. Архівні документи

10. ადმინისტრაციულ ერთეულთა განყოფილება. ჟურნალი მოამბე, 1922, 27:81-84.

11. დადგენილება #30, ჟურნალი მოამბე (შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატის ყოველკვირეული ორგანო), 1921, 15, თბილისი, გვ.14-15.

12. შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, ფ. 14, აღწ. 1, საქმე 10, ფურც. 121.

13. შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, ფ. 14, აღწ. 1, საქმე 48, ფურც. 12-13.

III. Сайти громадських та міжнародних організацій

14. Грузино-Российский общественный центр имени Е.М. Примакова // Фонд Горчакова. URL: <https://gorchakovfund.ru/centers/georgia/> (дата зверн.: 25.11.2021).

15. Данные о Миссии // EU Monitoring Mission in Georgia. URL: https://www.eumm.eu/ru/about_eumm (дата зверн.: 24.10.2021).

16. საინფორმაციო თავდაცვის ლეგიონი URL: <https://www.infoarmy.ge/ge/about> (дата зверн.: 23.10.2021).

17. Научное общество кавказоведов. URL: <http://www.kavkazoved.info/articles/about-us.html> (дата зверн.: 25.10.2021).

18. Обращение исполнительного директора // Фонд Горчакова. URL: <https://gorchakovfund.ru/about/appeal/> (дата зверн.: 15.11.2021).

19. Общество Ираклия Второго открывает в Грузии бесплатные курсы русского языка // Информационный портал фонда «Русский мир». URL: <https://ruskiymir.ru/fund/press/82592/> (дата зверн.: 18.11.2021).

20. Пресс-релиз №14/1589 от 12/03/2014 // Фонд «Право Матери». URL: <http://www.mright.hro.org/node/2052> (дата зверн.: 15.10.2021).

21. Третья Ассамблея Русского мира // Информационный портал фонда «Русский мир», 3 ноября 2009 года. URL: <https://russkiymir.ru/fund/assembly/the-third-assembly-of-the-russian-world/> (дата зверн.: 19.08.2021).

22. Фонд «Русский мир» // Информационный портал фонда «Русский мир». URL: <https://russkiymir.ru/fund/> (дата зверн.: 08.08.2021).

23. Information Center on NATO and EU for effective communication. URL: <http://old.infocenter.gov.ge/en#Team> (дата зверн.: 17.10.2021).

24. Mythdetector.ge. About us. URL: <https://mythdetector.ge/en/about-us/> (дата звернения: 13.07.2021).

25. Package of legislative amendments Against Pro-Russian Anti-State Propaganda // Transparency International Georgia, 2017. URL: <https://www.scribd.com/document/345723719/Package-of-Legislative-Amendments-Against-Pro-Russian-Anti-State-Propaganda> (дата звернения: 19.09.2021).

26. სტრატეგომ-საქართველო URL: <https://strat.com.ge/%e1%83%a9%e1%83%95%e1%83%94%e1%83%9c-%e1%83%a8%e1%83%94%e1%83%a1%e1%83%90%e1%83%ae%e1%83%94%e1%83%91/> (дата зверн.: 11.09.2021).

27. The center for cultural relations Caucasian House. URL: <http://caucasianhouse.ge/en/> (дата зверн.: 17.09.2021).

IV. Періодичні видання, інформаційні агенції

28. Абдуллин Раушан Мухамедович. Герои страны, 09 сентября 2009. URL: http://warheroes.ru/hero/hero.asp?Hero_id=12094 (дата зверн.: 12.01.2021).

29. Абхазия готова открыть второй фронт // Независимая газета, 2008. URL: https://www.ng.ru/cis/2008-08-05/1_abhazia.html (дата зверн.: 10.01.2021).

30. Алборов З. Южная Осетия: хроника разгорающейся войны // Осинформ, 17.07.2008. URL: <http://osinform.org/6994-juzhnaja-osetija-khronika.html> (дата зверн.: 05.01.2020).

31. Арчил Чкоидзе: Евразийский союз полезен для Грузии // Эхо Кавказа, 12 августа 2015. URL: <https://www.ekhokavkaza.com/a/27185114.html> (дата

зверн.: 05.01.2020).

32. Ахметели Н. В Грузии заработал новый русскоязычный телеканал // Би-би-си, 25 января 2011. URL: https://www.bbc.com/russian/international/2011/01/110125_georgia_tv (дата зверн.: 06.03.2020).

33. Ахметели Н. «Первому Кавказскому» в эфире отказано. Что дальше? // Би-би-си, 14 июля 2010. URL: https://www.bbc.com/russian/international/2010/07/100714_georgia_tv_lost_appeal (дата зверн.: 06.03.2020).

34. Баранец В. Кавказские уроки: год спустя // Комсомольская правда, 5 августа 2009. URL: <https://www.crimea.kp.ru/daily/24339.3/529558/> (дата зверн.: 06.03.2020).

35. Баранец В. Когда мы поехали выручать разведчиков, командир всем раздал крестики // Комсомольская Правда, 12 августа 2008. URL: <https://www.crimea.kp.ru/daily/24144/361954/> (дата зверн.: 06.04.2020).

36. Баранов А. Триллер «Холодная война-2» // Комсомольская правда. URL: <https://www.crimea.kp.ru/daily/24146.4/363591/> (дата зверн.: 06.04.2020).

37. Барбаш А. Война в Интернете // УкрРудПром, 14 августа 2008 года. URL: <https://ukrrudprom.ua/digest/ddos140808.html> (дата зверн.: 06.04.2020).

38. Беспалова Н. Сайты заняли оборону // Газета «Коммерсантъ», №142 от 13.08.2008. – С. 4. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/1010863> (дата зверн.: 06.04.2020).

39. Би-би-си отклонилась от генеральной линии // НТВ, 29.10.2008. URL: <https://www.ntv.ru/novosti/143365/> (дата зверн.: 26.05.2021).

40. Богданов В. Генштаб в открытом режиме. Генерал Ноговицын - о том, какие секреты хранили штабные карты грузинских агрессоров // Российская газета-Неделя, № 0(4744) 04.09.2008. URL: <https://rg.ru/2008/09/04/abhazia.html> (дата зверн.: 26.05.2021).

41. Бондаренко М. Шашки наголо // Независимая газета. URL: http://www.ng.ru/regions/2008-08-06/1_kazaki.html (дата зверн.: 26.05.2021).

42. Борисов Т. Гуманитарный спецназ // Российская газета. URL: <https://rg.ru/2008/08/12/osetia-razruha.html>. (дата зверн.: 26.05.2021).

43. Брезкун С. И Абхазия не Косово, и Россия не Сербия // Военно-промышленный курьер, №5 (221) 6-12 февраля 2008 г. – С. 10. URL: https://www.vpk-news.ru/sites/default/files/pdf/issue_221.pdf (дата зверн.: 20.06.2021).

44. Брезкун С. Кризис надуманный и реальный // Военно-промышленный курьер, №1 (217) 9-15 января 2008 г. – С. 9. URL: https://www.vpk-news.ru/sites/default/files/pdf/issue_217.pdf (дата зверн.: 20.06.2021).

45. Бриндза В., Безверха А. Українські медіа в інформаційних спецопераціях під час війни в Грузії // Детектор медіа, 16 вересня 2008. URL: <https://detector.media/kritika/article/40611/2008-09-16-ukrainski-media-v-informatsiinih-spetsoperatsiyakh-pid-chas-viini-v-gruzii/> (дата зверн.: 20.06.2021).

46. Бросок на Гори. Полковник А.Л. Красов // Блог писателя Сергея Галицкого. URL: www.blog.zaotechestvo.ru/2010/01/22/бросок-на-гори-полковник-а-л-красов/ (дата зверн.: 10.05.2021).

47. Бурмистров П., Гребцов И., Дятликович В., Хестанов Р., Великовский Д. Воюем ли мы с Америкой? // Эксперт, 28 августа 2008. URL: https://expert.ru/russian_reporter/2008/32/voyna_i_mir/ (дата зверн.: 10.05.2021).

48. Венедиктов А. Российско-американские отношения. Интервью с Сергеем Лавровом // Эхо Москвы, 8 апреля 2008 года. URL: <https://echo.msk.ru/programs/beseda/506017-echo/> (дата зверн.: 10.05.2021).

49. Виноградов М. 2008. Саакашвили вымещает свои сексуальные комплексы // Комсомольская правда, 11 августа 2008 г. URL: <https://www.crimea.kp.ru/daily/24143.5/361893/> (дата зверн.: 17.05.2021).

50. Владимир Путин: «Грузия нанесла смертельный удар по своей государственности» // Комсомольская правда. URL: <https://www.crimea.kp.ru/daily/24143/361219/> (дата зверн.: 15.02.2020).

51. Во время войны в Южной Осетии погибли 162 мирных жителя // Фокус, 23 декабря 2008. URL: <https://focus.ua/ukraine/31982> (дата зверн.: 25.03.2020).

52. Война воочию и по телевидению // Эхо Москвы, 17 августа 2008. URL: <https://echo.msk.ru/programs/tv/534264-echo/> (дата зверн.: 15.04.2021).

53. Война 08.08.08: Впервые о её тайнах в интервью Владиславу

Шурыгину генерал Хрулёв // Regnum. URL: <https://regnum.ru/news/polit/1525951.html> (дата зверн.: 03.11.2019).

54. Воробьев В. Геностыд. Убийство более двух тысяч мирных граждан не тронуло Запад // Российская газета. URL: <https://rg.ru/2008/08/11/osetia-smi.html>. (дата зверн.: 02.02.2020).

55. В России насчитали 162 убитых в Цхинвали и решили, что доказали геноцид // Фокус, 03 июля 2009. URL: <https://focus.ua/ukraine/48967> (дата зверн.: 13.12.2020).

56. «В случае продолжения авторитаризма Саакашвили Грузию ждут новые катастрофы!» - суперрезонансное заявления обмудсмена Грузии // Цензор.нет, 27.09.08. URL: https://censor.net/ru/news/38414/quotv_sluchae_prodoljeniya_avtoritarizma_saakashvili_gruziyu_jdut_novye_katastrofyquot__superrezonansnoe (дата зверн.: 18.07.2018).

57. В Україні відбулися акції протесту проти воєнних дій Росії у Грузії // УНІАН, 12 серпня 2008. URL: <https://www.unian.ua/politics/137058-v-ukrajini-vidbulisya-aktsiji-protestu-proti-voennih-diy-rosiji-u-gruziji.html> (дата зверн.: 19.10.2020).

58. Герасимов В. Ценность науки в предвидении // Военно-промышленный курьер, №8 (476) 27 февраля 2013. URL: <https://vpk-news.ru/articles/14632> (дата зверн.: 23.08.2020).

59. Голос Души. Блог Алана Кочиева о политике и жизни. Неделя в Цхинвале // Livejournal, 2008. URL: <https://guror-naroda.livejournal.com/663.html> (дата зверн.: 18.05.2020).

60. Горупай О. Брестская крепость Цхинвала // Красная звезда, 12 августа 2008. URL: http://old.redstar.ru/2008/08/21_08/3_01.html (дата зверн.: 18.05.2020).

61. Григорьев М. Режим М. Саакашвили: что это было. Москва: Кучково поле. 2013. URL: https://www.democracyfund.ru/userfiles/%d0%9c_%d0%a1_%d0%93%d1%80%d0%b8%d0%b3%d0%be%d1%80%d1%8c%d0%b5%d0%b2%20%d0%a0%d0%b5%d0%b6%d0%b8%d0%bc%20%d0%a1%d0%b0%d0%b0%d0%ba%d0%b0%d1%88

d0%b2%d0%b8%d0%bb%d0%b8%20-%20%d1%87%d1%82%d0%be%20%d1%8d%d1%82%d0%be%20%d0%b1%d1%8b%d0%bb%d0%be(1).pdf (дата зверн.: 27.11.2021).

62. Грузія оголосила війну Росії // Обозреватель, 9 серпня 2008. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/politics/72836-gruziya-ogolosila-vijnu-rosii.htm> (дата зверн.: 23.11.2021).

63. Драчук С. Грузія «відновлює конституційний порядок» у Південній Осетії // Радіо Свобода, 8 серпня 2008. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1189349.html> (дата зверн.: 22.10.2021).

64. Дубровык-Рохова А., «В России – варвары». Олег Панфилов: «Они присваивают чужое и никогда в этом не признаются» // газета «День» №34, 27 февраля 2015. URL: <https://day.kyiv.ua/ru/article/obshchestvo/v-rossii-varvary> (дата зверн.: 19.01.2021).

65. Європейська Грузія пропонує пакет законопроектів для зменшення російської пропаганди // 1tv.ge, 10.05.2019. URL: <https://1tv.ge/news/evropulisqartvelo-rusuli-propagandis-shesamcireblad-parlaments-kanonproeqtebis-pakets-stavazobs/> (дата зверн.: 15.03.2021).

66. Жертвами нападения Грузии на Южную Осетию стали свыше 1400 человек, заявил Кокойты // Newsru.com, 08 августа 2008 г. URL: <https://www.newsru.com/world/08aug2008/1400.html> (дата зверн.: 18.06.2021).

67. Жирохов М. Забута миротворча місія, 19 січня 2016 р. URL: <https://www.ukrmilitary.com/2016/01/georgia-1993.html> (дата зверн.: 06.06.2021).

68. Зануда А. 10 років Мюнхенській промові Путіна: тези і події // BBC Україна, 10 лютого 2017. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-38907631> (дата зверн.: 16.09.2021).

69. За сутки над Цхинвали сбиты два грузинских беспилотника // Лента.ру, 13 августа 2008. URL: <https://lenta.ru/news/2008/08/13/drone1/> (дата зверн.: 11.02.2021).

70. Заявление президента Джорджа Буша по Грузии // Голос Америки, 13 августа 2008. URL: <https://www.golos-ameriki.ru/a/a-33-2008-08-13-voa14/636421.html> (дата зверн.: 12.02.2021).

71. Илларионов А. Августовская война 08.08.08: Кто начал первым? //

Радио Эхо Москвы: Блог Андрея Илларионова, 14 сентября 2010. URL: <https://echo.msk.ru/blog/aillar/710462-echo/> (дата зверн.: 12.01.2021).

72. Илларионов А. Два героя. Раушан Абдуллин и Сергей Шевелев // Радио Эхо Москвы: Блог Андрея Илларионова, 06 ноября 2013. URL: <https://echo.msk.ru/blog/aillar/1192808-echo/> (дата зверн.: 12.01.2021).

73. Илларионов А. Жертвоприношение миротворцев. Показания свидетелей // Радио Эхо Москвы: Блог Андрея Илларионова, 21 октября 2013. URL: <https://echo.msk.ru/blog/aillar/1181606-%20echo/> (дата зверн.: 12.01.2021).

74. Илларионов А. За что Медведев наградил 10-ю бригаду спецназа орденом Жукова? // Радио Эхо Москвы: Блог Андрея Илларионова, 02 ноября 2013. URL: <https://echo.msk.ru/blog/aillar/1189776-echo/> (дата зверн.: 12.01.2021).

75. Илларионов А. Заявление Государственной Думы ФС РФ от 21 марта 2008 г. // Livejournal. URL: <https://aillarionov.livejournal.com/571991.html> (дата зверн.: 12.01.2021).

76. Илларионов А. Как готовилась война. Исследование Андрея Илларионова о том, что предшествовало августовским событиям 2008 года // Новая газета, № 69 от 1 июля 2009 г. URL: <https://novayagazeta.ru/articles/2009/07/01/42284-kak-gotovilas-voyna> (дата зверн.: 12.01.2021).

77. Имедашвили А. В Тбилиси прошла презентация съедобных галстуков, названных «Реформаторскими» // Sputnik-Грузия, 13.09.2011. URL: <https://sputnik-georgia.ru/20110913/214181558.html> (дата зверн.: 15.03.2021).

78. Интервью ведущим российским телеканалам // Сайт Президента России, 24 декабря 2008 года. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/2602> (дата зверн.: 18.05.2021).

79. Какачия К. Является ли грузинская православная церковь препятствием на пути к европейским ценностям? // PONARS Eurasia, 19 июня 2014 г. URL: <https://www.ponarseurasia.org/7051/> (дата зверн.: 16.05.2021).

80. Кигурадзе Т. Война в Грузии 2008 года: рассказ журналиста, оказавшегося в руках осетин // Би-Би-Си, 7 августа 2018. URL: <https://www.bbc.com/russian/features-45090215> (дата зверн.: 18.05.2021).

81. Кизилова И. Пермские солдаты оказались в эпицентре войны //

Пермские новости, 22 августа 2008. URL: <http://www.eartist.narod.ru/text19/111.htm> (дата зверн.: 12.01.2021).

82. Козаева Д. Если завтра война // Государственное информационное агентство «Рес», 03.08.2008. URL: <http://cominf.org/node/1166477828> (дата зверн.: 24.09.2020).

83. Козырев Г. «Враг» и «образ врага» в общественных и политических отношениях. Социологические исследования, № 1, 2008. URL: <http://ecsocman.hse.ru/data/881/626/1219/kozyrev.pdf> (дата зверн.: 17.05.2018).

84. Конституция Союза Советских Республик Европы и Азии (проект А. Д. Сахарова) // Новое время, № 52, 1989, – С. 26-27.

85. Корбут А. Восстановить справедливость // Военно-промышленный курьер, №16 (232) 23–29 апреля 2008 года, – С. 3 URL: https://www.vpk-news.ru/sites/default/files/pdf/issue_232.pdf (дата зверн.: 27.08.2021).

86. Корбут А. Небо России поставили под контроль НАТО // Военно-промышленный курьер, №12 (228) 26 марта-1 апреля 2008 года, – С. 3. URL: https://www.vpk-news.ru/sites/default/files/pdf/issue_228.pdf (дата зверн.: 27.08.2021).

87. Крикорян О. Грузия: Блоги о войне // GlobalVoices, 29 августа 2008 г. URL: <https://ru.globalvoices.org/2008/08/29/16/> (дата зверн.: 22.11.2021).

88. Лавров пообещал, что Украина попадет в НАТО только через труп России // Украинская правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2008/04/8/4437362/> (дата зверн.: 23.11.2021).

89. Ларина К. В гостях: Матвей Ганапольский обозреватель «Эха Москвы», журналист // Эхо Москвы, 22 августа 2010 г. URL: <https://echo.msk.ru/programs/sotr/703986-echo/> (дата зверн.: 21.11.2021).

90. Латынина Ю. Авторская передача // Радио Эхо Москвы, 09 августа 2008. URL: <https://echo.msk.ru/programs/code/532628-echo/> (дата зверн.: 20.10.2021).

91. Латышев А. Герой России Константин Тимерман: «Наши парни погибли не для того, чтобы мы сдались» // Известия, 02 октября 2008. URL: <https://iz.ru/news/341319> (дата зверн.: 12.01.2021).

92. Лащенко О. Мюнхенська промова Путіна – початок краху Росії? // Радіо Свобода, 10 лютого 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/myunhenska-promova-putina/31095096.html> (дата зверн.: 12.01.2021).

93. Ленский И. Абхазия не Косово // Военно-промышленный курьер, №2 (218) 16-22 января 2008 г. – С. 12. URL: https://www.vpk-news.ru/sites/default/files/pdf/issue_218.pdf (дата зверн.: 24.10.2021).

94. Лихачева О. Подвиг Олега Галаванова // Комсомольская правда, 12 марта 2009. URL: <https://www.kp.md/daily/24259.4/455235/?geo=14> (дата зверн.: 12.01.2021).

95. Матвеев А. Откат в нестабильность вполне вероятен // Военно-промышленный курьер, №1 (217) 9-15 января 2008 г. – С. 1-3. URL: https://www.vpk-news.ru/sites/default/files/pdf/issue_217.pdf (дата зверн.: 18.04.2021).

96. Медведев или Путин - кто принял решение ввести войска в Грузию? // Би-Би-Си, 7 августа 2008. URL: <https://www.bbc.com/russian/features-45097500> (дата зверн.: 13.06.2021).

97. Медведев рассказал «обеспокоенному» Бушу о задачах России в Южной Осетии // News.ru, 9 августа 2008. URL: <https://www.newsru.com/russia/09aug2008/medvbush.html> (дата зверн.: 17.09.2021).

98. Милов В. Глобалист: Уроки для больших // Ведомости, 09.01.2008. URL: <https://www.vedomosti.ru/newspaper/articles/2008/01/09/globalist-uroki-dlya-bolshih> (дата зверн.: 27.10.2021).

99. Минеев А. Не спрашивай, на кого падают бомбы? // Новая газета. URL: <https://novayagazeta.ru/articles/2008/08/10/36886-ne-sprashivay-na-kogo-padayut-bomby> (дата зверн.: 22.10.2021).

100. Мифы о войне в Грузии // Цензор.нет, 13 августа 2008. URL: https://censor.net.ua/resonance/418/mify_o_voyine_v_gruzii_reytar (дата зверн.: 13.09.2021).

101. Москва: Главный урок войны 2008 года - обращение к силе бессмысленно // EurAsiaDaily, 7 августа 2018. URL:

<https://eadaily.com/ru/news/2018/08/07/moskva-glavnyu-urok-voyny-2008-goda-obrashchenie-k-sile-bessmyslenno> (дата зверн.: 14.09.2021).

102. Мухин В. Воинствующие миротворцы // Независимая газета, 18.07.2008. URL: https://www.ng.ru/regions/2008-07-18/1_peacemakers.html (дата зверн.: 15.11.2021).

103. Мчедлишвили Н. Отозванный из России посол Грузии критикует Саакашвили за войну // Reuters, 29 сентября 2008. URL: <https://www.reuters.com/article/orutp-georgia-saakashvili-critics-200809-idRUMSE48S0WM20080929> (дата зверн.: 18.11.2021).

104. Мы не воюем напоказ // Известия, 08.08.2008. URL: <https://iz.ru/news/339677> (дата зверн.: 18.11.2021).

105. На войне как на войне? Нарушения гуманитарного права и жертвы среди гражданского населения в связи с конфликтом вокруг Южной Осетии // Human rights watch, 2009. URL: <https://www.hrw.org/report/2009/01/23/flames/humanitarian-law-violations-and-civilian-victims-conflict-over-south> (дата зверн.: 16.09.2021).

106. Награждение отдельной бригады спецназа Минобороны орденом Жукова // Официальный сайт Президента России, 08 августа 2011. URL: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/12227> (дата зверн.: 12.01.2021).

107. Народ Украины осуждает как Грузию, так и Россию, - опрос // Фокус, 02 сентября 2008. URL: <https://focus.ua/politics/25604/> (дата зверн.: 14.11.2021).

108. «Народ Чечни молчит, но это пока» // Коммерсантъ Власть, №45 від 16.11.2009, – С. 28. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/1272986> (дата зверн.: 15.10.2021).

109. «Неизвестный Путин» - в Тбилиси состоялась презентация новой книги // Грузинформ, 10.10.2013. URL: <http://ru.gruzinform.ge/news/14882/-neizvestnij-putin---v-tbilisi-sostoAlasi-prezentaciA-novoj-knigi.html> (дата зверн.: 23.10.2021).

110. Необходимо провести операцию принуждения к миру - Затулин об обстрелах Южной Осетии // Информационное агентство «Алания информ». URL: <http://osinform.org/7443-neobkhodimo-provesti-operaciju.html> (дата зверн.: 23.10.2021).

111. Новиков А. Абдуллин // Самиздат, 29 октября 2009. URL: http://samlib.ru/n/nowikow_a_1/raush.shtml (дата зверн.: 12.01.2021).

112. Обращение Президента Российской Федерации // Сайт Президента России, 18 марта 2014 года. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/20603> (дата зверн.: 15.11.2021).

113. Организация по восстановлению отношений с Россией создана в Грузии // Кавказский Узел, 14 января 2009. URL: <https://www.kavkaz-uzel.eu/articles/vosstanovlenie-sviazej/> (дата зверн.: 19.11.2021).

114. Отложенная война // Независимая газета, 4 августа 2008. URL: https://www.ng.ru/cis/2008-08-04/1_war.html (дата зверн.: 17.11.2021).

115. Павловская Т. Вернулся в строй // Российская Газета, 21 мая 2009. URL: <https://rg.ru/2009/05/21/reg-kuban/geroy.html> (дата зверн.: 12.01.2021).

116. Первая жертва войны – это всегда правда // Голос Америки, 12 августа 2008. URL: <https://www.golosameriki.com/a/a-33-2008-08-12-voa25/589842.html>

117. «Первый кавказский» начал вещать из Грузии на территорию России // Newsru.com, 18 января 2010 г. URL: <https://www.newsru.com/world/18jan2010/1kavkaztv.html> (дата зверн.: 19.12.2021).

118. Песков: Путин является гарантом безопасности русского мира // Взгляд, 7 марта 2014. URL: <https://vz.ru/news/2014/3/7/676150.html> (дата зверн.: 22.11.2021).

119. По всему миру проходят массовые протесты против агрессии России // Хартия'97, 12 августа 2008. URL: <https://charter97.org/ru/news/2008/8/12/8945/> (дата зверн.: 18.12.2021).

120. Поджигатели. 8 мифов о российско-грузинской войне 08.08.08 // Аргумент, 8 августа 2013. URL: <http://argumentua.com/stati/podzhigateli-8-mifov-o-rossiisko-gruzinskoj-voine-080808> (дата зверн.: 16.12.2021).

121. Почему Грузия проиграет будущую войну // Сегодня.ру, 27.02.2007. URL: <https://segodnia.ru/content/22813> (дата зверн.: 23.12.2021).

122. «Правда Цхинвала» - глазами осетинских фотокорреспондентов // Государственное информационное агентство «РЕС», 09.08.2009. URL: <https://cominf.org/node/1166480744> (дата зверн.: 21.12.2021).

123. Пресс-центр. Human Rights Watch: жертв было значительно меньше // Интерфакс, 23 января 2009. URL: <https://www.interfax.ru/presscenter/58895>_(дата зверн.: 15.10.2021).

124. Про смертельную ложь. Мое интервью с заместителем директора московского офиса «Хьюман райтс вотч» Татьяной Локшиной. Опубликовано в газете «Оцдаотхи саати» («24 часа») 16 февраля // Livejournal, 08 марта 2009. URL: <https://d-avaliani.livejournal.com/18682.html> (дата зверн.: 14.10.2021).

125. Пугатарёв И. Когда прыгнет тигр? // Независимое военное обозрение, 31.03.2006. URL: https://nvo.ng.ru/forces/2006-03-31/3_georgia.html (дата зверн.: 17.10.2021).

126. Путин В. Россия и меняющийся мир. Российская газета – Неделя №45 (5718), 27 февраля 2012. URL: www.rg.ru/2012/02/27/putin-politika.html (дата зверн.: 19.11.2021).

127. Пчелов О. За строкой указа // Красная Звезда, 22 августа 2008. URL: http://old.redstar.ru/2008/08/22_08/2_01.html (дата зверн.: 12.01.2021).

128. Пятницкая С. Окруашвили: «В 2005 году мы разработали военные планы по захвату и Абхазии, и Южной Осетии» // Комсомольская правда, 14 сентября 2008. URL: <https://www.kp.ru/online/news/140466/> (дата зверн.: 19.10.2021).

129. Россия видит угрозу войны между Грузией и Южной Осетией // Информационное агентство «Алания информ». URL: <http://osinform.org/7397-rossija-vidit-ugrozu-vojjny-mezhdu.html> (дата зверн.: 24.10.2021).

130. Ростова Н. Словесная перестрелка. Война началась. И информационная, к сожалению, – в самом разгаре // Новая газета. URL: <https://novayagazeta.ru/politics/39064.html> (дата зверн.: 25.10.2021).

131. Ручкин В. Вирус вождизма // Красная звезда, 13 августа 2008 года. URL: http://old.redstar.ru/2008/08/13_08/4_06.html (дата зверн.: 23.10.2021).

132. Рябов А. Народы не могут участвовать в дворовой драке // Новая газета. URL: <https://novayagazeta.ru/articles/2008/08/10/36884-narody-ne-mogut-uchastvovat-v-dvorovoy-drake> (дата зверн.: 23.12.2021).

133. Рябцев А., Чинкова Е. В Цхинвал вошли российские танки // Комсомольская правда. URL: <https://kp.ua/incidents/50934-v-tskhynval-voshly->

rossyiskye-tanky (дата зверн.: 23.12.2021).

134. Саакашвили вымещает свои сексуальные комплексы // Комсомольская правда. URL: <https://www.crimea.kp.ru/daily/24143.5/361893/> (дата зверн.: 23.12.2021).

135. Саакашвили и российские депутаты дискутировали о Косово // Civil.ge, 11.02.2008. URL: <https://civil.ge/ru/archives/171493> (дата зверн.: 24.12.2021).

136. Саакашвили о войне в Грузии в 2008 году: Буш думал, что Путин никогда его не предаст // Gordonua.com, 8 августа 2008. URL: <https://gordonua.com/news/worldnews/saakashvili-o-voyne-v-gruzii-v-2008-godu-bush-dumal-cto-putin-nikogda-ego-ne-predast-298612.html> (дата зверн.: 21.12.2021).

137. Саакашвили отдал приказ не открывать огонь в Южной Осетии // Кавказский Узел, 08 августа 2008. URL: <https://www.kavkaz-uzel.eu/articles/140142/> (дата зверн.: 18.12.2021).

138. Сквозь войну // Эксперт, 21 августа 2008. URL: https://expert.ru/russian_reporter/2008/31/skvoz_voynu/ (дата зверн.: 19.12.2021).

139. Следственный комитет при прокуратуре попросил журналистов предоставить материалы, подтверждающие факт грузинской агрессии в Южной Осетии // Эхо Москвы, 15 августа 2008. URL: <https://echo.msk.ru/news/534171-echo.html> (дата зверн.: 16.12.2021).

140. Соснина М. Пермские солдаты, не отслужившие полгода, будут отозваны из зоны конфликта // prn.ru, 02 сентября 2008. URL: <http://archive.li/r6F7A#selection-563.33-563.40> (дата зверн.: 12.01.2021).

141. С сайта «Красной звезды» удалено интервью капитана Сидристого о вторжении российских войск в ЮО до нападения Грузии // Newsru.com, 15 сентября 2008. URL: www.newsru.com/russia/15sep2008/udaleno.html (дата зверн.: 12.01.2021).

142. Степанов А. Грузинские танки лупили снарядами по нашей медицинской колонне // Комсомольская правда, 11 августа 2008. URL: <https://www.kp.md/daily/24143.5/361507/> (дата зверн.: 12.01.2021).

143. Степень объективности. Открытое письмо академику Андрею

Сахарову // Вечерний Тбилиси, 12 сентября 1989 г. С. 3.

144. Степень свободы. Актуальное интервью. Народный депутат СССР академик А.Д. Сахаров // журнал «Огонёк», № 31, июль 1989 г., – С. 26-29.

145. Стешин Д. Русские - наши братья! Добро пожаловать в Грузию! // Комсомольская правда. URL: <https://www.crimea.kp.ru/daily/24143/361128/> (дата зверн.: 12.01.2021).

146. США надсилають місію у Грузію // Бі-Бі-Сі, 13 серпня 2008. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news/story/2008/08/printable/080813_bush_georgia_oh.shtml (дата зверн.: 15.04.2021).

147. Тарханова Ж. Все списали на президентов // Эхо Кавказа, 19 февраля 2013. URL: <https://www.ekhokavkaza.com/a/24906986.html> (дата зверн.: 19.04.2021).

148. Тбилиси и Цхинвали обменялись угрозами // Газета «Коммерсантъ». URL: <https://www.kommersant.ru/doc/1008389> (дата зверн.: 16.06.2021).

149. Телевизионное обращение президента Саакашвили - 8 августа 2008, утро // Civil.ge, 8 августа 2008. URL: <https://civil.ge/ru/archives/173000> (дата зверн.: 13.06.2021).

150. Трухачев В. Новые свидетельства очевидцев грузинской агрессии: «Я хоронил брата прямо под воздушным боем» // Правда.ру, 15.08.2008. URL: <https://www.pravda.ru/society/279534-osetia/> (дата зверн.: 17.08.2021).

151. Україна продавала Грузії танки, але не системи ППО // Обозреватель, 21 серпня 2008. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/politics/47956-ukraina-prodavala-gruzii-tanki-ale-ne-sistemi-ppo.htm> (дата зверн.: 19.08.2021).

152. Фаличев О. Имя им – «Белый легион» // Военно-промышленный курьер, 11 января 2006. URL: <https://vpk-news.ru/articles/4750> (дата зверн.: 01.08.2021).

153. Федоров А. Великий провокатор // Комсомольская правда. URL: <https://www.crimea.kp.ru/daily/24146.4/363117/> (дата зверн.: 06.08.2021).

154. Фельгенгауэр П. С чем Грузия подошла к войне // Новая газета. URL: <https://novayagazeta.ru/articles/2008/08/10/36883-s-chem-gruziya-podoshla-k-voyne> (дата зверн.: 09.08.2021).

155. Фельгенгауэр П. «Это была не спонтанная, а спланированная война»

// Новая газета. URL: <https://novayagazeta.ru/articles/2008/08/13/36960-eto-byla-ne-spontannaya-a-splanirovannaya-voyna> (дата зверн.: 07.08.2021).

156. Франке Т., Юрченко Л., Запуск нефтегоню Баку-Джейхан: Україні є чому повчитися // Німецька хвиля, 14 травня 2005. URL: <https://www.dw.com/uk/запуск-нафтогону-баку-джейхан-україні-є-чому-повчитися/a-2468404> (дата зверн.: 09.08.2021).

157. ФСБ России назвала фамилии разоблаченных агентов грузинской разведки // Newsru.com, 12 августа 2008 г. URL: <https://www.newsru.com/russia/12aug2008/gruz.html> (дата зверн.: 10.08.2021).

158. Хаиндрава И. Северокавказская политика Грузии в контексте поставгустовских «новых реалий». Фактор Северного Кавказа в контексте грузиноабхазского конфликта, Июль 2012. URL: <https://www.international-alert.org/wp-content/uploads/2021/08/Caucasus-Georgia-Abhazia-North-Caucasus-Factor-RU-2012.pdf> (дата зверн.: 11.08.2021).

159. Харадзе Н. Кампанія – «Сила в Європі!» კამპანია - „ძალა ევროპაში!“ // Радіо свобода, 05 квітня 2018 року. URL: <https://www.radiotavisupleba.ge/a/eka-gigauri-duta-skhirtladze-dilis-saubrebshi/29146846.html> (дата зверн.: 14.09.2021).

160. Хроленко А. Комбат-Батяня // Красная Звезда, 11 августа 2008. URL: http://old.redstar.ru/2008/08/19_08/3_01.html (дата зверн.: 12.01.2021).

161. Хроники необъявленной войны. Эвакуация из Цхинвали продолжается // Информационное агентство «Алания информ». URL: <http://osinform.org/7417-khroniki-neobjavlennoj-vojjny.html> (дата зверн.: 12.09.2021).

162. Членство в НАТО сулит Грузии окончательную утрату автономий – РФ // Reuters. URL: <https://www.reuters.com/article/orutp-russia-nato-georgia-20080311-idRUDYO14793020080311> (дата зверн.: 16.09.2021).

163. Шеремет П. Абхазия: ни мира, ни войны, ни отдыха // журнал «Огонёк». URL: <https://www.kommersant.ru/doc/2301166> (дата зверн.: 13.10.2021).

164. Шестаков Е. Волки и овцы // Российская газета. URL:

<https://rg.ru/2008/08/14/gruzia5.html> (дата зверн.: 15.10.2021).

165. Шурыгин В. Война 08.08.08: Впервые о её тайнах в интервью Владиславу Шурыгину генерал Хрулёв // Regnum, 27 апреля 2012. URL: <https://regnum.ru/news/1525951.html> (дата зверн.: 12.01.2021).

166. Щедровицкий П. Русский мир и Транснациональное русское // Центр гуманитарных технологий. 28.08.2006. URL: <https://gtmarket.ru/laboratory/expertize/2006/2508> (дата зверн.: 15.03.2021).

167. Эвакуация в Россию около 20 000 мирных жителей Цхинвали 3-7 августа 2008 // Сухуми.info. URL: <https://www.сухуми.info/2018/08/evacuation-from-tskhinvali-3-7-august-2008.html> (дата зверн.: 25.07.2021).

168. Эксклюзивное интервью с Ивлианом Хаиндрава // газета «Мтели Квира» («Резонанс»-«Вся неделя»), №224 (5737), 18 августа 2008 г.

169. Южная Осетия готовится к войне // Информационное агентство «Алания информ». URL: <http://osinform.org/7371-juzhnaja-osetija-gotovitsja-k-vojne.html> (дата зверн.: 23.09.2021).

170. Ющенко заявив, що Росія своїм флотом втягує Україну в конфлікт // Українська правда, 12 серпня 2008. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2008/08/12/3519284/> (дата зверн.: 21.09.2021).

171. Ющенко: рішення Кремля неприйнятне для України // Голос Америки, 27 серпня 2008. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/a-49-2008-08-27-voa1-87032882/227236.html> (дата зверн.: 22.08.2021).

172. Asmus R., Holbrooke R. Black Sea Watershed // The Washington Post, 11 August 2008. URL: <http://www.gmfus.org/commentary/black-sea-watershed> (дата зверн.: 19.08.2021).

173. Bogardus K. Georgia builds up its lobbying, PR efforts // The Hill, 19 March 2009. URL: <https://thehill.com/homenews/administration/4619-georgia-builds-up-its-lobbying-pr-efforts> (дата зверн.: 22.11.2021).

174. Bumgarner J., Borg S. Overview by the US-CCU of the Cyber Campaign Against Georgia in August of 2008 // US-CCU Special Report, 2009. URL: <http://www.projectcyw-d.org/resources/items/show/138> (дата зверн.: 02.10.2021).

175. Buziashvili E. Anti-LGBT Facebook Posts Proliferate in Georgia Before

Tbilisi Pride // DFRLab, 7 May 2019. URL: <https://medium.com/dfrlab/anti-lgbt-facebook-posts-proliferate-in-georgia-before-tbilisi-pride-4bf9056acd71> (дата зверн.: 09.10.2021).

176. Buziashvili E. Pro-Kremlin Narratives Challenge NATO Sec General's Georgia Visit // DFRLab, 26 April 2019. URL: <https://medium.com/dfrlab/pro-kremlin-narratives-challenge-nato-sec-generals-georgia-visit-94d000e090df> (дата зверн.: 13.10.2021).

177. Buziashvili E. Pro-Kremlin Outlets Fail in Anti-West Sentiment Push around Anaklia Port // DFRLab, 18 April 2019. URL: <https://medium.com/dfrlab/pro-kremlin-outlets-fail-in-anti-west-sentiment-push-around-anaklia-port-b2729b424fe5> (дата зверн.: 19.10.2021).

178. Champion M. British Monitor Complicates Georgian Blame Game // The Wall Street Journal, 19 December 2008. URL: <https://www.wsj.com/articles/SB122963718776319647#articleTabs%3Darticle> (дата зверн.: 17.10.2021).

179. Chivers C. Georgia Offers Fresh Evidence on War's Start // The New York Times, 15 September 2008. URL: <https://www.nytimes.com/2008/09/16/world/europe/16georgia.html> (дата зверн.: 19.06.2021).

180. Georgia says it Killed Four in Kodori Clash, Suspects Russia // Open Source Center, 2009. URL: https://www.opensource.gov/portal/server.pt/gateway/PTARGS_0_0_200_240_1019_43/html (дата зверн.: 28.05.2021).

181. Heritage T. Georgia started war with Russia: EU-backed report // Reuters, 30 September 2009. URL: <https://www.reuters.com/article/us-georgia-russia-report/georgia-started-war-with-russia-eu-backed-report-idUSTRE58T4MO20090930> (дата зверн.: 22.05.2021).

182. Intelligence Chief: Russia Wants to Undermine Georgia from Within // Civil Georgia, 20 March 2009. URL: <https://old.civil.ge/eng/article.php?id=20587> (дата зверн.: 17.10.2021).

183. Irakli Kobakhidze: Russian propaganda is disturbing // First Channel, 09.05.2018. URL: <https://1tv.ge/en/news/irakli-kobakhidze-russian-propaganda->

disturbing/ (дата зверн.: 14.04.2021).

184. კოსტავა მ. ჰელსინკის ჯგუფის ისტორია და ამოცანები საქართველოში, გაზეთი საქართველო, 27 თებერვალი 1990, გვ. 4.

185. Kremlin Influence Index 2017: Joint Research Report // Detector Media, Kyiv, 2017, – 70 p. URL: https://www.mdfgeorgia.ge/eng/view_research/5 (дата зверн.: 24.09.2021).

186. Kucera J. Condoleezza Rice Warned Georgian Leader on War With Russia // The Atlantic. 16 November 2011. URL: <http://www.theatlantic.com/international/archive/2011/11/condoleezza-rice-warned-georgian-leader-on-war-with-russia/248560/#> (дата звернення: 22.10.2021).

187. L'âme de Souslov // «La Gorgi Combattante», Paris, 01.01.2003, №32(50), – P. 13-14.

188. Mchedlishvili N. Georgia cuts access to Russian websites, TV news // Reuters, 19 August 2008. URL: <https://www.reuters.com/article/us-georgia-ossetia-media/georgia-cuts-access-to-russian-websites-tv-news-idUSLJ36223120080819> (дата звернення: 22.10.2021).

189. Robinson M., Antidze M. No Russian soap operas as Georgia marks anniversary // Reuters, 25 February 2009. URL: <https://www.reuters.com/article/us-georgia-russia-anniversary/no-russian-soap-operas-as-georgia-marks-anniversary-idUSTRE51O4Y420090225> (дата звернення: 13.09.2021).

190. Socor V. De-Recognition of Georgia's Territorial Integrity Disqualifies Russia as a «Peacekeeper» // Eurasia Daily Monitor. URL: <https://jamestown.org/program/de-recognition-of-georgias-territorial-integrity-disqualifies-russia-as-peacekeeper/> (дата зверн.: 14.05.2021).

191. Solovyov D. Russian tanks patrol deserted S.Ossetian capital // Reuters, 12 August 2008. URL: <https://www.reuters.com/article/idUSLC581372> (дата зверн.: 16.08.2021).

192. Sweden Knew about the Russia-Georgia War before the US: Report // Radio Sweden. URL: <https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2054&artikel=5727212> (дата зверн.: 15.09.2021).

193. Traynor I. Plucky little Georgia: Saakashvili's PR agency wins on second front // The Guardian, 16 August 2008. URL: <https://www.theguardian.com/world/2008/aug/16/georgia.russia> (дата зверн.: 12.09.2021).

194. U.S. to take control of Georgian ports: Saakashvili // Reuters, 13 August 2008. URL: <https://www.reuters.com/article/us-georgia-ossetia-ports/u-s-to-take-control-of-georgian-ports-saakashvili-idUSLD49893320080813?feedType%2BCRSS&feedName%2BCpoliticsNews> (дата зверн.: 13.09.2021).

195. Voice of Soul. A Ossetian village named «Dmenis» is shelled by Georgians // Livejournal, 2008. URL: <https://ossetianwar.livejournal.com/970.html> (дата зверн.: 15.09.2021).

196. War in Georgia is Bigger News than the Campaign. PEJ Campaign Coverage Index August 11-17, 2008 // Pew Research Center, 18 August 2008. URL: <https://www.pewresearch.org/journalism/2008/08/18/pej-campaign-coverage-index-august-11-17-2008/> (дата зверн.: 25.09.2021).

197. Whitmore B. Did Russia Plan its War in Georgia? // Radio Free Europe/Radio Liberty. URL: https://www.rferl.org/a/Did_Russia_Plan_Its_War_In_Georgia_/1191460.html (дата зверн.: 23.09.2021).

198. Zurabashvili T. Russia's Disinformation Activities and Counter-Measures Lessons from Georgia // Kremlin Watch Report, 18.09.2018. URL: <https://www.kremlinwatch.eu/userfiles/russia-s-disinformation-activities-and-counter-measures-lessons-from-georgia.pdf> (дата зверн.: 29.09.2021).

199. 10 лет спустя: RT вспоминает, как Fox News не дал высказаться бежавшим от войны в Южной Осетии // RT на русском, 8 августа 2018. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=2FQOTiO6kkg> (дата зверн.: 23.09.2021).

200. 2008 Russo-Georgian War Recap: August 6 // Civil Georgia. URL: <https://old.civil.ge/eng/article.php?id=30336> (дата зверн.: 21.09.2021).

V. Монографії, статті, дисертації, підручники, книги

201. Авидзба А. Становление независимого абхазского государства и Российская федерация (1993-2008 гг.). Учёные записки Центра изучения Центральной Азии, Кавказа и Урало-Поволжья Института востоковедения РАН. Т. 1. Абхазия. М.: ИВ РАН, 2013;1:54.

202. Акаба Н., Хинтба И. Трансформация грузино-абхазского конфликта: переосмысление парадигмы, Сухум, 2011. URL: http://apsnyteka.org/1154-akaba_khintba_transformatsya_gruzino_abkhazskogo_konflikta_pereosmyslenie_paradigmy.html (дата зверн.: 02.01.2021).

203. Артимишин П. Російсько-грузинський конфлікт 2008 р. у медійному дискурсі. Україна Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. Збірник статей. Київ: Інститут історії України НАН України, Випуск 23, 2018, – С. 262-280.

204. Барабанов М., Лавров А., Целуйко В. Танки августа. Сборник статей. Центр анализа стратегий и технологий. Москва, 2009.

205. Бухарин С., Матвиенко Ю. Информационно-психологическая война как одна из форм разрешения социально-политических противоречий в современном обществе. Информационные войны, 2008, Вип. №4 (8), – С. 2-8.

206. Головин И. Информационная война. Мир безопасности. Москва, 1998, Вип. № 8-9 (60), – С. 79.

207. Дзидзоев В. Экономические связи как необходимое условие формирования нации (на примере абхазов и южных осетин) // Вестник Северо-Осетинского государственного университета имени К. Л. Хетагурова, 2019, Вип. № 3.

208. Дугин А. Четвертая Политическая Теория. Россия и Политические Идеи XXI Века. Санкт-Петербург: Амфора, 2009.

209. Експертна дискусія «Російсько-грузинський конфлікт: причини та наслідки для європейської безпеки» 14 серпня 2008 р. // Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://old.niss.gov.ua/Table/1408008/stenograma.htm> (дата зверн.: 19.01.2021).

210. Институт стратегических оценок и анализа Ассоциация военных политологов Российская экономическая академия им. Г.В.Плеханова, 2009. Вооружённый конфликт в Южной Осетии и его последствия. Москва: Красная

звезда, 2009.

211. Киридон А. Причины російсько-грузинського конфлікту 2008 р: глобальний вимір. Вісник Київського міжнародного університету. Серія: Міжнародні відносини. Випуск 8. Київ: КиМУ, 2008. URL: <http://vmv.kyumu.edu.ua/series/vmv/vipusk8/5.pdf> (дата зверн.: 17.03.2021).

212. Киридон А., Троян С. Грузія–2008 – Україна–2014. Російські стратегії домінування на пострадянському просторі. *Między wschodem a zachodem Kaukaz wczoraj i dziś*. Том III. Instytut Historii Uniwersytetu Rzeszowskiego. 2018, – С. 101-120.

213. Кокоев Г. Южная Осетия – Путь к свободе. Цхинвал: Южная Алания, 2009.

214. Колесов П. Информационная война Грузии против Южной Осетии и Абхазии // *Зарубежное военное обозрение*, Випуск №10, 2008, – С. 18-21.

215. Кравчук М. Політична пропаганда як засіб утвердження і розвитку демократичного режиму. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. Вип. 7, 2005, – С. 303–308.

216. Манойло А. Государственная информационная политика в особых условиях: Монография. М.: МИФИ, 2003. – 388 с.

217. Маргиев А. Высокая цена свободы. Цхинвал, 2013.

218. Маргиев А. Дети непокоренного Цхинвала. Цхинвал, 2010.

219. Науково-дослідна робота «Актуальні проблеми висвітлення збройних конфліктів у Кавказькому регіоні у сучасній історіографії». Рукопис. Бібліотека НАСВ, 2021, 83 с.

220. Науково-дослідна робота «Еволюція збройної боротьби у війнах і збройних конфліктах». Рукопис. Бібліотека НУОУ, 2021, 330 с.

221. Нечаєва-Юрійчук Н. До питання про причини та ймовірні наслідки грузино-російського конфлікту у серпні 2008 р. *Історична панорама: Збірник наукових статей ЧНУ*. Випуск 7, 2008, – С.157-165.

222. Панфилов О. Неизвестная война. Что произошло в Грузии в августе 2008 года. Харьков: «Фолио», 2020, – 848 с.

223. Почепцов Г. Информационно-психологическая война. Москва: «Рефл-бук» «Ваклер», 2000, – С. 49-50.

224. Санакоев И. Грузино-осетинский конфликт. Курс лекций. Юго-Осетинский государственный университет имени А.А. Тибилова. Цхинвал, 2019.

225. Сороківська-Обіход А. Висвітлення початку бойових дій російсько-грузинської війни серпня 2008 року у публікаціях російських ЗМІ. Воєнно-історичний вісник / Національний університет оборони України імені Івана Черняховського. – №1(39), 2021, – С. 5-22.

226. Сороківська-Обіход А. Інформаційна складова підготовки російського вторгнення до Грузії у 2008 році. Воєнно-історичний вісник/ Національний університет оборони України імені Івана Черняховського. – №4(34), 2019, – С. 68-80.

227. Сороківська-Обіход А. Інформаційно-психологічні операції під час російсько-грузинської війни у серпні 2008 р. Збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених, ад'юнктів, слухачів, курсантів і студентів «Молодіжна військова наука у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка». – Київ: Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2021, – С. 280-281.

228. Сороківська-Обіход А. Історичний аспект виникнення російсько-грузинського конфлікту 2008 року. Збірник тез доповідей міжнародної наукової конференції «Виклики політики безпеки: історія і сучасність». – Львів: НАСВ, 2018, – С. 222-224.

229. Сороківська-Обіход А. Історіографічні аспекти вивчення російсько-грузинської війни серпня 2008 року. Військово-науковий вісник/НАСВ. – №31, 2019, – С. 225-242.

230. Сороківська-Обіход А. Історичні аспекти військово-технічного співробітництва між Грузією та Україною 90-х років ХХ - початку ХХІ ст. Збірник тез доповідей міжнародної науково-технічної конференції «Перспективи розвитку озброєння та військової техніки Сухопутних військ». – Львів: НАСВ, 2019, – С. 342.

231. Сороківська-Обіход А. Історія висвітлення російсько-грузинської війни 2008 року російськими друкованими виданнями. Військово-історичний

меридіан/ Національний музей історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс. Інститут історії України НАН України. (Електронний науковий фаховий журнал). – №1(27), 2020, – С. 27-39.

232. Сороківська-Обіход А. Особливості організації протидії російській пропаганді в Грузії. Забезпечення інформаційної безпеки держави у воєнній сфері: проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали наук.-практ. конф., 26 листопада 2021 р. Київ, 2021, – С. 107-110.

233. Сороківська-Обіход А. Україна-Грузія. 100-річчя боротьби за державність. Збірник тез доповідей Міжнародної наукової конференції «Людина і техніка у визначних битвах світових воєн ХХ століття». – Львів: НАСВ, 2019, – С. 194-196.

234. Сороківська-Обіход А. Участь підрозділів Сухопутних військ РФ у російсько-грузинській війні серпня 2008 року. Збірник тез доповідей науково-практичної конференції «Застосування Сухопутних військ збройних сил України у конфліктах сучасності». – Львів: НАСВ, 2020, – С. 237-238.

235. Сороківська-Обіход А. Участь українських пілотів у гуманітарній місії в Грузії. Збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції «Українське військо: сучасність та історична ретроспектива». – Київ: Національний університет оборони України імені Івана Черняховського, 2019, – С. 171-172.

236. Сороківська-Обіход А. Analysis of expert assessments of the Russian-Georgian war in August 2008 (англ. мовою) // Instytut Bezpieczeństwa i Rozwoju Międzynarodowego «SDirect24», Issue № 4/(2), 2019, – P. 180-190.

237. Сороківська-Обіход А. Analysis of Russia's information operations conduction in Georgia in August of 2008 (англ. мовою) // XIV International Scientific Conference «Authority and society-2020». Tbilisi: Georgian technical university, 2020. – P. 424-431.

238. Сороківська-Обіход А. Information operations as the main component of the Russian aggression against Georgia in August 2008 (англ. мовою) // Universum Historiae et Archeologiae, Issue 1, №4(29), 2021, – P. 100-109.

239. Сороківська-Обіход А. Russian influence on the Ukrainian media during the Russian-Georgian war in August 2008 as part of the information operations of the

Russian Federation in the post-Soviet space (англ. мовою) // Global - regional security challenges and defense forces. LEPL - David Aghmashenebeli National Defence Academy of Georgia, 2020, – P. 30-37.

240. Сороківська-Обіход А. The features of information operations committed during the Russian-Georgian war in August 2008 (англ. мовою) // Current issues of military specialists training in the security and defence sector under conditions of hybrid threats. Instytut Bezpieczeństwa i Rozwoju Międzynarodowego, 1st Edition. Warsaw, 2021. – P. 193-201.

241. Сороківська-Обіход А.І., Чобіт І.Р. Informational influence application on the civilian population by the Russian side during the Russo-Georgian war in August of 2008 (англ. мовою). Східноєвропейський історичний вісник. 2022. №22. – С. 216-225.

242. Стукало С. Цхинвали в огне. Москва: Яуза. 2008.

243. Томас Т. Рефлексивное управление в России: теория и военные приложения. Рефлексивные процессы и управление. Международный научно-практический междисциплинарный журнал. Январь-июнь 2002, Вып. №1, Том 2, – С. 71-89.

244. У горах Сванетії. Історія. Факти. Особистості. Редакція, видавництво газети «Крила України» Вінниця, 2006.

245. Харук А., Сороківська-Обіход А. Висвітлення російсько-грузинської війни 2008 р. у західній історіографії. Військово-науковий вісник/НАСВ. – №32, 2019, – С. 228-240.

246. Цыганок А. Война на Кавказе 2008: русский взгляд. Грузино-осетинская война 8-13 августа 2008 г. 2-е издание. Москва: АИРО-XXI, 2011.

247. Шумка А. Інформаційне протистояння в ході грузинсько-російського конфлікту (8–12 серпня 2008 р.) Військово-науковий вісник/НАСВ. – №11, 2009, – С. 254-260.

248. Ющенко В. «Недержавні тасмниці. Нотатки на берегах пам'яті». Харків, «Фоліо». 2014, – С. 446-460.

249. Яковлева Е. Фрагменты русской языковой картины мира: модели пространства, времени и восприятия. Москва: Гнозис, 1994, – 344 с.

250. Akhvlediani M. The fatal flaw: the media and the Russian invasion of

Georgia // *Small Wars & Insurgencies*, Vol. 20, No. 2, June 2009, – P. 363–390.
URL: <http://dx.doi.org/10.1080/09592310902975497> (дата зверн.: 25.09.2021).

251. ალექსაიას აფხაზეთის და ცხინვალის რეგიონის კონფლიქტები და მათი დარეგულირების პრობლემები, დისერტაცია ისტორიის დოქტორის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად, შოთა რუსთაველის სახელობის ბათუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ბათუმი, 2013.

252. Asmus R. *A Little War that Shook the World. Georgia, Russia and the Future of the West*, New York. Palgrave Macmillan, 2010.

253. Astrov A. *The Great Power (mis) Management. The Russian-Georgian War and its Implications for Global Political Order*, Farnham: Ashgate, 2011.

254. Avalishvili L., Lomtadze G., Kevkhishvili A. *Kremlin’s Information War: Why Georgia Should Develop State Policy on Countering Propaganda* // Institute for Development of Freedom of Information. Policy Paper, 22 August 2016.
URL: <https://idfi.ge/en/informational-war-of-kremlin-against-georgia-the-necessity-of-having-state-policy-against-propaganda> (дата звернення: 28.10.2021).

255. Bachiashvili N. Culture, education, science and public relations as mechanisms of Russia’s «soft power» implementation. In: Pkhaladze T. (ed.) «Soft power» – the new concept of the Russian foreign policy toward Georgia. Postwar period of the August 2008 war // International Centre for Geopolitical Studies Konrad-Adenauer-Stiftung e.V. Tbilisi: Mtatsmindeli Publishing House, 2010.

256. Becker J. *Lessons from Russia: A Neo-Authoritarian Media System* // *European Journal of Communication*, Volume 19, Issue 2, 2004, – P.139–163.

257. Black J. *The Russian Presidency of Dimitry Medvedev, 2008-12. The Next Step Forward or Merely a Time Out?* London: Routledge, 2014.

258. Blandy C. *Provocation, Deception, Entrapment: The Russo-Georgian Five Day War*. Advanced Research and Assessment Group, Defense Academy of the United Kingdom. England: Shrivenham, March 2009. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/97421/09_january_georgia_russia.pdf (дата зверн.: 23.11.2021).

259. ბულისკერია მ. რუსეთ-საქართველოს 2008 წლის აგვისტოს ომის საერთაშორისო შეფასების ისტორიისათვის. დისერტაცია წარმოდგენილია

ისტორიის დოქტორის (1004) აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად. თელავი. იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 2016.

260. ჭუმბურიძე დ., კიკნაძე ვ., ქოქრაშვილი ხ., სარალიძე ლ. საქართველო რუსეთის ურთიერთობა XVIII-XXI საუკუნეებში (სამეცნიერო ლიტერატურისა და დოკუმენტების მიხედვით), წიგნი I – II. თბილისი: გამომცემლობა „მერიდიანი“, 2016.

261. Cohen A., Hamilton R. The Russian Military and the Georgia War: Lessons and Implications // Strategic Studies Institute U.S. Army War College, June 2011.

262. Cornell S., Popjanevski J., Nilsson N. Russia's War in Georgia: Causes and Implications for Georgia and the World // Central Asia-Caucasus Institute and Silk Road Studies Program, August 2008, – P. 14.

263. Cornell S., Starr F. The Guns of August 2008: Russia's War in Georgia // Central Asia-Caucasus Institute. NY-London: Armonk, 2009.

264. Darchiashvili D., Mangum R. Georgian civil-military relations: hostage to confrontational politics // Caucasus Survey, Volume 7, Issue 1, July 2018, – P. 79-93. URL: DOI:10.1080/23761199.2018.1488119 (дата зверн.: 18.08.2021).

265. Dzvelishvili N., Kupreishvili T. Russian Influence on Georgian NGOs and Media // Damoukidebloba.com. Tbilisi, June 2015. URL: <https://idfi.ge/public/upload/russanimpactongeorgianmediadaNGO.pdf> (дата зверн.: 27.09.2021).

266. Factcheck Georgia // Georgia's reforms associates multi profile think tank in Georgia, 07 January 2015. URL: <https://grass.org.ge/en/projects/factcheck-georgia-3> (дата зверн.: 22.09.2021).

267. Felgenhauer P. Putin Confirms the Invasion of Georgia was Preplanned // Eurasia Daily Monitor, Volume 9, Issue 152, 2012. URL: <https://jamestown.org/program/putin-confirms-the-invasion-of-georgia-was-preplanned/> (дата зверн.: 21.09.2021).

268. Fried D., Polyakova A. Democratic defense against disinformation // Atlantic Council Eurasia Center, 2018. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/wp->

content/uploads/2018/03/Democratic_Defense_Against_Disinformation_FINAL.pdf
(дата зверн.: 17.08.2021).

269. გაბედავა მ. რუსეთის აგრესია საქართველოს წინააღმდეგ. 2008 წელი. თბილისი: გამომცემლობა ნეკერი, 2009.

270. Galtung J. Peace Journalism – A Challenge. In: W. Kempf and H. Luostarinen (eds.) Journalism and the New World Order. Volume 2: Studying War and the Media Gothenburg: Nordicom. – 2002. – P. 259–272.

271. გამისონია ნ., და პერტაია დ. რუსეთ-საქართველოს 2008 წლის აგვისტოს ომი და მისი შედეგები. თბილისი: გამომცემლობა უნივერსალი, 2009.

272. Green J., Waters C. Conflict in the Caucasus. Implications for International Legal Order. New York: Palgrave Macmillan, 2010.

273. Haas M. Russia’s Foreign Security Policy in the 21st Century. Putin, Medvedev and Beyond. Routledge, 2010.

274. Hollis D. Cyberwar Case Study: Georgia 2008 // Small Wars Journal, 2011. URL: <http://smallwarsjournal.com/jrnl/art/cyberwar-case-study-georgia-2008>
(дата зверн.: 14.07.2021).

275. Illarionov A. The Russian Leadership’s Preparation for War, 1999-2008. In: S. Cornell and S. Starr (eds.) The Guns of August 2008: Russia’s War in Georgia. – New York, 2009, – P. 53-81.

276. Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia Report, Volume II, September 2009.

277. Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia Report, Volume III, September 2009, – P. 25-27.

278. Jafarova E. Conflict Resolution in South Caucasus. Challenges to international Efforts. NY-London: Lexington Books, 2015.

279. ჯალაბაძე ნ., ჯანიაშვილი ლ., მღებრიშვილი ლ. და ფირცხალავა ე. ოკუპირებული ახალგორის რაიონი და ქართულ-ოსური ურთიერთობის დინამიკა, თბილისი: მერიდიანი, 2015.

280. Joint Publication 3-13. Information Operations. Joint Chiefs of Staff. 27 November 2012 Incorporating Change 1 (20 November 2014). URL:

https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/pubs/jp3_13.pdf (дата зверн.: 13.09.2021).

281. ჯოჯუა დ. რუსეთის სამხედრო ინტერვენცია საქართველოში. 2008 წლის აგვისტოს ომი და მისი შედეგები, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. თბილისი: გამომცემლობა უნივერსალი, 2010.

282. Kakachia K., Cecire M. Georgian Foreign Policy. The Quest for Sustainable Security. Tbilisi: Konrad-Adenauer Stiftung, 2013.

283. ყალიჩავა კ. რუსეთ-საქართველოს 2008 წლის ომი ქართულ და ინგლისურენოვან ლიტერატურაში. თბილისი: მერიდიანი, 2016.

284. ყარყარაშვილი გ. ეს ჩვენი სამშობლო იწვის. თბილისი: გამომცემლობა პალიტრა, 2009.

285. Kavanterä I. How to win the information war? Case: Russian-Georgian war 2008, July 2011. URL: https://www.academia.edu/29098398/How_to_win_the_information_war_Case_Russian_Georgian_war_2008 (дата зверн.: 14.10.2021).

286. ხოჯევანიშვილი გ. „გაყინული“ კონფლიქტები და საქართველოს საგარეო-პოლიტიკური ორიენტაცია, დისერტაცია სოციალურ მეცნიერებათა დოქტორის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, თბილისი, 2016.

287. Kintsurashvili T. Anti-Western Propaganda – 2018 // Media Development Foundation. URL: https://www.mdfgeorgia.ge/eng/view_research/169 (дата зверн.: 19.03.2021).

288. Kogan E. Russian-Georgian Relations and the Reaction from the European Union. Tbilisi: Georgian Foundation for Strategic and International Studies, 2013. URL: <https://www.gfsis.org/files/library/opinion-papers/15-expert-opinion-eng.pdf> (дата зверн.: 19.03.2021).

289. Kolstø P., Rusetskii A. Power Differentials and Identity Formation: Images of Self and Other on the Russian-Georgian Boundary // National Identities Journal, Volume 14, Issue 2, 2012, – P. 115–130.

290. Lavrov A. Russian and Allied Losses / In: R.N. Pukhov (ed.) The Tanks

of August. – Moscow: Centre for Analysis of Strategies and Technologies, 2010, – P. 131.

291. Lavrov A. Timeline of Russian-Georgian Hostilities in August 2008 / In: R.N. Pukhov (ed.) The Tanks of August. – Moscow: Centre for Analysis of Strategies and Technologies, 2010, – P. 41-51.

292. Lee E. The Experiment: Georgia's Forgotten Revolution, 1918-1921. London: Zed Books, 2017, – 259 p.

293. Lucas E. The New Cold War: Putin's Russia and the Threat to the West. New York: Palgrave Macmillan, 2009, – P. 141-147.

294. მალაშხია შ. კონფლიქტების ანატომია. თბილისი: გამომცემლობა ფორმა, 2011.

295. McDermott R. Russia's Conventional Armed Forces and the Georgian War // Parameters, 2009. URL: <https://www.offiziere.ch/wp-content/uploads-001/2019/01/McDERMOTT-Russia%E2%80%99s-Conventional-Armed-Forces-and-the-Georgia.pdf> (дата звернення: 23.11.2021).

296. Mendras M. Russian Politics: The Paradox of a weak State. New York: Columbia University Press, 2012.

297. Nicolle A. Russia's Rapid Reaction: But Short War Shows Lack of Modern Systems // IISS Strategic Comments, Volume 14, Issue 7, September 2008, – P. 23-27.

298. Nye J. Soft Power: The Means to Success in World Politics. New York: Public Affairs, 2004.

299. Peimani H. Conflict and Security in Central Asia and Caucasus, ABC-CLIO, LLC, 2009.

300. პერტაია დ. აგვისტოს ომის შემდეგ: კრიზისული დიპლომატია და „საქართველოს საკითხი“ გლობალურ პოლიტიკაში, თბილისი: გამომცემლობა უნივერსალი, 2011.

301. Pkhaladze T., Devdariani N. «Public Dialogue» and Russia's «Soft Power». In: Pkhaladze T. (ed.) «Soft power» – the new concept of the Russian foreign policy toward Georgia. Postwar period of the August 2008 war // International Centre for Geopolitical Studies Konrad-Adenauer-Stiftung e.V. Tbilisi: Mtatsmindeli

Publishing House, 2010.

302. Pkhaladze T., Sharashenidze T. Russia at the Geneva Talks. In: Pkhaladze T. (ed.) «Soft power» – the new concept of the Russian foreign policy toward Georgia. Postwar period of the August 2008 war // International Centre for Geopolitical Studies Konrad-Adenauer-Stiftung e.V. Tbilisi: Mtatsmindeli Publishing House, 2010.

303. Pkhaladze T. The «compatriot protection» policy of the Russian Federation and consular policy toward Georgia. In: Pkhaladze T. (ed.) «Soft power» – the new concept of the Russian foreign policy toward Georgia. Postwar period of the August 2008 war // International Centre for Geopolitical Studies Konrad-Adenauer-Stiftung e.V. Tbilisi: Mtatsmindeli Publishing House, 2010.

304. Pkhaladze T. The Concept of Russian «Soft Power» and Main Objectives in Georgia. In: Pkhaladze T. (ed.) «Soft power» – the new concept of the Russian foreign policy toward Georgia. Postwar period of the August 2008 war // International Centre for Geopolitical Studies Konrad-Adenauer-Stiftung e.V. Tbilisi: Mtatsmindeli Publishing House, 2010.

305. Popjanevski J. From Sukhumi to Tskhinvali: The Path to War in Georgia. In: S. Cornell and S. Frederick Starr (eds.) The Guns of August 2008: Russia's War in Georgia. New York, 2009, – P. 149-151.

306. Project Grey Goose Phase II. The Evolving State of Cyber Warfare // GreyLogic, 20 March 2009. URL: <http://www.fistfulofgold.com/Documents/ProjectGreyGoose.pdf> (дата звернення: 03.09.2021).

307. Rice C. No Higher Honor. A Memoir of My Years in Washington, New York: Crown Publishers, 2011.

308. Rich P. (ed.) Crisis in the Caucasus: Russia, Georgia and the West. Routledge. Taylor&Francis Group, 2010.

309. Rogoza J. Russian Propaganda War: Media as a Long- and Short-range Weapon // Center for Eastern Studies. Warsaw: Issue 9, November 2008, – P. 1-5.

310. Rondeli A. Moscow's information campaign and Georgia. Expert opinion 29 // Georgian Foundation for Strategic and International Studies, 2014. URL: <https://www.gfsis.org/files/library/opinion-papers/29-expert-opinion-eng.pdf> (дата

звернення: 15.09.2021).

311. Russian broadcasters blocked // Committee to Protect Journalists, 20 August 2008. URL: <https://cpj.org/2008/08/russian-broadcasters-blocked/> (дата звернення: 17.09.2021).

312. Sakwa R. Great Powers and Small Wars in the Caucasus. In: M. Sussex (ed.) Conflict in the Former USSR. New York: Cambridge University Press, 2012.

313. Samadashvili S. Muzzling the Bear: Strategic Defense for Russia's Undeclared Information War on Europe // Wilfried Martens Centre for European Studies. Brussels, 16 June 2015.

314. სარალიძე ლ. საქართველოში ეუთოს მისიის მოღვაწეობის ისტორიიდან, კრებული ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, 2009, 2(6), – P. 145-160.

315. Schafer B. A Democratic Response to Digital Disinformation: The Role of Civil Society // American Institute for Contemporary German Studies Johns Hopkins University. URL: <https://www.aicgs.org/2018/09/a-democratic-response-to-digital-disinformation-the-role-of-civil-society/> (дата звернення: 18.09.2021).

316. Shachtman N. Top Georgian Official: Moscow Cyber Attacked Us – We Just Can't Prove It // Wired, 2009. URL: <http://www.wired.com/dangerroom/2009/03/georgia-blames/> (дата звернення: 16.09.2021).

317. Shakarian P. The 2008 Russian Cyber Campaign Against Georgia // Military Review, November-December 2011, – P. 63-65. URL: https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/military-review/Archives/English/MilitaryReview_20111231_art013.pdf (дата зверн.: 12.01.2021).

318. Sharashenidze T. Russian policy in the Parliamentary Assembly of the Council of Europe Pkhaladze In: Pkhaladze T. (ed.) «Soft power» – the new concept of the Russian foreign policy toward Georgia. Postwar period of the August 2008 war // International Centre for Geopolitical Studies Konrad-Adenauer-Stiftung e.V. Tbilisi: Mtatsmindeli Publishing House, 2010.

319. Sharashenidze T. Russia's Policy in the OSCE. In: Pkhaladze T. (ed.)

«Soft power» – the new concept of the Russian foreign policy toward Georgia. Postwar period of the August 2008 war // International Centre for Geopolitical Studies Konrad-Adenauer-Stiftung e.V. Tbilisi: Mtatsmindeli Publishing House, 2010.

320. შველიძე დ. გზა დასავლეთისაკენ (პუბლიკაციების კრებული). თბილისი: გამომცემლობა უნივერსალი, 2012.

321. Sirbiladze I. Russia's Disinformation Campaigns in Georgia: A Study of State and Civil Society Response. PMC Research Policy Paper // PMC Research Center. Tbilisi, 2019. URL: https://www.pmcg-i.com/publications_file/10f55f0475e3322c4.pdf (дата зверн.: 17.03.2021).

322. Smith D. The Saakashvili Administration's Reaction to Russian Policies Before the 2008 War. In: S. Cornell and S. Frederick Starr (eds.) The Guns of August 2008: Russia's War in Georgia. New York, 2009, – P. 125-138.

323. Stefes C., George J. The Battles after the Battle: International Law and the Russia-Georgia Conflict. In: J. Green, C. Waters (eds.) Conflict in the Caucasus. Implications for International Legal Order. New York: Palgrave Macmillan, 2010.

324. Stern M. Attacks on the Press in 2008: Georgia // Committee to Protect Journalists, 10 February 2009. URL: <https://cpj.org/2009/02/attacks-on-the-press-in-2008-georgia.php> (дата зверн.: 13.09.2021).

325. Sussex M. (ed.) Conflict in the Former USSR. New York: Cambridge University Press, 2012.

326. Thomas T. The Bear Went Through the Mountain: Russia Appraises its Five-Day War in South Ossetia // The Journal of Slavic Military Studies, 2009. URL: <http://dx.doi.org/10.1080/13518040802695241> (дата зверн.: 18.09.2021).

327. Tikk E., Kaska K., Rünninger K., Kert M., Talihärm A., Vihul L. Cyber Attacks Against Georgia: Legal Lessons Identified // NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence. NATO Unclassified. Version 1.0. November 2008. Estonia, Tallinn.

328. თოიძე ლ. საქართველოს პოლიტიკური ისტორია (1921-1923 წლები), თბილისი: მეცნიერება, 1999.

329. Tønnessen H. and Kolstø P. Journalistic Identities and War Reporting:

Coverage of the 2008 Russian-Georgian War in the Russian Press // *Scando-Slavica Journal*. London: Routledge, Volume 58, Issue 1, 2012, – P. 101-121.

330. Tsatsanashvili M. Russian Media and Georgia. In: Pkhaladze T. (ed.) «Soft power» – the new concept of the Russian foreign policy toward Georgia. Postwar period of the August 2008 war // International Centre for Geopolitical Studies Konrad-Adenauer-Stiftung e.V. Tbilisi: Mtatsmindeli Publishing House, 2010.

331. Van Herpen M. H. Putin's Wars: The Rise of Russia's New Imperialism. United States, Maryland, Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2014, – P. 212-223.

332. Vojtíšková V., Novotný V. The Bear in Sheep's Clothing – Russia's Government Funded Organizations in the EU // Wilfried Martens Centre for European Studies. Brussels, 2016. URL: https://www.academia.edu/34032285/The_Bear_in_Sheeps_Clothing_Russias_Government_Funded_Organisations_in_the_EU (дата зверн.: 23.09.2021).

333. Volski G. Termination of UN Observer Mission. In: Pkhaladze T. (ed.) «Soft power» – the new concept of the Russian foreign policy toward Georgia. Postwar period of the August 2008 war // International Centre for Geopolitical Studies Konrad-Adenauer-Stiftung e.V. Tbilisi: Mtatsmindeli Publishing House, 2010.

334. Waal T. The Caucasus. An Introduction. New York: Oxford University Press, 2010.

335. Wojnowski M. «Zarządzanie refleksyjne» jako paradygmat rosyjskich operacji informacyjno-psychologicznych w XXI w. // *Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego*. Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Volume 7, Issue 12, 2015, – P. 11-36. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/M.%20Wojnowski%20-%20PBW%2012.pdf> (дата зверн.: 22.09.2021).

VI. Довідкова література, енциклопедії

336. Енциклопедія сучасної України. Інститут енциклопедичних досліджень Національної академії наук України. Національна академія наук України, Наукове товариство імені Шевченка. URL:

https://esu.com.ua/search_articles.php?id=3235 (дата зверн.: 16.01.2021).

337. Первый информационный кавказский // Википедия. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B5%D1%80%D0%B2%D1%8B%D0%B9_%D0%B8%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B9_%D0%BA%D0%B0%D0%B2%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9#cite_note-about-15 (дата зверн.: 18.09.2021).

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Підрозділи монографій

1. Сороківська-Обіход А.І. The features of information operations committed during the Russian-Georgian war in August 2008 (англ. мовою). Current issues of military specialists training in the security and defence sector under conditions of hybrid threats. Instytut Bezpieczeństwa i Rozwoju Międzynarodowego. 2021. 1st Edition. С. 193-201.

Статті у наукових фахових виданнях України та іноземних виданнях

2. Сороківська-Обіход А.І. Історіографічні аспекти вивчення російсько-грузинської війни серпня 2008 року. *Військово-науковий вісник*. 2019. №31. С. 225-242.

3. Харук А.І., Сороківська-Обіход А.І. Висвітлення російсько-грузинської війни 2008 р. у західній історіографії. *Військово-науковий вісник*. 2019. №32. С. 228-240 (особистий внесок А. Сороківської-Обіход – 50%, аналіз правових аспектів конфлікту та зовнішньої політики Грузії, що становить 0,5 д.а.)

4. Сороківська-Обіход А.І. Інформаційна складова підготовки російського вторгнення до Грузії у 2008 році. *Воєнно-історичний вісник*. 2019. №4 (34). С. 68-80.

5. Сороківська-Обіход А.І. Історія висвітлення російсько-грузинської війни 2008 року російськими друкованими виданнями. *Військово-історичний меридіан*. 2020. №1 (27). С. 27-39 (електронний науковий фаховий журнал).

6. Сороківська-Обіход А.І. Висвітлення початку бойових дій російсько-грузинської війни серпня 2008 року у публікаціях російських ЗМІ. *Воєнно-історичний вісник*. 2021. №1 (39). С. 5-22.

7. Сороківська-Обіход А.І. Analysis of expert assessments of the Russian-Georgian war in August 2008 (англ. мовою). *Instytut Bezpieczeństwa i Rozwoju Międzynarodowego «SDirect24»*. 2019. Вип. № 4/(2). С. 180-190.

8. Сороківська-Обіход А.І., Чобіт І.Р. Informational influence application on

the civilian population by the Russian side during the Russo-Georgian war in August of 2008 (англ. мовою). *Східноєвропейський історичний вісник*. 2022. №22. С. 216-225 (особистий внесок А. Сороківської-Обіход – 50%, аналіз підготовки громадської думки до війни та її відображення у ЗМІ, що становить 0,5 д.а.).

Статті, які додатково відображають результати дослідження

9. Сороківська-Обіход А.І. Russian influence on the Ukrainian media during the Russian-Georgian war in August 2008 as part of the information operations of the Russian Federation in the post-Soviet space (англ. мовою). *Global - regional security challenges and defense forces*. 2020. С. 30-37.

10. Сороківська-Обіход А.І. Analysis of Russia's information operations conduction in Georgia in August of 2008 (англ. мовою). *Authority and society-2020*. С. 424-431.

11. Сороківська-Обіход А.І. Information operations as the main component of the Russian aggression against Georgia in August 2008 (англ. мовою). *Universum Historiae et Archeologiae*. 2021. №4 (29) Вип.1. С. 100-109.

Статті апробаційного характеру

12. Сороківська-Обіход А.І. Історичний аспект виникнення російсько-грузинського конфлікту 2008 року. *Виклики політики безпеки: історія і сучасність*: матеріали Міжнар. наук. конф., 19 жовтня 2018 р. Львів, 2018. С. 222-224.

13. Сороківська-Обіход А.І. Історичні аспекти військово-технічного співробітництва між Грузією та Україною 90-х років ХХ-початку ХХІ ст. *Перспективи розвитку озброєння та військової техніки Сухопутних військ*: матеріали Міжнар. наук.-техн. конф., 17 травня 2019 р. Львів, 2019. С. 342.

14. Сороківська-Обіход А.І. Україна-Грузія. 100-річчя боротьби за державність. *Людина і техніка у визначних битвах світових воєн ХХ століття*: матеріали Міжнар. наук. конф., 26 червня 2019 р. Львів, 2019. С. 194-196.

15. Сороківська-Обіход А.І. Участь українських пілотів у гуманітарній місії в Грузії. *Українське військо: сучасність та історична ретроспектива*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 29 листопада 2019 р. Київ, 2019. С. 171-172.

16. Сороківська-Обіход А.І. Участь підрозділів Сухопутних військ РФ у

російсько-грузинській війні серпня 2008 року. *Застосування Сухопутних військ збройних сил України у конфліктах сучасності*: матеріали наук.-практ. конф., 20 листопада 2020 р. Львів, 2020. С. 237-238.

17. Сороківська-Обіход А.І. Інформаційно-психологічні операції під час російсько-грузинської війни у серпні 2008 р. *Молодіжна військова наука у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 23 квітня 2021 р. Київ, 2021. С. 280-281.

18. Сороківська-Обіход А.І. Особливості організації протидії російській пропаганді в Грузії. *Забезпечення інформаційної безпеки держави у воєнній сфері: проблеми та шляхи їх вирішення*: матеріали наук.-практ. конф., 26 листопада 2021 р. Київ, 2021. С. 107-110.

Додаток Б

Листівка «ВОИН, ЗНАЙ ВЕРОЯТНОГО ПРОТИВНИКА!», яка розповсюджувалася під час російських військових навчань «Кавказ-2008», починаючи з 15 липня 2008 р.

ВОИН, ЗНАЙ ВЕРОЯТНОГО ПРОТИВНИКА!

С 2001 года руководство Грузии резко изменило свой курс на добрососедские и дружественные отношения с Россией. Избрав направление на эскалацию отношений с нашим государством, руководство Грузии всяческими путями стремится вступить в состав НАТО, активно проводит милитаризацию страны.

Состав ВС Грузии: сухопутные войска, военно-воздушные силы и ПВО, военно-морские силы, национальная гвардия.

Численность ВС Грузии — 32 700 чел.

Бюджет министерства обороны на 2008 год — \$970 млн.

Сухопутные войска

Численность 22 000 чел.

Сухопутные войска Грузии включают 5 бригад и 8 отд. батальонов

-1-я пехотная бригада (г. Гори). В 2002-2004гг. прошла обучение по американской программе GTER, в 2005-2006гг. - частично по американской программе GSSOP.

-2-я пехотная бригада (н.п. Сенаки и г. Батуми). В 2005гг. прошла обучение по американской программе GSSOP, в 2005-2006гг. прошла «обкатку» в Ираке.

-3-я пехотная бригада (г. Кутаиси и н.п. Ахалцихе). В 2006гг. прошла обучение по американской программе GSSOP II, в 2006-2008гг. прошла «обкатку» в Ираке, 32-й батальон в 2007г. был в Косово.

-4-я пехотная бригада (г. Тбилиси и н.п. Мухровани). Сформирована из военнослужащих бывших внутренних войск.

-5-я пехотная бригада (г. Батуми и г. Поти).

На вооружении грузинской армии состоит:

танки: Т-72Б1, Т-72М Т-72АВ (по планам министерства обороны Грузии все 165 единиц Т-72 проходит модернизацию до уровня Т-72-SIM-1).

БМП: БМП-1, БМП-2, БТР-80, МТЛБ, БРДМ-2, броневые автомобили Кобра.

Ствольная артиллерия: 203-мм 2С7 САУ "Пион", 152-мм 2С19 САУ Мста-С, 152-мм буксируемая гаубица 2А65 Мста-Б, 152-мм 2А36 буксируемая пушка Гиацинт-Б, 152-мм САУ DANA, 122-мм 2С3 САУ Акация, 22-мм буксируемая гаубица 2А18 Д-30, 100-мм буксируемая пушка МТ-12, 40 85-мм буксируемая пушка Д-44.

РСЗО: 262-мм М-87 РСЗО "Оркан", 122-мм-160-мм РСЗО Лар-160 "Трад-лар", 122-мм РСЗО RM-70, 122-мм РСЗО BM-21 Град, 128-мм М63 РСЗО "Пламен".

26 января 2008 года Грузия объявила об отказе от автоматов Калашникова в пользу автоматических винтовок М-4 американского производства.

Сильные стороны:

- подготовка многих подразделений сухопутных войск Грузии инструкторами НАТО;
- оснащение ВС Грузии современным американским, французским и турецким вооружением и техникой. Имеющиеся образцы вооружения и техники советского образца усовершенствуются или заменяются новейшими;
- финансирование подготовки войск США и НАТО;
- наличие боевого опыта подразделений 2-й и 3-й полевых бригад в Ираке, Косово в составе войск НАТО.

Слабые стороны:

- низкое состояние воинской дисциплины и морально-психологическое состояние военнослужащих. Имеются случаи дезертирства, проявления неуставных взаимоотношений, пьянства в подразделениях сухопутных войск;
- как показали опубликованные недавно опросы военнослужащих ВС Грузии, самой большой и светлой мечтой грузинского солдата является не претворение в жизнь агрессивно-милитаристских планов "саакашников", а командировка в Ирак. По итогам такой поездки каждый грузинский воин может привезти домой около 10 тысяч долларов США и существенно поправить бедственное положение своей семьи;
- низкая обученность личного состава подразделений, в которых нет американских инструкторов.

Отпечатано в типографии газеты «Доблесть»

Зах. №4-08

Додаток В

Фрагмент проекту доповіді секретаря з ідеології ЦК КПРС Михайла Сулова у 1961 р. про створення «курортної республіки» (так звана «Доктрина Сулова»)

Из доклада секретаря Центрального Комитета СССР
Михаила Сулова в 1961г:

“Не сегодня, завтра грузины начнут бороться против коммунизма, за независимость. Борьбу с грузинами надо начать с Абхазии. Мегрелии и Сванетии, следует предоставить автономии. В них по отдельности надо разжечь местническо-национальные чувства. Нужно убедить всех, что грузины заселены в Абхазию. Западную Грузию надо противопоставить Восточной. После этого исполнить роль посредника”.



Сулов, Михаил Андреевич-1902-1982

СССР

Додаток Г

Рис. Г 1 Веб-сайт президента Грузії, який 7 серпня 2008 р. був зламаний і спотворений розміщеними фотографіями М. Саакашвілі зображеного як А. Гітлер



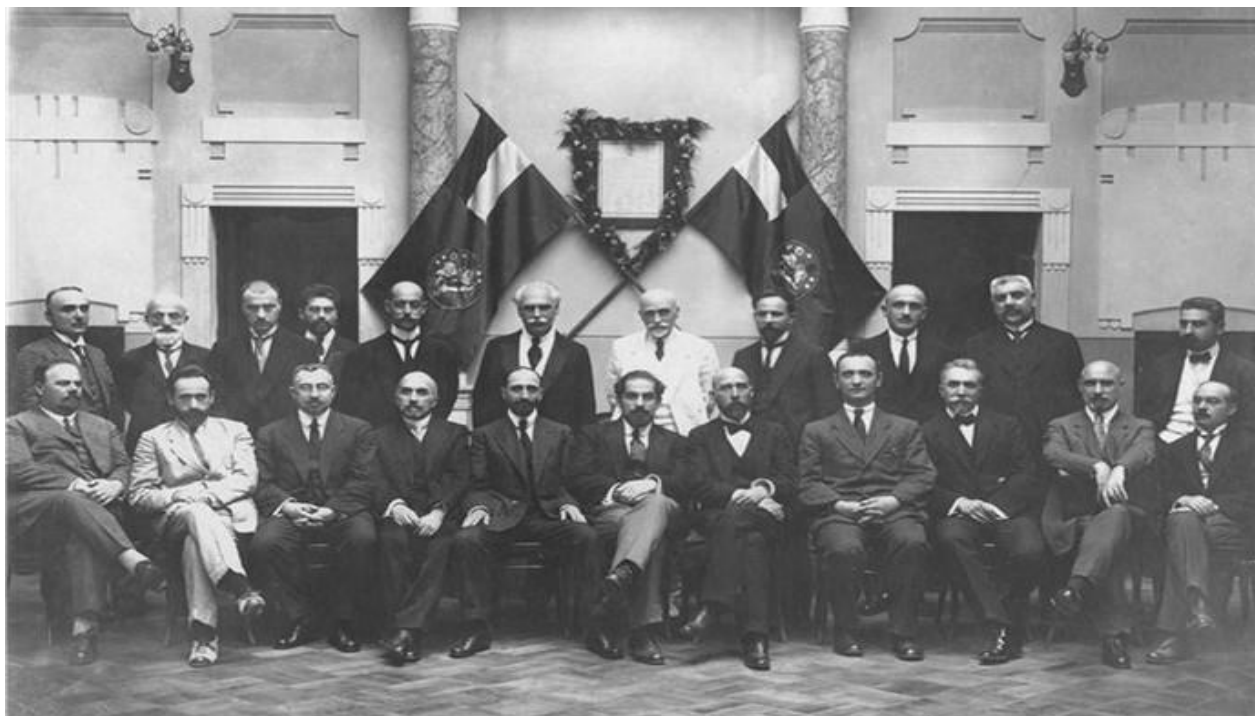
Джерело: <https://www.iriston.com/nogbon/print.php?newsid=262>

Рис. Г 2 Фотографія М. Саакашвілі зображеного як А. Гітлер, яка масово поширювалася в інтернеті під час кібер-атаки 7 серпня 2008 р.



Джерело: <https://www.weblancer.net/users/Atakin/portfolio/obrabotka-fotografij-21/saakashvili-gitler-91574/>

Рис. Е 1 Фотографія міністрів Грузинської Демократичної Республіки (1918 р.)



Джерело: <https://commons.com.ua/uk/zabuta-gruzinska-revolyuciya/>

Рис. Е 2 Фотографія представників Національної гвардії Грузинської Демократичної Республіки (1918 р.)



Джерело: <https://commons.com.ua/uk/zabuta-gruzinska-revolyuciya/>

Рис. Ж 1 Розповсюджені 16 серпня 2008 р. британською телерадіомовною корпорацією «Бі-Бі-Сі» кадри, на яких М. Саакашвілі жує галстук



Джерело: <https://eodaily.com/ru/news/2019/03/30/saakashvili-rasskazal-pochemu-zheval-galstuk-v-2008-godu>

Рис. Ж 2 Фотокалаж жуючого галстук М. Саакашвілі, що масово поширювався в інтернеті



Джерело: https://likeness.ru/blog/topic/22780/malayskiy_medved_i_mikhail_saakashvili_pokhozhi.php

Рис. 3 1 Фотографія з презентації 13 вересня 2011 р. у Тбілісі в галереї «Tiflis Avenue» проекту «Галстук їстівний, реформаторський»



Джерело: <https://sputnik-georgia.ru/society/20110913/214181558.html>

Рис. 3 2 Фотографія з презентації у Тбілісі проекту «Галстук їстівний, реформаторський»



Джерело: <https://sputnik-georgia.ru/society/20110913/214181558.html>

**Акти впровадження результатів дисертаційного
дослідження**



**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОЇ
ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО
(Національна академія)**

вул. Шевченка, 46, Хмельницький, 29007, тел./факс: (0382) 70-42-31, 72-08-02
E-mail: nadpsu@dpsu.gov.ua, сайт: https://nadpsu.edu.ua, код згідно з СДРПОУ14321481

від 15.10 2020 р. № 03/11-861
На № _____ від _____ 20__ р.

**Начальнику Національної академії
сухопутних військ ім. Гетьмана Петра
Сагайдачного, заслуженому працівнику
освіти України, доктору історичних наук,
професору, генерал-лейтенантові
ТКАЧУКУ П.П.**

Про впровадження результатів дисертаційного дослідження ад'юнкта штатного науково-організаційного відділу НАСВ Сороківської-Обіход Аріадни Ігорівни на тему «Російсько-грузинський військовий конфлікт 2008 року: інформаційно-психологічне протистояння», представленого на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032-Історія та археологія

Шановний Павле Петровичу!

Інформуємо Вас про те, що результати дисертаційного дослідження Сороківської-Обіход Аріадни Ігорівни за темою: «Російсько-грузинський військовий конфлікт 2008 року: інформаційно-психологічне протистояння» стосовно системних характеристик інформаційно-психологічної зброї та механізмів і технологій захисту від шкідливого інформаційно-психологічного впливу та посягання Російської Федерації на інформаційний суверенітет України впроваджені у діяльність організації при підготовці інформаційно-аналітичних матеріалів з історії інформаційно-психологічних війн для забезпечення проведення онлайн-заходів з воєнно-патріотичного виховання молоді, запланованих для виконання у 2021 році.

З повагою,
Перший проректор НАДПСУ,
кандидат військових наук,
полковник



Олександр МЕЙКО

Продовження додатку И

ЗАТВЕРДЖУЮ
 Командир військової частини А1277
 підполковник Мар'ян ШАЙНОГА
 «07» грудня 2021 року



АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 Сороківської-Обіход Аріадни Ігорівни на тему: «Російсько-грузинський конфлікт
 2008 року: інформаційно-психологічне протистояння» у практичну діяльність
 військової частини А1277

Ми, що нижче підписалися, склали цей акт у тому, що матеріали дисертаційного дослідження «Російсько-грузинський конфлікт 2008 року: інформаційно-психологічне протистояння» (автор ад'юнкт штатний науково-організаційного відділу Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного капітан Сороківська-Обіход А.І.) впроваджено у практичну діяльність військової частини для проведення занять з спеціальної підготовки особового складу.

Голова комісії: підполковник  Роман КВЯТКОВСЬКИЙ

Члени комісії: підполковник  Юрій ЛЕСЬКІВ

майор  Василь СЛУКА

07.12.2021

Продовження додатку И

ЗАТВЕРДЖУЮ
 Заступник начальника Національної
 академії державної оборони
 підготовки офіцерів запасу
 « 11 » грудня 2021 року



АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

матеріалів дисертаційного дослідження капітана


Сороківської-Обіход А.І. за темою: «Російсько-грузинський конфлікт 2008 року:
 інформаційно-психологічне протистояння»

Комісія у складі працівників ЗСУ А. Каляєва, А. Харука, В. Виздрика, І. Соляра, М. Верхотурової, склали цей акт в тому, що матеріали дисертаційного дослідження капітана Сороківської-Обіход А.І. за темою: «Російсько-грузинський конфлікт 2008 року: інформаційно-психологічне протистояння» введено в навчальний процес кафедри гуманітарних наук Інституту морально-психологічного забезпечення та використовуються при вивченні курсантами НАСВ спеціальності 034 «Культурологія» навчальної дисципліни «Сучасні аспекти інформаційної безпеки» за наступними темами: Заняття №8. Інформаційно-психологічне протистояння у воєнних конфліктах останньої чверті ХХ – початку ХХІ ст. Навчальне питання 4. Інформаційне протистояння протягом російсько-грузинської війни; Заняття № 10. Нові напрями інформаційних воєн майбутнього. Навчальне питання 1. Інфовійни в кіберпросторі; Заняття № 11. Механізми сприймання інформації людиною. Навчальне питання 5. Рефлексивне управління як технологія маніпуляції поведінкою особистості. Заняття №12. Особливості державної політики РФ щодо проведення інформаційно-психологічного протистояння, навчальне питання 2. Особливості російського бачення пріоритетів геополітичної конкуренції в сучасному інформаційному суспільстві та при вивченні ад'юнктами спеціальності 032 «Історія та археологія»

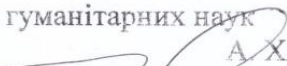
Продовження додатку И

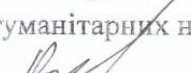
навчальних дисциплін «Історія розвитку озброєння та військової техніки»
Навчальне питання 47. Аналіз пропаганди як вид зброї у гібридній війні;
навчальної дисципліни «Розвиток армій та військової справи у другій половині
XX-на початку XXI ст.» Навчальне питання 19. Військова експансія Росії.
Російсько-грузинська війна.


Комісія:

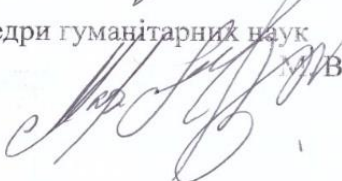
голова – завідувач кафедри гуманітарних наук
д. наук з держ. упр. доц.  А. КАЛІЯЄВ

члени:

професор кафедри гуманітарних наук
д. іст. наук, проф.  А. ХАРУК

професор кафедри гуманітарних наук
д. іст. наук, проф.  В. ВИЗДРИК

професор кафедри гуманітарних наук
д. іст. наук, проф.  І СОЛЯР

професор кафедри гуманітарних наук
к. іст. наук  М. ВЕРХОТУРОВА